August Strindberg.

SAMLADE SKRIFTER

AV

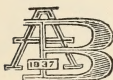
AUGUST STRINDBERG

54

FEMTIOFJÄRDE DELEN

(SUPPLEMENTDEL I)

EFTERSLÅTTER

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

EFTERSLÅTTER

BERÄTTELSER DIKTER ARTIKLAR

AV

AUGUST STRINDBERG

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1920

BERÄTTELSER

Genvägar.

Hennes ungdom inföll i början av 1860-talet. Fadren var gevaldiger vid stadsvakten, en numera avskaffad institution, vilken hade sig anförtrodd stadens inre bevakning jämte fångtransporter och fängelsetjänst. Kåren åtnjöt mycket ringa anseende och bar uniform från 1820-talet, som hunnit bli löjlig och ådrog dess bärare alla gatpojkars hån och förskaffade stadssoldaten ett öknamn, som genom generationer vunnit sådan hävd att de även av bildade personer endast nämndes vid namnet »korvar». Gevaldigern var således en dubbelt stämplad, tillhörande ett ringaktat stånd och intagande en grad, som han aldrig genom befordran kunde stiga upp ur. All drivkraft till exemplariskt uppförande saknades sålunda, då möjligheten att förbättra ställningen var avskuren, varförutom den beständiga beröringen med brottslingar av alla slag gav hans sätt att skåda livet en mörk anstrykning. Han blev därför inbunden, missnöjd, svårmodig och begiven på att dricka.

Modren hade tjänat, och slutligen genom giftermålet kommit till en portvaktartjänst, som visserligen gav henne en självständig hållning men på samma gång ett pinsamt liv. Gevaldigern, som alla nätter måste sova i vakten, kom endast hem en stund om eftermid-

dagen och drack kaffe med brännvin; men då avlägsnades dottern under någon förevändning. Äktenskapet var därför mycket löst knutet men även mindre stormigt än eljes. Huset var beläget vid Svartmangatan, snett emot Tyska kyrkan, kanske den dystraste plats i den gamla staden mellan broarna. Det var en åldrig svartnad byggnad med små dunkla fönsterrutor, som varken tycktes kunna släppa igenom eller reflektera något ljus. Hela huset såg hemlighetsfullt och ruskigt ut, och man kunde icke fatta huru ägaren till detta näste kommit på den idén att hålla portvakt. Men detta hade sina orsaker. Huset var nämligen mycket bebott, så att det dels behövdes sträng uppsyn, dels voro hyresgästerna av sådan natur, att en portvakt måste skänka sitt anseende åt hyresvärden. En trappa upp var nämligen ett finskt sjömanshärbärge; inpå gården låg ett ockrarekontor, och därovanför var en lönnkrog med flickor. Portvaktstjänsten var sålunda icke någon latmanssyssla, ty porten skulle öppnas i medeltal varje tionde minut på dygnet och fick aldrig lämnas öppen. Portvakterskans liv bildade sig sålunda som en fånges och, vad värre var, en förbrytares, som genom tortyr skulle tvingas till bekännelse. I vissa fängelser har man nämligen ännu i dag den seden kvar att genom buller i gången störa rannsakningsfångars sömn flera gånger om natten för att mjuka upp dem. Det fanns sålunda icke en minut på dygnet, som hon kunde vara säker för klockan. Skötte hon barnet, måste hon upp och draga i strängen, stod hon vid spiseln, måste hon springa ifrån och med grämelse se, huru kaffepannan kokade över, låg hon i sängen och allt omkring henne blivit tyst, ögonen slöto sig, nerverna slappades för att

lägga sig till vila, pinglade det, och hon måste åter spänna muskler för att draga i strängen. Strängen hade slutligen blivit en ny ledamot, som liksom vuxit ut från högra armen. Hennes liv, hela hennes tillvaro hade ombildat sig såsom del av en ringledning. Hon hade förlorat all vilja, allt initiativ, och all hennes verksamhet fick sin impuls utifrån, från en lina, som drogs av en främmande, en klocka, som signalerade den främmandes vilja, vilken hennes högra arm utförde. Första året, medan hon gick med dottern, var hon ännu nervsjuk, men sedan hon blev van, kände hon varken behag eller obehag. Hon märkte endast, att hon levde, och hon visste, att hennes liv stod i närmaste förbindelse med det snöre, som hon drog i. Tröttnade hon att dra i snöret, så skulle ingen mat, ingen dryck mera komma fram, och ledsnade hon på det trånga rummet med den lilla gluggen åt portgången, så stod henne friheten öppen — på gatan.

I detta lilla rum kom Tekla till världen, under det att porten dunkade, klockan pinglade och sjömän slogos med kniv i portgången. Hon var ett mycket skrikigt barn, kunde skrika en halv timme, tills hon kiknade och blev alldeles tyst samt låg som en död. Hon tycktes vara född med avgjord ovilja för porten och klockan, och kunde på de fem första åren icke vänja sig vid dem, och när hon sedan blev van, hörde hon ljuden, även då hon var frånvarande. Satt hon på skolbänken eller var i vakten hos fadren, hörde hon klockans: ping-ping-ping, rigelns: klack, och portens: bom-bom.

Modren trodde sig kunna lugna henne med varmt öl och en liten droppe brännvin, varmed hon stillade sig själv, men det hjälpte icke.

När Tekla blev fyra år, släpptes hon ut i portgången och på gården att leka. Gården var som en vid skorsten, med en rad hemlighus på ena långsidan, på kortväggen en stor svarttjärad soplår, ur vilken alltid rann en flod av svart mölja. Om sommaren stod det som ett moln av flugor kring soplåren, och stora bruna råttor kröpo fram ur källargluggarna för att nappa åt sig en morotsstjälk, ett potatisskal eller en klädeslapp, och stundom vågade sig en gråsparv ned från takrännan för att hämta en linnetrasa till sin bosättning. I portgången hade Tekla sin lekstuga bredvid rännstenen, där diskämbaren slogos ut och där stora långbenta spindlar tågade på väggen. Ingen var elak eller ovänlig mot henne, och de, som gingo genom porten, hade alltid en nick eller ett gott ord åt barnet, emedan hon var den fruktade portvaktens dotter. De snällaste voro dock jungfrurna, som bodde en trappa upp över gården. De gåvo henne ofta karameller och bjödo henne med sig upp på rummen, där det var fina förhängen och luktade rosenvatten. Modren tyckte icke riktigt om dessa besök, men det var alltid en lättnad att vara av med barnet en stund och veta, att det dock var innanför porten.

Ut på gatan kunde hon aldrig komma, ty modren var aldrig ledig och gick aldrig ut. Solen hade hon ännu icke sett, men när hon stundom satt på gården och med huvudet bakåtlutat tittade uppåt husväggen, över takkanten, såg hon, att det lyste ljust däruppe och att det var mycket blått. Men när vintern kom och det låg svall-is i portgången, då var hon instängd hela dagen i den trånga kammaren, där det var så mörkt, att ljus måste brinna på förmiddagen, och där det alltid osade av vidbränd mjölk, stekt fläsk eller

bränt kaffe. Fönstret åt gatan var klistrat med papper, men Tekla hade gjort sig ett litet hål, genom vilket hon kunde se ut. Men över gatan såg hon endast hörnet av en stor svart byggnad med mycket höga, spetsiga fönster. När hon en gång frågade modren, vem som bodde där, fick hon veta, att det var Guds hus, varav hon insöp den föreställningen, att Gud var en mycket lång man, som behövde högt i tak och höga fönster. Det, som då var hennes enda glädje, var fadrens besök. Han var en lång, ljus, blek man, med granna, ovanliga kläder. Knapparna i rocken voro förgyllda och hade en gubbe intryckt, som de kallade Erik den Helige; över den mörka rocken lyste i vitt det lackerade buffellädergehänget, och värjan skramlade så stolt, när den ställdes i skåphörnet. Men järnhuvan var ändock det allra roligaste, där den stod på bordet bredvid kaffepannan och blänkte och lyste i guld och granna färger, och den stora borsten, som stack upp över kullen, såg ut som en riktig svart katt.

Mest talade föräldrarna med låg röst, men stundom hörde Tekla, huru orden föllo hårt, kort, skarpt, och då blev hon rädd. Men fadren tystnade alltid av först och tog upp en brun pung, ur vilken han räckte modren några silverslantar, varpå han steg upp för att gå.

Tekla, som såg, att husfolket hälsade fadren med stor aktning, vande sig tro, att han var en mäktig och ansedd man, och detta, sammanlagt med den auktoritet, hon såg modren åtnjuta i huset, gjorde, att hon snart betraktade sig såsom »bättre mans barn».

Hon växte upp, utan syskon, utan lekkamrater och hade således ingen att jämföra sig med, ingen att slipa sitt lynne mot. Men så kom den ålder då

hon skulle börja skolan. Som fadren var av gammal tysk släkt och man tillhörde tyska församlingen, blev hon satt i församlingens skola för flickor, där man undervisade på båda språken, landets eget och det tyska. När inskrivningen ägde rum, hade modren måst taga sig ledigt och följde barnet upp på skolsalen. Tekla ropades upp, och modren tillfrågades om fadrens yrke. När hon svarade: gevaldiger vid vakten, drog ett omärkligt löje över lärarens ansikte, men de andra närvarande föräldrarna och barnen logo öppet, så att Tekla märkte det. Utkomna på gatan, frågade flickan modren, varför man skrattat, men modren kunde intet svar ge. I skolan fick hon dock snart reda på orsaken, och barnet hade upptäckt, att hon tillhörde en lägre samhällsklass, ur vilken föräldrarne sökte höja henne genom uppfostran, och i vilken lärarne sökte kvarhålla henne genom att predika förnöjsamhet med den lott Gud givit var och en här i livet. Hon märkte dock snart, att de bättre barnen hade vita ansikten och händer, och hon fick längre fram lära sig av andra flickor att dricka vinättika och tvätta händerna med varmt vatten för att också bli vit. Hon blev också snart bleksiktig och därmed kinkig, sömnlös och ytterst känslig för intryck, så att hon nästan aldrig kände sig riktigt frisk. Modrens ökade omsorger vande också barnet att betrakta sig som en hjälplös och en sjuk, som väntade all hjälp utifrån, då hennes jag alltmer försvagades.

Sålunda gick barndomen framåt mot konfirmeringen. Tidpunkten för detta viktiga uppfostringsmoment är mycket välvist vald, emedan ynglingar och flickor då, under puberteten, befinna sig i halvt hysteriskt tillstånd, alltså äro ytterst mottagliga för

vissa intryck. Här inbillades hon nu snart, att alla människor äro jämlika, och när hon såg på ett rum samlade barn från alla samhällsklasser, alla åhörande samma lärdomar, såsom om livet skulle dana sig lika för dem alla, blev detta henne snart en ljuv tro. Prästen, som var en varmhjärtad gammal man, tycktes själv hylla den tron, att alla voro barn av samma fader, och han gjorde ingen märkbar skillnad mellan de fattiges och de rikes barn.

Om aftonen efter storförhöret hade han samlat alla barnen på kyrksalen för att giva dem sista lärdomen för livet och säga dem farväl som omyndiga, innan de skulle undfå mysteriet och sedan vandra ut i livet ensamma med sin Gud. Det var kvavt i det lilla mörka rummet, från vars väggar stränga, mörka ansikten blickade ner ur svarta tavelramar; kakelugnen hettade och mässinglampan spridde ett svagt sken över de bleka anletena, som då och då upplystes av återskenet från den gamle lärarens av det vita håret strålande ansikte. Han hade med skälvande stämma skildrat livets förfärliga allvar för de unga; han hade varnat dem för klipporna, han hade bett dem tro honom, som sett livet, hurudant det var, och han hade besvurit dem att icke bygga sitt hopp om varaktig sällhet på en så gungande mark, som den ostadiga lycka världen kan skänka.

I detta ögonblick trodde de honom alla. Hovmarskalkens son trodde honom, då han sade, att även den högst uppsatte kunde störtas och sluta som en utstött; bankdirektörens dotter trodde honom, då han upplyste om, att han sett många rike mans döttrar lykta sin bana som tiggerskor. Men i denna sista sköna stund, på detta rum, där de voro avstängda från

världen och stodo alla inför Guds ansikte som barn, skulle de glömma, att därute i det grymma, stygga livet mänskorna värderade varandra på ett annat sätt, efter lägre grunder, och när de nu i morgon skulle vid nådabordet äta kärlekens måltid tillsammans, glömma, att många, många aldrig mer skulle sitta vid samma bord, erinra sig, att kanske några skulle betjäna de andra vid andra måltider, och att de nu en enda gång skulle ur samma bägare dricka förbrödringens dryck, såsom Jesus Frälsaren ätit och druckit med de ringaste. — Barn, slutade den gamle, nu inför Gud den evige, visen er gamle, kanske ende vän, att I ett ögonblick kunnen avlägga världsliga tankar och känslor, att I kunnen känna er såsom bröder och systrar av den enda stora syskonrund, som vår frälsare en gång tänkte sig hela mänskligheten, då han själv steg ner bland de ödmjuka, fastän hans plats såsom skriftlärd var bland de överste i synagogan; öppnen era hjärtan utan fruktan och utan blygd; och låt mig se ännu i ett ögonblick den ljuva syn mitt hjärta drömde, att även mänskors barn kunna vara änglars likar redan här på jorden.

Han steg ner ur stolen och låste dörren med rigel, under det barnen uppskakade väntade vad som skulle komma.

— Nu, fortfor läraren, sedan han kommit upp på sin plats, nu har jag låst ute världen med dess lustar, dess synder, dess orättfärdighet, och nu äro vi ensamma inför människones Son, som kom att nederslå det, som var upphöjt, och lyfta det förtrampade. Höjom våra hjärtan i den tysta bönen, och när I kännen anden röra er, rena er, ödmjuka er,

given varandra det famntag, som mänskors barn alltid skulle bjuda mänskors barn utan svek och utan vank, låt mig se, du rike yngling, som har makten och äran väntande på dig, låt mig se dig öppna dina armar för din trälande broder, låt mig se dig, välborna dotter av en ärad och berömd ätt, vid din kanske blivande tjänarinnas bröst, och du fattige mans trampade son, låt ditt hat mot de lyckliga smälta ett ögonblick, värm ditt kallnade hjärta vid din avundade broders, rena det sår, du söker dölja, i din hatade broders famn. Älsken eder inbördes, såsom jag haver älskat eder, given varandra broders- och fridskyssen nu i detta ögonblick, nu, innan dörren öppnas och världen går emellan med kiv, nit och ond vilja, ty sedan, ack, Gud, varför? — skiljas edra hjärtan och vägar, ynglingar och jungfrur, därför nu, just nu! Amen!

Gossar och flickor, som under talet stått i två hopar mitt emot varandra, först betraktande varandra med fruktan, gingo nu under inflytandet av extasen med tårade ögon och öppna armar emot varandra och under krampaktiga snyftningar omfamnades de och kysstes. Det var, som om alla skrankor av stånd, börd, förmögenhet, kön hade fallit, och dessa blyga, som skulle bävat för den ovanliga handlingen, sågo frimodiga och kärleksfulla på varandra. Det grova ansiktet, de frusna händerna, de dåliga kläderna märktes ej; den svultna och hätska minen hade slätats, och den övermodiga hållningen var bruten, den lättfärdiga tonen hade tystnat.

Från sin plats såg läraren ut över den storm han lössläppt, och bävande för de andar han framkallat, men gripen av att se en dröm satt i full verklighet,

sträckte han lugnande ut armarna och bjöd vågorna lägga sig:

— Frid vare eder, var det enda han kunde framsäga, under det tårar av glädje och hänförelse droppade ner från hans stora, mörka ögon.

Likasom väckta ur en sömn, raglade de unga tillbaka till sina platser. Snyftningarna hördes ännu ryckvis, såsom när ett barn gråtit slut, och med nedslagna ögon, liksom blygandes över något orätt eller otillständigt, satte de sig ner på bänkarna och vågade icke se på varann.

I detsamma tog någon i dörrlåset, som gav ett kort vresigt ljud ifrån sig. Läraren såg betydelsefullt åt dörren; skulle säga något, men kunde endast le, och steg ner för att öppna åt pedellen, som skulle in för att sköta om ugnen.

Det var svårt att komma upp igen i exaltationen, och man hade fallit rakt ner på jorden. Några av barnen logo redan.

— Ja, vi le nu, vi le åt våra barnsligheter, när världen kommer och öppnar dörren. Vi skola nog le många gånger åt vår svaghet, åt våra drömmar, åt vårt bästa hopp, men vem vet, om vi icke borde gråta i stället. Vem vet?

Hettan i rummet hade tilltagit, imman rann från de kalla fönsterrutorna, och lampan rökte. Barnen sågo slappa ut, och en och annan gäspade. Pedellen gav sin otålighet till känna genom att rassla med brandstaken. En allmän avmattning och förlägenhet hade inträtt, och pastorn avslutade snart förhöret med en kort bön efter ett litet tal över texten: Ingen kan undfå Guds rike, utan att han varder som ett barn.

När ungdomen tog på sig kapporna i försalen,

vågade de icke se på varandra, och det livliga intrycket av det skakande skådespelet slog upp igen, så att de ej kunde komma sig för att tala om det.

På Tekla hade saken gjort ett mycket djupt intryck, så djupt, att hon ännu gick hemåt över kyrkogården såsom ovaken. Mörkret hade fallit över aprilkvällen, och det blåste en ljum sydlig vind, som ristade de nakna lindarnas spöknippor, mellan vilka stjärnorna syntes som glitter på julgranens kvistar. Hon gick steg för steg och höll muftisen framför sig med båda händerna, såsom om hon bar en vacker nymålad tavla, den hon var rädd att sudda ner. Ibland höll hon upp händerna, likasom hon ville betrakta en målning; hon närmade den och avlägsnade den för att få synpunkten eller inprägla den; och när hon sedan slöt ögonen, kunde hon mitt i en mänskohop se en mörk, rask yngling, som med utsträckta armar nalkas henne; han sluter henne i sina runda armar, trycker sitt ansikte mot hennes, så att hon endast ser ett hårfäste och två öppna ögon, som spruta in eld i hennes, och i hennes mun inandas en annan mjuk mun vällukter, och på sin överläpp känner hon en svag tryckning av ljumt silke. Hon omfattar honom med sina armar och känner sina darrande kalla händer värmas av hans rocks varma ylle, hennes kind lutar sig mot ett veckat, vitt linne, vitt som frälsarens kläder i förklaringen, och mitt på bröstet lyser en granatröd bloddroppe, som är kall och trycker hårt mot hennes tinning, så att hon vill skrika, men smärtan är så ljuv och hon trycker sig än hårdare mot den vassa stenen, så att tinningbenet ömmar. Därpå hör hon Mästarens röst: frid vare eder; armarna släppa sin omfamning, hon vacklar tillbaka såsom ur en sömn,

ser lampans röda låga vila över det mörksköna huvudet såsom den helige Ande över lärjungarnas i Emmaus; ser de stränga svarta ansiktena från väggen stirra ner med ögon, som röra sig snett, och så kommer den halte pedellen och stänger ugnsluckan. Hon stannar vid kyrkogårdsporten och framkallar synen omigen från början; hon öppnar kappan och luktar på klänningsbröstet, från vilket stiger en svag vällukt av liljekonvalje, och hon böjer huvudet för att kyssa den bruna bombasinen, men halsen stramar mot kragen. Och se, då växer en vit ört ur vänstra sidan med sex små rynkade klockor på en ljusgul stängel mellan två vassgröna blad och den klänger sig upp mellan hennes unga bröst och räcker sig mot hennes mun för att bli kysst. Och det ilar genom brösten, som om det ville spruta mjölk ur dem, och hennes ben darra, så att hon måste hålla sig i de stora järngrindarna. I detsamma hör hon hornstötar uppifrån torget; det ringer i en skeppsklocka oupphörligt; hundar skälla, gossar skrika och så kommer ett buller rullande fram utför den smala gatan, ett tunt men dovt buller som av hamrad koppar; det tjocknar och vältar fram, och nalkas stort, rött som ett eldsken, som lyser upp skyltar och stenornament och små fönsterrutor; det nalkas henne, och nu rusa fyra svarta hästar med eld i ögonen och eld från seldonen, och en blodröd vagn med sotade män i guldhjälmar störtar förbi, och på vagnen slingra sig svarta ormar kring blodtunnor med kopparkranar, allt under det klockan ringer, hornen tuta och eldskenet yr omkring vagnen.

— Vad gör du där? frågade modren, som kommit för att hämta Tekla från läsningen och fann henne

stående likblek med händerna stelnade omkring järngrindens tenar.

— Såg du, mor? frågade flickan.

— Visst såg jag brandkåren, svarade gumman, och det brinner ju vid Slussen. Men du är ju sjuk, Tekla! Är du inte sjuk?

— Jo, jag tror det.

— Kom hem då, för all del.

Och modren ledde dottern över gatan in i det lilla portvaktsrummet.

Tekla sov icke den natten utan låg halvvaken och tänkte över pastorns ord och det ovanliga uppträde hon bevittnat. Alla människor voro syskon och lika inför Gud; huru skönt att veta det; men varför icke också inför mänskor! Varför icke ens lika inför prästen i kyrkan, då de rika hade bästa platserna med bänknycklar och de fattiga stodo på gången? Det kunde hon icke svara på. Varför hade pastorn stängt dörren, då de skulle kyssa varann, gossar och flickor? Var det orätt, att man kysste varann, eftersom ingen främmande skulle se det? Troligen var det icke rätt, eftersom hon icke hade lust att tala om det för modren. Ibland under nattens lopp, när klockan ringde och modren vaknade, erfor hon ett rasande begär att tala om allt för modren, att få säga högt: han kysste mig, den mörka gossen, men hon höll igen av fruktan att nöjet skulle förgå i samma ögonblick hon omtalat det. Det var en hemlighet mellan dem och pastorn, säkert en hemlighet, eftersom dörren stängdes.

Och hon gömde den i sitt hjärta.

Konfirmationsdagen föll in med en solig aprilmorgon, då kajorna kommit igen och börjat reda bo

i kyrktornets gluggar. Klockorna ringde så klart i den rena höga vårluften, då Tekla med far och mor gick i sin vita klänning barhuvad till kyrkan. Fadren bar sin stora mundering och hade en röd borste i stålhuvan, och mor hade sin svarta klänning. Den gamla mörka kyrkan syntes Tekla så ljus, och hon trädde in under den granna stenportalen såsom till ett besök hos Gud, där alla människor voro syskon.

Solen lyser på mässingskronan i taket, på predikstolens och altarets förgyllningar, och orgelns tennpipor skina nyskurade som silver. Folket är helgdagsklätt och fruntimren bära ljusa vårdräkter. Men uppe vid altaret sitter nattvardsungdomen: gossarne svarta och flickorna vita; bleka, upprörda, sjudande av vårluften och vaknande drifter, skakade av väckelser till tanke på livets stundande allvar och manbarhetens nyvunna rättigheter; bävande för det offentliga uppträdande de skola bestå, och nyfikna på mysteriet som väntar.

Orgeln spelar, prästen talar, den mörka ynglingen ser oavvänt in i Teklas ögon, så att hon slutligen tröttnar att vända dem bort, och så låter hon blickarna vila i hans, och där stanna de. Det synes henne, som om de sutte ensamma och talade vid varandra, talade om sagor, om skolan, om julaftnar, om vad de hört, om vad de tänkt om dagen och drömt om natten. Och när predikan är slut känner hon det, som om de två varit mycket länge bekanta. Hon kan utantill hans panna, hans hår, hans lilla svarta mustasch, hans fina korta haka, hon känner knuten på hans vita halsduk, hans frackuppslag och hans klockkedja, och hon tror sig förnimma lukten av liljekonvalje genom hela kyrkan.

Så är ögonblicket inne, att de skola fram till altaret. Tekla tänker icke mer på mysteriet utan på kärlekens måltid med syskonen av samma fadershus. Hon får sin plats bredvid en flicka i vitt siden och svarta lockar, som knuffar henne i sidan, då hon faller på knä på hennes kjortelsläp. Men det purpurröda vinet i den gyllene tumlaren är festens och det fulla hjärtats glädjedryck, och det vita oblatet är rike mans överflödsbröd; officianterna i scharlakanssammet med guldbårder gå omkring som den rike mannens munskänkar och på silvertallrik betjäna Lazarus med smulorna, utan att släcka hungern eller törsten men väcka dem båda. Men till glädjefesten sjunga skolbarnen litanians sorgesång, såsom en kör av hungriga, och orgeln klagar fram melodien, jämrande, stönande, såsom om den nedkallade all världens olyckor och elände över dessa barn, som trott sig gå en vacker och en glad stund till mötes.

Allt var över! Föräldrarne mottogo sina barn med omfamningar, och barnen skildes från varandra, glada att det var till ända.

*

Konfirmationen hade ett inflytande på Teklas utveckling, som sträckte sig långt fram i tiden. Såsom inledning till det råa vardagslivet kunde intet vara mera olämpligt. Klass-skillnaden, grundad på utvecklingens och ärftlighetens lagar, kunde icke upphävas, om än något jämkas och ändra gestalt. Gårdagens gesäll var morgondagens mästare, och tjänarinnan var snart som hustru matmoder. Dessa vackra läror om mänsklighetens broderskap, uttänkta av de små,

kunde aldrig få de stora med sig. Men det var en tröst för de svaga att få tro det, och Tekla ville så gärna tro, att dessa unga flickor med den skära hyn voro hennes systrar, lika gärna som hon ogärna, ja med fasa, ville räkna dessa fallna kvinnor, som bodde över gården, som sina anhöriga eller jämlikar, ehuruväl Jesus även hade medräknat Maria Magdalena bland sina systrar. Att vara demokrat uppåt men inte demokrat nedåt, det är vår demokrati, och var också Teklas.

Hittills hade det varit Teklas göromål att bära mat till fadren om middagarna. Detta hade alltid varit plågande för henne, ty det brunbetsade lilla skåpet ådrog sig alltid en obehaglig uppmärksamhet, och hon såg inga andra än tjänare och vakter bära matburen. Efter den högtidliga akten, varigenom hon utträtt ur barndomen, fick hon fullt medvetande om, att detta ärende till vakten var något ringaktat, och nu uppfinner hon alla tänkbara gränder, som obemärkt kunna leda ned till kasernen. Hon upptäcker gränder, som äro riktigt mörka, trånga, smutsiga, och i dem möter hon endast fattiga och illa klädda människor, som icke se med förakt på henne. Värst är dock, när hon skall gå förbi det lilla stycke av det öppna torget, som ligger framför vakten vid Rådstun. Hon vill där sjunka genom jorden, draga kappan över ansiktet, bli osynlig, som man blir i sagorna, och hon hittar på att fälla ögonlocken, så att hon endast ser de fyrkantiga gatstenarna framför fotspetsarna. Var gång hon kommer ut ur den mörka grändens mynning och ljuset från den öppna platsen slår emot henne, faller hon i svettning och ångest, och det är för henne som att simma över en sjö, eller gå på en spång över ett bråddjup. Men när hon fäller igen

ögonlocken, går hon med snabba, säkra steg mellan hästar, bärare och åkdon utan att bli knuffad av någon. Emellertid äro dessa ögonblick så förfärliga för henne, att hon även om söndagarna vid samma tid faller i ångest, fastän hon då är befriad från tjänstgöringen.

När hon kommer in i vaktrummet, där fadren vistas, brukar väbeln taga henne under hakan och fråga henne hur hon mår. Detta har han gjort i många år, men nu en dag, när han vill göra det om igen, säger fadren med sträv röst:

— Låt vara med karesserna!

— Hm! svarar kamraten, det är ju vår Tekla.

— Jag tycker inte om det där, brummar fadren igen. Kan du inte se, att flickan har lång kjol.

Tekla visste nu, att hon inte var barn längre, och hennes blivande ställning som tjänare började bli henne klar och oroade henne.

En middag hade hon smugit från sin sist upptäckta gränd, vilken förkortade vägen över torget med åtskilliga steg, och med ångest slående ner ögonen, så att hon numera av vana verkligen trodde sig vara osynlig, lämnade hon gångbanan vid husväggen och begav sig ut på den fria platsen. Men i dag hade man hackat upp isen och den låg i stora stycken kant vid kant, så att det rörde sig som havsvågor under fötterna. Vacklande sätter hon till att springa över de hårda kammarna, undviker hästhuven på känsel, när deras mjuka nosar snudda vid hennes kappärm, hör körsvennernas rop som i en dröm, och skall sätta foten på trottoaren, då hon törnar mot en herre, av vilken hon endast ser ett par blankborstade kängor och ett par blårandiga byxben, ty hon vågade ej se

upp. Sammanstötningen var våldsam, så att tallrikarna i matburen med en stark skräll slogo tillsammans och troligen krossades, ty nu rann en flod av ärtsoppa på klapperstenarna. Tekla blygdes, så att hon föll i gråt, men kände en behandskad hand fatta i hennes arm för att stödja henne, och hörde en röst, som med mjuk, deltagande klang sade: pardon!

Hon såg upp och kände igen den mörke ynglingen, som med en lyftning på hatten gick vidare framåt gatan. Skälvande och gråtande, inträdde hon till fadren i vakten, som tröstade henne så gott han kunde och förebar, att han gärna åte på krogen i dag.

När Tekla kom hem, arbetade hennes huvud under kallfeber. Hon satte sig på en halmstol i portvaktarrummet och stirrade rätt framför sig utan att kunna tala. Oaktat hon var mycket hungrig, åt hon ingenting. Det var henne en njutning att plåga sin kropp, och livet låg för henne så förhatligt som en fientlig mörk makt, inlagd inom henne själv, och som hon ville tillintetgöra genom att undandraga den näringen.

Hon blev sittande på samma stol till inemot aftonen. Modren frågade henne titt och ofta, huru hon befann sig, men tröttnade slutligen, när hon ej fick något svar. Till kvällen åt Tekla med stark matlust och gick sedan till sängs. Om morgonen därpå hade hon huvudpina och blev liggande till klockan tio.

— Tänker du resa på dig i dag? frågade modren, som ville ha fejat.

— Jag vet aldrig, om jag står bi, mor, svarade Tekla.

— Hur är det med dig då? Du ser ut, som om du skulle ha ältan, sade modren.

— Ältan? upprepade Tekla. Ja, inte vet jag, hur det är, men hur är det, när man har ältfebern. Fryser man?

— Nej, det behöver man inte, svarade modren, för man kan bara ha feber, som kommer igen en stund på dagen.

Tekla blev tyst liggande i sängen en halv timme och såg på väggklockans visare, huru de flyttade sig långsamt fram emot elva. Stundtals höll hon andan, tills blodet steg henne åt ansiktet, och drog täcket upp över munnen; stundtals andades hon häftigt, tills pulsarna ökade fart. Därpå kallade hon på modren med matt stämma: Mor, viskade hon, känn efter, om jag har ältfeber.

Modren lade sin hand på hennes panna och sade, att den kändes mycket het.

Tekla blev liggande och såg nu på huru modren började rusta med middagen. Hon blåste eld i spiseln, och skar sönder en salt torsk, som hon vattlagt kvällen förut. Därpå slog hon vatten i en panna och lade torsken i. Snart spred sig den unkna lukten av salt torkad fisk genom det trånga rummet och Tekla, som hade motvilja mot denna rätt, drog täcket över näsan. Men nu steg spiselvärmen och strålade ut mot sängstället, så att det hettade på sängkläderna. Tekla vände kudden och ansiktet mot elden och lyssnade på vattnets bubblande i pannan.

Modren hade tagit fram matburen och under sakta brummande plockat ur de sönderslagna kärlen.

— Nu går jag ut och köper en ny soppskål, sade hon; tag klocksträngen du, och hav ett öga på elden. Jag är strax tillbaka.

Och hon kastade duken över sig och gick.

När Tekla blev ensam steg hon upp ur sängen och rätade ut sina lemmar. Därpå gick hon till fönstret och tittade ut genom sitt kikhål. Solen sken, kajorna snattrade på kyrkogården, och vita moln drevo för vinden. Hon längtade ut från det kvava rummet och de varma sängkläderna, som ville kväva henne med sin lukt av gammal sjöfågelfjäder. Hon ville ut, långt bort till soliga ställen, där sjöluft susade och gröna träd skuggade, men när hon såg den bruna matburen på bordet, och visste att utan den, utan denna slavbörda, som fängslade henne, hon ej kunde komma ut, föll hon i raseri och kastade sig i sängen igen, dök ner i fjäderbolstern, som om hon ville dränka sig, kväva sig och aldrig mer se dagens ljus. Men så ringer det i klockan pling-pling-pling, hon kallas till besinning och drar i strängen; porten knarrar och säger klack-klack; modren är åter hemma.

Klockan har blivit framåt tolv och kålen kokar bredvid saltfisken.

Modren ser på klockan och matburen.

— Nå, Tekla, säger hon, tror du dig om att kunna gå till far med mat i dag?

— Nej, hur kan mor tro det; jag är ju så het som en ugn. Känn, ska du få känna.

Och modren, som ånyo lagt sin hand på flickans panna, finner, att hon har febern.

— Jag får väl skicka fru Vesterlund då, säger hon, men det kostar mig alltid fyra skilling. Vesterlundskan nerkallas och Tekla kryper under täcket, medan den förfärliga matburen ställes i ordning, och när gumman gått ut genom porten och den smällt igen, andas hon åter och faller i en lätt slummer, som varar en timme.

Som hon vaknar, känner hon en stark kaffelukt, som genomträngt och utplånat fisklukten, och när modren frågar, hur hon befinner sig, tror hon, att det är bättre nu.

— Ja, ja, säger gumman, det är nog ältan det där; men nu ska du vara försiktig. Om du mäktar, ska du ta väl på dig och gå ut och gå dig varm.

Tekla hyser några farhågor, att hon ej mäktar, men slutligen ger hon efter för modrens föreställningar och klär sig för att gå ut.

Iklädd sin vårkappa och med den nya parasollen anträder hon vandringen. Solen står ännu högt på himlen och gatorna äro fulla med folk. Hon trippar så lätt Västerlånggatan fram ned till Mynttorget, kommer ut på det solbelysta torget, utan att få ångest eller slå ner ögonen. Luften gör henne så gott, människorna se så glada ut efter den långa vintern, och staden är så vacker; lätta äro stegen, när hon icke har den tunga matburen att bära, och de mötandes blickar äro så vänliga, eller åtminstone icke så förkrossande.

Hemkommen igen förklarar hon sig må väl, men vem visste, hur det skulle gå i morgon, om det nu verkligen var ältan.

Följande morgon är Tekla sjuk igen och blir liggande till eftermiddagen, då hon efter en kort sömn stiger upp för att göra sin vandring. Nu har man full visshet om, att det är vardagsältan, och läkaren bekräftar saken efter att ha hört sjukdomens sätt att yttra sig, och numera kan Teklas hjälp i hushållet ej påräknas.

*

Tekla var neuropat, tillhörde alltså de svaga, vilka ligga under i kampen om tillvaro och ställning. I det mänskliga samhället har begäret att stiga på den sociala skalan utvecklat sig till en instinktiv drift, och alla normalt anlagda människor se småningom en viss del av sina förhoppningar på en förbättrad ställning förverkligad. Men de svaga eller urartade skulle gärna trots känslan av sin oförmåga vilja bestå kampen och komma uppåt; därför yttrar sig otillfredsställelsen med verkligheten hos dem starkast. De ha icke kraft att bära livets bördor, kunna icke anpassa sig efter förhållandena, därför måste de böja sig eller utfinna vägar, där de undvika de stenar, som de icke kunna lyfta undan eller hoppa över. Alla missnöjda äro svaga, men emedan styrka inte står till deras förfogande gripa de medvetet eller omedvetet till list för att vinna sitt ändamål. Lejonet, som blivit gammalt och tandlöst, låtsade sig sjukt. Simulation är de svagas stora uppfinning, vari de förmå utveckla en betydande färdighet. Ett så litet gangliedjur som knäpparen (Elater) förstår, oaktat det saknar ryggmärg och hjärna, att ställa sig som dött, och medan åskådaren fördjupar sig i betraktelser över den så hastigt avlidna, bringar djuret sig i säkerhet med den lilla hoppmaskinen det bär under bröstet.

Men hos människan av svag konstitution synes begäret att stiga ha växt med svårigheten att uthärda. Alla de mänsklighetens lagar, som äro ålagda varje individ, varhelst han må befinna sig, kännas mest tryckande för den nervsjuka, och han nöjer sig i regel inte därmed att klättra upp ett stycke på berget för att kunna andas, utan han måste upp på toppen eller han spränger berget i luften. Därav härrör moderna

människors, storas som smås, oerhörda missnöje med allt som står över dem, ett missnöje, som pessimisterna, de nervsvagaste av alla, bragt på formeln »att lägga torpedo under arken».

Tekla, den troligen obetydliga flickan, hade genom en mängd ogynnsamma förhållanden i hemmet och uppfostran blivit en svag stackare; hade vidare genom iakttagelse funnit i fadrens ställning på en missaktad och för befordran hopplös plats ett hinder på hennes väg; hade genom lärdomarne i kyrkan om ett påstått jämlikhetstillstånd fått hopp om en framkomst i livet och slutligen upptäckt, att hennes syssla som tjänare skulle stänga möjligheterna för henne. Hon hade insett, att hon ej ägde kraft att undanröja hindret, ty att uppresa sig mot föräldrarne förmådde hon ej. Instinkten och omständigheterna hade fört henne på omvägen, om hon också ej kunde få äran av att ha uppfunnit vara skolsjuk.

Befriad från arbete, hade hon nu god tid att utveckla sin förmåga att få sin vilja fram. De dagliga vandringarne samlade åt henne ett förråd av iakttagelser på människorna, som hon med otrolig färdighet kunde begagna. Hon lärde sig se, huru de förnäma damerna hälsade varandra, hur de förde händerna med parasollen, hur de rörde fötterna, när de gingo; och hon såg snart, att de icke gingo som andra fattiga människor; hon såg efter, huru långt bakut den bredskyggiga bäverhatten skulle sitta; huru pass högt man kunde lyfta kjolen, huru djupt man hälsade med huvudet. Och hon hade snart lärt alla dessa tecken, som de högre klasserna finna upp för att känna igen varandra, och för att hålla de underifrån påträngande från livet. Alla dessa små knep,

vilka såsom dagens lösen i fält, oupphörligt måste förnyas, för att de ej skola missbrukas till överrumpling av fienden, som snart hade lärt dem. Detta inhämtade hon lätt och kunde hastigt tillämpa, men svårare var det att följa med de rikas ständigt växlande moder. I dag var man modernt klädd och hade funnit likheten med de stora, men om tre månader var man oförvållandes bliven efter och såg ut som en piga. Man var undansatt, innan man visste ordet av, och den kampen var förtvivlad att hålla ut. Snart hade hon emellertid upptäckt Jacobsons stora modemagasin på Drottninggatan, där en rörlig docka förmedlade de sista orderna från Paris, där signalen gavs att lösen var giltig. Snabb i uppfattningen, varsnar hon genast hemligheten, antingen den ligger i klänningslivets skärning, i polonäsens fall eller plisséernas veckning, och om kvällarna sitter hon och tar upp sömmar, fäller veck eller syr in. Färgerna ha snart inga hemligheter mer för henne, och hon förstår undvika sådana, som skrika och draga granskarens öga på tygets beskaffenhet. Hårets läggning var mindre kostsam att härma. Men det förnäma ansiktets minspel, det lugna, säkra uttrycket, som anger en oberoende ställning, hade hon svårare att tillägna sig. Det behövdes på gatan endast en starkt forskande blick, och hon for tillsammans som en upptäckt förbrytare och kände sig som en utklädd.

Modren märkte strax förändringen i Teklas hela väsen, men flickan hade en förmåga att ge skäl för allting, att hon snart tystades, och hon såg icke utan en viss förnöjelse, hurusom hennes barn växte till sig och antog en ädlare form än hon själv förvärvat. Fadren visade någon oro, och, kännande sitt klass-

ödes tunga hand över sig och de sina, ville han försöka varna:

— Har du sett på Tekla? frågade han modren vid eftermiddagskaffet.

— Ja, hon växer till sig, sade modren.

— Jaa, men det är inte det, invände fadren. Hon börjar på att ta förnäma later. Det där hamnar i helvete.

— Varför det? Tror du inte jag vakar över henne? kastade modren fram, förnärmad av misstanken.

— Ja, ser du, gumma, om hon hade utsikt att bli väl gift, men det har hon inte. Och då är det bättre stanna hederlig i sin ställning.

— Vad vet du om hennes gifte? Har kanske inte fattigare flickor än hon blivit fina herrars fruar?

Mera kunde Tekla inte lyssna sig till, men det var nog. Häxorna hade viskat i lady Macbeths öra och lady Macbeth i modrens, så var utsädet nedlagt i hjärnans alltid feta jord. De tysta tankarne inom henne hade gått ut på rov och kommo nu hem igen, mättade och starka till nya strövtåg.

Följande dagar, sedan Tekla fullständigt men småningom tillfrisknat, och hon under tiden bevisat modren, att det icke var passande, att en ung välklädd flicka bar en matbur, emedan hon därigenom utsatte sig för simpla karlars råheter på gatan, gick hon likasom på trots sin middagsfärd över Riddarhustorget förbi Rådhuset. På samma trottoar, där hon fallit den svåra dagen, efter vilken hon blev sjuk, möter hon den mörka ynglingen. Han hälsar kort, likgiltig och går vidare.

Sedan hon gått ett stycke fram på Myntgatan,

går hon över på andra sidan och vänder på andra trottoaren tillbaka till torget, just lagom för att se honom taga av in åt Nygatan.

Dagen därpå går hon vid samma tid på Nygatan och blir förvånad över att träffa den unge herrn igen. Men han ser också förvånad ut, hälsar förläget, och rodnar lätt.

Nästa dag möter hon honom igen. Hon har sett honom på långt håll, känt igen hans hatt, som har en lindrig lutning framåt, kastande en skugga över ögonen, som gör, att de se större ut och få ett drömmande uttryck. Hon har tagit hans blickar redan på avstånd, och hon håller dem i sina, tills han hälsar. Men nu lyfter han hatten med ett plågat uttryck i ansiktet, såsom om han erinrat sig, att han en gång omfamnat och kysst detta fruntimmer, vilket han aldrig skulle få tala vid.

När Tekla följande middag råkar honom igen, tänker hon på, att denne unge man kysst henne, och hon känner, att hon bleknar, på samma gång hon ser hans ansikte uttrycka en oro, och hans högra fot gör en hastig rörelse, som om den ville stiga ner och gå över till henne.

Hon blir borta i sex dagar och kommer så igen. På avstånd ser hon hans mjuka hatt, därpå komma ögonen fram, och de fånga hennes; men i detsamma går en ölvagn förbi, och hon ser nu blott hans ögon, som hälsa glada såsom till ett återseende.

*

Sommaren kommer, på gatorna blir det öde och tomt, och Tekla ser icke sin vän mer, ty han bor på

landet. Det blir ett tomrum i hennes liv, och det synes henne, som om mörker fallit, sedan solen kom och tog bort hennes enda glädje. I ensamma stunder på kyrkogården satt hon och rannsakade sig, sökte reda sina tankar, anställa betraktelser över sig själv. — Vad ville hon denna unga man? frågade hon sig. Antaget, att han talade till henne, att han steg in i hennes kammare, när hon var ensam, och att han sade: se här är jag, vad vill du mig, ty jag ser på dina ögon, att du vill mig något? Vad skulle hon svara, och vad skulle hon göra med honom? Ingenting skulle hon kunna svara, ty det var henne en så djup hemlighet, att hon hellre skulle dö än svara, även om hon ett ögonblick misstänkte vad hon skulle svara. Vad skulle hon göra med honom? Ingenting! Inte ville hon kyssa honom, icke kunde hon omfamna honom eller be att få arbeta åt honom, leva för honom. Vad ville hon honom då? Hon ville, att han skulle vilja komma till henne och be att få kyssa hennes ögon, omfamna henne, rent, oskyldigt som den där gången i kyrkan, att han skulle be att få leva för henne, arbeta för henne, trösta henne, pyssla om henne. Vad ville hon då honom? Hon ville, att han skulle be att få ge henne något! Det var hon, som sålunda ville begära något av honom? Å nej. Begära, tigga? Nej, nej, nej! Han skulle komma och begära att få ge... Där stannade hennes tankars ringdans, och harmsen över de elaka tankarne, som grinande gott förstånd kommo fram som stadens svenner och togo henne på bar gärning, steg hon upp för att röra sig, gå sin väg från bänken och trädet, som kanske hört vad de tysta angivarne haft att säga, och stirrande rätt framför sig, såsom om hon försökte

att tänka på ingenting, gick hon nedför backen till Nygatan. Där kände hon varenda skylt, vartenda fönster; där hängde urmakarens solvisare, som visade, när *han* skulle komma; där var gjutarens, där *hans* hatt först brukade dyka upp, där voro grosshandlarnas många kontor, där *han* hälsade sista gången. Tekla går framåt, framåt såsom om hon väntade få se honom; hon kastar ögonen åt högra sidan, känner en brinnande längtan att se honom, önskar, att han just nu skall komma, vill, att han kommer, fordrar, att han kommer, ty han måste komma, eller kastar hon sig ner och dör. Och se — där komma hans ögon med hattens skugga, och han ser på henne, men kallt, forskande, främmande, och hans drag förändra sig, från hans ansikte växer ut ett långt kindskägg, och hon stirrar en obekant herre i ansiktet, som tänker hälsa, osäker om han känner detta fruntimmer eller ej.

Tekla går hem igen, lycklig att ha sett honom i tankarne ett ögonblick. Och han kommer åter nästa dag och »häxar fram» honom, som hon kallar det.

Så går den heta, dova sommaren med sysslolöshet för Tekla, vars huvud laddar sig med planer, halvt medvetna, halvt omedvetna, utan att hon utför någon. På ständig vakt mot modrens förstånd, som stundom flammar upp och inser, att detta liv icke kan vara nyttigt för hennes dotter, övar hon sin vältalighet och sin förmåga att snärja den gamla, så att hon alltid ger sig.

— Ja, du kan då förvända synen på mig, säger hon.

Fadren börjar beundra hennes gåvor, och ju mer han beundrar, dess blindare blir han:

— Det finns något hos den där slynan, säger han och nickar, som om han böjde sig ner för detta djupsinne, som han kallat till liv.

Tekla har numera kommit så långt, att hon kan ur föräldrarnes besparingar framkalla de pängar hon behöver till sin paryr. Men när modren frågar, om hon icke vill lära sig något nyttigt i stället för dessa pängar, svarar flickan:

— Vad tjänar det till att lära något? Jag lever inte länge.

Då blir modren tröstlös och tror att så är, och så gör hon allt vad dottern vill för att icke förkorta hennes dagar.

Varje söndag gick Tekla i kyrkan. Första tiden efter konfirmationen fann hon det något kallt att icke vidare få sitta i koret som läsbarnen gjort, och hon kände, att hon icke mera hade samma uppbyggelse som förr av att höra predikan. Hon var icke längre med bland huvudpersonerna, som riktade uppmärksamheten på sig; och hon fick stående på gången bevista gudstjänsten, under det att de förnäma sutto i sina abonnerade bänkar. Men nu på sommaren, när de förnäma bodde på landet, öppnades deras bänkar, och som det var litet folk i kyrkan, kunde Tekla alltid finna sig en god plats. Det var som att leva i en annan krets de timmar hon satt i bänken och läste de adliga namnen på anslagstavlan och betraktade hjälmtecken och hjärtvapen. Där lågo hyenden med broderade namnchiffer och fotpåsar av sjubb, som spredo en doft av muskus omkring sig. Där funnos psalmböcker med silverplåtar, och under bönpulpeten hittade hon en luktflaska av agat.

När det var mycket ont om folk i kyrkan, och

prästen av vana vände sig till de förnämas bänk, tyckte Tekla, att han talade ensamt till henne, och hon gav med svaga rörelser på huvudet till känna, att hon hörde honom, och hon förstod honom; hon och han ensamma visste Guds rikes hemligheter, som för dem där bakom aldrig skulle kunna bli uppenbara. Och hon var redan så djupt inne i sin dikt om inbillad storhet, att hon kände ett visst medlidande med de blygsamma, som ej vågat sig fram dit hon vågat.

Så gick slutligen sommaren till ända, och Tekla hälsade det första höstregnet med en stilla glädje. På kyrkogården dansade snart ett och annat gulnat löv omkring gravvårdarne, och det blev kallt att sitta ute. Nu måste han snart komma igen, tänker hon — och han kommer. Hon ser honom igen efter tre månader, men hans ansikte är förändrat. Han har icke allenast blivit solbränd och fet, utan där ligger ett nytt uttryck i hans drag. Han ser lyckligare ut. Lyckligare efter dessa tre förfärans månader. Han har sålunda icke saknat henne, han har icke varit olycklig! Han har sett solen och sjön, men hans ögon hava även sett in i andra, och de glänsa ännu av reflexerna från dessa ögon. Han måste sålunda ha en annan amour!

Tekla går hem och lägger sig till sängs i åtta dagar. Därpå stiger hon upp, som om ingenting hänt, men stark och beslutsam. Hon går sedan varje dag på Nygatan vid vanlig tid, såsom om hon gick till en tjänstgöring, och så gick hon hela vintern igenom, tills det blev vår.

*

Pingstmorgonen strålade över Riddarholmen, där de nymålade ångbåtarne lågo och bolmade rök. Helgdagsklädda människor strömmade ner från backen för att fara på lustfärd ut i Mälaren. Gesäller med syrener i hattarne, borgare med matsäckar, bokhållare med gitarrer hängande vid ett blått band, torgfruar i storblommiga klänningar och fullt med guldringar på fingrarna, flickor i röda garibaldiblusar, barn med bollar och trumpeter, stadsbud med nyblankade mässingsskyltar, poliser, skottkärror, artillerister med blänkande mässingsinstrument, sångföreningar med flygande fanor rörde sig i ett brokigt virrvarr framför landgångarne. Ångvisslor pepo, trossar rasslade, kaptener skreko, skeppsklockor ringde, propellrar plaskade. Riddarholmskyrkan slår nio, och alla stadens och malmarnes kyrkklockor ringa förstgången. Det står en ånga av kvävande talglukt, maskinolja, stenkolsrök, svett, av berusande syrendoft över den rörliga levande massan, som kommit utströmmande från mörka verkstäder, fuktiga bodar, rökiga kök, unkna barnkamrar för att andas sjöluft och som nu trängas för att komma ombord på flaggprydda och grönklädda båtar.

Praktfullast visar sig den stora propellerångaren Aurora, som är blåmålad med cinnoberröd vattengång och har lejdare fulla med flaggor och standar mellan masttopparne, och vars akterdäck är inrättat till en lövsal med stora björkruskor. Däcken äro redan fyllda av ledamöter från sällskapet »Sanna vänner», som förhyrt fartyget till sin högtidsdags firande. Herrar i stora breda sidenband i vitt och rött samt sin ordens insignier på bröstet springa omkring och bereda platser åt fruarna, och när landgången dras

in, spelar musikkåren från kommandobryggan. Ångaren backar ut i sällskap med tio andra och musikanterna överrösta varandra.

På akterdäck sitter Tekla halvdövad med sin mor, medan fadren är nere i kajutan med åldermän och bisittare för att vidtaga anordningar. Hon har redan granskat damernas skor och kjortlar och funnit, att hon råkat i ett sällskap, som var henne likgiltigt. Hennes ansikte är blekt, och ljuset, som tränger genom det unga björklövet, kastar in något svagt grönt i skuggorna, som ger hennes utseende ett visst sjukt förnämt. Hennes stora svarta ögon med den starkt vidgade pupillen stanna vilande på en röd nejlika, som sitter instucken i lövverket. Hon ser ut, som om hon ej visste, vad hon skulle göra bland dessa främmande människor, och hon har följt med för att slippa vara ensam hemma och för att få en ny klänning. Modren sitter tyst och skrämd över att se sig utdragen ur sin håla, och det starka dagsljuset plågar henne.

Men nu styr ångaren med full fart ut på fjärden, och mellan lövruskorna synas gröna stränder med vita hus, landställen med flaggstänger, varmbänksfönster och poppelalléer, röda stugor och vita björkhagar, gröna rågåkrar och kanariegula ängar. De friska böljorna plaska mot båtens propeller, och himlen står kornblå över land och vatten. Tekla såg tavlorna rulla förbi, kände sjöluften svalka milt om tinningarne, och hon vaggades av musikens gungande rytmer i en lugn harmonisk stämning, som gav hennes ansikte ett uttryck av frid och belåtenhet. I detsamma hörde hon en röst, som hon ej kände, tilltala sig från sidan.

Hon såg upp; ynglingen stod där med ett brett gult bandelär över bröstet och räckte fram en bandros.

— Nej, se, är det ni! utbrast han förvånad. Tänk, att vi skulle råkas en gång till i livet! Jag hade tänkt så många gånger stanna på gatan, men jag vågade inte. Får jag lov att föreställa mig för er fru moder?

Och med en artig bugning föreställer han sig för modren:

— Mitt namn är Robert Vedholm! Fröken Tekla och jag äro skolkamrater och konfirmerades tillsammans i Tyska kyrkan.

Tekla hade icke fått fram ett ord, och modren visste ej, vad hon skulle säga.

Herr Vedholm utdelade sina märken och kom tillbaka till de två fruntimren.

— Kanske fröken behagar stiga upp på kommandobryggan och se på utsikten? Vi ha just Bockholmssunds undersköna stränder förut.

Tekla såg på modren, som nickade bifall, något sömnigt, ty luften sökte henne.

Herr Vedholm gick förut och Tekla efter. Hon hade tyckt, att han uttryckte sig vårdat, men att hans röst ej var sådan, som hon väntat sig. Men det låg något tryggt i detta, att han sagt de varit kamrater. Han hade med denna erinran om gemensamma sinnesrörelser och minnen liksom kastat en varm duk över bägges deras axlar, under vilken de gingo lugna för pratets hagelskurar, och han hade knutit ett band emellan dem.

— Ni tycker väl ej, att jag är påflugen? började han, när de kommo upp på bryggan.

— Hur kan ni säga så? svarade Tekla, vi ha ju varit konfirmationskamrater.

Ordet kamraters undergörande kraft hade hon redan upptäckt, och hon kände ånyo dess verkan på sig och honom, när hon uttalat det. Han blev förtroendefull och var ytterst artig. Sedan han satt fram en stol, visade han landskapet.

— Har ni farit på Mälaren förr? frågade han.

— Nej, aldrig, svarade Tekla, vilket synes glädja herr Robert. Ser ni, denna insjö, fortfor han, är större än Bodensjön och har ett tusen tre hundra öar och holmar; tänk sig, fröken, ett tusen tre hundra.

— Å! utstötte Tekla, förvånad över herr Roberts kunnighet.

— Och detta är Bockholmssund. Är det inte hänförande, dessa små runda holmar, som flyta på vattnet och äro gröna ända ner i stranden! Ser ni, fröken, det är alarne, som växa ner i sjön, där vassen vidtar. Är det inte skönt?

Tekla fann, att det var mycket vackert, men hon ville, att han skulle tala om något annat, om henne, om sig själv. Men han var alldeles betagen i naturen, eller tillgrep han den för att icke narras tala om något annat. Det var, som om han med fulla händer bjudit henne på dessa utsikter, denna grönska, som hon ej ägt förut. Hans uttryck voro tvungna, sökande våldsamt hänförande ord, såsom om han ville draga åhörarinnans uppmärksamhet åt ett annat håll, medan han gömde sig; det tycktes, som om han i detta ögonblick måste ge sin förtjusning luft, blott icke föremålet för densamma anade dess källa.

Tekla drogs med och exalterades över ett kyrktorn, en vattenkvarn, en vedjakt, och snart klingade bådas hänförelse i samklang, såsom om de blivit stämda i samma ton men i olika höjd. De frossade i

samklang, och den ena behövde bara knäppa sakta på en sträng, så sjöng hela ackordet från den andras läppar och ögon. Sedan de unga spelat sin duo en god stund, började herr Robert bli orolig och stannade plötsligt av. Efter att ha gripit omkring efter några nya ämnen, frågade han hastigt, om han icke fick gå och hämta modren. Det fick han, och snart kom han tillbaka med gumman, varpå han anskaffade saft och sodavatten. Nu tycktes grundtonen vara funnen, och nya harmonier klingade, och nu med mera resonans, sedan modren satt där som tacksam åhörare och nickade bifall. Han talade om operan och sångerskor, om illustrerade tidningar och verser, och allt vad han sade försatte Teklas sinne i en stilla ljuv ro. Mycket hade hon ej att svara, och vad han sade, brydde hon sig ej om att fatta, utan lät det träffa örat som en vacker musik.

Omsider blev det middag och ångbåten vände in i Kaggeholmsviken för att taga i land vid egendomen, där festen skulle firas. Herr Robert lämnade sina gäster och bad om den äran att få senare träffa dem, ty han var såsom ledamot upptagen för tillfället. Gevaldigerns bekantskap hade han redan gjort i kajutan.

Nu saluterade skeppskanonerna, och från en hög udde med ett tempel på svarade en raket och därpå skott från en salutkanon. Musiken spelade upp en festmarsch, bagaget hämtades upp och under hurrarop från en massa bondfolk gled båten intill herrgårdens brygga. Därpå debarkerades, och under fanor och spel tågade man upp till herrgården, där herr greven hälsades med fanfarer och tackades för den gäst-

vänlighet han visat sällskapet, då han upplät sin park till deras nöje för dagen.

Herr greven tackade från sin balkong med ett välvilligt leende, som förargade Tekla, emedan det föreföll något nedlåtande. Därifrån marscherades till en bergshöjd vid stranden, där gillets minnesmärke var upprest och där en kort bön hölls av ordens andliga ledamot, varefter fanfarer förkunnade, att middagen var dukad.

Under lindarnes höga valv voro borden dukade med ett par femtiotal kuvert, och vinglas återkastade vinflaskornas röda lack och gyllne etiketter.

Tekla hade aldrig sett något så praktfullt, och hon glömde ett ögonblick slottets och grevens grannskap. Herr Robert hade plats bredvid fadren och satt mitt emot henne, och gevaldigern var den unge mannen särdeles gunstig.

Knivar skramlade, korkar smällde, och det var icke ett ögonblicks ro. Än var det en skål, som utbragtes, än en fanfar eller ett skott. Tekla kände vinet blanda upp blodet och följa med uppåt hjärnan som föll i en salig halvdomning. Herr Robert, som ville dela sig och underhålla sina grannar, kände Teklas ögon lura på sig, och han tvangs att åter och åter vända sig till henne, tala för henne, ty numera hörde hon ej vad han sade för stimmets skull, men han såg, att hon lyssnade, och han kände, att varje ord, som hans läppar och tunga frambragte, fann återklang hos henne.

Middagen tog slut och man steg upp att lustvandra i parken. Herr Robert gick vid Teklas sida. De vandrade i sjöstranden under alarnes rundhuggna välvningar; de fördjupade sig i parkens långa och

raka alléer, vilade i ett lusthus av rusande kaprifolium och kommo slutligen till en kulle, där ett tempel stod. De gamla satte sig på en bänk och läto de unga gå upp ensamma.

— Det är märkvärdigt, sade nu herr Robert, eldad av vinet och ensligheten, men jag tycker vi äro såsom gamla bekanta.

Det var första gången han kom in på ämnet och upphörde tala om annat. Tekla fick en annan färg i rösten, när hon svarade:

— Ja, men vi äro ju också gamla bekanta!

Hon hade nu erinrat om deras första bekantskap i kyrkan; elden, som den första kyssen tänt, flammade upp, och nu brann det.

— Det var en underbar kväll, sade herr Robert drömmande. Den glömmer jag aldrig.

— Tror inte herr Robert, upptog Tekla, som kände, att det behövde röras om i brasan, tror inte herr Robert, att själarne äro syskon?

— Jag tror, svarade den unge mannen med en djupsinnig min, att det finns själar, som äro födda syskon. Vi till dömes. När jag talar till er, känner jag, att ni förstår mig fullständigt, att ni icke hyser en annan tanke än jag, ty om ni icke gjorde det, skulle ni motsäga mig, och då vore det osynliga bandet brustet, då vore icke sympatien mer, och det skulle jag känna.

— Ja, svarade Tekla och såg ner på sanden, jag känner det, som om varje ord ni talade vore min tanke. Är det inte sällsamt?

Herr Robert ansåg, att det var underbart, och han vecklade nu ut en slöja av det underbara, det oförklarliga, som i mystiskt mörker insvepte deras verk-

liga tankar och känslor, så att de rörde sig ganska obesvärat under det lätta täckelset. De talade fritt såsom maskerade, de lekte blindbock utan att råka på varandra — så underbart!

Föräldrarnes rop kallade dem snart ner till verklighetens klara dager, och fanfarer i fjärran förkunnade, att dansen öppnats på logen.

— Dansar ni, fröken? frågade herr Robert.

— Ja, men mycket dåligt, sade Tekla.

— Jag får ju första valsen?

— Helt visst, och med nöje, ty eljest skulle jag bli sittande.

— Ni skulle bli sittande? Nej omöjligt!

— Omöjligt. Varför det? Den, som är ful, får inte någon kavaljer.

— Ful! Tror ni verkligen att ni är ful?

— Det vet jag väl.

— Å, ni skämtar, fröken Tekla.

— Har ni inte sett jag har en ful näsa?

— Nej, visst inte.

— Då är ni den första, som tycker att den inte är ful.

Dansen var redan i gång, när de unga inträdde i dansbanan. Herr Robert lade armen om Teklas liv och sade:

— Det är inte första gången jag har er i min famn.

Tekla darrade lätt men slog honom på handen, och så virvlade de bort och kommo tillbaka igen, tills de stannade andtrutna.

— Ni dansar ju dråpligt, sade herr Robert.

— Det är er godhet att tycka det.

Musiken ledsagade deras tal, och de svällande

tonerna gåvo ackorden, till vilka de satte solot. Herr Robert blev djärvare, och nu talade han icke mera om annat utan höll sig fast vid ämnet.

Han knådade det som en deg och gav det alla möjliga former, han kavlade ut det så tunt och så rullade han ihop det till en kula, som han kastade upp, tog emot, slog ut igen, bultade, naggade och kavlade ut igen.

— Minns ni, fröken, att jag kysste er i kyrksalen? sade han slutligen. Minns ni det?

Och musiken beledsagade de brinnande orden med en kadens och en trumvirvel, som gjorde Teklas svar ohörbart, när hennes bleka läppar rörde sig.

De dansade igen, vilt som dervischer, vilka vilja berusa sig och släcka minnet av det närvarande; och så stannade de igen.

Nu talade han om hennes ögon, om hennes hår, om hennes händer och slutligen om hennes små fötter, och hon lyssnade bedårad. Hon kände sig förskönas, växa, fyllas med kraft från hans nerver, tappas på med ny blod av hans blod, andas med hans lungor, tala med hans läppar. Ibland kände hon sig förlorad, bortkommen, försvunnen och ville ta igen sin själ, som han sugit i sig, men det var så ljuvt att vara en annan än sig själv, att likasom företa en själavandring in i en annans starkare kropp, bäras av en annans ben, göra åtbörder med en annans armar, under det man själv försjönk i vila. Så var det han skulle komma och befria henne från arbetet att tänka, tala, handla; så skulle han komma liksom frälsaren, vilken bar allas synder och allas bördor; o så ljuvt att slippa leva själv och ändock leva.

Det blev afton, och daggen föll över blommor

och gräs; solen sjönk och kastade rosigt ljus över vikar och holmar, och fjärdarna lågo blanka, stålblå som urklippta stycken av himlen.

Ångbåten var åter fylld med folk och hade lagt ut. Tekla satt på däck med herr Roberts reskappa under fötterna. Vid hennes sida talade herr Robert oupphörligt, lutad framåt och på sned för att kunna se hennes ögon. Modren sov och fadren var i förrummet.

Herr Robert vände ryggen åt de rosiga fjärdarne och holmarne och såg endast i Teklas ögon och talade. Han åt henne och drack henne med sina blickar, han omfamnade henne och kysste henne med sina ord, han andades på henne, som om han ville tina upp snö, han jagade henne från gömsle till gömsle för att fånga henne i en bekännelse, men Tekla kröp bakom oupphörligt, oupphörligt.

Slutligen hade han henne:

— Varför gick ni på Nygatan varje middag? frågade han djärvt med hela feghetens mod, som gör hjälten.

— Därför... jag vet inte... jag kunde inte annat, svarade Tekla.

— Ni kunde inte annat. Var det för att...

— För att möta er!

Nu var det sagt. Han sprang upp och lyfte hatten, som om han ville svalka sin panna, släppa ut ett farligt överskott av tryck, som hans heta hjärna hade alstrat.

— Är det sant? Är det sant, att ni har mig kär?

— Det är sant, svarade Tekla tvekande, såsom om hon i detta ögonblick ville vara sann och därför måste tänka efter, om det var så, som hon sade.

Gnistan hade sprungit över och antänt. Herr

Robert använde de två följande timmarna att utröna, om det var sant, så otrolig föreföll honom hans lycka, så osannolik den sagan, att hon hade honom så kär.

*

Klockan är mellan två och tre på morgonen. Tekla sitter vid modrens dödsbädd i ett litet rum på andra sidan om portgången. Läkaren gick sin väg klockan tolv, förklarande allt hopp ute; och fadren fick kallelse ner till vakten klockan ett. Han hade sagt farväl till sin hustru och gråtit.

Nattlampan har brunnit ner ända till vattnet och börjar puttra och fräsa. Tekla slår ny olja i glaset, sticker in veken med spelkortsmanschetten i korkflötet och sätter sig igen på sin stol. Hon stirrar rätt framför sig mitt i den lilla ljuslågan, som endast förmår lysa upp en fläck i det mörka rummet och kasta en ring i taket. Hon ser endast lamplågan och medicinflaskorna på kommoden. Sjögröna kvartersflaskor med guldhattar, bärnstensgula flaskor med krusat papper, svarta flaskor med vita etiketter; pulverdosor med röda små lacksigill; matskeden står i ett vattenglas och förstoras till en förläggarslev, den halva citronen ser ut som en pumpa genom lampans buktiga vattenpelare; alla föremål ändra former och proportioner i det falska halvdunklet och giva stoff till förvirrade förnimmelser i hennes av nattvak sjuka hjärna.

Så tankas tankarne. Den vita påskriften, som hänger ner från halsen på den svarta flaskan, säger: ser du så vackert ett vitt sorgförkläde tar sig ut på den svarta ylleklänningen. Du går på gatan med de långa nystärkta förklädesbanden och de breda snibb-

kragarne, folket vänder sig om och viskar: stackars flicka, hon har fått djup sorg! Så varmt det känns, när människorna säga så där och ändock bara ge luft åt vad de skulle känna i ditt ställe. Och så kommer fästmannen och får se dig i den vackra sorgdräkten; och han blickar vördnadsfullt upp till dig, som om du fått några högre egenskaper genom din förlust, och när han suttit en halv timme, vill han kyssa dina ögon, som gråtit sig fula, och han lägger sin arm om ditt liv och viskar: den där dräkten klär dig, Tekla! — O så ljuvt att ha sorg!

Modren rör på lakanen i bädden, och det låter, som när det prasslar i skogens snår och vandraren spritter till.

Bort med de stygga tankarne, som komma smygande över den värnlösa, som ej har kraft att slå dem tillbaka. Hon ber Gud, att modren skall få leva — ber Gud, att hon skall vilja, att modren skall leva. Men hon kan icke vilja det. Varför skulle hon önska sin mor ett förlängt kvalfullt liv, som förr var mindre olyckligt än nu, då lyckan kom? Hade hon inte sett, huru herr Robert led, när han måste besöka sin fästmö i det mörka, illa kända huset? Hade hon inte märkt, huru modren blivit i smyg beledd hos svägerskan på förlovningskalaset? Jo, det hade hon märkt, och hon hade också sett sin mors sorg och djupa förtvivlan, då hon hemkommen i sitt kyffe satte sig att gråta och på dotterns frågor endast svarat: dit går du, Tekla, men dit går aldrig jag mer.

Och huru skulle det bli sedan, när hon blir gift? Skulle inte Robert behöva hyckla deltagande och sonlig vördnad varje gång modren kom på besök? Skulle inte varje oöverlagt ord bli ett styng, varje misstänkt

min ge en anledning till kiv? Jo, bäst som sker, och det var Guds barmhärtighet, som kom att befria den gamla från oanade sorger.

Skulle hon bedja Gud att han befriade hennes moder; skulle hon bedja Gud att han toge hennes liv. Men då sutte hon ju här och önskade sin moder döden! Vilken eländig dotter, vilka usla tankar! Bort med de vidriga tankarne! Men tankarne försvinna icke, de hemligt undfångna, de måste födas och komma i ljuset. Men vem alstrar tankar, vem ger dem liv? »Jag fattig syndig människa, som i synd född»...

Allsmäktiga Gud, du som har makt över själ och kropp, har du icke också makt över mina dåliga tankar? O, Herre, skapa i mig ett nytt hjärta! ber redan aposteln, vilken kände att hans vilja icke behärskade hans känslor. Men är det Guds vilja att hon skall dö, så är det bäst för henne, och min bön är syndig, då den söker ändra den allvises beslut. Det är bäst för henne... och icke illa för dig! Det är icke illa för dig att stridsäpplet kommer på elden, det är tvärtom riktigt bra för dig. Bra alltså för bägge parterna! Men ske Guds vilja! Hon blir nu inte mera störd i sömnen av dörrklockan, inte mera utskrattad av de förnäma, vilkas skönhetssinne förolämpas av hennes i arbetet svartnade händer; och du skall flytta in i en våning med tre rum och kök och där vara tillsammans med den du älskar; fadren blir därmed befriad från att föda två andra utom sig själv, han kan på kvällen gå på krogen och röka god tobak på sina gamla dagar. Om alltså modrens död skulle befordra alla de intresserades lycka, så vore det ju rätt att be därom, och en from önskan. Jaså! alltså en from önskan att önska sin moders död.

Hur kunde hon vara så dålig att önska henne döden? Ja, var det uselt att tänka på den egna fördelen? Var det uselt? Hur skulle det gå människorna om de icke tänkte på sin egen fördel utan tvärtom? Är det icke plikt att tänka på sin fördel? Jo, men i alla fall var det eländigt att önska livet ur sin mor. Vem säger att det är eländigt? Står det i bibeln eller i lagarna? Nej, i ingendera, men samvetet säger det! Och samvetet är Guds stämma; men Gud hade också sagt att man skulle tänka på sitt eget bästa utan att såra andras. Här sårades alldeles inte andras intresse, alltså var det alldeles i sin ordning att önska sin mor döden, ehuru eländigt.

Vad menar man då med eländigt? Människorna bruka detta ord blott som tilläggsord till »du» eller »han», men aldrig till »jag». Till »jag» foga människorna blott vackra ord, som uttrycka medlidande, beundran, deltagande eller fruktan. Jag olycklige, säger man, jag arme man, men du eländige. Varför brukar man fula ord blott som tilltal till andra och inte till sig själv? Det förefaller som om de fula orden voro angreppsvapen, de vackra däremot försvarsvapen. Man slår ju ihjäl människor med ord, bedrar dem och avskräcker dem med ord; och en stor man hade skrivit, vad alla böcker och tidningar så ofta citera, att orden uppfunnits för att dölja tankarna. Tänk om ordet »eländig» bara vore en sådan uppfinning; tänk om alla som sutto vid en dödsbädd, av vilken de väntade en fördel, en ställning, ett arv, minskade utgifter, frihet, bröd, ära, tänk om alla dessa hyste samma eländiga tanke på sin fördel som skydd mot hjärtats tärande grämelse? Men då vore det ju intet fel, intet eländigt, utan något helt enkelt, vilket såsom nöd-

vändigt kom av sig själv, ja det måste komma från Gud, som styr tankarne; och det är blott han, som kan skapa ett nytt hjärta och nya känslor. Varför kallade då människorna en så nödvändig tanke, som de alla hyste, att se på sin fördel, för eländig? Kanske därför att omsorg om egen fördel medverkar andras fördelar, och emedan man skulle vilja anhålla andra att tänka på sin egen fördel? Vilket skälmstycke är icke i sådant fall de många orden, med vilka man beskjuta varandras samveten!

Hur skall man nu få veta om alla människor tänka ungefär detsamma vid dödsbädden? Frågade man dem, så svarade de med vackra ord, som hedra deras hjärta, och sade verkligen någon, att han anfäktades av onda tankar, så skulle alla »hederliga» människor ropa »fy!» och tvätta sina händer, för de skulle inte ens hålla honom räkning för att han talade sanning; några skulle säkert också utropa: Om sådana ting talar man inte! Men varför borde man inte tala därom? Till utgrundande av det mänskliga hjärtats gåta skulle det likväl vara ganska nyttigt. Man får alltså inte tala om hjärtats hemligheter? Varför? Därför att man inte längre kan bedraga varandra, om hemligheten blir uppenbar, och man måste föra varandra bakom ljuset för att kunna leva. Fy! över så låga tankar om människorna! Varav komma dessa? Lågo de kanske som sädeskorn i hjärnans drivhus? Sprutade det varma, tjocka blodet ur hjärtats reservoar, genomdränkte, värmde och gödde, sprungo skalen, sköt grodden fram, sprang hjärteblodet upp i den lilla växtens stängel, blad, blommor och frö? Ja, så växte tankarne, och varje nytt »varför» gav den nya tanken ett nytt frö.

Modren suckade och täcket höjdes ett par gånger. Tankarnes garn klipptes av, men knutarne lågo där olösta på trådändarne, och det kom icke mer några varför på en lång stund. Men med den återinträdande tystnaden uppkastade sig återigen de första frågorna: rätt eller orätt? Rätt eller orätt att önska sin mors död?

Men motsättningarne voro så skarpa och huvudet så trött, att begreppen smälte ihop i en salig domning. Varken det ena eller det andra, svarade den slappa hjärnan; lika mycket båda delarne, lika litet rätt eller orätt, som det är, om du är brun eller blond. Det är så, det har blivit så, och det kan icke ändras. Likgiltigt alltså! Vilken solig, befriande tanke: likgiltigt! Likgiltigt rätt eller orätt, stort eller smått, liv eller död, likgiltigt alltsammans! Hjärnan stannar sitt vilda lopp, hjärtat bultar mindre häftigt, lungorna andas i en sakta sövande gungning, musklerna släppa sina tag, lederna lossna, tankarne fly undan, gömma sig, det blir mörkt, tyst, som om förintelsens stilla ro nalkades, själen känner ej mer, kroppen erfar intet mer, anden förnimmer intet mer.

När Tekla vaknade på sin stol, såg hon nattlampan, flaskorna, citronen och skedarna ligga i ett rött halvljus, men på väggens tapet ovanför syntes två hjärtan i blåvitt sken; hon tyckte sig höra tornklockan slå, och utanför på gatan hördes gatsoparens kvast säga rist rast på gatstenarne; en gråsparv kvittrade, de sista tonerna från reveljtrumpeten på Skeppsholmen stego upp genom gränderna och ekade mot kyrktaket.

Det var morgon, och dagsljuset bröt in genom fönsterluckornas hjärtformade hål. När hon vaknat

till besinning, erinrade hon sig modren och lägger forskande sin hand på hennes rynkiga panna. Den är ljum men icke mer varm; hon lägger sitt vänstra öra mot bröstet, men kan icke höra något, hon går och tar en handspegel och håller framför den sjukas mun; spegeln förblir klar. Hon öppnar med fingren de nerfallna, dävna ögonlocken, som sluta sig över de vissna kloten. Hon är död!

Efter många dagars och nätters väntan har det väntade inträffat; det, som var förutsagt, hade skett, det, som skulle hända, hade hänt. Vissheten hade vunnits, och oron, osäkerheten var borta och lugn inträdde.

Tekla öppnade luckorna och tog fram ett par rena lakan, som hon med nålar fäste upp framför fönsterna. Det blev vitt i rummet, såsom när första snön har fallit, och alla föremål stämdes in i en dämpad död ton. Därpå klädde hon om sig och tog fram sin svarta klänning; tog bort sina guldörhängen och sprättade bort det vita från klänningslivet. Var gång hon gick förbi väggspegeln såg hon sin svarta figur emot de vita lakanen och kände det hemskt att vara ensam. Hon slog upp dörren till portgången och kände sig tryggare; men hon längtade efter någon att tala med. Döden hade gjort ett tomrum i hennes liv, och det måste fyllas; döden hade tagit något ifrån henne, och hon ville ta igen det förlorade och med en liten ränta; hon ville vända sorgen i glädje och förvandla förlusten till en liten intäkt för att gäcka döden.

Klockan blir sex och den nya portvakterskan öppnar sin dörr för att gå till mjölkboden. När hon

får se, att det är öppet mitt över portgången, går hon dit och knackar på den öppna dörren.

Tekla visar sig, blek, stum, svartklädd.

— Herre Jesus, är det slut? utbrister gumman.

— Det är slut, svarar Tekla.

— Ske Guds vilja, säger gumman och stiger in för att få visshet.

— Du är allt glad nu, som får platsen, tänker Teklas ostyriga hjärna; och hon känner sig god, ädel, när hon lägger band på sin grymhet och icke säger det högt.

Och så komma sjömännen ner från härbärget och jungfrurna från våningen, och pantlånarn kastar en blick på möblemanget; alla äro aktningsfulla, tysta, nyfikna, och giva sitt deltagande åt den sörjande, som mottager beklagandena som en hyllning.

Klockan sju kommer fadren. Han räcker handen åt Tekla och säger frågande:

— Det är slut?

Därpå går han fram till bädden och trycker sakta på ögonlocken samt blir sittande i tyst begrundan.

— Nu få vi mycket att tänka på, tar han upp, och det här kommer att kosta pengar.

Så rått, tänker Tekla, att genast tala om kostnaden, likasom om hon trott, att fadren i denna stund blott hade en tanke, den han uttalat, och icke flera, vilka fadren icke kunde säga åt dottern, men som maken skulle ha kunnat viska åt hustrun; ömma tankar utan uttryck, ljuva minnen utan namn, en tyst, stark sorg, som den får, vilken förlorat sitt enda. Hade hon kunnat gå ut ur sig själv ett ögonblick, skulle hon förmått tänka, huru det skulle ha känts, om hon förlorat sin Robert; men, kortsynt, fattar hon icke,

att fadren måste ha en annan synpunkt på saken än hon.

Herr Robert kommer klockan åtta, och efter att ha utverkat orlov från boden, går han ut med Tekla och handlar klockan tio.

Och det köpes svart och vitt, och det göres besök hos prästen och klockaren och i likkistmagasinet; och i vinhandeln beställes mosel och rhenvin.

I tre dagar har Tekla mottagning i det lilla likrummet, och därpå slås portarne upp och folk strömmar in från gatan för att se liket. Och sedan strös granris i portgången och på gatan; klockorna dåna, vagnar köra fram, prästen kommer, det serveras buljong och drickes; rhenskt ur gröna glas; sex gevaldiger taga kistan på svarta selar och bära den ut till den blomstersmyckade likvagnen; folkhopen delar sig, när pastorn leder Tekla in i den fyrsitsiga vagnen, som gungar så mjukt på sina fjädrar; hästarne sätta järnskorna i gatstenarne, kuskarne smälla med piskorna, det bär av till kyrkogården och porten slås igen till det mörka huset med dess mörka minnen; och dottern åker bort från soplår och råttor, avträden och ockrarkontor, bort från barndom och hem genom döden ut i ett eget liv!

*

Ur den mörka portvaktskammaren, dit solen aldrig nådde, från den gamla stadens trånga gata och den dystra kyrkogården, bort ifrån föräldramakten och det karga nådebrödet hade nu Tekla flyttat som husfru i en liten ljus våning fyra trappor upp vid Skeppsbron. Där sken solen hela dagen, strömmen glittrade blå

och vidgade ut sig mellan grönskande stränder; ångbåtar och segelfartyg kommo och gingo, och så mycket flaggor vajade i luften att man trodde sig ha framför sig en enda stor flaggkarta.

Tekla satt hela dagen vid fönstret och lät värma sig av solen; hon stirrade ut i det oändliga ljuset, som om den långa vintern nu för första gången hade tagit slut. Hennes hy, som varit blek lik vattenskotten på en i källaren vintersatt krukväxt, började taga färg. De två små rummen och köket voro skinande av nya möbler och husgeråd, och hon kände sig som en drottning, när hon såg tjänstflickan utan invändning göra alla hennes forna sysslor; och när hon om morgnarna gick till Kogghamnen för att handla, och flickan följde efter med matkorgen, insåg hon, att hon stigit, att hon var någon, och att hon hade fått makt. Och när mannen kom hem, glad, nöjd, överlycklig, tacksam, fann hon sig så oändligt lycklig att hon grät.

Han var en munter man, som aldrig drog hem sina bekymmer eller sina sysslor. Han sjöng glada visor för henne, så att hon skrattade för första gången i sitt liv, och han tog stundom hem livliga kamrater, och då spelades, agerades och sjöngs, men han slutade alltid med en hyllning till den unga frun, som var solen i kretsen och, utan att hon visste det, lyste och värmde.

Tekla trodde att nu först började hennes ungdom, såsom hon tänkt sig den hos rikt folks barn, och livet tycktes henne vara en lek. Men hon var inte van vid sysslolöshet och njutning, därför blev hon efter två månaders förlopp orolig. Det vore inte rätt att vara så lycklig, menade hon, och när hon tänkte

över sin och sin mans ställning, fann hon att hon var hans gäldenär. Slutligen sade hon att hon inte uthärdade sysslolösheten, hon ville ha någonting att göra.

— Vänta bara, du får nog arbete, sade han. Hon rodnade över denna anspelning, men bad dock att få hjälpa honom.

— Nå, om du skulle skriva brev till mig, sade han på skämt.

— Det kan jag visst, och om det så skulle vara med tyska bokstäver.

— Skriver du tyska?

— Ja visst, det fick vi ju lära oss i skolan.

Därmed hade Tekla en provisorisk sysselsättning, som gladde henne, men dock blott tillfälligtvis kom till utförande.

I huset kom ofta hennes mans bror, som var sekreterare i kammarkollegium. När han en dag ser Teklas skrivprov, blir han förvånad över hennes ovanliga färdighet och förklarar för henne, att om man kunde skriva tysk stil, så förstode man också gammalsvenska, och denna kunskap betalades väl i arkiven, där inte många ägde den. Han frågade om hon inte försöksvis ville övertaga några avskrifter av handlingar från det sextonde århundradet. Naturligtvis mot honorar.

Det ville hon mycket gärna. Hennes man försökte göra invändningar, ty han var rädd att husets ekonomi kunde lida av brist på tillsyn; men Tekla bevisade för honom just motsatsen, ty inkomsterna skulle växa genom hennes förtjänst. Saken var därmed avgjord.

En morgon vandrar hon med sin portfölj till

riksarkivet. Vid dörren mottar henne en vakthavande på det artigaste och anvisar henne en plats.

Den stora salen är utrustad med hyllor från golv till tak, i vilka man ser pergamentfolianter med röda skyltar på ryggen. I bakgrunden långt tillbaka sitter chefen vid sitt bord. Hans stora grånade Zeushuvud synes vaka över skatterna, och en högtidlig tystnad härskar därinne. Män med kalt huvud och vitt hår, män med glasögon och grått skägg sitta böjda över gamla gulnade papper och forska i gamla annaler efter nutidens grund. Deras ansikten se ibland plågade ut, men sedan klarna de åter upp, när felet upptäckes, varpå en missuppfattning av utvecklingen grundar sig, som nu skall avlägsnas.

Tekla var andäktigt stämd som i en kyrka. Hon hörde nämnas namnen på några äldre herrar, och av dessa kände hon några. Där var historieskrivaren F., som började sin svenska historia tjugu år före hennes födelse och vilken hon och hennes kamrater hade läst med förtjusning. Hon kunde inte se sig mätt på den store mannen. Hon såg också den då för tiden så berömda och fruktade ministern, som med ett parti bakom sin rygg var mäktigare än kungen. Unga studenter, doktorer och professorer kommo och gingo, men alla sågo ödmjuka ut. Alla gingo på tå, talade lågt. Det var ett märkvärdigt rum, där alla sökte vapen till den stora kampen om makten över andra människors tankar. Stundom avbröts tystnaden av riksarkivariens bestämda, överlägsna och ironiska stämma, och det tycktes alltid, som om han hade rätt. Han stod över alla, hjälpte alla, vänner och fiender, därför var han så ansedd.

Tekla bävade för hans storhet och hans makt,

ty han tycktes allvetande och rättvis, mild och förkrossande som den Högste.

Hon hade skrivit ett par timmar, då hon såg chefen resa sig. Han hade då och då riktat sina blickar till hennes bord och kom nu rakt fram till henne. Hon hade en foliant av drottning Kristinas riksregistratur framför sig och gömde sitt ansikte däri, då chefen hälsade aktningsfullt bugande och frågade:

— Kan ni, fru Vedholm, läsa detta?

— Ja, herr riksarkivarie, svarade hon.

— Det är ovanligt att damer kunna läsa den gamla stilen, sade han.

Tekla ville inte säga, att hon lärt det i Tyska skolan utan mottog lugnt berömmet. Allas blickar voro riktade på henne, och hon kände ett stort behag att också betyda något i denna församling av lärda män.

Med en förnyad artig bugning lämnade chefen henne. Det blev middag, och Tekla måste hem. När hon med en hel rad av tjänstemän kom ut ur arkivets port, drog hon de passerandes uppmärksamhet till sig, och med sin portfölj under armen tyckte hon sig höjd över andra damer, som mötte henne.

Vid hennes hemkomst satt mannen redan och väntade på maten. Han var glad att se sin fru och blev ännu gladare, när han fann henne nöjd. Tekla var vänligare än någonsin, men i hennes älskvärdhet låg redan ett stycke medkänsla. Hon berättade om sin triumf, och orden riksarkivarien, statsrådet, professorn regnade på mannen, som strålade av glädje som om han hade gjort alla dessa höga bekantskaper i sitt hem och han tänkte redan över den effekt de

skulle göra på kontoret. Soppan var väl inte så god som vanligt, men det märkte han inte.

Följande dag satt Tekla åter på sin plats, sedan hon på det artigaste hälsats vid inträdet av tjänstemännen. Sedan hon skrivit ett par timmar, reser sig chefen och kommer med en handskrift till Tekla.

— Ursäkta, sade han, men jag har dagar, då mitt huvud är sjukt, och då kan jag inte läsa en rad. Vill ni, fru Vedholm, vara så god och hjälpa mig?

Tekla tog handskriften, kände sitt blod vika från ansiktet och läste högt och flytande som ur en dagstidning:

— Det är märkvärdigt, sade riksarkivarien, jag hade verkligen inte trott att ett fruntimmer kunde läsa handskrifter så bra.

Tekla kände, att hon i detta ögonblick var honom överlägsen. Zeushuvudet hade förlorat sin gloria, de allvetande voro icke allvetande, den mäktige hade ett sårbart ställe; men i följd av bristande logiskt förstånd trodde hon sig honom nu överlägsen i allting, medan hon var det blott i denna enda lilla sak. Den medfödda brist på rättskänsla som gör att vi icke sätta oss bredvid de fallna gudarne utan alltid äro beredda att trampa på dem, gjorde henne djärv, och retad av den ringaktande betydelse han inlagt i ordet fruntimmer, svarade hon:

— Herr arkivarien synes icke ha någon hög mening om kvinnorna.

— Jo, visserligen, svarade han, något förvånad att bli så hals över huvud invecklad i en konversation. Jag tänker mycket högt om kvinnan som kvinna. Som sådana äro de oss vida överlägsna, liksom vi äro dem överlägsna som män.

Krutet hade fattat eld, och Tekla ville göra invändning, då arkivarien lugnt fortsatte:

— Och därför, fru Vedholm, upprätthålles jämvikten och äro vi likställda. Dock skulle detta i samma ögonblick ändra sig, som vi ömsesidigt komme in på varandras marker.

— Det kommer helt enkelt bara därav, att kvinnan inte får visa vad hon kan, svarade Tekla.

Arkivarien pekade på drottning Kristinas handlingar och sade:

— Där har ni en, som fick det. Hon åtnjöt uppfostran av Axel Oxenstierna, fick lära latin och grekiska, fick regera med de utmärktaste rådgivare, och vad blev hon?

— Ett geni, svarade Tekla.

— Nej, min fru, hon var intet geni. Vad säger professorn därom?

Professor F., som leende åhört samtalet, trädde närmare.

— Drottning Kristina var den sämsta regent, som Sverige haft; hon var en dålig politiker, dålig talare, dålig författare, dålig kvinna, förklarade han. Var fanns där geniet?

— Än vidare, inföll arkivarien, då munkar och nunnor fingo samma lärda uppfostran, varför uppfann då inte den Heliga Gisela utan Berthold Schwartz krutet?

Tekla retirerade, hon höll det för lämpligt att draga sig tillbaka bakom sin lilla skans, handskriften, fast besluten att bättre rusta sig för ett nytt anfall.

— Fru Vedholm, ni är väl inte ond på mig? slöt arkivarien, men jag är ingen kvinnohatare. Jag har en fru, som knyter servetten om mig vid mål-

tiderna, och en gammal mor, som långfredagen skickar mig i kyrkan, fast jag är en hedning. Det sätter jag mig heller inte emot, men den dag de ville läsa korrektur på mina skrifter, vore det slut med servetten och kyrkogången. Så är det, fru Vedholm.

Återförvisad till sin ställning, tillbakaslagen, då hon anfallit, begrep Tekla inte att hon varit angriparen utan trodde sig angripen.

Hemkommen kastade hon sig i mannens armar och grät som om hon begärde hans skydd. Men hon förmådde inte säga vad som fattades henne, vad som hade hänt, ty då hade hon ju måst visa sin underlägsenhet.

Vid middagen nämndes inte arkivarien och professorn, det var en tête à tête som fordom. Mannen fann sig nästan bättre till mods därvid. Men Tekla tyckte att hans beskyddande vänlighet var så tryckande. Hon hade smakat av kunskapens träd, och ehuru hon bitit i en omogen frukt, kände hon skillnad på gott och ont, och därmed var hon på väg ut ur paradiset.

Följande morgon tänkte hon inte gå på arkivet. Hon såg sig om i sina rum och märkte att under hennes bortovaro hade allt blivit nerdammat; hon går i köket och finner skafferiet i oordning. Uppretad därav håller hon en föreläsning för tjänsteflickan, och underbart stärkt över att hon här kunde visa sin makt, får hon åter lust att lämna sin borg och uppsöka nya träffningar på annat område.

Klockan var elva, då hon gick till arkivet men mycket nervös, nästan exalterad. Tjänstemännen hälsade henne aktningsfullt som vanligt, och chefen, som tillfälligtvis stod vid dörren, gav henne handen och frågade efter hennes befinnande.

Sedan hon skrivit en timme, kom han fram med en stor bok till bordet.

— Fru Vedholm, ni är väl inte ond på mig? började han försonligt.

— Nej, på intet vis, sade Tekla bestämt.

— Nå, det var ju inte heller så farligt vad jag sa, eller hur?

Tekla blev förtroligt stämd, ty så snart förhållandet gestaltade sig vänligare, var hon åter i sadeln, och en avväpnad fiende lät lättare behandla sig än en rustad.

— Det är märkvärdigt med mig, fortfor arkivarien, men i dag kan jag inte läsa en rad. Jag ser bara bokstäver, men förstår ingenting. Andra dagar skulle jag åta mig att läsa mandschuriska. Är det så med er också?

Tekla hade aldrig tänkt däröver, dock ville hon inte gärna säga nej, därför svarade hon ja.

— Känner ni Svedenborg? inföll arkivarien.

— Svedenborg? upprepade Tekla förvånad, det var ju en andeskådare, som hade syner?

— Ja, man säger så, men man talar mycket och vet så litet.

Tekla fick hastigt sympati för Svedenborg, som man räckte fram till henne som en brygga mellan två fientliga själar, och hon satte försöksvis ena foten därpå.

— Som barn hade jag också visioner, sade hon, men det var en sjukdom efter vad läkaren menade.

Två ovanligt stora, ärliga ögon riktade sig på henne som om de ville draga fulla sanningen ur henne. Tekla blev rädd, att man kanske drev med henne, och tänkte efter om hon också verkligen haft

visioner; men det var för sent att modifiera sitt uttalande, ty arkivarien hade redan tagit fasta på det och byggt förhoppningar därpå.

— Har fru Vedholm någonsin hört talas om något, som folk skrattar åt och som man kallar spiritism?

— Ja, en smula.

— Har ni ännu aldrig bevistat någon seans?

— Nej, aldrig.

— Skulle ni önska vara närvarande vid en sådan? Vi äro nämligen ett litet sällskap, som studerar denna sak. Endast bildade och upplysta män. Professor Y. är med, han är fysiker, statsrådet U. är också med, det är alltså inte fråga om något hokus pokus. Har ni lust?

Tekla tvekade, å ena sidan hånskratt, å andra sidan ära, som samtidigt avskräckte och lockade.

— Vi bruka sammanträda hos statsrådet, så att er man behöver inte oroa sig, tillfogade arkivarien, och detta avgjorde Teklas beslut att deltaga.

Arkivarien reste sig, böjde sig till avsked med ett halvhögt »Välkommen». Och så var Tekla upptagen i de utvalda andarnes hemliga förbund, i en krets, till vilken hon eljes aldrig skulle fått tillträde, och det på grund av personliga egenskaper, som hon hittills lämnat obeaktade.

*

Samtidigt med den gamla religionens utdöende inom de bildade klasserna hade spiritismen hållit ett glänsande intåg. Det religiösa behovet, denna kvarleva av äldre levnadsstadier, fruktan för det obekanta,

hade under ny form åter insmugglat sig, gynnat av denna själens horror vacui, som uppstått genom den officiella trons förflyktigande. Ateism, agnosticism, rationalism hade efterträtt kyrkoläran, men hoppet om en personlig fortfaro i ett annat liv fortfor att leva hos många och blev ett mycket nödvändigt stöd för spiritismen. De flesta hade nämligen ställt sitt liv så att de väntade det bättre härefter. När nu ålderdomen kom och evighetstanken måste vika för det kritiska förnuftet, så smög den sig åter in på känslovägen och dök åter upp som ett kategoriskt imperativ i synnerhet hos dem, som med sina tankar på himlen försummat jordelivet och utvalt den bättre delen.

Det fanns många arter och avarter av spiritism. Några hade på den djupare grunden av psykologisk forskning vänt sig mot den som ett intressant studieobjekt, andra hade godtagit den av religiösa skäl, andra åter sågo i den en genväg att nå till de högre vetenskaperna, och alla hade sökt inträde i detta sällskap av utvalda liksom i ett andens riddarhus, där man kunde komma in utan förtjänst, utan dygder, utan vetande och upphänga sin sköld.

Tekla hade, sedan hon blivit medveten om sin andliga underlägsenhet och dörren öppnat sig på glänt för henne, strax rusat in i detta nya Salomos tempel, där makt och ära väntade henne. Och denna gång blev hon inte som kvinna utan som en högt begåvad människa utan anseende till könet upptagen i den heliga skaran. Här stod hon alltså inför förverkligandet av sin dröm om allas syskonskap, då hon, dottern till en underofficer och en portvakt, en kontorists fru, utan vidare blev inbjuden att komma

samman med dessa berömda män, höra deras hemligheter och delta i deras forskningsarbete. Men hur hade det gått till? Helt enkelt, hon hade sagt, att hon haft visioner. Hade det verkligen varit fallet? Oroliga drömmar hade emellanåt stört hennes sömn, men det kunde komma därav, att hon och modren hållits vakna hela natten av portklockan, och att hon under sin uppväxttid inte fick sova en hel natt igenom. En gång hade hon, exalterad av prästens tilltal och sjuk, trott sig se en brinnande vagn, som inte var något annat än brandkårsvagnen, alltså bara en fantastisk omdiktning av en verklig sak och icke en vision. Hur kunde hon därför tala till arkivarien om visioner? Det föreföll henne som om hon under samtalet med honom gripits av ett häftigt begär att behaga honom, som om han med sina stora ögon tvungit henne att säga så och icke annorlunda. Hon kände sig oansvarig och slutade sina reflexioner med beslutet att bevista seansen för att erfara, om hon var visionär eller inte.

Till mannen där hemma sade hon kort och gott att hon hade inbjudits till en seans hos ministern, men då hon höll det för rådligt att hemlighålla det egentliga ändamålet, sade hon att det var en sammankomst av lärda vid vilken hon skulle föreläsa.

Mannen var stolt och lycklig att ha en så märkvärdig liten fru och han beskrev nu för henne ministerhotellet, som han kände inifrån, emedan han där hade att inkassera vinräkningar. Vid middagen susade det om öronen av excellenser, så att flickan förvånad lystrade till och ådrog sig en tillrättavisning. Efter bordet ville Robert sjunga, men Tekla bad honom att låta bli. Hans »Gubben gick uti hasselskog» och

andra andefattiga visor förekommo henne alldeles för banala.

På kvällen gick hon ut för att göra inköp och kom av ren tillfällighet till Blasieholmen. Framför ministerhotellet stod en lång rad täckta vagnar, första våningen var upplyst och hon såg mellan blommorna i fönstret uniformer, ordensband, damkoaffyrer och vaxade mustascher. Hon trängde sig fram genom vagnarna, rak och stolt, så kom hon fram till dörren, framför vilken en brysselmatta låg utbredd. Från trappuppgången strömmade ljus, vällukter och musikackord, och gripen av en obetvinglig lust att visa att hon också var barn i huset satte hon sin fot på mattan. Men strax tar henne en lakej i armen och anmodar henne att avlägsna sig.

Förödmjukad går hon vidare men mumlar mellan tänderna: vänta du!

Vid gathörnet blir hon ännu en gång stående och ser upp mot fönstren. — Varför, frågar hon sig, är jag inte där i dag? Varför bara om lördag? Hennes nyvaknade stolthet svarar lugnande: om lördag äro inte dessa fåfänga världsmänniskor inbjudna; då äro vi ensamma.

Hon stod redan över dessa uniformer och ordnar, dessa titlar och lakejer och skänkte dem sitt beklagande förakt.

*

När Tekla nästa lördag, ledsagad av en betjänt med lykta, återvände hem, blev hennes man förvånad över hennes förändrade utseende. Hon var dödsblek och hennes ögon hade ett drömmande uttryck, hon svarade kort och förstrött och öppnade sovrummets

fönster för att andas frisk luft. Hon fick inte berätta något om förhandlingarne, men slutligen kom det dock fram att man upptäckt hon var ett »m e d i u m». Närmare förklaringar över detta ords betydelse fick Robert inte, men han visste att det var en hög, blott få förunnad gåva.

Tekla blev otålig och bad slutligen Robert att gå till sängs, emedan hon ännu hade att skriva ett par viktiga brev. För detta ändamål slog hon sig ned i matsalen vid sitt lilla skrivbord och tog brevpapper ur lådan.

Mannen, som så länge väntat på henne, och hela aftonen varit ensam, hade gärna velat språka med henne ännu en stund för att höra hur det var hos ministerns: därför visade han några svaga tecken till missnöje, vilka dock genast undertrycktes, då Tekla förklarade: att vad som än hände, så kunde han räkna på hennes oförändrade känslor för honom, och det skulle gå honom väl.

Dessa dunkla ord, som lovade honom oanade fördelar, lugnade mannen. Han förfogade sig in i sovrummet, som hans fru stängde bakom honom.

Tekla var nu ensam, hon tände ett par ljus i takkronan och gick omkring i rummet.

Denna stund ville hon ha helt för sig själv. Denna njutning att känna sig mäktig var för upphöjd att kunna delas, hon ville inte dela den med sin man, ty i samma ögonblick han blev invigd, kunde han komma med kritik och invändningar, och hans svartsjuka kunde locka honom att riva ned vad hon byggt upp; och svartsjuk måste han förr eller senare bli, då han icke kunde bli upptagen i denna krets.

Aftonen hade varit så hänförande, en enda stor

triumf för henne. Hon hade satt bordet i rörelse genom händernas påläggande, hon hade på magnetisörens befallning fallit i sömn och hade dansat sovande. Därpå hade hon skrivit, och man upptäckte i henne ett skrivande medium. Man hade satt en penna i hennes hand och hennes hand skrev viljelöst, och ingen ringare än drottning Kristina hade uppenbarat sig genom henne. Så underbart! Hur hade det tillgått? Det kunde hon inte säga, hennes hand hade ju skrivit, inte hon. Så sade arkivarien och professorn, och då måste det vara sant. Men om hennes hand skrivit, så hade väl hon skrivit. Arkivarien och professorn sade nej, och då måste det väl vara så.

Och vad för rum! Underbara mattor, gardiner, bilder, möbler, speglar, takkronor, om vilkas existens hon icke haft en aning. Och den fruktade ministern, som ägde mer makt än konungen, uppförde sig där som varje annan liten dödlig, och han hade räckt henne armen, när man gick till supén. Alla dessa lärda män, som forskade åren igenom, hade skådat upp till henne, som utan studier och utan böcker visste mer än dem alla tillsammans. Själva arkivarien, som inte trodde på kvinnan, hade ju varit den förste att böja sig för hennes högre vetande. Nu visade det sig, att kvinnan var en högre existensform, som de kallade det. Hon hade bevarat gudaelden ren i bröstet, och kunde övervinna tingens dunkla virrvarr mycket snarare än männen, som sökte intränga däri. Hon gick fram och tillbaka med stolt upplyft huvud, då och då höjande axlarna som om hon hade befriats från en tryckande börda, hennes halvöppnade mun log och hennes ögon stirrade rakt fram, som om de blickade in i en glänsande framtid, rik på segrar, ära och

njutningar. Men då hon slutligen blivit trött på att än en gång i tankar njuta kvällen och ville släcka ljuset för att gå och lägga sig, erinrade hon sig sin man. En obeskrivlig känsla av medlidande bemäktigade sig henne, när hon tänkte på hur obetydlig han var och vilken klyfta öppnat sig mellan dem. Men hon kände också en viss oro för framtiden, då hon genom denna mesallians såg sig bunden vid en man, som aldrig kunde förstå henne. Aldrig! Ty hon hade väl märkt hans elaka leende, när hon talade om sin kraft som medium, ett leende, som sade: »Det där tror vi så mycket vi vill, men det gör ingenting, gå bara på, jag ska säkert komma efter och sälja mina viner till dem!»

Han var en tarvlig materialist, en självisk och obildad man, som emellanåt tänkte helt lågt om människorna; hans kärlek, när hon nu tänkte efter och hennes ögon öppnade sig, var ingenting annat än rå sinnlighet. Aldrig talar han nu om kärlek, som han gjorde före bröllopet; och detta äktenskap kunde aldrig bli annat än olyckligt.

Hon lade åter in brevpapperet, släckte lampan och gick in i sovrummet.

Småningom kom Robert till insikt att hans fru var en betydande personlighet, vars förmåga sträckte sig vida över hans obetydlighet, utan att han dock därigenom kände sig försatt i skuggan.

Då emellertid sammankomsterna höllos tämligen hemliga, kunde Teklas rykte inte strax tränga ut i vidare kretsar. Men att hon inom kort ledsnat på denna undangömda ställning och att begäret att utsträcka sin makt vaknade inom henne, visade sig

snart, då hon sökte till sin fördel begagna en tilldragelse, föranledd genom andra andars kamp om makten.

*

Stockholm befann sig halvt i uppror, ty regeringen hade anlagt process för hädelse mot landets populäraste författare, emedan han skulle på brutalaste sätt ha förnekat Kristi gudom. Under en tid av fyra år hade denne man genom sina skrifter tryckt som en mara på sina landsmäns sinnen och bokstavligen överfallit dem med sina böcker, noveller, dramer, sina satirer, poesier, tidnings- och tidskriftsartiklar, så att de voro som besatta. De ville tiga ihjäl honom, men han stack dem så, att de måste skrika. De ville överrösta honom med sitt larm, men märkte inte att de därmed framkallade den kyrkliga växelsången och förstärkte hans solostämma; de smädade honom, men han svarade: »Ni har rätt, jag är inte en bit bättre än ni, ty vi regeras av samma lagar.» De utpekade honom som en charlatan, men han framlade öppet hela sitt författeri och visade dem sina konststycken. Folket ville slutligen göra honom till sin profet, men han sade dem: »Jag är ingen profet, har inte heller lust bli en martyr; jag är forskare, kemist, och om min analys visar arsenik eller inte är mig likgiltigt.» Och det var hemligheten med hans författarskap, vilken egentligen ingen riktigt förstod. De högre klasserna fruktade honom och sträckte mot honom händer, fulla med guld och ära; men han slog dem på fingrarne och sade: »Jag har mer än guld och ära, jag har makt.» De lägre klasserna öppnade sina armar, de ville ha honom till broder och vän,

men han vände dem ryggen och sade: »Jag anser inte era uppsåt för rena och era dygder inte för högre än de andras och vill inte vara er tjänare, vad jag i verkligheten vore, om jag bleve er partiledare.»

Nu då fängelsets portar gapade emot honom, ansåg han nödvändigt att sluta sig till folket, och det mottog honom, men han ville inte binda det vid sig, icke ingå några förbindelser, han sade rent ut: »Låt oss i denna kamp begagna varandra ömsesidigt, men må vi sedan skiljas. Tro inte på min kärlek till er, på min offervillighet, ty vi alla, ni och jag, drivas av dunkla krafter, som äro moraliskt indifferenta. Har jag angripit den bestående religionen, så skedde det av lidelse, det var medfött hat som drev mig, gent emot det äldre, mig i vägen stående kulturstadiet; och låt oss vara uppriktiga mot oss själva och erkänna, att våra handlingar likaväl som motståndarnes blott sättas i gång av den hävstång, som rycker allt liv ur sin vila: självupphållelsedrift eller egoism.»

Men det förstod folket inte, det inbillade sig, att hans hat mot de högre klasserna endast uppsprang ur ren människokärlek, och det hade lärt att egoismen var något förfärligt fult, som blott vore att finna hos »de andra».

Han kom i en skev ställning, och folket mötte hans öppenhjärtighet med förebråelser som: »Han förtalar sig själv» och »Han är ingen egoist». Och så hyllade man honom med folkmöten, hurrarop och tal, som han måste besvara med fraser. Förgäves sökte han avkyla dem med bitande, kall ironi, förgäves avvisade han deras ovationer. Partiet hade

gripit honom med hull och hår, han skulle bli dess kandidat vid riksdagsmannavalet, som stod för dörren.

Nu ägde han en makt, som han likväl blott ville begagna till ett tryck på domstolen, ty han fruktade partiets fängelse lika mycket som regeringens. Den opinionsstorm han lyckats väcka injagade fruktan hos de högre klasserna, och emedan de förstått hans tal bättre än folket, förnyade de sina anbud, och mjuka händer sträcktes ut efter hans själ. Men vid sitt uppträdande framför domstolen och i religionsfrågor hade han talat för allmän tanke- och yttrandefrihet, för allmän tolerans och frihet från skydd, så att många partier funno hans intressen förenade med deras, och därvid begynte en kamp mellan partierna om vilket av dem skulle fånga dagens hjälte. Det fanns kristliga sekter, som funno sin bekännelsefrihet hotad, det fanns tidningsmän, som ledo under förföljelse i pressen, det fanns positivister, spiritister och goodtemplare, som kände sig tryckta av de upplystas hånlöje. Han var nu åskledaren, som alla ville ha på sitt tak, när ovädret bröte löst; men han var anständig nog att inte förväxla sig själv med blixten.

*

Det var dagen före juryns sista sammanträde, då domen skulle fällas. Han satt på sitt rum, kände sig trött, nedtryckt av alla de divergerande intressen, som hade splittrat hans själ. Hans hjärna förekom honom som en kaotisk massa, och en känsla av ofrihet började beklämma honom. Oaktat sin motvilja för fängelset, som han höll för sin andliga död, längtade han dock dit, emedan han hoppades där finna und-

flykt från alla dessa fordringsägare, som bestormade honom med förmaningar och inbillade skulder till dem och samhället, vilket senare blott borde bildas av de lägre klasserna. Också blygsel över den falska ställning i vilken man bragt honom, tryckte på hans sinne, och han var fast besluten att om han frikändes, fly ur landet och rädda sin själ.

Det knackade på hans dörr, kanske för trettionde gången denna dag. In steg hans vän, ledare av det frikyrkliga partiet, en hedersman, som bar sitt människovänliga partiintresse som en adelssköld framför sig.

— Jag måste be dig om ett samtal, Karl, sade han flämtande, men vi borde vara ostörda. Saken är av största vikt.

Karl reste sig och telefonerade till portiern, att han inte var hemma. Därpå tände han en cigarr, lade sig på sängen och sade likgiltigt:

— Tala Axel.

Vännen började en promenad på mattan och talade som om han väl berett sig på förhand på sitt föredrag.

— Karl, började han, du är i denna stund kanske den mäktigaste mannen i landet. Du har en armé på ungefär en halv million. Och du kan, om du är förnuftig, i morgon förfoga över den.

— Det vill jag inte, svarade Karl kort.

— Du har 60,000 frikyrkliga, 40,000 nykterhetsvänner och hela den arbetande befolkningen.

— Kroppsarbetande befolkningen, rättade Karl.

— Och åttio tidningar. Under alla omständigheter borde du stanna här och låta välja in dig i riksdagen. Du har de radikalas valkommittéer till ditt

förfogande och uppträder som alla frisinnades kandidat.

— Nej, det vill jag inte, ty jag tror inte på frisinne utom för partiändamål.

— Det är din plikt!

— Andra plikter än de, som dikteras samhället av intresset, känner jag inte.

— Är du då inte ärelysten?

— Det är jag nog, men jag är en bastard och kan inte finna någon art, till vilken jag hör. Jag är en kaja bland duvor och en duva bland kajor, det är en korsning i mitt blod, som förstör mig. På fädernesidan har jag nämligen anor och adelstraditioner, men på mödernesidan slavblod, ty min mor var en tjänsteflicka. Jag är också som son av min tid en bastard, ty jag föddes mitt emellan två skeden av vår utveckling. För de gamla är jag för ung och för de unga för gammal. Men just därför har jag ofrivilligt tjänat så många partiintressen, så att jag utan att veta det samlat för mig det största parti, som någon sedan länge ägt här i landet.

— Just det är vad du gjort, och därför skall du också bli alla dessa partiers man.

— Nej, det kan jag inte, ty en ärlig partiman låter blott leda sig av sitt partis intressen, och i kampen om makten är blott den ärlig, som ledes av samma intresse, som de vilka han leder. Se, därför är jag misstänkt hos de högre klasserna, som jag till hälften tillhör, och därför är jag också misstänkt hos de lägre. Och jag vet att alla partiallianser sluta med tumult och slagsmål om makten.

Vännen gjorde en paus och tycktes överlägga. Därpå drog han på en ny tråd.

— Vet du att de universella idéer du förfäktar äro desamma som nu gå genom hela världen i en osynlig ström, vet du att du uttalat just de tankar, som besjäla ett mäktigt, osynligt, namnlöst parti, vars tillvaro jag nyss upptäckt i utlandet.

— Nej, därom har jag ingen aning, svarade Karl. Men jag vet väl att de tankar, som jag mestadels framlägger, äro ett gammalt arv och att de därute i tankens stora verkstäder omsmälts i nya former av starkare hjärnor.

Vännen visade sig otålig över avbrottet och fortsatte:

— Du vet väl vilken stor roll frimurarorden spelade i den franska revolutionen?

— Nej, svarade Karl raskt, det vet jag inte, ty jag har ingen tro på dessa hemliga sammanslutningar, och om partiprogram uppträda i samma former under samma epok på skilda platser på jorden, så visar detta blott att idéutbytet är livligare än man tror och att det går mycket hastigare med de nya samfärdsmedlen och med tidningarne än fordom. Vad är det nu för ett hemligt förbund, som du har upptäckt?

— Det ska du få veta, om du lovar att tiga, och du måste veta det, emedan du redan hör dit.

Karl blev förvånad, det hemlighetsfulla förfelade icke sin verkan och han lovade tystnad.

— Hör nu på och avbryt mig inte, sade vännen och började så:

— Ex oriente lux, från morgonlandet kom andens ljus, och vår västerländska kultur är blott en avkomling, en emigrant från folkens vagga, underlandet Indien. Nåväl, solen har ännu en gång gått upp i öster, och en profet har uppstått i Indien, vars

andliga krafter överträffa allt man hittills känt. Han har redan millioner av anhängare och de skola förverkliga kristendomens läror om folkens förbrödring, krigens upphörande och egendomens jämnare fördelning. Men du skall inte fatta hans djupa läror utan förberedelse och utan att vara invigd, jag kan därför blott meddela dig några yttre detaljer. I Europa finns det blott en invigd, som efter sjuårig förberedelse blev en vetande och som jag träffade under en sommarresa i utlandet. Det var en kvinna, vars andliga gåvor voro sådana att jag måste erkänna att vårt förstånd befinner sig på ett mycket lågt utvecklingsstadium gent emot hennes. Jag kan nu visserligen inte säga, att jag ännu är troende, men vad jag såg och vad jag hörde var av sådan beskaffenhet, att den djupaste vördnad grep mig, jag kände mig förödmjukad och förkrossad, införd som en okunnig i de högsta läror.

Han tystnade här, som om han tvekade att fortsätta.

— Nå vad hörde du, sade Karl för att hjälpa på.

— Denna utmärkta kvinna stod i andlig rapport med Mahatman i Indien, och hon har med hans hjälp författat en bok, som du här skall se. Han tog nu fram en i brunt linneband bunden tjock bok. Karl öppnade den, och hans blickar stannade genast på reproduktionen av en fotografi, som var inhäftad framför titeln. Det föreställde en kvinna i en sfinxartad sammankrupen ställning med över bröstet slagna armar och två ögon, vilka tycktes blicka rakt in i åskådarens själ.

— Ett ovanligt ansikte, utbrast Karl, mot sin vilja gripen av det strålande anletet. Han genomsåg inne-

hållsförteckningen, och fann att boken innehöll en sammanställning av alla religionsmysterier, den började med Indien, den egyptiska Isiskulten inbegripen, och fortsatte med Greklands elevsinska mysterier och medeltidens magi.

— Vad vill den här boken egentligen? frågade han.

— Den vill visa de invigda, hur det under alla tidevarv funnits utvalda andar, som i samklang med den esoteriska utvecklingen fört ett för mängden förborgat liv och nu, då de avstodo från världen, vunno en högre kunskap än vår västerländska vetenskap.

— Och du tror därpå?

— Jag är böjd att tro på det, men mitt förnuft reser sig emot det.

— Får jag säga dig min mening eller rättare min förmodan om det påstådda umgänget? Ser du, det finns några formler, på vilka man kan återföra alla företeelser, så invecklade de också tyckas vara, och medels dessa formler löser man så tämligen alla problem. Kampen om makten, om brödet, om kärleken, det är de tre formlerna, och av dessa tror jag, att den första här kan komma till användning. Utgår denna rörelse verkligen från Indien, så har väl detta land, sedan det sovit tusenden av år, vaknat med drömmar om himlen, och blygseln att vara så långt efterbliven föranleder det att med list söka återerövra fadersarvet med räntor. Det är en förmodan. En annan är denna: de små, alltså de ringare utvecklade hjärnorna över allt i Europa ha kommit underfund med att de icke kunna uppnå de stora hjärnorna, alltså måste stå tillbaka för dem. I denna hjärnornas kamp om makten, förmå de svaga blott medels ett

knep komma ovanpå, och detta knep heter: förment vetande om hemliga ting. En tredje förmodan är denna: den rörelse, som nu fyller världen och kallas socialism, är förmodligen ingenting annat än kiliasm, kristendom, tro på det tusenåriga riket: den gyllne tidsåldern, en tro, som har sin grund i människans trötthet på striden och i hennes längtan till ro. Men längtan till ro betyder döden, och det levnadströtta västerlandet längtar kanske nu till döden liksom Indien till sitt Nirvana.

Bakom allt detta vädrar jag äregiriga själars lust att vinna ära, att vara ledare i den största hittills kända rörelsen, som omedvetet sprungit ur samma motiv, som den romerska kejsarens, som ville grunda en världsmonarki, som påvens, då han ville stifta Guds rike på jorden, eller Victor Hugos, då han predikade universalrepublik. Det är önskans filosofi, individens begär att generalisera. Jag föreställer mig det mycket lockande att vara herre över millioners tankar och den makt, som den nya påven erhåller, kan bli mycket större än en kejsare någonsin ägt.

Axel, som åter blivit otålig, inlät sig inte på något försvar, utan gick vidare i den riktning hans tankar intagit i början.

— Mångas ögon äro riktade på dig, sade han, och många arbeta för dig. Vad tror du juryns utslag blir i morgon?

— När jag önskar mig fri, tror jag på ett frikännande, önskar jag att sitta i fängelse, så tror jag att jag blir fälld.

— Jag har en anmodan att framföra till dig, Karl, sade vännen, som om han sparat en effekt till sist.

— Det såg jag, svarade Karl, och något annat än det där om Indien.

— Nåja! Det finns här i en spiritistisk krets ett starkt medium, som i ett klärvoajant ögonblick talat om dig. Har du för två månader sedan fått ett brev från en dam?

— Ett brev? Låt mig se. Ja från en fru...

— Vedholm!

— Ja, så hette hon. Det innehöll en hövlig bön att tolka en mandschurisk text, som en ande skrivit genom hennes hand.

— Nå vad svarade du?

— Jo, jag sade, att det var mandschuriska.

— Var det så?

— Ja, det var så.

— Och den innehöll?

— Ja, det meddelade jag henne inte, ty det var min triumf. Hennes ande hade nämligen illa avskrivit en kungörelse, som utgivits 1696 i Peking, hemförts av en ostindiefarare och som skänkts till riksarkivet. Jag hade upptäckt den där bland tartariska handskrifter under mina tidigare forskningar.

— Vad säger du? Hon skulle alltså vara en bedragerska?

— Jag tror inte på bedrägerier i din mening, bara självbedragare kunna fortgå i tron att de lyckas. Vad har hon profeterat om mig?

— Det skall du höra! Det var en afton, när vår krets var tillsamman, din vackra bok om kvinnan hade just kommit ut. Efter flera timmars »arbete» föll fru Vedholm i en magnetisk sömn och hade visioner. Professor Y., som brukade assistera henne, frågade henne:

»Vad ser du, Tekla?»

»Jag ser ett gammalt träd,» svarade hon, »vars grenar äro murkna, men runt omkring stå små ungträd, som inte kunna växa, emedan det gamla trädets rötter hindra dem att rota sig. Nu kommer en man från kullen där borta. Han har en yxa i handen och närmar sig trädet för att fälla det, men hans arm är för svag, och han vänder modstulen tillbaka.»

»Vem är denne man, hur ser han ut?» frågade professorn.

»Jag tror det är... Stagnelius,» svarade Tekla. Därpå föll hon på nytt i extas. »Men nu,» sade hon med inspirerad stämma, »ser jag en annan man komma upp ur dalen, han har ett flammande svärd i sin hand, han går nu rakt fram mot trädet... och... han fäller det! Han fäller det!» utropade hon och vaknade.

»Vem var denne man?» frågade professorn.

Hon tvekade länge som om hon vore rädd eller osäker, men bestormad av våra böner, sade hon slutligen: »Det var Karl Billgren.» Det var du. Ett uttryck av förvåning och ovilja gick genom församlingen, och arkivarien invände först: »Det är ju en tvivlare». Syster Berta protesterade: »Han har ingen kärlek!» Teklas anseende stod på spel, men hon bedyrade, att hennes syn var sådan, och hon bad syskonen vänta med sitt omdöme, tills de hört och sett den så illa anskrivne mannen. Mitt uppdrag är nu detta: att inbjuda dig till en seans denna kväll, ty en stark hypnotisör har anlänt till staden, och du måste gå dit. Du måste!

— Varför måste? frågade Karl, som med stor uppmärksamhet hört den långa underbara berättelsen.

— Emedan jag gärna skulle vilja veta sanningen om dessa spiritister, och emedan alla dessa personer ha ditt öde i sin hand.

— Hur kunna dessa utöva inflytande på domen, då juryn redan är utsedd?

— Deras makt är stor, ty de tillhöra delvis hovpartiet, och du träffar där statsrådet U.

— Jag skall komma, sade Karl, går du med?

— Nej, jag kan inte, ty jag har en föreläsning, och jag vill för övrigt inte visa mig vid din sida. Men i morgon tidigt måste jag träffa dig här, för att få veta dina iakttagelser.

— Kom bara tidigt i morgon, avslutade Karl, ty jag får väl ändock ingen sömn i natt. Farväl, nu måste jag vila mig.

När Billgren på kvällen inträdde i den för sällskapet på Grand Hôtel hyrda lokalen, mottogs han av en äldre herre, som presenterade sig som överstelöjtnant.

— Välkommen till oss, sade han och tryckte trohjärtat Billgrens hand.

— Jag kommer som sökande, och är ännu ingen troende, sade denne frimodigt, och dock kände han sig i viss mån som förrädare, då han blott kommit för att söka människors hemligheter.

Därpå förde man in honom i salongen, där sällskapet var församlat. Allas ögon riktades på honom, och han bestod denna prövning inte fullt så säkert. På en soffa i bakgrunden sutto två damer, som blott flyktigt besvarade hans hälsning, men deras blickar voro länge vända på den unge mannen, som bragt samhället i sådant uppror. Den ena av damerna var

en liten torr person med en ovanlig hårklädsel, som gav henne utseendet av en abedissa eller en isisbild eller något annat ovanligt. Hon såg medveten och avvaktande ut, lurade i sitt soffhörn, beredd att försvara sig, om så skulle behövas. Det var hovpartiets eller de rättrognas medium. Den andra var fru Tekla Vedholm, det liberala partiets medium. Billgren kände genast igen den osäkra typen från gatan, som trängt sig in i en sfär, där den inte hör hemma, och som varje ögonblick måste vara beredd på att bli genomskådad och tillintetgjord. Hon hade ett blekt, intetsägande ansikte, en slapp, tärd kropp, som endast svagt avtecknade sig under kläderna. Omkring dessa båda hade några damer grupperat sig, av vilka en hade en madonnas moderliga figur och ett av religiös extas förklarat ansikte, en annan däremot var yppigt växt, hade ett friskt, nästan angenämt utseende, och hon tillstod också öppenhjärtigt att hon inte vore övertygad utan blott följde sin man. Utom denna krets stodo herrarne, men ingen enda av dem var ett medium eller kunde ens skriva, en omständighet, som Billgren genast uppmärksammade. Där såg man arkivarien, forskaren, professorn i fysik och statsrådet, som på gamla dar tycktes ha återgått till sin barndomstro i en ny form.

Billgren försökte upprepade gånger anknyta samtal, men det låg en isig kyla i luften och gjorde ett närmande svårt. Klasshatet flammade upp, när folkuppviglaren inträdde, frimodig som hade han sin armé bakom sig, men inte som en invigd, som med förbundna ögon och ödmjukt sinne kom att hämta högre vishet bakom förhänget.

De båda profetissorna märkte detta, men sutto

slutna, otillgängliga, bevakande varandra och kanske inte så alldeles lugna, i det de följde vargens rörelser i fårfållan.

Hypnotisören kom just i rättan tid för att överföra uppmärksamheten på något annat. Det var en ung man, enkel, van att röra sig i sådant sällskap, men utan någon idé om den höga uppgift, som här tilldelats honom. Han öppnade genast en konversation, vars galanta ton dock misshagade och förstämde.

— Han förekommer mig så världslig, viskade överstelöjtnanten till Billgren, som inte kunde svara därpå, då ordet världslig vid detta tillfälle hade en ovanlig betydelse.

Arkivarien tycktes illa till mods och föreslog, att man nu skulle skrida till »arbetet». Lamporna uppskruvades och fru Vedholm och herr Billgren anmodades taga plats på två framflyttade stolar. Det stora ögonblicket var kommet, då profetissans rykte skulle befästas eller ohjälpligt falla, då folktribunen skulle legaliseras som profet och sanningsvittne eller förkastas som världens och mörkrets barn. Hypnotisören strök upp ärmarna, satte i subjektets hand en svart kolv, som var försedd med en glänsande kula av koppar och begynte stryka Billgren. Han strök fem minuter, men utan resultat. De församlade viskade: sover han? men Billgren visade med en rörelse, att han var vaken. Hypnotisörens rykte stod sålunda på spel, och han gjorde nya ansträngningar. Han sprang omkring sitt offer med utspärrade fingrar, så att det knakade i lederna, han knådade hans nacke, panna, tinningar, ögonlock, dock utan resultat. Han gick tätt inpå honom, stirrade honom in i ögonen och flåsade på honom, som om han ville kväva honom,

döva hans medvetande och tämja hans upproriska ande. Men denna ande var starkare än hans, han kunde inte böja honom. Tjugu minuter hade detta varat, och situationen blev alltmera spänd. Ett dovt mumlande och viskande hördes från bakgrunden, och gjorde magnetisören ännu oroligare. Men då började fru Vedholm, som hela tiden suttit och väntat på det första experimentets utgång, att darra i kroppen utan att några manipulationer gjorts av hypnotisören, hon utstötte suckar och sänkte ögonlocken, som om hon somnade in.

— Se där, viskade arkivarien, hon behöver ingen hypnotisör, vad ska vi också med honom att göra?

Tekla andades nu tungt, gav tecken att hon ville tala och genast inträdde dödsstillhet.

— Det är främmande... andar... här... i kväll, begynte hon med en stämma, som erinrade om en bekant tragedienne, min själ känner sig beklämd, som den vid jorden fjättrade äonen... och mina vingar äro förlamade, som en skjuten duvas vingar.

Nu reste hon sig och gick med höjda armar mot Billgren, som sköts framåt av osynliga händer (han såg dem inte, emedan hans blickar ofrånvänt voro riktade på profetissan).

— En stark ande är hos oss i afton, fortfor hon, mäktiga gåvor har himlen förlänat dig Karl, men din själ har inte fått frid. Du har lidit mer än andra, din röst är stark som åskan — och folket skall — höra — på dig med bävan och ditt tal höres — på taken, men som en vind skall det förgå — och deras hjärtan — skola vända sig bort från dig — och du ska vara som en ljudande malm — och en klingande bjällra — till det ögonblick då du älskar.

Nu lade hon händerna på hans axlar och talade ännu följande ord med instuderat, starkt deklamatoriskt patos:

— Var med oss — lär dig älska det högsta — och du skall se ett nytt ljus uppgå för din själ! Gå i frid, men återvänd! Var god, som du är stark — from som du är vis — och kärleksfull som du är sanningsälskande!

Hon vaknade. Man hörde mummel, som liknade bravorop efter ett teaterstycke och sällskapet kom fram och tryckte hennes händer till tack. Billgren stod kall med uttryckslöst ansikte mitt i rummet och svarade inte.

Hovpartiets sibylla satt orörlig i sitt soffhörn och såg avundsjuk, retad och slagen ut, som om hon ruvade på hämnd.

Hypnotisören var avsatt, ingen såg mera åt honom, och han kastade vredgade blickar på Billgren, som motstått hans makt, på Tekla, som gjort honom överflödig. Rasande över förödmjukelsen att han, kraftens källa, huvudpersonen, som var van att tämja andarne hade skjutits åt sidan, improviserar han syner, som han skulle haft i sin ungdom, ehuru han inte kunde svära därpå, att han verkligen haft dem. Men han blottade här den obildades och oövades svagheter och talade så tungt och konstlat, att ingen hörde på honom. Slutligen kom han också med några förklaringsgrunder rörande Billgrens oemottaglighet — föregiven indisposition och dylikt utan att dock aktas värdig uppmärksamhet.

En viss slapphet hade bemäktigat sig sällskapet. Tekla satt blek och lugn med nedslagna ögon, hon var rädd att möta Billgrens blickar. Sibyllan såg

hätsk ut, och Billgren förblev lugn och ogenomtränglig. Något samtal ville inte komma i gång, var och en tycktes sysselsatt med sina egna tankar. Slutligen kom vaktmästaren och meddelade att supén var serverad.

Billgren inbjöds att deltaga och begav sig med sällskapet ut i matsalen.

Det var ingen asketisk måltid, men som det tycktes befunno sig andarne ingalunda förlägna i denna jordiska situation, och en illa dold önskan att dölja tuggverktygens rörelser, framkallade ivriga samtal utan sammanhang, som alla berörde de högsta tingen. Billgren hade med sin smörgås råkat i närheten av sibyllan och måste därför säga henne något.

— Ni känner ockultisterna, fröken?

— Charlataner, svarade hon ögonblickligen, för kristendomen är allt sökande i det fördolda barnsligheter.

Det föreföll Billgren, att hon såg mycket fientlig ut, när hon sade detta; hon saknade alltså kärlek för något annat än sitt parti.

Tekla sökte han förgäves, hennes konstgrepp att hålla sig så långt borta från honom som möjligt voro påfallande. Med madonnan talte han om barn, och med den muntra frun om mat. Herrarne voro otillgängliga, i instinktiv motvilja mot den unge mannen, som kvinnan sökt ställa över dem.

Häxmästaren, som man kallade hypnotisören, var avdankad.

Statsrådet gjorde sig så liten som möjligt, det var honom en njutning att få avsäga sig sin storhet. Arkivarien tycktes vila sitt av vetande överfyllda huvud och vilja spela barn på nytt. Överstelöjtnanten

var stolt att räknas till de vetande, och professorn spatserade muntert omkring och spionerade. När supén var slut, återvände man till salongen, där nu den stora kampen mellan andarne skulle utspelas.

Omkring ett runt bord placerade Tekla gästerna, så att herrar och damer kommo att sitta omväxlande. På bordet lade man rena pappersark och pennor, som överstelöjtnanten i hängiven tjänstaktighet anskaffat. Gaslamporna skruvades ner, det blev tyst, och några medlemmar knäppte händerna som till bön. Rörande var det att se hur den gamle officern, vars själlösa sysselsättning alstrade torka, liksom bad himmeln om ett förfriskande och befruktande regn över sin törstande själ. Hans läppar rörde sig sakta, och han böjde ödmjukt sitt gamla huvud, bedjande Gud om nåd att bli en vetande som de andra. Därpå fattade de varandras händer och slöto en ring. Tekla och sibyllan betraktade varandra och kastade betydelsefulla blickar på Billgren, som nu skulle bestå eldprovet och visa vilken andas barn han var. Billgren, som hade sin plats bredvid Tekla, kände nu hennes hand skaka i hans, vilket skulle vara ett tecken, att en ande var nära. Men nu börjar madonnan falla i trance, Tekla väntar med sin och frågar den exalterade:

— Vem är här?

Madonnan svarar något osäkert, som om hon vore rädd att säga något osant:

— Jag tror det är Lagerberg.

Sibyllan nickar bifallande, ty det var den döde hovpredikantens ande, och hovpartiet hade nu en trumf på hand gent emot de liberala.

Madonnan talar med försagd stämma, som om hon

blygdes att prisa sig själv: Saliga äro de andligen fattiga, ty de skola se Gud.

Överstelöjtnanten upprepar de tröstrika orden sakta för sig själv, och hans värdiga ansikte glänser av stilla glädje.

Men nu fattar Tekla pennan, och alla följa hennes exempel. Billgren undervisas i sin egenskap av oinvigd om handgreppet, och nu väntar man något av honom.

Fem långa minuter gå, men hans penna, diktarens penna, som eljes löper så snabbt över det vita papperet, vilar nu orörlig i hans lilla fasta hand. Han ser från sidan, att hans profetissa iakttar honom och väntar att han gör sin plikt, hela sällskapets ögon äro riktade på honom. Kanske gäller det hans seger eller fall, och hans hand håller kanske pennan, som skall underteckna hans fällande eller frikännande. Men han skriver inte. Det går åter fem minuter, och syskonen se oroliga ut, de kasta frågande blickar på Tekla. Hennes ära och makt står nu på rött eller svart, och sibyllan visar redan ett triumferande leende, då Teklas penna börjar löpa. Den ilar över papperet och efterlämnar en skrift som ett barns med stora vacklande bokstäver, som krypa in i varandra, som ville de leka kurra gömma. Utmattad och nedbruten överlämnar hon papperet till arkivarien, som brukade fungera som skrifttydare, då medierna inte själva kunde läsa sin stil. Han läser:

Se, denne har ont i sinnet, han går havande med olycka, och han skall föda en skuld. Undertecknat David, tillfogade han.

En blixt slog ner i kretsen som vid Jesu ord, då

han sade till sina lärjungar: en av eder skall förråda mig. Den träffade gör min att tala men hejdar sig.

Det blir tyst, hemskt tyst, men sibyllan har vaknat och gör sig färdig. Hennes penna ilar över papperet, som om hon skreve ett brev, och efter ett par minuter läser arkivarien:

— Döm ej strax den vilseförda, stränge broder, med förakt, undertecknat Amadeus.

— Vem är Amadeus? frågade den skrivande blygt.

— Det kan inte vara någon annan än Atterbom, skalden, sade arkivarien.

— Det är din far, sade madonnan, och hovpartiets sibylla såg rörd och smickrad ut, och sällskapet hyllade henne för hennes stora faders skull med en stilla böjning på huvudet.

Seansen var slut, och man reste sig. Billgren gick omkring och mottog mörka blickar och handtryckningar av kalla händer. När han grep Teklas hand, sade han henne några halvhöga ord, som de andra inte kunde höra. Hon drog hastigt undan sin hand, tog några steg tillbaka, som om hon ville göra ett anlopp eller också gripa till flykten, men förblev stum. Billgren betvang henne några ögonblick med sina blickar, sedan gick han tillbaka och försvann genom dörren.

*

Efter en orolig natt väcktes Billgren tidigt på morgonen klockan sju av starka knackningar på dörren. Axel kom, trogen sitt löfte, för att höra vad som tilldragit sig vid gårdagens sammankomst på Grand Hôtel.

— Vad säger man i staden? frågade Karl, vars

tankar endast voro riktade på den väntade domen och därmed förbundna följder.

— Man talar om ett folkupplopp och berättar att skarpa patroner utdelats till garnisonens infanteri. Men hur gick det till i går kväll? Vad såg du?

— I går kväll? Hm! svarade Karl, som om han måste erinra sig något glömt. Tag plats, sätt dig. Jag skall låta mina iakttagelser dra förbi minnet och sedan säga vad jag tänkte och misstänkte denna märkvärdiga kväll.

Axel hade ingen ro att sitta, han vandrade upp och ned i rummet, under det Karl kastade sig på sängen och började referera.

— Framför allt, jag befanns inte vara något medium.

— Inte?

— Nej. Den animala magnetismen har jag alltid hållit för något verkligt, för ingenting annat än den innervationsström, som ger utslag på galvanometern. Jag var därför förvånad att en så nervös person som jag inte var på minsta sätt mottaglig för magnetisörens nervströmmar.

— Du gjorde alltså motstånd?

— Nej, tvärtom, jag överlämnade mig helt och hållet och uppgav allt motstånd, men kände ingenting, varför jag rent av börjar tvivla på det rent fysiska fenomenet. Och jag tror därför, att i de fall, då en hypnotisör kan åstadkomma sömn, det för vederbörande personer även eljes är en lätt sak att försätta sig i sömn, men de sova inte utan inbilla sig blott att sova. Tänk efter: en tämligen viljelös person ombedes att träda fram och sätta sig på en stol; och lovar därvid, att inte göra något motstånd utan

i allting rätta sig efter hypnotisörens önskan. Är nu subjektet villigt, och böjt att lyda, så uppfyller det sitt löfte och gör allt, som man begär av det. Hypnotisören säger sov, och personen sover, eller bär sig åtminstone åt som när man sover. Hypnotisören ger honom en kvast i handen, och kvasten far hit och dit. Det är inte märkvärdigare, än när rekryten skyldrar, på grund av korpralens befallning! Eller du går till skräddaren och låter ta mått till en rock. Han ställer sig mitt i rummet, du står stilla. Han lyfter din arm och du håller armen utsträckt också medan han avlägsnar sig för att hämta måttbandet. Du står där i rummet som till åtlöje med utsträckt arm, som om den hade stelkramp, och du lyder honom blint, emedan du inte har någon anledning att göra motstånd.

Antag, att det komme en skämtare i affärn och spelade skräddaren, så skulle du hålla armen så länge utsträckt som du trodde att han var skräddaren, det vill säga du förleddes göra efter vad han gjorde. Tänk dig, att skräddaren var en tystlåten man och i stället för att be dig därom, spände ut sitt bröst med en åtbörd att du skulle göra efter, så skulle du göra det. I stället för en anmodan att dra in magen skulle ett därpå syftande tecken förmå dig att göra det. Detta tror jag är sagan om suggestionen och hypnotismen. Och att det inte är en makt, som betvingar andra, visar hypnotisörens vanmakt, då subjektet gör motstånd. Nåväl, han bad mig att ta plats på en stol. Jag satte mig. Ser du, däri lydde jag honom genast. Han bad mig att stirra på en kopparkula, som satt på en svart stång, jag följde hans anvisning. Men då han befallde mig att sova eller ville inbilla mig att

jag sov, därmed att han själv med ögonen imiterade sömn eller sökte framkalla sömn genom fullkomlig vila, genom enformig rörelse med händerna, genom att inrikta ljuset på ögat, då kunde jag inte sova, ty min ande var för levande för att genast kunna sänka vingarna. Men hade det varit för mig en lätt sak att falla i sömn, så hade jag insövt mig på hans begäran men inte på hans befallning. För övrigt kan du tänka dig min förlägenhet, när de märkvärdiga egenskaper man förmodat hos mig fattades; och då jag, berövad min prestige, satt på stolen, kände jag att en svagare person än jag, en lyckoriddare av lågt slag och utan framstående egenskaper, lätt hade fallit för frestelsen att visa sig mottaglig eller inbillat sig, att han var det. Det måste också hava varit fallet med fru Vedholm, ty då hon såg hypnotisörens vanmakt gent emot mig, har hon tydligen, gripen av fruktan, försatt sig i extas, men hon gick därvid för våldsamt tillväga och gjorde sig skyldig till ett psykologiskt fel, som de andra voro intresserade nog att inte märka, hon profeterade — för tidigt.

— Profeterade hon, upprepade Axel med stigande intresse.

— Rättare sagt, hon deklamerade. Hon liknade därvid i hög grad fru Hwasser på Kungliga teatern, det var några omskrivningar av den kristliga pressens jämmerrop över mina böcker, men också därvid begick hon ett fel: hon manade mig till kärlek. Till vem eller vad skulle jag visa kärlek? Till vidskepelsen, okunnigheten, henne och hennes parti naturligtvis. Min kärlek till sanningen, som jag lagt i dagen därigenom att jag hatat och förföljt osanningen och villfarelserna, denna kärlek ville hon inte veta

av. Nej, det skulle vara den rätta kärleken, det vill säga, till vidskepelsen, okunnigheten och så vidare. Jag är så rädd för människor, som begär kärlek!

Emellertid, efter supén skulle det stora eldprovet anställas och jag måste ta en penna i handen för att skriva. Nu gällde det. Och det kan jag säga dig, att min styrka och min dygd i detta ögonblick icke voro mycket värda, ty kanske berodde mitt liv därpå. Hur enkelt för mig, diktaren, att improvisera något passabelt, några dunkla ord, som vid svag belysning hade kunnat göra stor verkan. Min moral som offentlig halvpolitisk person skulle inte ha förbjudit mig en liten manöver, ett pojkstreck gent emot de frommas och rättfärdigas sätt att gå tillväga; jag tror att jag i detta ögonblick kunnat bli en bedragare, men min hand blev stilla, jag kunde inte.

Det kan inte var och en, som vill, bli en skälm, och det var inte min dygd, som segrade utan min okuvliga drift till frihet, mitt temperament, min djurnaturell, som inte kan förställa sig. Jag förblev ståndaktig, och när frestelsen var förbi, kände jag mig lugn och glad.

Men nu är profetissans ära starkt komprometterad. Hon räddar sig därmed, att hon efter Davids psalmer skriver, att jag vore en otrogen! Därmed har hon återkallat sin tro på mig, bett om förlåtelse och står nu åter ren.

Här inträdde en liten omständighet, som jag inte fullständigt begrep. Syster Berta, sibyllan, som jag kallar henne, avskriver i hastigheten Tegnérs »döm ej strax den vilseförda» och utger det för Atterbom. Hur låter det förklara sig?

— Därmed, svarade Axel, att hon är en dotter till Atterbom och vill stuka dig, unga poet.

— Vem är hon själv, den lilla elaka och avundsjuka häxan?

— Tidigare var hon målarinna, nu är hon fotograf.

— Jaså! Det gick inte med målandet, därför blev hon profet! Men det förekom mig, som om hon sträckte ut handen efter mig, när den andra lät mig falla.

— Naturligtvis! Vilken triumf för hovpartiet att göra erövringar, som inte lyckades de liberala.

— Parti och parti! Det tycks mig i det här fallet vara pudelns kärna. När jag frågade fröken Berta vad hon menade om ockultismen, svarade hon: charlataner! Det var just inte älskvärt, vad hon därmed sade om oliktänkande, men så går det alltid till, mitt parti har rätt, jag ensam äger sanningen och är ärlig. Jag tror som sagt knappast på medvetna charlataner, och så går också min mening om de personer jag träffade i går ut på det, som jag redan på förhand tänkt mig: självbedragare och bedragna. Men i allt detta finns det ännu andra omständigheter, som väcka min misstanke i annan riktning. Jag såg nämligen blott kvinnor dirigera tillställningen, ingen av dessa lärda män var mottaglig för hypnos, ingen kunde skriva. Det var ömkligt och upprörande för min manliga känsla att se dessa i vetenskap och forskning grånade män, hur de omhuldade och som högre väsen tillbådo dessa okunniga och obildade kvinnor, som fingo dem att tro att de besutto ett högre vetande. —

— Var var Teklas man, bokhållaren? Och hennes far, gevaldigern? De skulle nog bättre ha illustrerat rätta

förhållandet än syskonkretsens heliga band där högt och lågt så innerligt slingrade sig samman. Inte en gång bokhållaren fick intaga den ringaste plats vid nådens bord, där hans fru presiderade, och gevaldigern fick inte en gång visa sig framför överstelöjtnantens port, han som kallade hans dotter för syster! Likaså var det helt märkligt, att man så hastigt lät hypnotisören falla och trängde ut honom och att profetissan utan hans hjälp hypnotiserade sig själv. Det tyckes mig analogt med det fallet, att Jesus avsattes och madonnan intog hans plats. Och alla dessa orakel i Delphi, i Dodona, dessa pytonister, en mademoiselle Lenormand och hennes gelikar, samma skrot och korn, och bara kvinnor! Tror du inte, att dessa ockultister och spiritister ha att göra med könens stundande häftiga kamp om makten? Tror du inte, att den där indiskan, som nu berömmer sig av att hon inte »ville» uppfinna krutet, ångan och elektriciteten, är samma kvinna, som överhuvud ännu ingenting upptäckt och nu vill återerövra den makt hon förlorade, när det mänskliga samhället övergick från matriarkat till patriarkat?

— Och du tror inte på kvinnan? avbröt honom Axel nästan sårad.

— Mycket, allt för mycket, svarade Karl, så mycket att jag är rädd för vad som skall komma. Får hon rösträtt, så har hon strax en beständig majoritet, som skickar oss män ut i krig och håller oss i ekonomisk fångenskap genom fadrens ensidiga skyldighet att försörja henne och hennes barn.

— Men hon har ju samma psykiska egenskaper som vi, invände Axel.

— Ja, desamma väl, men ändå olika. Vi ha bond-

pojkar, som blivit religionsstiftare, hantverkare, som blivit upptäckare, skomakare, som diktat, smeder, som blivit bildhuggare, men inga kvinnor. Ser du, det är Achilles och sköldpaddan. Achilles kan aldrig uppnå sköldpaddan, men sköldpaddan kan krypa förbi Achilles.

Man och kvinna äro två parallella linjer, och det ligger i parallella linjers natur, att de aldrig mötas. I samma ögonblick de upphöra att löpa bredvid varandra skola de åt ena hållet alltjämt avlägsna sig från varandra, åt det andra hållet sammangå och korsa varandra. Och när det senare sker kommer tjut och tandagnisslan att uppstå, kanske också blod att flyta! Man och kvinna äro som kejsare och påve: båda äga makt, men ingen kan påstå, att påven utan armé och parlament äger ringare inflytande än kejsaren. Nu kan man inte mer bekriga påven, men när han ägde en armé och territorium, blev han ofta slagen. Man och kvinna äro icke jämförliga storheter, och kvinnan kan lika litet bli ett geni som mannen moder. Och om en kvinna nu skulle framträda med en stor upptäckt, så måste hon, hör du, måste hon, bygga på det, som mannen skapat, och det hjälper henne ingenting att säga: se, det har jag gjort! ty mannen skall alltid kunna säga: det har jag redan gjort förut!

Och i den dunkla känslan att vara underlägsen och i medvetande att icke kunna stiga i höjden, vill hon krypa förbi. Det är vad jag tror mig ha lärt av denna tids hemlighetsfulla rörelser.

— Du gör mig förvånad och orolig, sade Axel, men du övertygar mig icke.

— Det tror jag gärna, ty vi leva alla i ett saligt, självhypnotiserat halvrus, och jag tror också, att kvin-

nan inte är medveten, om vad hon nu börjar eftersträva, lika litet, som vi kunna beräkna följderna. Vet du vem, som först har kommit upp med den här absurda religionsprocessen?

— Ministern?

— Ja, officiellt, men på en annans inrådan! Bakom Herodes — Herodias, bakom Konstantin Fausta! Alltid bakom, aldrig framför. Vill du tro mina antaganden, om jag ger dig visshet, att ett fruntimmer står bakom denna historia?

— Ja, om du kan bevisa det.

— Det kan jag inte ännu, men jag tror, att jag efter klockan tolv på middagen, sedan utslaget fallit, får ett brev, som ger beviset.

— Är du också klärvoajant, skämtade vännen.

— Jag ser så klart, att jag av vissa premisser kan dra vissa slutledningar. När jag i går kväll tog avsked, gjorde jag ett experiment med fru Vedholm för att komma underfund med hennes hemlighet. Kom hit igen klockan 1, och jag ska berätta dig alltsammans, kanske också övertyga dig om det, som du inte tror på. Nu måste du gå, ty jag ska bada och frukostera och sedan juryns utslag! Lev väl, på återseende!

Vännen syntes otillfredsställd med den vändning samtalet tagit och ville fortsätta:

— Du är en reaktionär!

— Javisst, jag reagerar mot allt, som hotar mina och mitt köns intressen. Mitt kön är det enda parti, som jag av naturen tillhör. Kvinnofrågan är en maktfråga, de ha rätt att angripa och jag har rätt att försvara mig. Farväl!

Vännen måste gå.

*

Klockan hade slagit tolv den gråa novemberdagen, då Billgren stod i sitt fönster på Blasieholmen för att vänta budskapet om juryns utslag. Han såg hur folkhoparne strömmade över gator och torg och packade sig över Norrbro framåt Myntgatan, där det var alldeles svart av människor, som trängdes framför rådhuset. Det såg ut som en planmässig manöver, vid vilken trupperna dirigeras till den punkt, där fienden företagit sitt utfall. De komma från Norrmalm över bägge broarna, från Södermalm över Slussen och utmed Skeppsbron, från Ladugårdslandet, från Kungsholmen, trupper, som vuxo till bataljoner och slutligen bildade en enda väldig kolonn, som uppställde sig framför den gamla rådhusbyggnaden vid Riddarhustorget.

Klockan blev halv ett, men Billgren märkte ännu ingen rörelse i den avlägsna svarta massan. Han gick tillbaka in i rummet och plockade tanklöst i hopen av telegram och brev, som låg på hans bord. Här varningar på finaste brevpapper, hotelser, grovheter på skrivpapper, lyckönskningar, uppmaningar till ståndaktighet, tacksamhetsbetygelser på hamppapper. Så många huvuden och hjärtan voro i rörelse, så många lidelser, intressen och förhoppningar knutna till denna enda person, detta namn, som delat samhället i två läger, vari det icke funnos några neutrala utan endast fiender och vänner.

Där hängde den lagerkrans med röda band, man kastat framför honom, då för några dagar sedan en pjäs av honom uppfördes på teatern. Framropad, sedan ridån fallit, hade han sett den klassiska hederskransen falla för sina fötter, men gripen av medvetandet om det verkliga värdet av denna heders-

betygelse bugar han sig, trycker in sig i kulisserna men låter kransen ligga. En bifallsstorm uppstår, dock blandad med rop, som tyckas hota; han blir på nytt framknuffad på scenen, bugar sig, går fram för att ta upp kransen. Den hotfulla stämningen lägger sig, publiken blir lugnare, och man tillskriver hans uppförande blygsamhet eller koketteri. Men nu hade han också förstått, att det är en partichefs första plikt att lyda, att han inte var den härskande, inte kunde följa sina egna tankar, sina känslor utan att han var slav av det majoritetsintresse, som han befrämjat.

Nu hör han ett svagt sorl, som snart växer i styrka och övergår i tydliga rop. Han går till fönstret, öppnar det och ser kolonnen framför rådhuset hålla på att upplösas. Den vältrar fram över Mynttorget, rusar över broarna och rullar framåt Blasieholmen, den närmar sig hans våning, och nu hör man ett enda, långdraget jubelrop, mössor och näsdukar vifta upp mot honom i fönstret. Och framför tåget kommer en vagn farande och i den igenkänner han sina vänner, som vinka och ropa: frikänd, frikänd! Snart mottar han lyckönskningar, omfamningar, tacksamhetsbetygelser och uppmuntrande ord.

Folket har samlat sig framför hans bostad, han måste visa sig och måste tala, han säger tio ord, som innehålla en lyckönskan till segern som tankens och forskningens frihet vunnit denna dag. Hans kalla ord göra ett matt intryck, och hans vänner undandraga honom hastigt en obehaglig fortsättning och taga honom med till hotellet, där en bankett improviseras.

*

Skålar utbragtes, tal höllos, telegram upplästes. Dagens hjälte svarar i ett längre, torrt tal, vari han tillbakavisar hyllningarne och ber de närvarande att så väl som möjligt utnyttja segern, själv kunde han inte dra någon nytta av den, ty den yttrandefrihet man nu vunnit, skulle snart undertryckas av den retade, övermäktiga fienden.

Man hade kommit till kaffet och cigarrerna, då en vaktmästare kom fram och lämnade Billgren ett brev.

— Här är brevet, sade han till sin vän Axel, som satt bredvid honom.

Han öppnade och läste, och räckte det sedan till sin granne.

— Känner du denna handstil?

— Det här har utan tvivel hon skrivit, svarade Axel och läste följande:

»Samvetslösa skurk!

Triumfera nu över din seger, frossa i pöbelns rökelseoffer och i din makts rus. Men tro bara inte, att ditt skurkstreck från i går kväll skall bli ostraffat; och var försäkrad att alla hederliga och kärleksfulla människors avsky skall följa dig på din brottsliga bana och tära på dig, tills döden befriar världen från ett vidunder.»

— Vad säger du om det? frågade Billgren. Ser du hur hon avslöjar sig? Hon inlägger hos mig de tankar och känslor, som hon skulle hysa i mitt ställe. Här säger hon att pöbelns rökelse och makten skulle berusa henne. Här kryper hon bakom kärlekens och hederns skydd och utöser sitt raseri över att jag i

går demaskerade henne och att hon förlorade den kamp, till vilken hon utmanat.

— Vad var det egentligen du sa henne i går kväll, frågade Axel.

— Jag sade henne bara dessa enkla ord: »Min bästa fru, ni höll mig för en charlatan och trodde jag skulle bli er medbrottsling för att dela makten. Men ni har misstagit er och jag tror lika så litet på era andar, som kopiera tryckta kungörelser, som på er själv. God afton.» Detta var mitt skurkstreck. När jag sade henne detta, gick hon tillbaka på tårna som ett uppjagat lodjur, tveksam om hon skulle fly eller angripa. Det förefaller mig nästan som om denna kvinna ej hade en aning om att hon är en bedragerska, att hon inte hade någon klar föreställning om vilket spel hon spelade. Så helt kan självbedrägeriet genomtränga en människosjäl. Det var som om jag väckt en sömngångerska på en takränna, som ser avgrunden för sig och inte kan begripa hur hon kommit till detta farliga ställe. Och som en väckt nattvandrerska fick hon svindel och föll, och hon ansåg mig, inte alldeles utan grund, för orsaken till sitt fall. Nu vill hon hämnas, men det är frågan, om hon inte förlorade sin kraft med sin tro. När hon nästa gång profeterar, kommer hon förmodligen att göra det så konstlat, att hon inte mera bedrar någon, och då blir jag väl framställd ännu uslare och kärlekslösare än förut. För att försvara sig inför sig själv vältrar hon skulden på mig, men därmed ger hon sig själv blott ännu mer blottor. Jag kan visserligen inte skåda in i hennes själ, men jag förmodar att hon i mig såg sin kamrat från rännstenen, på vilken hon byggde i sitt hat mot de stora och

vars tankar hon fruktade en gång skulle genomskåda hennes. Jag vågar väl också anta, att hon som kvinna var avundsjuk på mig, mannen, och att, då hon inte kunde komma över mig, hon ville smuggla sig förbi mig på genvägar.

Har jag gissat rätt? Vem vet, människosjälen är så föga utforskad, och vi tro en del, men till största delen förmoda vi bara.

— Nå, men bevisen att hon var med och anstiftade processen? begynte vännen åter.

— Det fattas mig ännu, men de skola en gång komma i dagen, de skola...

— Mina herrar, avbröt en talare samtalet, och alla tego vid bordet.

*

När Billgren, efter att ha sagt Tekla sin mening, hade lämnat sammankomsten på Grand Hôtel, hade denna omringats av sina syskon, som blott sett men inte hört vad som förefallit.

— Det är en dålig man, var allt vad hon kunde och ville säga. Församlingen tycktes i denna sak vara enig, och man uttalade allmänt sin förväntan, att han i fängelset skulle få lida sitt välförtjänta straff. Tekla bedyrade, att hon hoppats att kunna leda den förvillade på bättre vägar, men att hon bedragit sig däri, var inte hennes fel. Hans djävulska finter hade vilselett henne, och hon ångrade djupt vad hon gjort. Då hon inte gav vidare upplysningar om hur hon kommit till den felaktiga uppfattningen, att han ägde ett mediums egenskaper och denna fråga var kitslig nog, så inställde sig en viss tomhet i samtalet. Och de stora förväntningar på aftonen, som blivit

ouppfyllda, tycktes ha framkallat en viss besinning. Tekla kände det och sökte åter liva andarne, hon talade och talade, tills hon fick feber, men hon förmådde inte värma sina åhörare. De sutto där med nedslagna eller frånvända ögon som om de ville undvika den magiska verkan av hennes stora, svarta pupiller. Hon talade men ingen svarade, hon lät orden strömma över dem, men de förblevo kalla. Kännande sin makt försvinna, förlorade hon jämvikten och utgöt sitt hat mot den bortgångne i så starka uttryck, att Berta fann tillfället gynnsamt erinra om att man skulle älska sina fiender. Tekla förlöpte sig, och vädjade till statsrådets inflytande på lagstiftningen, bad honom att sätta i fängelse denna förrädare, som smugit sig in i deras krets. Statsrådet svarade något kallt, att han inte hade något inflytande på rättskipningen utan blott en smula på lagstiftningen. Då Tekla förklarade att hon inte kunde se någon skillnad däri, förlorade arkivarien tålamodet och reste sig. Professorn hade redan tagit sin hatt och sagt god afton även till fröken Berta, som strålade av bevågenhet och överströmmande kärlek till de vilseförda.

Överstelöjtnanten tryckte Teklas hand och bad henne lugna sig. Då blev hon grov och kallade den bortgångne en skurk, en usling, varpå hela sällskapet reste sig och försvann. Tekla var den sista, som lämnade salen, och det var tunga, långsamma steg, med vilka hon steg ner för trappan, ty hon visste, att Robert, som lovat hämta henne, väntade på henne där nere, och allra minst med honom ville hon i detta ögonblick vara nödgad att tala. Och dock, hon måste, ty hennes man stod mycket riktigt och väntade. Han

var alldeles särskilt munter och upprymd, och det första han sade var:

— Varför kommer du så där efter? Ville de fina herrarne inte vara i ditt sällskap? Det skulle vara skämt, men Tekla kände det förskräckliga allvar, som låg däri. För att dölja sig och sin ångest, svarade hon i samma ton: Nej, de äro generade för mig. Hennes tonfall var inte riktigt som det skulle, och Robert blev orolig att något ledsamt hänt, och det ville han inte veta om förr än det åter blivit gott. Han talade alltså om annat.

Tekla svarade kort eller alls ingenting och hans goda lynne retade henne till det yttersta.

— Redan så rå, tänkte hon, hur skulle han då bli, om jag åter skulle kastas tillbaka till honom och måste söka hans skydd.

Hon hade för längesen märkt, hur han väntade på detta ögonblick, men hellre ville hon gå i sjön.

Robert hade redan talat länge utan att få annat än högdragna svar. Det förtröt honom slutligen, så mycket mer, som han under lång tid behandlats som en alldeles underordnad person. Därför fann han sig föranledd att utsträcka en liten trevare, för att höra hurudan ställningen var.

— Nå, lyckades ni lura Billgren? frågade han helt oförmodat.

Tekla ryckte till och ville först släppa hans arm, men så fattar hon sig och glömmer sin tidigare taktik i det hon inlåter sig på hans fråga, som hon söker parera.

— Jag tillåter mig att säga dig, att vi inte lura någon.

— Hm, hostade Robert på ett sätt, som verkade som ett stick mitt i bröstet.

De hade kommit fram till sin port och stego upp för trapporna. Genom att Robert gick bakom och drev henne framför sig, kände sig Tekla som en fånge, som man ämnar instänga och pina, hon hade en förkänsla av att något utbrott förestod.

De hade kommit upp. Mannen tog patentnyckeln, öppnade dörren, släppte in sin fru och stängde den sedan med en kort smäll som lät som ett yxhugg.

De togo av sig ytterkläderna och Robert tände ljus.

— Nu, tänkte Tekla, nu kommer det!

Och det kom.

— Tänker du skriva brev i natt också? frågade han.

— Ja, det tänker jag, svarade Tekla och såg honom skarpt i ögonen.

— Det kommer jag att förhindra, svarade Robert bestämt. Ett sådant oskick som att gå uppe på natten och hålla ljus tänt och hindra andra att sova, tillåter jag inte i mitt hus.

— Vad bryr jag mig om, vad du tillåter, svarade Tekla med darrande stämma.

— Hör du, bästa du, tror du verkligen jag är belåten med ett sådant liv, sade Robert. Tror du jag vill stå i timmar på gatan på natten och när jag kommer hem, få en dålig middag; tror du jag köper dig dyra kläder för att du skall visa dig i dem för andra och inte för mig; tror du jag vill vara bulvan för din humbug och spela betjänt i mitt eget hus; tror du jag är nöjd med att du håller framför mig arkivarien och statsrådet, folk som jag aldrig skall

ha äran bli bekant med; tror du du kan lura mig också?

— Jag bryr mig inte det minsta om vad du tror, sedan du har upphört att älska mig, svarade Tekla.

— Vem upphörde väl först med kärleken, och har du väl någonsin älskat mig? Att jag älskade dig vet du säkert, ty du hade inga andra fördelar att bjuda mig än den att få älska dig.

— Ja, på ditt sätt!

— Mitt sätt bestod däri att visa min kärlek genom handling, att jag befriade dig från ditt rysliga hem, gav dig en vacker våning, satte dig över mitt hus, gav dig tjänare, ja allt vad du kunde önska. Hur yttrade sig nu din kärlek? I att försumma ditt hus, i att vara borta för att spela komedi med främmande herrar, i din mani att köpa fina kläder, i att kritisera min sång, mitt sätt, min person och låta mig sitta ensam hemma om kvällarna och hålla mig vaken med ditt gående i dörrarna. Så yttrade sig din kärlek, som var så upphöjd och så ren, att jag naturligtvis inte fattade den. Jag var bara en knodd, en besvärlig men dock nödvändig dräng, ingenting annat. Men vänta du bara, din dag kommer väl också! Vet du vad? Jag tror att din humbug inte kommer att vara länge, att döma av uttalanden, som jag hörde i kväll på trappan.

Tekla brusade upp och höjde armarna, som om hon ville hålla för öronen, men ropade blott:

— Tig! Säg ingenting mer! Det är inte sant vad du säger.

— Jag har ju ingenting sagt, men du tycks vara rädd för att jag säger något!

Men nu for hon ut mot honom. Vad för ett ont

öde hade också nu givit honom i handen gisslet, varmed hon skulle tuktas. Honom, som hon mest av alla fruktade, ty hon var ju redan i ekonomiskt avseende i hans våld, och hon hade varit oförsiktig att i förtid kasta undan honom, viss om att hon inte längre skulle behöva honom.

— Vet du också vad du säger? stack Robert emellan.

Men nu var det som ett glödande järn bränt henne, det märkte Robert, och det tycktes roa honom att åter känna sig fast i sadeln. Tekla begynte emellertid nu skrika, oavlåtligt, som om hon ville överrösta allt vad han hade att säga. Hon skrek så, att hon blev blå i ansiktet och föll av stolen, ner på mattan. Jungfrun rusade in och med hennes hjälp förde Robert sin fru till sängs. Sedan man använt varma krus och terpentin, tycktes hon komma till medvetande, och Robert måste lova henne att vara mycket försiktig med henne, ty hon var sjuk, mycket sjuk. Blek som om hon höll på att förblöda låg hon nu i sängen och följde mannens rörelser med vidöppna ögon. Oupphörligt såg hon på hans ansiktsuttryck, om han skulle uttala det fruktade ordet, som skulle krossa, ja döda henne.

Hon kunde inte be honom att förtiga just det, men hon åstadkom dock att han teg, och hon bad honom att icke tala, då varje ord gjorde ont i hennes huvud. När Robert förhållit sig lugn en halvtimme, inslumrade Tekla.

*

Efter en orolig natt med vilda drömmar, sjönk hon mot morgonen i djup sömn och vaknade först,

då Robert gått på kontoret. I dagsljuset kom hon till fullt medvetande om sitt läge. Allt hade störtat samman och hon kände sig ha skrumpnat ihop och var mycket mera tryckt än fordom i sin obemärkthet. Avslöjad som charlatan, genomskådad, uppdagad, och av vem? Av den hon ville rädda. Hur hade hon kommit på den idén att befatta sig med Billgren, en idé, som nu bragt henne i olycka? Hur uppstod den tanken hos henne, att han skulle ställa sig under hennes fana? Det var den kväll, då Berta Atterbom berättade, att hon varit med en damkommitté hos Hennes Majestät drottningen, för att utverka hennes förmedling till beslagtagande av den förhatade boken. Att syster Berta varit hos drottningen och indirekt kunde anstifta en celeber process hade väckt hennes avundsjuka, och hon kände sig manad att ställa sig på den angripnes sida för att därmed vinna honom. Varför vinna honom? Kanske därför att alla fruktade honom, därför att Tekla blev orolig, så fort hans namn nämndes, möjligen av den grunden att han ansågs för så elak, han kunde uppspåra orena motiv bakom alla mänskliga handlingar, och hon vore inte säker att han en vacker dag sökte dåliga motiv hos henne, ty han hade sina ögon över allt, gick genom slutna dörrar, studerade människornas tankar, och aldrig var man säker för honom.

Och nu belönade han hennes godhet med att kalla henne charlatan. Om hon nu inte var det, varför var hon då rädd för honom? Jo, det var därför att han var en hänsynslös människa, som skulle skriva om allting, som hände. Han skulle säkert skriva om henne, och de andra skulle tro honom, inte henne. Redan i går hade hon märkt, att de andra icke mer

trodde på henne, och Robert hade antytt att de sagt något ofördelaktigt om henne. Men vad hade de sagt? Hur skulle hon få veta det utan att fråga honom? Hur skulle dessa ord kunna nå henne utan att förolämpa henne. Hon visste dock på förhand, att de skulle dödligt förolämpa henne. Kunde hon inte gissa det? Skulle inte en enda kunna skriva dem i så mild form, att hon inte blev förolämpad? Jo, visserligen.

Hon satte sig vid bordet och tog papper och penna, hon försökte tänka på ingenting under det hennes hand rörde sig, hon stirrade på tapeterna, tills de vita punkterna rörde sig och föllo ned som när det snöar. Handen kom i gång, pennan skrev, ett ord, ett enda, men många gånger, långa rader, hela sidor. Och när hon läste det, stod där: charlatan!

Ja, men hon var ju ingen charlatan! Aldrig hade hon utgivit sig för mer än hon var. Det var arkivarien, som sagt, att hon var ett medium, det var professorn, som förkunnat, att drottning Kristina skrivit genom hennes hand, något sådant skulle hon då själv visserligen aldrig ha påstått. De hade sagt: så är det, och hon trodde det. Kanske var det på samma sätt med Billgren, han hade sagt charlatan, och hon trodde, att hon var en charlatan. Man hade inbillat henne de mest olika saker. Kanske var det inte Kristina som skrev, kanske var hon inte heller någon charlatan.

I kväll skulle detta utgrundas hos professorn, till vilken hon var inbjuden. I kväll skulle allting förklaras, biläggas och försonas, om bara den elaka Billgren blev fälld. Han måste bli fälld! Hon ville be till Gud, att han måtte störta den otrogne hädaren, och bara han kommit i fängelset, skulle han få annat

att tänka på än sätta sina nedrigheter på papperet. Alltså, i kväll!

Tekla klädde sig omsorgsfullt och beslöt att gå ut i staden för att vid middagstid få höra utslaget och iaktta folkmassan.

Det var en trist, blåsig novemberdag och människorna såga förgråtna ut, där de gingo med hakan mot bröstet. Det föreföll Tekla, som om man fixerade henne, log någon, så gällde det hennes missöde, vände sig någon bort, så hade han säkert reda på vad som hänt, spottade någon, så var det åt hennes charlataneri. Hon tyckte hon tilldrog sig allas uppmärksamhet, hennes nederlag måtte stå skrivet på hennes panna. Över Norrbro kom hon till Gustav Adolfstorg, stärkt av tanken på den kommande kvällen hos professorn, en tanke hon då och då hämtade fram som en stärkande luktflaska. Hon gick vidare in på Regeringsgatan och skulle just sticka in i ett konditori, då hon får se professorn komma på andra sidan trottoaren. Hon märker, att han har sett henne, men i nästa ögonblick står han framför ett butikfönster och vänder ryggen åt gatan. Han vill alltså undvika hennes hälsning!

Det var alltså slut! Oåterkalleligt!

Nu, då allt var förlorat och intet mer att vinna grep henne en elak lust att kasta av sig de sällskapliga formerna och bruken, allt inlärt kram. Hon kände en böjelse att bli rå, gå fram till professorn som en gatunge, puffa honom i ryggen, slå in hans hatt och kalla honom fårskalle. Men hennes tankar togo en annan riktning, ty från Norrbro hörde man nu skrik och rop av en framträngande folkhop. Utan att tänka på det passande skyndade Tekla halvspringande ner till

Gustav Adolfstorg för att höra hur domen utfallit. — Frikänd! ljöd det från alla håll, hon blev knuffad från höger och vänster, så att hon blott med möda nådde fram till sin bostad vid Skeppsbron.

Då hon kommit upp, lämnar jungfrun henne ett brev. Hon bryter det med darrande händer och läser ett återbud från professorn, som i artiga vändningar bad att få uppskjuta sammankomsten till senare, då ett oförutsett hinder inträffat.

»Högtärade fru,» skrev han. Alltså intet broderskap mer, ingen jämlikhet, och därför skulle man också upphöra att hälsa, upphöra att vara hövlig. Emedan man inte var ofelbar och kunde begå felgrepp, skulle man avdankas som charlatan. Så var det att leka med de höga!

Tekla kände stark sympati för den nyss så föraktade folkhopen, vars hurrarop trängde upp till henne. Hon hade gärna tågat med den till ministerhotellet för att slå in fönsterna; nu hade hon gärna uppsökt den förhatade demagogen för att säga honom rent ut: var hatfull som du är stark och låt dig inte bedraga av hala ord om kärlek! Ja, men det var hans egna tankar, och han hade inte låtit bedraga sig, han hade gjort just vad hon i detta ögonblick ville göra, och han tog i denna timme mängdens hyllning utan hennes hjälp, utan det erbjudna skyddet alldeles mot hennes råd. Nu höll han bara övermodiga tal, gjorde utfall mot de härskande, visade sig i sitt rätta ljus, och säkert skulle han inte glömma den skymf, som hon tillfogat honom i går. Han kunde aldrig mer bli hennes vän, hon kunde inte mer räkna på honom, han bar ju också hela skulden till hennes fall.

Hon skulle störtas, ingen annan; de höga voro i

alla fall mycket bättre i sina hjärtan, och för övrigt, de hade ju ännu inte gjort henne något! Vem vet, Robert hade kanske skämtat med det han hört eller trott sig höra på trappan, vem vet om inte professorn hade giltiga grunder till återbudet, och det var säkert, att han inte sett henne på gatan. Så måste det vara! Och nu, då deras gemensamma fiende var frikänd och alldeles säkert skulle hämna sig, måste man hålla ihop för att i givet fall kunna möta honom. Hon ville göra början och gjuta malört i festens bägare, hon ville döda honom med samma vapen, som han använt mot henne och genom skräck bringa honom till tystnad.

Och så satte hon sig ned och skrev till Billgren det brev, som han mottog under festen.

*

Fru Vedholms rykte som medium var efter den beryktade religionsprocessen statt i stark nedgång, men Berta Atterboms däremot alltjämt i stigande. Tekla började nu lida av en nervös sjukdom, som icke lämnade henne ro varken dag eller natt, och hennes man klagade över att hon skrek i sömnen och såg någon komma, som ville hämnas. Att någon vill hämnas förutsätter att han lidit orätt; men Tekla kunde inte ange av vem hon var hotad, och Robert måste hålla till godo med hennes sjuka andes osammanhängande utbrott, tills hans fru en natt födde honom en son och nu fick nog med annat att tänka på. Men hennes liv blev oharmoniskt, ty den lilla våning, där en gång glädje och lycka hälsat henne, hade blivit henne för trång och hennes anspråkslösa

omgivning, som hon en tid ringaktat, låg nu tryckande över henne, emedan hon faktiskt kände sig underlägsen såväl till förstånd som kunskaper. Och dock hade hon en tid trott, att hon var dem överlägsen, vilket ville föra till en bitter jämförelse mellan vara och synas.

Karl Billgren hade emellertid lämnat landet och begett sig till Finland. Här mottog han på påskafton, alltså ett halvt år senare ett brev från fröken Atterbom, vari hon ber honom om förlåtelse för det onda hon tillfogat honom och anropar honom att inte hämnas på henne och hennes vänner, som alltid hade velat hans bästa.

— Där har jag beviset! utropade han, liksom befriad från en plåga, som tryckt honom.

Och så skickade han brevet till sin vän Axel med en längre epistel, som slutade med följande ord:

Efter dessa upplysningar må du nu spekulera över, vem din »indier» var, och om dessa älskliga indianer (jag är redan förlovad med en, som gör med mig vad hon vill) få ännu större makt än de redan äga, så Vae victis, då kan varken blixt eller dunder hjälpa oss mer.

Sagan om Herkules.

(Ur: Det gamla riket.)

Herkules hade gjort sina sex underverk och skulle nu ta ihop med det sjunde, som bestod i att rensa Augias' stall. Men det var det obehagligaste, om också icke det var det svåraste. Där hade stått tre tusen oxar och dyngat i trettio år utan att någon hade vålat sig göra rent. Det var intet roligt arbete, men han hade nu åtagit sig det en gång. Först gjorde han ett försök med skovel och kvast. Men då blev det ett råmande, tänk av tre tusen oxar på en gång.

— Låt bli vår träck! Det är vår egen träck!

— Det ger jag fan, sa Herkules och gick på att mocka.

— Låt oss ha vår träck, råmade oxarne igen och vände hornen mot honom.

Nej, de fingo inte ha den! Han slog dem med skoveln på hornen så att de tego.

Han bökade och skovlade så att smutsen stod honom över axlarne.

Då skulle oxarne håna honom.

— Se, en sån smutspelle, sade de.

— Det är ni, som ä' smutspellar, sade Herkules;

jag har inte orenat här, men jag rår inte för att jag blir smutsig, när jag tar i er.

Oxarne tego. Men nu kröpo tordyvlarne fram, som byggde och bodde i lortarne.

— Låt bli våra lortar! brummade de.

— Det är inte era lortar, sade Herkules, det är oxarnes!

— Ja, men vi frysa, om ni tar bort dem.

— Arbeta då, så slippa ni frysa.

Jo, vad de arbetade. Om kvällen, när Herkules lade sig att sova, rullade de in igen allt vad han hade skovlat ut, så att det såg lika svårt ut på morgonen.

Då blev Herkules arg. Här hjälper intet annat än att sätta hela stallet under vatten.

När oxarne fingo höra talas om vatten, som de inte sett på trettio år, så blev det ett väsen och råmande så att tordyvlarne, som endast äro ute i skymningen, flögo upp och sökte skydd på oxarnes ryggar.

Men Herkules blev inte rädd, utan han släppte på, och in rusade två stora floder som satte stallgolvet under vatten.

— Han är en folkfiende, råmade oxarne; han vill förstöra samhället, han vill dränka hela jorden.

— Det vill han inte, sade Herkules; han vill bara sätta dyngan under vatten, och någon folkfiende är han icke, men en oxfiende och en tordyvelsfiende, det är han.

När allt var klart, gick Herkules ut och lade sig att sova.

— Hur ska vi hämnas? sade oxarne. Ha vi några vapen som bita på honom? Hornen ta inte på'n!

— Vi ska kasta träck på honom, sade tjuren.

— Det tvättar han av sig, sade grannen.

Frågan dryftades och när alla oxarne slagit sina kloka huvud i hop, kommo de överens om att de icke ägde något vapen, som bet på Herkules.

Men en tordyvel, som åhört överläggningen, hade fått en idé. Den var mycket gammal och därför vann den gehör hos oxarne.

Man skulle slå honom med hans egna vapen.

Hans egna vapen! Det var klubban, men den orkade ingen lyfta. Det var således en dum idé, fastän den var gammal.

— Sätt honom under vatten, förstår ni väl, inföll en annan tordyvel; sätt honom under vatten, som han gjort med vårt stall.

Nå, det lät höra sig! Det var hans egna vapen! Vatten! Men var skulle man ta det ifrån?

Tordyveln viskade något åt tjuren; denne lutade sitt huvud till grannens, och snart hade alla oxarne klart för sig var de skulle ta vatten ifrån, men de ville inte säga det högt, nu, sen de blivit så renliga av sig.

Herkules vaknade vid att han sjönk i en smutsig flod. Men han var rådig av sig, och nu kravlade han sig upp på sin klubba, vilken var av oliveträd och sålunda kunde flyta som olja.

Av ytterst naturliga orsaker avstannade strömmen snart och Herkules var på det torra.

Då gick han in i stallet och lyfte i vrede sin klubba. Men så ångrade han sig.

— Man slår inte lus med slägga. Nog fan kunde ni ändå ha bestått mig rent vatten, som jag bestod er. Men det gör nu ingenting; oxar bli alltid oxar. Om jag nu slår er i rumpan, för att ni hämnades så lumpet på mig, så kom inte sen och säg att jag hämnades på er. Jag hämnas inte, jag agar.

Och så smällde han alla oxarne i rumpan, alla tretusen, men tordyvlarne lät han vara.

Och sen den tiden äro alla oxar spruckna bak, och var gång någon vill rensa ett stall, sätta oxarne svansen i vädret.

Två fabler.

I.

Då myrorna skulle grunda samhälle.

I begynnelsen gingo myrorna och drevo omkring som andra djur, två och två. Honorna hade svårt att skaffa mat, då ungarne voro små, ty hanarne voro några lättsinniga krabater, som sprungo bort i egna ärenden för att slippa höra barnskrik.

En vacker dag sammankallade en honmyra, som var listigare än de andra, ett stort myrmöte för att få diskuterat spörsmålet om att grundlägga ett samhälle. Hon öppnade mötet med ett glänsande föredrag, avbrutet av livliga bifallsyttringar och bevisade till full klarhet fördelen av att grundlägga ett samhälle för arbetets fördelning. Honorna erbjödo sig att sitta hemma och laga mat, göra rent och vagga ungarne, mot att hanarne skaffade mat och övertogo regering och försvar.

Det funno hanarne billigt, och så grundlade de samhället.

Hanarne sleto och släpade och byggde och slogos

och regerade av alla krafter. Men de märkte snart att de voro narrade.

— Ni sitter här inne i värmen och gassar Er, sade de till honorna, och vi få vara ute i regn och snö. Vi kom överens om att skaffa mat åt Er, medan ungarne var små, men nu måste vi släpa hela året om, och det är inte rättvist.

Honorna svarade icke, men sammanträdde och fattade det beslutet att de skulle hålla hanarne i strama tyglar och lägga mera vikt på de smås uppfostran.

Nu blev det en förfärlig jämmer bland hanarne, som höllos stramt, och för att vinna honans gunst, kröpo de som ormar på jorden.

Och de små myrhanarne kunde inte hysa aktning för honan — varför — det fingo de inte veta. Och så var honan förtryckt.

Men i tidernas längd, genom krigens ödeläggande makt, begynte hanarnes antal att avtaga, och honorna bildade en stor majoritet. Där gingo ogifta honor i stor mängd, och hanarne kunde inte skaffa mat till dem alla. Hungersnöd uppstod bland de ogifta, och de beslöto att göra revolution, det vill säga, börja att arbeta.

En myrhane föreslog att införa mormonismen men det förkastades. Då de gått omkring som ogifta så länge, hade de otaliga honorna förlorat all lust för giftermål, och de utslitna hanarne avsattes. De könlösa utförde revolutionen, dräpte hanar och honor i massa och behöllo blott några i livet för att släktet skulle förökas. — Vi skola visa att honan är född till annat än till att vagga och låta mata sig, sade de.

Och så fingo hanarne sitta inne i haremet under de kvinnliga eunuckernas uppsikt.

Men av haremslivet blevo honorna vekliga, så att de icke kunde passa barnen, och nu sjönko de könlösa ned till ammor och barnjungfrur utan att ha det nöjet att vara mödrar.

Och nu gå de och prata om sitt hårda öde och ångra sin forna dumhet.

— Ja, ser ni, vaggan kommer ni ändå aldrig från, så länge det finns myror, håna hanarne dem.

Sir John Lubbock, som studerat myrorna vetenskapligt med mikrofon, tror att han hört framföras några reformförslag, men sedan myrorna fått nys om evolutionsteorien, stranda alla reformförsök, ty framstegspartiet försäkrar att myrstacken uppstått på naturlig väg, och därför är den fullkomlig och kan icke förändras.

II.

Naturens ordning.

Den gamla hanapan kom tillbaka från en exkursion och tilltalade sålunda sina unga vänner:

— Kom med nu, så ska ni få något gott. Jag har upptäckt en trädgård, med majskolvar som guldkedjor och meloner som barnhuvud. Vägen är lång, men besväret lönar sig. Följ bara med mig!

De unga tyckte det var förståndigt talat och följde med.

Den gamle gick i spetsen, knäckte av en kvist här och en gren där, spejade efter fiender och upphävde varningsrop, när det tycktes fara på färde.

Stundom gick vägen över träsk, då tog han de minsta på ryggen och förde över dem på andra sidan.

Och så kommo de till stället.

Den gamle skulle först gå upp på muren och se efter, om trädgårdsmästaren var där. Han uppreste en stege och klättrade upp.

Han var där icke, och den gamle kom ner igen för att meddela, att allt var klart.

Så klättrade de unga först upp, men då de alla hade kommit över, drogo de stegen till sig.

— Adjö med dig, sade de till den gamle. Nu kan du gå din väg, för nu behöva vi dig inte längre. Adjö!

Och där stod han med lång näsa och svansen mellan benen.

— Otacksamma slynglar, skrek han. Men det var ingen, som vidare hörde på honom.

Så sprang han till skogen.

— Vad går du här ensam omkring och surar för? frågade honom en gammal apa, som satt för sig själv och knäckte nötter.

— Otack är världens lön, suckade den tilltalade. Jag hjälpte de valparne över stock och sten och till och med upp på muren och så dra de bort stegen. Men varför sitter du här mol allena?

— Därför att du kastade ut mig den gång du var ung.

— Jag?

— Ja, känner du inte igen din far?

— Hm! Nej! Vem kan hålla reda på sin far? Men ser du, blev du utkastad den gången, så var det en helt annan sak med dig.

— Nej, min lilla vän, det var just alldeles samma sak.

— Ja, då måtte det ligga i naturens ordning, att man blir utkastad, när man blir gammal.

— Hm, ja, det måtte väl det.

— Ja, det kan du vara alldeles säker på.

Pintorpa-fruns julafton.

Kammarherren och hans fästmö hade kommit så långt, att de skulle möblera våningen och gifta sig. Och som han älskade henne över allt annat, så skulle hon få bestämma om bosättningen, för då blev hon ju nöjd och hade icke att förebrå honom något, och det är ju riktigt.

Nå! Kammarherrn kom upp i våningen vid middagstiden för att se och beundra det blivande hemmet, som de valt vid den vackraste gatan och med en stor härlig utsikt över Djurgården.

Så fick han se! I salen, som ju skulle vara ljus och glad, då man råkas vid det dagliga brödet för att tillsammans hämta sig från livets mödor, hade fästmön låtit sätta upp gardinerna. Men gardinerna, som skola vara ramen till både rummet och till utsikten utanför, och som måste hänga i vackra veck som det fallande vattnet, de voro spända framför fönstren likt jalusier, och de dolde följaktligen den dyra och vackra utsikten. Men väven var även halvt genomskinlig så att man såg fönsterbågarnas fula skelett, och allting i rummet fick en färg av damm.

Utan att tänka sig för tog fästmannen i gardinen, lyfte den och lade den på en hållare som fanns i

väggen. Och nu strömmade ljuset in klart och ljusgrönt från det stora vårlandskapet utanför.

Men fästmön tog gardinen från hållaren och fällde ner den igen:

— Så här ska det vara, sa hon.

Då vände sig kammarherren om för att se om det orimliga var allvar och när han såg i den älskades vackra ansikte med det sträva uttrycket, förstod han, att hon icke älskade ljuset. Och han blev rädd för henne. Men när han nu såg på gardinerna igen, märkte han att de liknade spindelväv, eller segelgarn, eller gråpapper, eller sådant som getingar bygga bo med; och han kände sig inspunnen, infångad. Men det var för sent att ta sig lös, ty det var lyst för tredje gången, och han var en gammaldags, trohjärtad själ, som trodde att kärleken skulle besegra allt.

Men när han kastade en förtvivlad blick emot taket för att uppifrån fånga en stråle av ljus, upptäckte han att gardinstängerna voro smutsfärgade och att man sågat bort ornamenten i ändarna, vilket såg rysligt slarvigt och dumt ut.

Klok karl var han, och därför behöll han sin anmärkning för sig själv, när han tänkte: Man kunde ju ha valt kortare stänger så hade man sluppit såga.

Dock, fästmön, som kunde läsa hans tankar, svarade på hans sista anmärkning:

— Stängerna voro för långa!

Men då kunde han icke tiga, utan talade:

— Det fanns väl andra stänger än de där!

— Ja, men de där voro för långa!

Då övergick han till andra samtalsämnen. Fästmön hade möblerat sitt rum med betsat trä, liknande

stelnat blod. Och allting var hårt, kantigt och skärande.

— Det är modärnt! sa fästmön.

Möbeltygen sågo ut som visset och ruttet löv, unkna grönsaker, blekselleri och strö.

— Det är modärnt! sa fästmön.

Och då var ju ingenting att invända, för det är det icke.

Men spindelvävarna följde från rum till rum, och vissna löven och blad och smutsfärger.

Och så det där hårda och kantiga; bara räta linjer som i geometrin. Lamporna voro som vagnslyktor, fyrkantiga och stela; där fanns icke ett ornament på någonting; jo det fanns en orm på en ljusstake, och den stod på hennes skrivbord. Men det plågsammaste var porträttsamlingen på väggar och cheminéer. Där voro alla hans fiender, både de av hennes släktingar, som sökt hindra hans giftermål genom förtal, och de som sökt stänga hans bana; alla, som i litteratur, konst och musik voro honom motbjudande, hängde där eller stodo där.

Han övervann sig dock och sade ingenting, ty han trodde på kärleken.

— Det är tanklöshet eller oförstånd, sade han sig och gick sitt öde till mötes som en man skall.

Nu ska vi se!

De voro gifta och det var mycket härligt. Men! men, men! Det är så många men, även i det bästa, och här funnos oräkneliga men.

När de båda makarna åto första måltiden tillsammans, märkte mannen att servisen var dekorerad på ett ovanligt sätt. Och när han såg efter så var tallriken målad med spindlar. Det var nu inte farligt,

men det var inte trevligt se spindlar i maten. Dem stoppade han i påsen för han ville inte göra henne ond; ledsen kunde hon inte bli, bara ond. — Men han kunde å andra sidan icke underlåta att tänka på spindelvävarne för fönstren och satte dem i sammanhang med spindlarna i maten.

Så var det ett fel på varje sak, ett sånt där litet fel, som gör livet olustigt och snett och blir ändå snedare, om man icke rättar det. Men, det var så tråkigt göra anmärkningar, för då fick man heta gnatig om man vände sig till frun; och vände man sig till tjänarna, så hette det, man lade sig i hushållet. Emellertid, bland annat, så saknades en senapssked. Han valde den vackraste formen för en upplysning, gjorde sig själv medbrottslig till glömskan och framställde saken skämtsamt:

— Vi (vi två!) ha glömt att köpa senapssked!

Frun blixtrade till som strax före åskväder och bad jungfrun ta in en tesked. Teskeden kom, men den gick inte ner i kannan.

Senap är nu ett skarpt och hetsigt ämne, som man ogärna vidrör och icke ostraffat dröjer vid! Men vissa enklare maträtter, i synnerhet illa lagade, fordra ovillkorligen senap för att förgyllas upp; och mannen var icke skapt som storken, så han kunde sticka ner näbben i kannan. Frågan blev därför oavgjord, men förblev brännande, då frun avgav ett löfte att hon skulle själv köpa senapssked, när hon gick ut!

Så började det! Och så kom fortsättningen av sig själv.

Frun älskade icke växter och lyckligtvis icke djur heller, men stenar, hälst äkta stenar, älskade hon,

näst sig själv. Men hon hade köpt palmer emedan de voro modärna, och sådana måste man ha.

— Jag vattnar dem själv! sa hon.

Men när hon inte gjorde det, och mannen tyckte synd om växterna, emedan han hade för sig att de voro levande på något sätt, eftersom de ju levde och dogo, så gav han dem vatten, när de törstade.

Och då sågo de strax gladare ut, varav han kunde förstå att de lidit av törsten.

Men då blev det liv.

— Vem har gått och vattnat på mina blommor?

— Det har jag!

— Jag vill göra det själv!

— Men när du inte gör det, måste ju jag! Annars dö de! Blommor dö nämligen, om de icke få vatten, och dessa voro halvdöda.

Detta var alldeles riktigt sagt, men något för utförligt, lite för logiskt kanske.

Och så blev det ett liv!

Men efter fjorton dar stodo palmerna tvinande, och när de inte fingo ljus annat än genom spindelväv därjämte, så såg man, att de ledo som sjuka barn.

Kammarherrn såg det, och led han med.

— Handla rätt, var barmhärtig, även om världen skall ramla! sade han sig.

Och så gav han vatten åt de törstande.

— Vem har vattnat mina blommor?

— Det har jag! Och om du pinar blommor eller något annat levande, undantagandes mig, som du har rättighet att pina förstås, så får du ont av det!

Det sista var ingen hotelse, ty kammarherrn hämnades aldrig, men det lät ju lite hotfullt.

Och så blev det...!

Men månaderna gingo, de ska ju gå på ett eller annat sätt; och som på ett pärlband träddes tvistfrön upp det ena efter det andra. Senapsskeden hängde längst ut, figurligt förstås, för det kom aldrig någon sådan i huset; och när kammarherrn bad en tjänare köpa en sådan, gick tjänaren till frun och bad om pängar, och då svarte frun att hon skulle uträtta det där själv, men det gjorde hon inte. Kammarherrn erbjöd sig att själv köpa en, men han fick inte lägga sig i hushållet. Och på det sättet var det med allting annat. Frun hindrade allting, så att det nödvändiga aldrig blev uträttat. Hindrade, kontramanderade, sköt upp, så att slutligen hela huset bara bestod av fel och bristfälligheter. Tråkigast var det vid bjudningar, när det fattades allting, till och med mat.

Som nu världen är sådan, att ingen kan vara nöjd med det bristfälliga, utan var och en söker förbättra och fullkomna, så var ju kammarherrn icke nöjd.

— Du ser fel överallt, sade frun.

— Därför att det är fel överallt! svarade kammarherrn, och det var ju logiskt.

Och så reste frun bort några dar till en släkting på landet.

Herrn, som var ensam hemma, tänkte bereda frun en angenäm överraskning till hennes hemkomst; och därför skickade han efter tapetseraren. Så lät han taga ner spindelvävarna, satte upp gardiner med glada, friska färger, och när ljuset strömmade in i hans bostad, då kände han alla kvalen av att ha levat i mörkret.

Dagen, innan frun skulle komma hem, mottog han ett brev från sin själs älskade. Det var kortfattat,

hårt, visset. Och det lade sig som spindelväv i ansiktet, beslöjade blickarna och iskylde hans hjärta. Helt tanklöst höll han papperet mot ljuset, liksom han ville läsa något annat bakom skriften. Och tänk, papperets vattenstämpel visade spindelnät med en korsspindel mitt i. Det hade hon inte gjort förstås, men sådant papper finns att köpa.

Han blev beklämd och fattades av dystra aningar.

Nåväl: frun kom hem! Och när hon fick se glada färger och ljus, så blev hon mörk.

Och så blev det!

Men urladdningen skedde denna gång icke med ens och i en riktning, utan så småningom och åt alla håll.

På andra sidan korridoren lågo köket och kammaren, där de två jungfrurna bodde. Det första frun gjorde var att beröva tjänarna deras kammare. Det andra var att stänga skafferiet och kalla flickorna tjuvar. Det tredje var att räkna sockerbitarne. Det fjärde... ja!

Dagen därpå voro spindelvävarna åter uppsatta, vid middagsbordet var potatisen svart, och köttet var icke uppskuret, utan såg ut som om det varit sönderslitet av jakthundar.

Kammarherrn, som ännu trodde på kärlekens oändliga makt, gjorde ingen anmärkning.

Men följande dag var potatisen svart igen, och så förblev den i sex månader. Han försökte framkasta något, konversationsvis, om våta sommaren i fjol och dess inflytande på lantmannaprodukterna, men missförstods komplett.

Slutligen började sjukdomssymptom uppträda i huset; och som alla ledo av samma sjuka, kom herrn

på den tanken att de voro förgiftade, och mycket sannolikt genom kokkärlen.

När han framkastade den misstanken för frun, så...

Som herrn icke ville bli förgiftad, så ringde han och befallde in potatiskastrullen. Den kom in och befanns vara bristfällig.

— Ser du, att emaljen är sprucken och en bit är borta! frågade han sin fru.

— Nej! svarade hon.

Då förlorade han tron på kärleken, steg upp från bordet och telefonerade efter en expresskarl.

När den kom, skickade herrn honom att köpa nya kokkärl, och på samma gång en senapssked.

Följande natt brunno alla elektriska lågorna i huset, hela natten ända till morgonen. Frun hade tänt dem!

Då började, icke kärleken, men hatet, det stora berättigade, härliga hatet mot ondskan, mot den överlästa elakheten, den överlagda gemenheten.

Och hatets förtärande, renande eld brände bort spindelvävarne från hans ögon, och han såg att han var förenad, icke med en människa utan med en djävul.

Hela hemmet såg ut som en enda stor gröngul elakhet. Det hatades så att det osade svavel och fosfor; tjänarna hatade, så att frun krympte och förtvivlad kom att söka skydd och tröst inne hos mannen, som fattades av medlidande:

— Du är så ond, så att det är synd om dig! sade han.

Men när han då tröstade henne, så gick hon och öppnade elektriciteten igen.

Alla vänner hade utdrivits ur huset, och släktingarne troppade av, ty de kunde icke vara i våningen; de kvävdes av hatet därinne.

Det hatades så att mässingen och förgyllningarne svartnade, möblerna gistnade och panelverken sprucko; det hatades så att kakelugnarne rökte in, växterna dogo och maten ystade sig.

Frun blev nervös, men eljes trivdes hon gott. När hon emellertid måste fråga läkarn om sina nerver, ordinerades hon arsenikpiller. Men då blev hon ändå giftigare och förgiftade luften i hela huset.

Och elakare blev hon också. För att plåga tjänarna hade hon en ringklocka ovanför deras säng; och hon ringde flera gånger på natten för att höra efter om de voro hemma.

Men jungfrurna talade om för de andra jungfrurna i huset alla sin frus grymheter, så att när hon gick i trapporna fräste det som när man spottar på en spis.

Så blev det slutligen julafton, och då trodde man det skulle bli julfrid. Nej bevars! Det började tidigt på morgonen.

— Har du givit tjänarna julpengar! frågade kammarherrn.

— Nej, de ska inga ha, för de ha uppfört sig illa.

— Det tycker jag inte; de äro människor de också.

— Nej, de äro djur! Och om du vågar ge dem något, så tänder jag eld på huset.

— Ja, men portvakten måste vi ge.

— Nej, det står inte något i kontraktet om det.

— Men då hämnas han.

— Det törs han inte. — En annan sak är julkärven åt fåglarne; den har jag redan köpt, för det ser nobelt ut på en balkong, men fåglarne förtjäna den icke, för de äro ohyra.

Nu skulle frun ut och handla; vad, visste hon icke, ty hon ämnade icke ge några julklappar. Men för att komma ner, skulle hon begagna hissen. I farstun mötte hon alla kammarherrns fattiga, och dem körde hon bort med några goda råd — att arbeta. Därpå gick hon i hissen och drog i linan.

Det gick neråt ett stycke, men så häktade det fast sig. Frun drog och drog, men kom inte ur fläcken. Då blev det! Hon skrek och bannade; skrek på portvakten, men han hörde inte. Men husets jungfrur hörde; och de samlades mangrant utanför buren för att se på »djuret». Och de pekade finger, räckte ut tungan och sade fula saker, riktigt fula.

Slutligen kom portvakten, men han kunde varken få upp buren eller få loss den; men skulle försöka få fatt i smeden. Och så gick han, men i hans ställe kommo alla fattiga som frun avskedat. De stannade och tittade; men de sade ingenting, bara tittade; och det kan vara obehagligt nog.

I tre timmar fick hon sitta där. Och när hon kom loss, gav hon portvakten en skur, därför att han icke höll hissen i ordning; men julpengar fick han inga, och inte skulle han få bära veden längre. Det var ett stycke bröd, som togs ifrån honom.

Frun gick ut att handla. När hon kom ner på gatan, ställde hon sig på andra trottoaren för att se huru fåglarne åto på hennes kärve.

Skaror av sparvar kommo flygande, slogo ner på balkongen, men flögo genast sin väg till grannarnes

kärvar. De ville icke röra hennes, ty den luktade av hat och elakhet. Detta gjorde henne ond; ledsen kunde hon ju inte bli.

Så gick hon och låtsade handla ett par timmar; vände sedan tillbaka hem att äta middag, då hon var mycket hungrig. Hon gick upp för trapporna; hissen tyckte hon inte om; öppnade tamburdörren; ringde på tjänarne; men det kom ingen. Då rusade hon ut i köket för att banna. Men se, där fanns ingen att banna. Därpå rusade hon in i våningen för att söka herrn; men han fanns icke heller. Då förstod hon allt: De hade gått sin väg.

Men på salsbordet låg ett brev, vilket hon röck åt sig och slet upp. Där läste hon följande:

— Lev väl, min själs älskade! Tack för det goda och sköna du givit mig; det onda och stygga skall jag glömma!

Frun blev ond och rev sönder brevet, ty hon blev ond för allting, tillhörande den sorts människor som bli »onda för ingenting».

Så gick hon åter ut i köket för att söka sig mat, men där fanns ingenting.

Då blev hon ond igen och gick till telefon; men se, den gick inte; den var sönder.

Då blev hon ännu ondare, så att hon måste ha ett glas vatten för att släcka med; men se, vattenledningen gav intet vatten.

Hon tänkte gå ut, gå hem till någon; men när hon funderat vem hon skulle gå till, gick det opp för henne, att hon icke hade en vän, emedan hon avskedat alla.

Hon satt där så länge att mörkret föll; och då

blev hon mörkrädd, steg upp för att tända elektriska ljusen. Men se, det vart intet ljus.

Hon gick ut i köket att söka en tändsticka, men fann ingen.

Och i mörkret trevade hon sig tillbaka till salsbordet, där hon blev sittande. I timmar satt hon där och tänkte över det förflutna och över att det var julafton. Julafton! Och i hennes minne steg upp, bland annat, en liten småsak. Under hennes förlovningstid hade hon en gång lyftad och renad av fästmannens gränslösa kärlek, kommit till medvetande om, att hon icke var den ängel han trodde. Och hon blygdes över den goda tanke han hyste om henne. Hon fattades av medlidande med honom och i ett bättre ögonblick skrev hon ett brev; sade att hon icke var den han trodde, utan att hon var den ondaste människa som var skapad; och hon bad honom rädda sig i tid. Men han trodde henne icke, utan trodde endast på sina stora känslor.

Då ringde det skarpt på telefonen, och tänkande att räddningen nu var nära, skyndade hon till apparaten, satte luren till örat och lyssnade.

— Häxa! Mara! Spindel! lät det från en rå stämma, som hon icke kände igen.

Och ondare än förut gick hon tillbaka till salsbordet och satte sig, sedan hon stängt av telefonen. Men hon hade icke suttit länge, förrän telefonen började liksom tala av sig själv; i alla fall tyckte hon så.

Och den talade om alla hennes elakheter: huru hon låtit sin fattiga man betala elektriska lågor, som brunnit hela nätterna; om jungfrurna hon torterat med ringklockan; om de förgiftade kokkärlen, och allt, allt!

Och då löstes hon upp; grät över sig själv och över sin ondska; och i mörkret föllo hennes tårar som regn. Det var synd om henne. Och hon hörde sin mans ord: Du är så ond, att det är synd om dig!

Hon hade suttit i mörkret med händerna för ögonen — men när hon nu såg upp — var hela salen, hela våningen eklärerad; bordet var dukat med julgran och julklappar; ett muntert slammer hördes från köket med det friska suset från vattenledningskranen; en lätt varm hand strök utmed hennes kalla kind, och hon hörde en välkänd röst viska som en sommarvind bland skogsbackens blommor:

— Älskade!

Anden i flaskan.

Det var en gång en fiskare som drog upp en flaska ur sjön. Och i flaskan satt en ande som narrade fiskarn ta ur korken, så att fången kom lös och blev sin befriare övermäktig... Ja, det är en gammal historia ur »Tusen och en natt» som vi alla känna. Men här ska vi höra en annan flaskhistoria som är tryckt i år.

Det satt en gång en fattig tidningsman på Lillköpings stadskällare och hade en flaska framför sig. Korken var mycket riktigt urtagen och anden var lös; den hade till och med börjat överväldiga sin befriare, så att denne erfor inflytandet av sin spiritus familiaris.

Vid samma bord satt också en fattig ritare.

— Hur ska vi få någon mat till kvälln? frågade ritarn. Har du ingenting att skriva om?

— Näh!

— Kan du inte göra en sån där amerikansk rövarhistoria, som i nödfall blir tagen på skämt, men även kan gå för allvar?

— Men då ska man ha en idé, svarte tidningsmannen. Jag har ingen; har du någon?

Ritarn tummade på den tomma flaskan som om han ville frambesvärja en ande med en idé i huvudet.

— Vad tror du en sup skulle kosta, om inte skatten vore? frågade han.

— Den skulle kosta ett öre! svarte tidningsmannen.

— Hur skall man bli av med skatten då?

— Om någon rik knös doge och testamenterade kommunen tio millioner, så räckte räntan till hela skatten... Pang! Nu har jag min idé, avbröt sig tidningsmannen. Tag ett blad och läs, du, medan jag skriver.

Och så skedde.

*

Följande morgon innehöll köpingens tidning en intervju med vår store landsman James Anderson i Amerika. Utgången ur en ringa hydda i Lillköping hade denne man genom naturlig begåvning och egen kraft arbetat sig upp till en framstående ställning i den stora staden Ypsilon i staten Visconsin, U. S. A. Mångmillionär och borgmästare hade han vid sista valen segrat som demokraternas och silvermännens kandidat, och vid presidentvalet i fjol hade stänkröster fallit på James Anderson. Men det som ägde ett mera direkt intresse för fädernestaden, berättades med fetstil på telegramavdelningen. Vid firandet av sin sextionde födelsedag hade den vördade åldringen donerat ett kapital av tio millioner till Lillköpings kommun, att utfalla efter hans död.

Det var uppståndelse i köpingen, och James Andersons namn fördes välsignat på allas läppar.

Tidningsmannen satt med sin ritare på stads-

källarn och åt. Folk strömmade in och tryckte vår tidningsmans händer, överföll honom med frågor, och vid varje bord diskuterades donationen och framkastades förslag om kapitalets rätta användning. Hela salen var fylld av James Anderson, det susade i luften James Anderson, det dracks för James Anderson, hölls tal; och tidningsmannen som burit fram det glada budskapet blev slutligen hissad. På nattsidan tog redaktören ett högtidligt löfte av vår tidningsman att han med allra första skulle skaffa ett porträtt av James Anderson.

Ett par dagar senare innehöll tidningen verkligen James Andersons porträtt (ritat av ritaren) samt en interiör ur hans cottage belägen i Nebraska på 66:e breddgraden och 2,000 meter över havet. James Anderson satt i en amerikansk vilstol med buffelläder; vid hans sida stod lady Anderson, ett medelålders fruntimmer med hårda drag och detta frånvarande uttryck i de djupa ögonen som är så egendomligt för Nordstaterna. James Andersons äldsta dotter, medicine licentiat vid universitetet i Filadelfia och hedersledamot av antivivisektionsföreningen, syntes på andra sidan; vid hennes fötter låg en foxterrier fallen efter prinsen av Wales' Lovely och president Kingsleys Sarah. Nog av, James Anderson var från en idé bliven kött, hade fått liv, lemmar, familj, och skulle nu få anor. Ur rådstuarkivet hopletades en stamtavla och en serie artiklar meddelade släkten Andersons historia från äldsta till närvarande tid.

Vår tidningsman levde endast för James Anderson, i James Anderson och var så uppfylld av James Anderson, att han liksom trodde på hans tillvaro. Han hade ju själv skapat honom, givit honom liv och en historia;

det var hans andas barn och han älskade James Anderson som därjämte gav honom ett rikligt bröd.

Men vännen ritaren blev icke heller lottlös. Han ritade James Anderson på älgjakt (finns det älgar i Amerika?), i Alleghanybergen, Michigan (ligger Alleghany i Michigan? — Det är inte så noga!) och fick slutligen beställning på hans byst, som skulle uppsättas i rådhussalen.

Ritarn hade valt den nordamerikanska typen, mittemellan apostel och straffånge, och enligt allas samstämmande omdöme måste det vara likt; endast så kunde James Anderson se ut; så borde han se ut, om han icke gjorde det.

Emellertid en dag sutto våra spefåglar återigen på stadskällarn med en flaska framför sig, ur vilken åtskilliga andar stigit upp.

— Tänk om han skulle dö för oss? sade ritarn.

— Jag har hans liv i min hand! svarade den andre. Jag kan döda honom vilken dag jag vill! Nu vet du det! Min makt är numera obegränsad, och du vet, att jag med ett pennstreck kan ruinera vår kommun, som gått och tagit förskott på millionerna. Se bara hur köpingen vuxit sedan James Anderson kom till världen; nya hus, nya broar, gasverk och vattenledning, allt från James Anderson, på kredit förstås. Vi — äro — mäktiga; vi — veta — icke huru mäktiga vi äro.

I detsamma visade sig på salsgolvet en person, som med ögonen trevade efter tidningsmannens bord; och när han fått sikte och kom, sköt han ner på den mäktige mannen.

— Det är herrn som känner James Anderson från Ypsilon, Visconsin, U. S. A.? började han.

— Ja, det är jag!

— Har ni sett James Anderson?

— Nej, men jag känner honom ändå!

— Gott! Det gör jag också, så mycket mer som jag är hans släkting och ämnar protestera arvet.

— Är han död, då?

— Nej, inte vad jag vet, men han kan dö!

— Vänta tills han dör, då!

— Jag vill inte vänta, jag har aldrig kunnat vänta; jag älskar hastiga resultat och lägger in till kammarrätten.

Därmed gick han.

Nu blev tidningsmannen rädd för första gången i sitt liv; och som om han fruktade faran ur flaskan, satte han i korken, reste på sig och talade:

— Kammarrätten är inte att leka med; där ha de till uppgift att granska papper, men de här papperna tåla ingen granskning. Vad ska vi göra?

Ritarn var icke heller modig; han tänkte en stund för sig, och så talte han:

— Men hur kan vår James Anderson ha en släkting då han icke existerar?

— Han måste existera, annars kunna vi icke existera.

Och de gingo ut i natten hemska till mods, ty nu hade de anden över sig, lössläppt, och de kunde icke besvärja honom.

*

När kammarrätten fick protesten, måste donationens och donators existens först klargöras; därför avsändes en skrivelse till ambassadören i Washington.

Ambassadören svarade per telegraf: Känner inte James Anderson. Nu ansåg Lillköpings riksdagsman av oppositionen, att en ambassadör, som icke hade mera reda på sig än så, borde prickas; därför interpellerades utrikesministern och anmanades göra en påminnelse hos ambassadören. Då ministern vägrade, föll hans kungliga proposition; och han måste avgå dragande med sig hela ministären. Det blev kris, och som nya val förestodo, infördes James Anderson på programmet.

Det var rysliga dagar för vår tidningsman. Han höll sig instängd, tänkte resa till Amerika, men hade inga pängar. Ritarn och han sutto på var sin stol i kammaren med nedfällda rullgardiner. De levde i en skräck, väntande få se polis och militär bryta in; ibland tyckte de sig höra James Anderson själv i trapporna. Slutligen fattade tidningsmannen ett beslut.

— James Anderson måste dö, eljes äro vi förlorade.

— Men om han dör, så ligger Lillköping i ruiner, ty lånen bli uppsagda.

— Det här kommer vi aldrig ur! Men James måste dö!

Nekrologen skrevs, ritaren ritade porträtt med sorgkant, och staden höll en sorgefest med prolog på teatern; men det blev även en tacksamhets- och glädjefest, ty nu skulle arvet utfalla. Tidningsmannen, som skrivit prologen, grät när han stod på scenen, grät av fasa mest för den krasch, som nu måste följa. Han hade nog velat öppna munnen och förklara allt vara ett dåligt skämt, men vågade icke, ty landet stod i lågor av valstriden. Han skonades också, ty vid

aftonens bankett anlände ett telegram från utrikesministern, som förklarade att James Anderson aldrig funnits och att det hela var en rövarhistoria eller ett bedrägeri.

Nu blev det liv i salen! Å, du store! Harm och sorg; men en del ville inte tro det.

Vår tidningsman kunde icke längre hålla ut. Han gick upp på estraden, föll på knä, bekände allt och bad om förskoning.

— Nej! dundrade församlingen. Ingen nåd! I fängelse med honom.

— Nåd! jämrade den brottslige.

— Nej! svarades igen.

Och så var det slut? Nej, det finns historier som icke ta slut, så hastigt!

Upp på estraden steg en man med ett egendomligt utseende, mittemellan apostel och ankarsmedja. Hans utseende bjöd tystnad och skräck; och när han började tala, ryste hela församlingen.

— Mina herrar, talade han; jag heter — James Anderson!

Allas ögon riktades på bysten i salens fond, och den slående likheten gjorde ett överväldigande intryck, men mest på vår tidningsman som såg sin Homunculus livslevande trots det att han dödat honom. Ja, han blev så rädd för sitt verk, att han förlorade förståndet, och kröp under en stol för att gömma sig.

När den nye James icke vidare gjorde tecken att vilja tala, måste ordföranden säga något, och han frågade:

— Är ni James Anderson?

— Jag heter James Anderson! svarade han.

— Från Visconsin, U. S. A.?

— Nej, från Michigan, U. S. A. Jag heter James Anderson, men jag är icke densamme; och jag kommer hit på Cunard-linjen för att ta ut stämning på tidningen, därför att den missbrukat mitt namn i en svindelhistoria.

Vår tidningsman ville springa ut genom fönstret men hindrades.

Och så började två processer, som räcka ännu. Men den skämtsamme tidningsmannen har blivit allvarlig och vill icke ha något med andar att skaffa.

Han tror visserligen inte på andar, men han ville ä n d å inte ha något att göra med dem. Annars bara!

Armageddon.

(Början till en roman.)

Aftonen föll på mycket hastigt i Kirjath-Arim eller Vaktarstaden, ty dygnet varade icke mer än sex timmar häruppe.

Det var ett kullarnas land och höjdernas, följaktligen dalgångarnas och bäckarnas. Kullarna bestodo av granit, men liksom sedd genom förstoringsglas och polariserat ljus, så att de eljes små kristallerna visade sig i större skala och i sönderdelade färger. Glimmern tedde sig som stora fjäll av guld och silver, kvartsen som ljusblå eller rosenröda sexhörningar och den köttfärgade fältspaten i streckade gyttringar som gesimser. Och de simplaste stenarter erbjödo ett evigt växlande skådespel för ögat; inblandade korn av det värdelösa hornbländet tedde sig som ädla stenar i vassgrönt och djup purpur, den banala olivinen i svagt gult som gurkmeja eller safflor.

Stenarna i bäckarna utgjordes av de på jorden vanliga, men här i det klara polariserade ljuset lyste de igenom vattnet, som självt liknade luft.

Höjderna reste sig stundom branta i stalp och klyft, men bildade av dessa halvädla stenar, som män-

niskorna akta ringa, emedan de äro de skönaste och dem juveleraren icke får sälja, emedan de äro för billiga. Där var ett brantberg av den djupa, starka Bourgognefärgade granaten, det skönaste purpur som gives; och som överträffar den svaga ytliga rubinen av duvoblodsteinten. På granatklippan med dess kraftiga järnfärg trivdes ekar, men av ädlare art och av en höjd som de högsta dômer.

Den oädla topasen, som är skönare än den ädla, emedan den går i dämpad gul Sauterne-ton, i moll eller mjukt, som är vackrare än dur eller hårt, bildade en annan höjd, och på den växte jättestora magnolier med deras vitvioletta blommor i skön kontrast mot den gula stenarten. En dalgång var stängd med tvenne åsar av vit marmor, bevuxna med blommande frukträd, och i marmorn syntes ådror av bergfint silver. Där det vita berget bildade ett stalp, klängde murgrönan och vinrankan, och i klyftorna över bråddjupen stodo tuvor av röda sporrblomman eller Sweet Elisabeth.

I dalgångens botten syntes en alpkedja i fjärran av den kyska ametisten, kanske den ljuvaste av alla ringaktade stenar, och detta berget söktes med sympati av viol, syren, malva och vilt lin.

Men högt över alla höjder reste sig ett fjäll, åt ena sidan brant, å andra svagt sluttande med hyddor och vingårdar, och fjället bestod av bergkristall. På dess platå låg en oändligt stor byggnad som var ett komplex av palats, tempel, borgar, kloster, museum, bibliotek, portiker, trädgårdar, alltsammans byggt av de renaste stenarter, alabaster och vit marmor, agater, beryll eller akvamarin, granat, topas, ametist, turkoser. Men där fanns ingen malakit med

dess ärggröna jord, som är giftig, icke heller den gröna eller svarta marmorn, ej heller någon av de cyanblå, de grumliga, ockriga eller rostiga. Och byggnadsstenarna voro icke fogade med kalk, sand eller lera, utan nitade med bultar av de två rena metallerna, guld och silver, men platinan, en art aluminium, räknades såsom denna till jordmetallerna och var oren.

Högst uppe på förborgen stod ett torn, från vilket man skådade ut över Kirjath Arbo, som liknade en stor ö med bevuxna höjder; men på alla sidor syntes havet, som sakta böljade mot stranden av akvamarinsten, så att vattnet och stranden tycktes ha lånat färgen av varandra.

Såg man ut till havs, möttes ögat av ett skådespel som varje ögonblick förnyades. Otaliga öar, större och mindre, svävade fritt omkring på havet; alla voro beklädda med örter, buskar och träd ända ner i strandbrädden, där ljuvliga vikar med botten av guldsand inbjödo till bad. På varje ö lågo täcka hyddor, villor, och överst en tempelliknande borg. Genom det fria kringsvävandet av dessa öar och holmar ändrades landskapets utseende oupphörligt, och kunde aldrig samma kontur återkomma tvenne gånger. Och där funnos alla landskapstyper: floddalen med alar och popplar, oasen med palmer, bokskogen, ekbacken, lindparken, björkhagen, rosengården, lundar, ängar; än kom en simmande blomsterkorg med orkidéer, en annan med stockrosor, en tredje med skabiosa, men hur de vände på sig bildade de nya sammanställningar, och alltid i harmonier; alla färger stämde och alla linjer även.

Här rådde en evig vår, och allting förnyades därför, blommor och frukter, blad och knoppar; och

då allting syntes drivas med svaga milda vindar, skulle växterna förblivit i vila, men de rörde sig som om de ägt självständig förmåga att luta sig till varandra, nicka, nynnas, famnas. Men de gåvo även svaga ljud ifrån sig, då deras spiralkärl sträcktes eller krymptes, och i samklang alla, men de skönaste sjöngo eller spelade vackrast, och i harmoni med färgerna, liksom även deras vällukt syntes överensstämma med färg och ljud.

Några fula eller illaluktande växter funnos här icke, lika litet som giftiga, vilka hos mänskorna endast trivas på avfall.

I lundar och skogar, på ängar och i parker trivdes endast rena, oskyldiga djur; av fåglarna blott fröätare och de, som levde av frukter, inga rovfåglar av något slag; och alla voro därför sångare, buro fjäderskrudar i prunkande färger; inga getingar och spindlar, inga mygg, inga ormar; endast fjärilar, stora som trastar, små som snöflingor, närande sig av blomstrens honung.

I denna rena värld levde gudaliknande mänskovarelser i oskuld, sanning, rättvisa och allvarsglädje. Den eterliknande luft de andades besatt den egenskapen att åstadkomma långsam men fullständig förbränning av näringsmedlen, så att kroppens omsättning gick jämnt upp, och förnyelsen skedde på ett renligt sätt därigenom att lungorna avskilde det förbrukade medels den utandade luften. Samma var förhållandet med de rena djur som här funnos. Men för att hålla jämvikt mellan intaget och utgående måste födan väljas och noga avvägas. Därför levde invånarna av vitt bröd, som bakades i solen, och av lätt smältande frukter samt ett oskyldigt vin. Varje

omåttlighet straffade sig själv, så att frossaren eller drinkaren blev oren, och som sådan utsattes han genast på en annan ö eller kastades han som ohjälplig för tillfället ner i Dimona eller Träskstaden, vilken även bar på många andra namn.

Det oskyldiga vinet ägde förmågan att måttligt njutet släcka minnet av det tunga förflutna, men vid minsta övermått slogo minnena upp, och drinkaren började ängslas såsom av svåra drömmar eller dunkla erinringar om begångna brott, som dock voro försonade. De började då att vantrivas i sin omgivning och sökte sig ut på andra öar i ensamhet och en karg natur. Men de uppfostrade och måttfulla levde här ett liv i renhet och oskuld, i glömska av ett förgånget osällt nere i Dimona eller Gropen, varifrån de kommit. Deras dag var kort, endast tre timmar, och natten lika. Det fanns endast ett arbete, tillreda födan och väva eller virka kläder, men alla måste arbeta, likgiltigt vad, ty ändamålet med vistelsen här var endast det, att de skulle genom sitt uppförande ådagalägga sinnesart och hjärtelag, övande sig i självbehärskning och alla andra dygder som berättigade dem att få utflyttningsbetyg.

Arbetet var ju lätt och egentligen till för att visa plikttrogenhet och ärlighet, och då livet endast varade femton år, förflöt tiden jämförelsevis fort. Dagen tycktes för kort, då den endast var som en fest, och nattens timmar utan dröm. Då hela vistelsen här var en skoltid, så behöllo mänskorna sin personlighet och födde inga barn, men de levde som makar i par, man och kvinna, fullkomligt samstämda, att de båda och omväxlande utgjorde strängarna och lyran. De fröjdades åt varandras närhet och voro alltid intill

varandra natt och dag. Mycket behövde de icke tala, ty de sågo i varandras ögon och i det fina spelet kring munnen huru känslorna skiftade, och när de om aftonen sutto vid samma bord, födde de tillsammans nya tankar genom inflytelser från högre intelligenser. De levde alla i ett tillstånd av stilla hänryckning, som kunde likna extas, när de hörde berättas om en vacker handling eller mottogo en ny visdom.

De voro odödliga, ty sista resan var blott en flyttning och därför inrättade de sig som vandrare. Om natten voro makarna i hyddan, som liknade en bikupa, flätad av korgvide; men då luften alltid var ljum och ingen dagg föll, saknades tak, och genom den öppna kupolen sågo de stjärnorna, men mycket större, klarare än vi, och de färgade dubbelstjärnorna visade sig för dem i all sin bländande fägring.

Detta samhälle levde utan styrelse, utan domstolar och ordningshållare, ty deras samvete och ett oklart men stadigt minne av det »förra», ett »förgångna», drev dem till det rätta, vilken känsla hos flertalet blivit andra natur, emedan de voro på nytt födda. De höge vise, som bodde uppe på bergen, voro endast Hjälpare och Väktare, icke härskare, och vad som däruppe förehades förblev en hemlighet för dem därnere. Att dessa icke fingo beträda borgens område, funno de helt i sin ordning, likasom lägre folket av instinkt icke söker de högre klassernas sällskap. Däruppe skedde intet ont, det visste de, och att man där ordnade och hjälpte i mänskornas tilltrasslade öden, anade man, och detta gav en känsla av trygghet nere i dalarna. Man hade något att se upp till; och ödmjuka sinnen fordrade något att vörda, något att sträva till, göra sig värdiga av.

*

Invid en blommande vit syrenbuske på den gröna ängsmattan sutto makarna Pärlskön och Havsdroppe på en bänk i aftonstunden.

Deras sköna gestalter liknade alabaster, halvt genomskinliga, så att blodkärlen i huden lyste igenom, men dessa voro icke blå, utan färglösa och trådfina såsom på växterna. Alla djuriska organer voro återgångna, förminskade till volym och mycket mindre materiella, endast hamnar eller liknelser; och makarna ägde ingen ålder, halvunga ansikten men vitt hår. Inga lidelser eller ondskor hade ritat sina knivhugg mellan ögonbrynen; hatet hade icke etsat sina streckar i näsvinklarna; anletet var slätt som nystruket linne och ögat klart, en stor daggdroppe, som speglade eterns blå, intill vars botten man kunde skåda. Med ögat kunde de se varandras tankar, och de kunde även visa, vad de tänkte; ögonlocken rördes icke, varken för att dölja eller låtsas. Men sina känslor yttrade de medels de finaste rörelser av läpparna och smilbanden; och enär ögat och munnen stodo i fullständig samklang, kunde munnen icke säga ett och ögat uttrycka ett annat såsom hos lögnare. Endast när ögat såg något fult eller ont, fälldes ögonlocken såsom till skydd för onda inflytelser.

Mycket talte de icke med ord, utan med blickar och leenden, och de följde skådespelet av solens sjunkande, bergens och trädens alltjämt växlande färger, de simmande öarnas alltid nya grupperingar, liknande molnkåpors i drift. Blommorna sjöngo, icke starkare dock än myggan, när hon är på dans i lugna sommarkvällen, men mera harmoniskt, och alltid i nya tonarter, vällukterna blandades av den svaga vinden och så att aldrig detsamma återkom. Evig förnyelse

utan upprepning, jämn fördelning av kraft och bruk, utan återstod, detta var grundvillkoret för sällheten; och känslan av att de själva endast levde i ett övergående höll dem alltid beredda att gå vidare, framåt och uppåt.

Pärlskön, maken, talade:

— Havsdroppe, älskade, Du vet, att enligt den Allvises eviga råd min bortgång är nära, och att jag skall gå före Dig, en kort tid dock. Ömsesidig blir saknaden, men Du, som stannar, får icke sörja, ty jag är när Dig varhelst jag dväljes. Mina kärleksfulla tankar skola följa dig som hjälpare och rådare, och avskedets smärta mildras av vissheten om återseendets snara förestående.

Havsdroppe svarade med ett leende, som om hon intet fruktade, och med en blick av oryggligt hopp, kärlek och förtroende.

Bakifrån syrenbusken trädde en man fram på gräsmattan, hälsade med en böjning på huvudet, kastande en skev blick åt Havsdroppe och gick vidare.

— Det var Fröjdkyss, icke sant? frågade makan.

— Har varit! svarade Pärlskön. Nu heter han Skugge och går ensam, ty han är allaredan dömd att kastas ner i Gropen Dimona eller i Stoftet, Epher.

Havsdroppe frågade vidare med en blick; och Pärlskön svarade:

— Han började störa ordningen; han lärde sig säga, vad han icke tänkte, men hans falskhet kunde icke döljas, ty den, som talar sant, har båda ögonen i jämvikt som balansen på en våg; hans ögon skelade, som Du såg nyss; och det högra, varmed han betraktade Dig, hade förlorat sin sköna form av himmelens kupol; det var buktigt som bottnen på en koppar-

panna, och kastade sneda, giftiga strålar, med vilka han ville vända ditt sinne från mig. Jag vet också, att han icke får inträda i en annans hydda, ty hans andedräkt stinker surt, han svettas såsom av ansträngning att dölja sina tankar, och han har övat sig blinka för att gömma sina känslor. — I denna natt skall hans själ tagas ifrån honom och kastas ner i Dimona till de svarta Magerna. Du har sett den mörka världen därnere, vilken liknar en boll hopsydd av olikfärgade lappar. Där bor trollkarlar och häxor, som förvända synen på varandra och väcka falska föreställningar. De kunna icke tänka, utan kasta upp ur minnet med inflytande av intressen och passioner. Det är ett fängelse, där alla bevaka och pina varandra med avundsjuka; där finns ett hemligt, osynligt förbund, kallat Armageddon, som härskar i det fördolda; de dyrka ingen annan gud än sig själva, de älska endast det onda, som de kalla gott, och lögnen, som de kalla sanning; och ve den, som icke vill tjäna deras själviska syften. Kiv och nit, mord och stöld, trolöshet, falskhet, bedrägeri är deras liv. Därför äga de väktare och styrelse, som förtrycka dem; de hålla hela krigshärar, under förevändning att försvara fäderneslandet, men det är bara gevaldiger för att hålla styr på fångarna eller dårarna. De gå liksom i sömnen genom halva livet, emedan den tunga luften, som mest består av kvävstoff, rök och kolsyra, dövar deras sinnen. De leva i smuts, ty jorden har upphört bära av sig själv; utanför bondens stuga ligger dynghögen, som han kallar guld, och med träcken matar han växterna, som därför ofta bli sjuka och giftiga. Skogarna härjas just nu av en nattfjäril, vinstocken ätes av en lus, krusbären av larver, smultro-

nen av ringlar. Genom övermått av mat och dryck avsöndra människorna, om man kan ära dem med det namnet, svett och orenlighet, så att de måste tvätta kläderna; och sin orenlighet samla de i en skrubb, även i de finaste våningar.

Armageddon, Det förbannade förbundet, som nu sitter i styrelsen, har förlorat varje minne av sitt höga ursprung; de tro sig själva härstamma från ett vårtsvin; jorden anse de ha utvecklat sig ur en giftig gas, som gjort sig själv; livets ändamål är att äta, sova och härska. Härsklystnaden är deras skötessynd och yttrar sig mest i begäret att påtvinga andra sina falskheter och få åtnjuta dyrkan av flertalet. De oupphörliga förändringarna, oftast till ett sämre, kalla de framåtskridande, och varje försök till förbättring leder mest tillbaka till det förut bestående. — Vår store Hjälpare däruppe i Väktarborgen, Emanuel, har sagt mig en gång rörande tillståndet nere i Dimona: »att änglarna äro bedrövade över mörkret, som där råder, och att de knappt någonstädes se ljus; att människorna omfatta bedrägligheter, dem de bestyrka, och därigenom hopa falskheter på falskheter, till vilkas bestyrkande de uppsöka genom slutledningar från det falska och det förfalskade sanna, sådana satser, som för mörkrets skull, vilket undanskymmer orsakerna, och i anseende till okunnigheten om sanningarna icke kunna förskingras». Och han fortsatte: »Vem vet icke, att allt slags ont och falskt kan bekräftas? Det kan bestyrkas, och det bestyrkes även av de onde hos dem själva, att det icke finnes någon Gud, att naturen är allt, och att hon skapat sig själv; att religionen blott är ett medel, genom vilket enfaldiga själar hållas i band; att den mänskliga klokheten uträttar allt och

den gudomliga Försynen intet, utom att den vidmakthåller Världs-Alltet i den ordning, i vilken det blivit skapat; såsom ock att dråp, äktenskapsbrott, stölder, bedrägerier och hämnd äro tillåtliga. Detta och mera dylikt kan en naturlig människa bekräfta, ja, hon kan uppfylla böcker med olika betraktelser, och sedan de blivit bekräftade, synas falskheterna i deras oäkta ljus, men sanningarna i sådan skugga, att de icke kunna skönjas annorlunda än som spöken nattetid. Korteligen, tag det mest falska och uppställ det som sats och säg till ett skarpsinnigt huvud: bestyrk detta, och han skall bestyrka det ända därhän, att sanningens ljus synes alldeles utsläckt.»

Så är det, Gud nåde oss, därnere i Stoftet, att allt är förvrängt och förfalskat: kärleken mellan makar är endast ett latent hat eldat av egenkärlek och helvetisk härsklystnad; vänner äro hemliga fiender, som sammansmidas av gemensam antipati mot en tredje; sanning kallas lögn, det onda gott! De äga tusen olika religioner, av vilka en stor del likna dårars delirier; lika många filosofier, som alla vederlägga varandra. Och på denna lilla plats, som kan beresas inom en månad, talas oräkneliga språk, så att två civiliserade, närboende folk icke förstå varann. Ja, jag ser Du finner det orimligt eller galet; men man påstår, att deras ondska och avund uppfunnit dessa chifferliknande tungomål för att dölja tankar och förehavanden för de fientliga stammarna; och alla folk, några säga, alla människor äro fiender. Även deras vetenskaper äro förfalskade, och när någon gång en ny upptäckt göres, så äga de icke förmågan att förklara den, utan inväva orsakssammanhanget i nya falskheter. — Ja, min vän,

detta är Dimona, där vi varit en gång, men som vi dagligen bedja Gud att slippa återse!

— Och dit skall Skugge ned? frågade slutligen Havsdroppe med tårar i ögonen.

— Ja, han får icke vistas här, där intet ont eller falskt kan finnas; ty han trivs icke här bland oss, och hans ondskor börja redan draga honom dit ner i sällskapet han älskar. Men vad fann Du värst av allt därnere i Dimona?

Havsdroppe svarade utan betänkande:

— Att de kunna säga annat än vad de känna och tänka!

— Ja, är det icke? Och Emanuel säger också, att Epher är den sämsta av de sju stora världarna: ett fängelse och ett dårhus av många namn, men först och sist Coseba eller Lögnstaden, där allting är så förlögnat, alla begrepp så förstörda, att även den som med uppriktigt sinne försöker säga sanningen, intrasslar sig i nedärvda lögner och blir beslagen.

— Och dit ner skall Skugge, som förr hette Fröjdkyss, kastas? Vad skall han lära därnere annat än ont?

— Han skall släpas i det onda och orena, tills han får vämjelse därvid; och när han återvänder med sin längtan hitupp, skall han med nyfödda drifter till det goda aldrig sträva nedåt mer.

— Får han ingen uppgift att fylla därnere, någon mission att utföra vid sidan av sitt eget strävande?

— För visso, jag känner hans blivande öde, som Hjälparen uppe på borgen redan diktat. Du vet att höga, milda, visa Siare och Diktare däruppe ordna skickelser, avväga skuld och straff, uträkna mödolönen och segerpriset. Nåväl, Fröjdkyss skall födas

i medelstånd, och med från barndomen öppna ögon skall han strax genomskåda alla falskheter och ondskor; som otacksam son skall han straffa sina föräldrar, vilka själva varit otacksamma barn; han skall sättas i tillfälle att lära all mänsklig så kallad visdom och genomskåda dess skröplighet, men han skall även släpas omkring i villfarelser och laster; han skall få nästan allt, vad han vill, men upptäcka det jordiska godas relativa intighet. Och när han upptäckt detta, skall han, mognad av erfarenheter, lära människorna, att de äro fångar, men att de såsom sådana kunna mildra sitt straff genom ett relativt anständigt uppförande, ehuru de ingenting stadigt kunna vänta därnere, emedan det enda sanna livet ligger häruppe. Vid uppnådd mannaålder, då han vaknar upp ur sin halvsömn, skall han märka att han tjänat de svarta magerna; och när han nu vill lämna deras trollkrets, så kan han icke, ty de hålla honom fången och plåga honom. Endast hos dem hade han sitt stöd, och Världsfursten släpper icke de sina. Då skola både de Vita och de Svarta falla över honom, och han skall lida fast förskräckligt, då han icke får tillfälle utveckla sina nya strävelser mot det goda. Tvånget skall pina honom att dölja sitt sanna och sköna, men när han slutligen befrias genom döden, skall han medföra till denna sidan alla sina frön till renaste högsta, gudomliga mänsklighet, som här få slå ut till blomma och frukt.

Nu ringde aftonklockan från borgen, en lovsång klingade, och från varje hydda svarades i stämmor så många och så rikt genomförda, att det ljöd som en enda stor symfoni av de renaste röster. Solen gick ned, stjärnorna tågade strax fram och makarna drogo

sig tillbaka i hyddorna att sova de tre korta timmarna, för öppna dörrar, sövda av den ljumma nattvindens sus i träd och blomster.

*

Ute i skogen vandrade Skugge om natten, ty han kunde icke sova mer, ängslades av drömmar och syner, trivdes icke bland de goda. Allt eftersom hans gestalt förtätades blev den rena eterluften honom kvävande, och han började söka råare föda. Sålunda hade han redan dödat en fågel och närt sig av dess blod; därmed stördes den sköna jämvikten i hans kropp; där blev ett överskott, som icke kunde förbrukas. Han började avsöndra, och han blev stinkande smutsig. Gallans bittra safter togo till, och hans lynne blev vresigt, rovlystet. Därmed förvandlades hans vita hudfärg, ansiktet blev brunt som visset löv, och tovigt hår växte ut omkring munnen. Han kände även en ovan tyngd i kroppen, så han måste söka vila; och när han satte sig, tyckte han sig sjunka ned, ned. När han kände att det bar nedåt, greps han av en längtan nedåt, ty häruppe kunde han icke dväljas längre.

Han irrade i skogen och blev rädd för allt, för skuggor och ljud; han gick i havsstranden och fick ett behov att bada; de andra behövde aldrig bada, ty de voro rena, utvärtes och invärtes. Men när han steg upp ur badet, greps han av en oemotståndlig trötthet och måste lägga sig på stranden. Ehuru han fruktade sömnen, emedan han visste att det kunde bli den sista, ur vilken intet uppvaknande gavs, måste han bli liggande; men varje gång sömnen tog honom

överfölls han av en svindel, som nödgade honom att resa sig på armbågarna.

Därpå började en omvandling av hans person, vilken förtätades och sedan upplöstes som en metall i syran, fälldes ut igen i en ny kombination; han gick ner på varelseformernas skala och blev slutligen ett vattendjur, som fördes omkring i en vätska, och skyddad för stötar och tryck av de finaste hinnor, vilka spände sig som ett tält i vackra veck på alla sidor. Därmed slocknade han som ett ljus, somnade in i ett varmt mörker och var icke mer.

Följande morgon, när tidvattnet steg, reste sig en bölja, sträckte sig upp i stranden, lutade sig över skalet av Fröjdkyss, tog honom i famn och drog honom ut på djupet, där hans kropp sveptes av svala, rena höljen och sjönk...

*

När Fröjdkyss vaknade till medvetande, låg han på en soffa i ett vackert rum med guldgula tapeter och skulpterat tak; han hörde skrik, såg människor röra sig, hanterande blodiga, rysliga ting. Han ägde nog en känsla av välbefinnande, liksom befriad ur ett trångt fängelse, men luften, han andades, var både för skarp och för kvävande; andhämtningen var en ansträngning, utandningen en njutning, som dock upphörde mycket fort och framkallade en ny ansträngning. Tröttnade han på detta arbetet, så tvangs han av en hotande kvävning att fortsätta den mödosamma processen.

När slutligen han märkte sig ligga i smuts, ville han flytta sig ur läget, men lemmarna, som voro för

små, lydde icke, och i känslan av sin vanmakt upphörde han att dra in luft. Då trädde en stor kvinna fram, tog honom omilt i armarna, stjälpte omkring hans kropp och slog honom på sätet. Han skrek av smärta och vrede, men då skrattade kvinnan förnöjd och sade någonting, som han då förstod, men straxt glömde.

Den tid, som nu följde, var för den nyfödde ett enda stort lidande. Medvetandet var vaket, han hörde och såg allting, fattade vad som sades, men han kunde icke tala, utan när han ville utsäga en önskan, blev det bara ett skrik. Detta att kroppen var för liten till själen blev den största smärtan och särskilt att de små lemmarna icke lydde viljan, så att handen gick förbi munnen, när han av hunger ville suga på fingrarna. Och ehuru han var alltid hungrig, fick han ingen mat, bara dryck ur en flaska, en vit, utspädd dryck, mest vatten, salt och socker. När han skrek av hunger, så ruskades korgen, i vilken han låg, tills han blev yr i huvudet; men han upptäckte snart, att det förflöt en viss tid mellan utfodringen, och han fann sig så småningom. Värre var att ligga i stinkande smuts, som han icke kunde avlägsna och som brände hål på huden; när han då skrek och sköterskan ville ta upp honom, hördes en rytande stämma: Låt honom ligga, annars blir han bortskämd!

Detta barn var, i olikhet med de flesta andra, genom föräldrarnas kalla, kärlekslösa sinnen och bristande fantasi, född abnormt i så måtto, att hans medvetande och reflexionsförmåga voro fullt utvecklade med födseln. Han förstod således deras grymhet och orättvisor, och den kvinnan, som låg i sängen, hon åt hela dan för att stärka sig; hon drack vin,

läste i stora blad med bilder, och han kände ingen längtan till henne. Som han alltid frös i sin korg, erfor han dock ett välbehag att få komma i hennes säng och mottaga värme från hennes kropp så att han somnade. Att sova var hans största njutning, därnäst att bli tvättad.

Efter några veckor blev det honom en plåga att ligga; blodet stannade åt huvudet och lungorna tyckte han växa fast vid ryggen; lemmarna stelnade och när de domnade, så skrek han.

En dag kom en vänlig, skäggig man fram till vaggan och pjollrade med honom. När han då sträckte armarna, blev han upptagen ur den brännande smutsen och smekt. Men då hördes ett skrik från sängen: — Läkarn har förbjudit att skämma bort honom! Därpå svarade den skäggige, som var fadren: — Kan lite vänlighet skämma bort ett barn, då är mänskligheten bra djupt sjunken. Därpå svarades något från sängen, varpå fadren genmälde: — Jag ger läkarn så många som flyger och far; det är mitt barn och jag har rätt att lyfta honom ur smutsen!

Därpå följde ett skrik av modren, flera skrik av flera kvinnor; så eftersändes läkaren; fadren flydde, modren blev sjuk och barnet fick ligga i smutsen.

Längre fram, och han befann sig sittande i knä på en gumma, som trallade och sjöng, under det hon lät en bok hoppa på bordet; därpå satte hon sig i en soffa, drog ner gardinen och somnade. Gossen kunde icke sova och blev rädd för mörkret, och då ruskades han av gumman, så att han skrek. Då nöp hon honom och befallde honom sova. För att slippa bli nypen låtsades han sova. Det var barnets första stora upptäckt i livets konst: att genom förställning komma

ifrån ett obehag. Men han observerade snart att gumman också förställde sig, ty när modren kom in, började sköterskan tralla och hyssjade åt den inträdande att icke väcka barnet, »som ville sova».

Ett par gånger om dagen kördes han ut i köket, fick äta av starka, fasta rätter men bäst av allt dricka ur ett glas med något sött och bittert, som först gjorde honom glad, sedan sömnig. Därmed var sömndrycken upptäckt; och så snart han icke kunde sövas med ruskningen, togs drycken fram. Den älskade han, ty den liksom gav finare luft åt lungorna, så att det blev lättare att andas; alla smärtor och obehag upplöstes i intet, och slutligen kom sömnen, som gjorde slut på alltihop.

Frisk var han aldrig; kände därför aldrig något välbehag av att leva. Allt vad han såg omkring sig var fult eller falskt.

*

Nu kunde han gå på sina fötter; men hur han gick, så gick han alltid i vägen, blev hunsad och knuffad. Hans små händer lydde viljan och kunde taga i föremål, men han fick icke röra någonting; hans tunga kunde lalla små ord, men han skulle vara tyst. I rummen funnos flera barn, vilka hotade honom, ljögo på honom och slogo honom. Det var hans syskon, men det förstod han inte, utan med syskon förenade han begreppet elaka människor.

Då tog han till vana att sitta i en vrå och tiga, emedan han icke ville gå i vägen och icke fick tala. Men då kallade man honom trilsken och inbunden; hur han bar sig åt, blev han förebrådd, så att livet

föreföll honom som ett enda stort trakasseri. Tiga och förställa sig kunde han redan, men att visa sig glad, när han var sorgsen, det kunde han inte, och hans blickar förrådde, vad munnen förteg. När »de andra» icke fingo ord ur honom, straffade de hans tankar: »Vi se nog, vad du tänker!» Men han satt i sin vrå och hörde hur de andra talade vad de icke menade och hur de yttrade sig olika till olika personer och vid olika tillfällen. Detta kallades att ljuga, förstod han.

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

DIKTER

Nattmarsch i fälttjänst.

Fram, fram, fram, fram, fram.
Fram ska vi, fram! — Ska vi fram? — Vi ska fram!
Trum, trum, trum, trum, trum.
Trumman går först! Hon är bäst! Få vi rum?
Det är mörkt, det är kallt, det är vått över allt.
Över allt!
Rätt-, rätt-, rättningen i roten och fastare takt!
Trampa på och giv akt. Det är långt till att gå —
gå på vakt.

Natt, natt, natt, natt, natt.
Natten är när, ingen bädd gör besvär.
Trom, trom, om, om, om
stöveln är trång, byt om fot än en gång.
Om du somnar i led, om du tappar gevär, får du dom.
Gå, gå, gossar gå på, för vår väg är så lång!
Om du snavar mot sten, res dig upp, börja om —
börja om!

Ta, ta, ta, ta, ta,
ta en sväng i vår slumm till vår bumm!
I, i, i, i, i-
ingen går fri; är du arg som ett bi,
är du svång, så ta in i din rem och kläm i — och kläm i.
Gå, gå, gosse gå på, och håll i och håll ut;
om du tröttnar i led, blir du trampad ihjäl. Och är slut!

Prolog vid musikfesten.*

Det blåstes samling, svenskar:
det var betydelsen av den signalen —
och jag ser salen fylld från golv till tak
av landsmän ifrån rikets alla kanter,
från sund och fjord, från älv och skog
från fjäll och sjö, jag hälsar Er välkomna!

*

Förlidet år höll riket laga skifte,
och gammal rågång röjdes opp igen,
att hundraårig ägotvist med grannen lykta;
vi enades kring eget hem och egen flagga,
kring egna minnen, egna krav;
med egen drott och egna lagar. — — —
Men statskonst söndrar ofta sinnen,
på tinget gnys och samkas sorl,
där råder icke ofta harmonier,
ty där skall stridas för att vinnas;
men vi ha bänkats här för andra mål,

* Detta poem föredrogs som prolog till den första Svenska musikfesten av August Lindberg vid en konsert på k. operan 31 maj 1906. Före framsägandet inträdde trumpetare och blåste samlingssignal.

för fredlig tävlan, till olympiskt spel
med sång och strängalek, för första gången;
för första gången samlas landsmän
till sångarting med infödd tonkonst
i sångens land, det är en märkesdag
som skrives upp i konstens hävdagömma.
På kulen vinter fick vi tidig vår,
och sinnet vaknade och väckte minnet;
då gick en kallelse kring land och strand,
och svaren kommo in på skilda landsmål,
och här vi enats; fastän många tungor
vi höra talas, är dock tonens ett,
och i musiken råkas vi som landsmän:
där finns ej avljud, omljud, öppet, slutet,
ej mitt, ej ditt, men allas vårt,
där endast samljud, harmoni skall råda.

Den svenska sången klang i urtid redan,
och blev i visan, folkets visa fullgod,
en namnlös dikt i ord och ton,
som lever än i evig ungdom.
Men längre fram där höras namn;
vi minnas stormaktstidens Düben,
och Karl den elftes Rudbeck,
den yverborne svensken, Olof Rudbeck,
och frihetstidens Roman, bara namn
men litet gagn, ej ekot ens vi hört av deras toner,
ty de förklingade i krigsmusikens larm.
Sen blir en paus, en sekellång måhända,
och svenska sången levde blott på lån
från utländsk marknad, myntade här hemma,
och lång blev väntan, ändlös, tröstlös...

så kom en dag, i förra seklets början,
då sång och saga levde upp på nytt,
då halvförgätna kväden, forntidstoner
ur ättekummel, kyrkruiner grävdes fram.
Med Geijer och Afzelius och Richard Dybeck
den svenska sången föddes ny för andra gången,
och omklädd sen i nytidsdräkt
den trädde in på scenen, i salongen,
med Lindblad, Josephson och Wennerberg,
tills Söderman tog upp den rätta skalan,
Strömkarlaslag av älvkarln själv han lärde,
från loge, lada, tomt och teg
han toner tog och konstrikt sedan vävde;
han stått oss närmst, han står där än,
må ingen större det förnärma;
och vi ha stora: Berwald, Norman,
med dem vi öppna denna fest;
men låt nu ej de store döde döda
de levande, som ock ha rätt att leva;
men de begära intet pris, här ges ej sådant,
ty sångens gåva är sin egen lön. — — —
Ert bifall dock som återskallet
skall stärka och fördubbla tonens ljud,
ert tysta tadel blir en sporre
att skapa skönare och bättre, nästa gång.

Så börja vi i dag, i morgon slutas,
i övermorgon skiljas vi och gå till landet
att bo i hyddor under gröna löv,
må då vi minnas denna fest, försoningens,
och driva syndabocken ut i torra öknen
belastad med vårt ärvda agg,

vår avund, våra små förtreter,
då skall vår moder Svea fröjdas
vår moder, litet styvmor, ofta nog,
och vi gå fram mot ljusa, bättre tider
till nya segrar, nya sångarstrider.

ARTIKLAR

Winges Thor och Rosens Erik XIV

(1872).

I.

Geijer påstod en gång att den nordiska mytologiens gudomligheter vore omöjliga att framställa av den bildande konstnären. Fogelberg högg icke desto mindre sina bekanta Odin, Thor och Balder. Vad man än må säga, nog är Thor lika mycket Thor som Herkules är Herkules. Vad man anfört såsom skäl för ovananförda påstående är dels att nordiska myternas gudar voro blott personifikationer — och detta ganska dunkla — av ännu dunklare naturkrafter, dels att nämnda gudomligheter, sådana de för oss te sig i de lämningar av folkpoesi som ännu återstå oss, uppträda på ett så Proteusartat sätt, att man omöjligt av dem kan få någon hel bild. Vad nu det första skälet angår, kunna vi ej annat än hänvisa till våra myturkunder, till Eddorne, vilka, i parentes sagt, ännu i dag äro föga kända. Står icke Thor där — för att nu hålla oss till honom — lika åskådlig, lika livslevande och mänsklig under alla sina bedrifter och resor, lika

objektiv som någonsin en Herkules. Eller är icke Herkules lika mycket den personblivna styrkan som Åke-Thor? Visserligen — men nedsätta oss själva är en egendomlighet hos oss nordbor, troligen härledd ur vår slappade tro på oss själva, och vi äro helt okritiskt beredda att underskriva antikdyrkarnes program, ehuru vi inom oss måste erkänna, det antiken börjar bli oss något främmande. Imitera den sköna naturen — dikterade Batteux, och man fick en oigenkännelig, falsk idealism. Imitera den sanna naturen — sade Diderot, och man fick en rå naturalism. Imitera antiken — predikade Winckelmann — det finns ingen annan skönhet än antiken, och nu fick konsten nya former, införda från Grekland via Rom, men innehållet, var tog man det! Jo, man göt gammalt vin på gamla flaskor — och flaskorne höllo; men ingen förstod det fina i smaken utom vissa äldre konnässörer. Men vad fick folket? Det fröjdade sig åt smällen och begrep intet. — Men vad har Winge med Winckelmann att göra? Genast!

Det var detta sätt att ta upp för länge sedan döda idealer och stöpa dem i lånade sköna former, som gjorde att stora konstnärer uppträdde med mönsterverk, vilka fullkomligt motsvarade de lärdes definition på ett konstverk, men förblevo främmande och obegripliga för den stora mängden, vilket var straff nog för konstnärerna, ty konstnärn skapar ej för estetici, utan för folket. Med vilken förtjusning mottogs icke den formlöse Götz von Berlichingen av hela tyska nationen, då däremot den klassiska ofelbara »Ifigenia» förblev oläst, och i dag är en antikvitet, för vilken de kammarlärde buga sig. Nej, nationel måste konsten vara — och antiken blott en tuktomästare till formen.

Det är därföre en glädje att se huru våra konstnärer börja vända sig från den sorglösa, enligt vår tids föreställning till och med lättfärdiga Olympen till våra allvarsamma, om man så vill råa gudamänniskor, och vad som är ännu mera glädjande är att finna, det i vår tid, då genremåleriet tyckes vara måleriet företrädesvis, dock finnas representanter av den stora stilen.

Vid bedömandet av Winges tavla bör man framför allt se på huru konstnären uppfattat sitt ämne — färg och teckning äro härvidlag vanskliga att tala om, då här ej är fråga huru nära målaren kommit naturen, ty det hela är ju en fantasiskapelse, och såsom sådan måste hon hållas i en ideel, kanske »onaturlig» stil.

Ställa vi denna Winges Thor bredvid Fogelbergs — oavsett att den ene är målad, den andre huggen — ser man sedan huru olika de båda koncipierat. Fogelberg hade enligt sin tids gängse föreställningssätt fattat Thor såsom blott och bart den råa styrkan, och detta sökte han få fram genom en övermänsklig muskulatur, icke fullt så rå som hos den Farnesiske Herkules. Hans Thor är ett abstrakt begrepp, iklätt mänskliga former, han är en allegorisk figur, han är s t y r k a n! Winge har däremot visat oss d e n s t a r k e; det är en livslevande människogud eller gudamänniska, och just därföre har han kunnat försätta honom i en situation — och vilken situation! En man kommer åkande i fyrsprång. Var? I ljus! Några mörka figurer vilja hindra honom på hans bana; bockarne fnysa, han lyfter hammaren — utan handskar, ty vad bryr konstnären sig om ett par handskar, då han kan få fram ett par väldiga nävar av kött — i nästa ögonblick skola de mörka kropparne ligga krossade. Vem är det som åker genom de mörka molnen, så att det gnistrar om

hjulen? Det är åsagubben, den eviga andens första uppenbarelse, det är ljuset! Varför reser han sig ej? Han är lugn i sin vrede, ty han är viss på sin seger. Och dessa tunga kroppar, svåra att urskilja från de stockar och stenar som följa dem i deras fall, äro de onda makter? Nej, de äro stora barn, medvetna blott om sin styrka, men ej om sättet att begagna den. Varföre skola de falla? De äro födda att dö, och de äro sorglöse än i dödens ögonblick, liksom de anade ett bättre tillkommande. Det är tidens barndom som skall dö, ynglingaåldern bryter in, anden har vaknat och i ungdomligt övermod stormar han fram över de fallnes lik — det är dagen som följer på natten, det är ett segerrop, ett mäktigt »varde ljus!». Men se, detta ljus är rödskimrande obestämt, fosforartat, det förtär sig själv och skall snart slockna för det mildare, som tändes i den helga natten vid Betlehem, den blixtrande hammaren skall vridas ur denna väldiga hand, och det strålande korset skall lyftas av honom, den på en gång starkare och milde. Det är en stor tragedi i två akter av vilka man anat den tredje eller försoningen. Detta är det intresse vi hava av Winges tavla. Har konstnären menat något annat? Han må ha menat vad som hälst, han är förstådd av sitt folk, och detta är hans största triumf. Estetici må invända: Thor är ju en figur som man aldrig får fasta på; än åker han på molnen, än sitter han i tummen på jättens handske. Vi ställa oss på konstnärns sida som sett huru Correggio kryssat förbi de klippor estetici kastat i vägen för den bildande konstnärn då han ena gången låtit Zevs i form av ett moln omfamna Io och den andre i skepnad av ett guldregn lyckliggöra Danaë, och vi buga oss för professorn, nej, för konstnärn Winge, som

med denna bild icke allenast givit målarne ett »memento», utan även den stora menigheten ett »giv akt» på den rika skatt av poesi, som ligger dold i den gråa, dunkla, försmådda fosterländska sången och sagan. Måtte den dagen ej vara avlägsen, då våra skolgossar med stolthet tala om huru många sagor av Snorre de kunna, i stället för huru många böcker av Livius de explicerat — då först skall den folkliga andan väckas till liv, och då först skola vi känna vad det ordet skandinavism innebär.

II.

Vi hava lämnat den mörka mytens värld, där fantasien ohejdat fick spela, och befinna oss på fast mark inom historiens fulla verklighet. Här försvinner allt symboliskt. Figurerna gälla här vad de kunna och få ej betyda något annat; färgerna få icke här stå lösta från teckningen och söka uppbära en självständig sol; det historiska momentet skall vara gripet så, att just genom detsamma åskådaren får en totalbild av hela den ifrågavarande tiden med allt vad som i densamma rör sig; och detta enkla moment, låt vara med underskrift och datum, skall ur sig utveckla en generell världsbild, så att även den mest främmande betraktare skall ur den enskilda handlingen läsa ett blad ur människosläktets historia.

Vi hava framför oss en situation — att den är dramatisk, är ett plus av förtjänst — ur början av den nyare tidens historia. Alltså från en brytningsperiod — ett mycket riktigt grepp av konstnärn, emedan andarne

då äro mest i rörelse och allt kämpar på liv och död, ty tiden skall ta ett steg framåt. Sveriges medeltid har gått till ända, och den nya tiden träder in hos oss icke såsom hos andra folk genom adelns eller feodalväldets krossande utan genom hierarkiens. Vid genomförandet av reformen begagnades just Sveriges adel såsom vapen, enär det egentliga folket med envishet hängde fast vid sin gamla religion, sina präster och munkar, och oaktat Stockholms blodbad växte snart upp ett nytt adelsvälde. Gustav I var ingalunda någon bondekonung utan snarare aristokrat — ehuru dock mest en stor statsman som visste vad den sjuka tiden behövde. Sonen Erik XIV gynnade adeln av fruktan för densamma, och när han såg dess växande makt, som han själv redan vid sin kröning oförsiktigt nog bidragit att giva den, vände han sig till folket, ty han behövde detsamma.

Men nu började det tredje ståndet, som förut jämte bönderna existerat av gammal hävd, att resa på sig, och nu började kampen. Och det är denna strid vi vilja se i greve von Rosens tavla.

Huvudfiguren är onekligen Göran Persson — så hava vi tänkt oss — och vem är Göran Persson? Att han skall vara något jämlikt med den lede satan ligger fortfarande i folkföreställningen, men detta är totalt falskt. Innan man dömer en person, bör man höra hans historia och uppleta motiverna till hans handlingar. Göran Persson blev en bland de första frukterna av det kyrkliga celibatets upphävande. Han föddes av prästerliga föräldrar och i följd härav blev han en martyr — ty reformationen röck ej upp fördomarne eller de kyrkliga traditionerna i ett tag. Hela hans liv var oavbruten förföljelse; han växte upp under hån

och smälek, och att se en moder oupphörligt utsatt för ett orättvist förakt, bidrog att göra honom dålig. Han blev bitter, hård, till sist elak. Han var en man med stor kraft och vittomfattande blick — han såg huru adeln ånyo växte upp till en hotande makt, själv ofrälse hade han lidit med folket och därföre ansåg han sig kallad att föra dess talan gent emot de privilegierade. Kungen var svag och måste ledas — Göran kände sin styrka och visste vad han ville — därföre tog han makten. Och huru han än handhaft densamma, så måste man erkänna, att han var trogen sin herre och konsekvent fullföljde sitt mål, ehuru han fick otack till lön och eftervärldens förbannelse till minnesstod på sin grav.

Låt nu vara, att man ej vill bryta med gamla inrotade föreställningar av fruktan att ej bli förstådd, så skall man dock alltid hos en människa, han må nu vara så ond som hälst — och Göran Persson blev ond —, låta en gnista av mänsklighet framlysa, en antydan om att denna djävul likväl en gång varit människa, och då historien skall behandlas av konstnären, så fordrar hon sanning i det stora, om ock hon tillåter frihet i detaljerna. Vi tro att konstnären just genom att giva efter för folkföreställningen blivit så väl förstådd och så omtyckt av den stora menigheten, vilket också är hans bästa belöning, men låtom oss höra huru man i allmänhet uppfattat ifrågavarande tavla.

Om man går upp på museum och är nog indiskret att höra vad folket säger, skall man, att döma av de yttranden som fällas, tro sig ha att göra med ett »begrepps»- eller »idémåleri».

»Det är människan som slits mellan den goda och den onda makten.»

»Erik är röd som blod, Göran svart som mörkrets furste och Karin vit som ljusets ängel.»

»Se hur olycklig den stackars Erik sitter där — skall djävulen eller Gud segra —»

Och mera dylikt. Och man är frestad tro, att konstnären menat något dylikt genom sin i ögonen fallande färgsymbolik — genom sin chargerade hållning på figurerna — ja, man är nästan övertygad därom då man ser och räknar konstnären till förtjänst, att han så förandligat kvinnan, ty hon upphör att vara Karin Månsdotter och är blott den älskande, ömma kvinnan, att han låtit nästan allt kroppsligt träda tillbaka — och då man ser den genomfört fule svarte djävulen räcka fram sitt brev och med en betydelsefull åtbörd uttalar sitt »skriv under» åt den villrådige, med sig själv stridande mannen.

Faust mellan Gretchen och Mefistofeles kunde tavlan också heta — och en dylik idé synes hava varit den som svävat för konstnären. Sedan har han gjort arkeologiska studier — historien har han konsekvent lagt åsido, ty hade han tagit upp henne hade den ursprungliga idé, han synes hava utgått ifrån, ej längre varit ogrumlad och vi hade då ej haft att fröjda oss åt »Rosens tavla» — en tvekamp mellan makter, av vilka den ena till slut måste segra — en allmänt mänsklig situation i vilken vi ryckas in och lida med — storartat tänkt, utfört i en stor stil — och vid vars lov vi instämma med mängden.

Men här är utan tvivel konstnärens mening att ge en historisk bild, och därföre våga vi komma fram med andra fordringar. Erik XIV — den historiske Wasakungen — anmodas att underteckna en dödsdom —

vilkens dödsdom — en Stures? eller kanske sin egen broders? Detta är likgiltigt — det är en adelsman — en förhatlig som födes med rättigheter att hugga ek och bok mitti bondens skog — att skjuta rådjur för nöjes skull på den fattige mannens ägor, då denne senare själv skulle bli hängd om han vågade något sådant för sitt uppehälle — det är förtryckaren, den inhemske småtyrannen — som så länge haft detta folk under oket — och det är en av de förtryckta, en av detta folkets söner, som med sin överlägsna begåvning svingat sig upp till den makt, att han dikterar domar för kungen och nu med ett penndrag vill störta en av adeln eller kanske hälst hela sällskapet — det är den nya tidens man, som ej skyr medel utan hänsynslöst går fram sin väg, även om han skall gå över lik — han är representant av en berättigad makt, som vill tillkämpa sig ett erkännande — och just därföre skall något av detta »berättigade» framträda hos honom på samma gång som det genom förtrycket alstrade hatet och ondskan skall framlysa.

Och vilken motståndare har Göran fått? En ädling kanske — nej, just ett barn av samma folk han strider för — ett barn som lidit kanske mer än han av förödmjukelsen från de stolte hovmännen — och hon beder för dessa sina fiender! Det finns då även något av ädelmod hos dessa fattiga föraktade, som ropa på rättvisa!

De hittills förtrampade i kungaborgen representerade av den viljestarke, fanatiske demokraten, och den ädla, lidande, förlåtande kvinnan av folket — detta kan bli en historiemålning, och om ej konstnären i detta fall lyckats giva oss en verklig historiemålning, så hava vi ändock fått ett konstverk, som alltid skall

bliva omtyckt av allmänheten — och vi hoppas att greve von Rosen en gång skall måla vår historia, ty han har visat sig vara mäktig idéer. Må han blott ej glömma att giva dessa en reel form — så att ej idéerna sitta utanpå och deras bärare försvinna bakom detsamma — och framför allt lära sig att förstå historien.

Stockholms Aftonpost, 21 och 27. 3. 1872.

Perspektiver.

I.

Några blickar på tiden.

»Tiden är ond, men vem kan sätta sig upp mot tidsandan? Vem vill hejda hennes ström?» Så räsonnera vi dagligen och så hava våra fäder räsonnerat, ty så hade de lärt av sina fäder. Vem är då denna oimotståndliga makt, som drager oss med sig och mot vilken vi känna oss vanmäktige? Vem är denna tid, som alltid är ond, vi må leva i erkänt goda tider eller ej, och som alltid får bära skulden, då något ej är i lag? Tiden är du och jag, tiden är vi! Och ändå äro vi nog enfaldigt uppriktiga att påstå det vi äro onda — är icke detta sorgligt? Ingalunda! Det är ett gott tecken, att vi äro missnöjda med oss själva eller vår ståndpunkt, ty när så är förhållandet, innebär detsamma alltid en längtan till något bättre. Olyckan är blott den, att vi stanna vid denna längtan, lägga armarne i kors och klaga på den onda tiden, utan att vi göra det minsta att förbättra densamma, d. ä. oss.

Det att gammalt folk tala om bättre flydda tider tyckes dock jäva vårt påstående, då man ju alltid hatar

en lägre ståndpunkt, som man vuxit från. Men detta härrör åter av den egenskapen hos den mänskliga naturen, att, då hon hunnit ett visst mål, hon finner detta icke motsvara de förhoppningar hon hyst — och därför längtar hon tillbaka till de glada förhoppningarne och den tid som av desamma förgylldes. Detta inträffar dock blott under mera pessimistiska ögonblick, och skulle man sätta tro till dessa de gamles klagomål, så skulle vi konsekvent gå baklänges och snart befinna oss tillbaka i Sodoms och Gomorras tider.

Men låtom oss stanna en stund vid den där väldiga strömmen och låt den forsa förbi några ögonblick, så få vi se vad den för med sig framåt — ty tillbaka går den bestämt ej.

Ont och gott gå bredvid varandra, men vi vilja först avgjort vara optimister och se vad gott rör sig i vår tid och vederlägga de orättvisa beskyllningarne; sedan skola vi villigt erkänna de sociala bristerna och efter vår förmåga framkomma med några välvilliga förslag till desammas avhjälpande, de må nu lämnas åt sitt värde eller ej.

Det första och starkaste ropet från de missnöjda är det om materialismens överhandtagande onda, som en gång skall komma att förkväva alla intellektuella strävanden. Vi skola tillse vilka symptomerna äro, som bebåda den hotande sjukdomen.

»Förtjäna pängar,» säga de, »är tidens lösen.» Detta skulle verkligen vara ett ont, om det inte vore ett gott. Ty, mena vi, att förtjäna pängar förutsätter ett arbete, och att man vänder sig från sysslolöshet till arbete är väl ändå något berömvärt. Där är en major vid gardet som är stenhuggare, och tänk,

en löjtnant vid staben går in som tjänsteman i ett brandförsäkringsbolag, en kammarjunkare gör i kultorv, karlar som tagit juridisk examen, med »briljanta huvuden», bli kontorister, och en revisor slår sig ihop med en sufflör för att sätta upp en cigarrhandel — det är ju förskräckligt!

Nej! Detta räkna vi just för de mest slående bevis på en god riktning, det intelligent folk slår sig på handel och industri, då vårt land ej är rikt nog att föda sysslolösa intelligenser, och detta fordrar ett särskilt kapitel, som skall komma i sin ordning.

I förbigående! Vi erkänna imellertid villigt, att det är ett betänkligt oskick, det personer, som innehava höga ämbeten, blanda sig i industriella angelägenheter eller ingå såsom direktörer i bolag, så att de ena stunden bevaka sina intressen såsom bolagsmän och den andra i egenskap av myndigheter stadfästa genom sin ämbetsmakt de rättigheter som bolaget blott kan få genom administrativa åtgöranden. De hava en gång sålt sig åt statens tjänst, och ha de tid att syssla med annat bredvid, bevisar detta just huru litet ansträngande statssysslorna äro och giver stöd åt yrkandet på en ämbetsreduktion i stor skala.

Orsaken varföre man så skriker på materialism härleder sig av ett misstag på benämningar, ty realism är det som vår tid vill. Full verklighet i konst, poesi, i alla livets förhållanden, det är detta vi behöva efter att ha kommit ifrån föregående årtiondens pjunkiga, sjukliga, falska idealism, vars höjd man kan läsa på en alltid osviklig barometer: tidens poesi.

»Vår tid är irreligiös», jämra sig en mängd fromma naturer, som dels hava i livligt minne den glada, festliga kyrkokulten med sina julljus och midsommars-

kransar och Kristi lekamen- och blodsfester. Ja, om man så vill, och även detta, så sorgligt det synes, är dock ett nödvändigt, ty vid varje vändpunkt i samhällenas, statens eller kyrkans historia inträffar alltid ett stillestånd, ja, en reaktion, som slår över, då det gamla kastas bort och man står tomhänt innan man ännu hunnit söka sig ett nytt.

Att religionen skall gå framåt, liksom allt annat, lär väl ingen förneka, hälst då historiens vittnesbörd om reformationer stå så nära till hands. Och om icke dessa bevisade något absolut, så se vi väl ändå det berättigade i att man går att söka något bättre, då ens själ ej mera kan tillfredsställas av det gamla, vilket skall störtas ej därför att det är gammalt, utan därför att mänskoanden ej kan låta sig påtvingas föreställningar och idéer, vilka hon avgjort finner stridande mot hennes andliga behov. Mitt i denna otrons, det flacka räsonnementets och de materiela intressenas tid pågår dock en märklig strid, en andlig strid på liv och död, som visar de klagande idealisterna rätt tydligt, det vi ej så sjunkit i materien som de mena: striden mellan den gamla auktoritets- och känslotron gentimot den nya — vad vi skola kalla henne står ännu oavgjort. — Och detta är en allvarlig kamp, fastän ej de stridande låta stöta i trumpet och taga till svärden. Det är en andarnes tysta strid, som utkämpas inom varje människas bröst, men träder hon ut på fältet, så kämpas med intelligensens oblodiga vapen, och därför kunna vi tacka Gud, att vi vuxit ifrån det råa våldets tider, då man ville tvinga en odödlig själ med vapen av järn.

Det gamla uppträder, nu som alltid, med förtvivlans mod för att försvara sina gudar och altaren,

och detta på ett i sanning storartat sätt; låt vara att passionerna glödgas upp till fanatism — detta är helt naturligt och det bevisar, att detta gamla en gång varit något stort för sin tid och spelat en huvudrol i världshistorien. Skulle den tron, som våra förfäder trott och för vilken de lidit och kämpat, nu ge sig vid första hugget, i sanning, då hade hon ej varit det hon varit och ej heller kunnat uträtta vad hon uträttat. Och huru skulle det nya bryta sig fram med kraft, om ej det gamla gjorde motstånd? Hennes mission är nu en passiv: att vara slipsten åt det som skall komma, och hon skall hålla den religiösa känslan vid liv. Att hon är ofördragsam, detta måste hon enligt sin natur vara. Födde icke reformationen av sig religionsförföljelser och jesuiterna? Och hava icke även vi religionsförföljelser och jesuiter i mindre skala månne? Eller vem har ej sett hur svärdet är utkastat? Vem räknar dessa strider, som kämpas inom familjen, då barn reser sig upp mot sin fader och sonhustru mot sin svära? Och ändå påstår man, att andarne sova och blott materien driver sitt spel med mänskorna. Och är man icke nog kortsynt att kalla det för ett ont, detta hat och detta kiv? Nej, vi kunna tacka Gud, att det ännu finnas lidelser i rörelse, ty så länge så är, hålla vi oss åtminstone vakna.

Uppfostran i skolorna och hemmet, detta det viktigaste, hör man så ofta klandras av de äldre, och detta kanske i vissa fall med rätta, men att hon skulle vara sämre nu än förr som många vilja påstå, detta är så ögonskenligen falskt, att några långa bevis ej skulle behöva anföras.

År 1857 var Rabes latinska grammatika ännu den första bok, som sattes i hand på åttaåringar, som

nyss kommit från abc-boken, och käppen var det allmänt antagna undervisningsmaterielet utan att avseende fästades på huru svårt barnet hade att fatta sammanhanget mellan subjekt, predikat och attribut, saker, som egentligen höra till den allmänna logiken! Och hur fick man inte börja ett alldeles nytt språk med nya bokstäver och taga till alfa, beta, fast abc och lägga ihop ännu ej frambragt fullständiga resultater i innanläsning. Nu ha vi ju reallinje för dem som vilja studera för den praktiska nyttans och ej för studerandets skull, och nu har man kommit därhän, att man inser, det språken ej böra vara vetenskap för andra än vetenskapsmän, utan blott medel för den stora mängden att tillägna sig andra folks kultur. Och till tankegymnastik har man nog av Euclides och logiken, vetenskaper som aldrig ge något innehåll, utan enkom äro avsedda för att ge mig form åt vad jag tänker.

Och äro icke fattigskolorna inrättningar för att tortera i barn bibliskan och katekesen, äro icke dessa utbytta mot folkskolor, som, vad elementarbildning beträffar, gå utanpå de flesta elementarläroverk genom sina rationela, kantänka alltför praktiska lärometoder.

Ty då man, exempelvis, i elementarläroverket läser Berlins naturlära, får man i folkskolan se huru naturkrafterna verka.

Och hur har man åstadkommit detta? Debetsedlarne giva svaret. Det är alltså återigen dessa pängar, som äro framme och göra underverk. Ja, och genom att offra än mer får jag ännu intelligentare lärare och folkundervisningen skall stiga till än större höjd av utveckling, och det är ju på folkupplysningen som vi lägga vårt framtidshopp, ty sedan privilegierade stånd försvunnit har en annan makt uppträtt, som sätter

skrankor imellan klasserna: det är bildningen, och när hon en gång blir jämnt fördelad, skall även råmärkena flyttas ut och den så högt lovsjungna och i ett så avlägset fjärran svävande dimbilden, jämlikheten, kanhända närma sig något som liknar verklighet.

Vad vidare ungdomens uppfostran i hemmet beträffar, så hör man så ofta klagomål över, att de unga vilja bli gamla i förtid, att de äro brådmogna och förlora det barnsliga, oskyldiga sinnet, som är ungdomens prydnad. Detta är en mycket svår fråga, men som vi i denna första artikel beslutat, till trots mot de missnöjde, avgjort vara optimister, så vilja vi se till om icke även dessa yttringar innebära något gott.

Det inträffar en tid i utvecklingen, då man skall utträda ur barndomens medvetslösa tillstånd, då man skall falla, för att sedan under mannaåldern söka sig själv och fullt medveten om gott och ont välja det förra och kämpa sig tillbaka till samma harmoniska tillstånd som man ägde i barndomen, och ens ålderdom skall bli en medveten barndom.

Vill man även medge, att vår tids ungdom är tidigare, än vanligt, så undra vi om detta i själva verket kan betraktas som så hotande; ty ju förr brytningen inträffar, desto förr går den över och mannen står färdig. Och är det, vid vilket man tyckes mest stöta sig, att de unga taga del i och med en viss säkerhet yttra sig om frågor som ligga långt utom deras horisont, är detta något som kan inge fruktan för att få unga gubbar? Låt vara att dessa s. k. idéer, på vilka de unga rida spärr, icke äro deras egna, så är väl det bättre att de komma ut i världen med opinioner, än utan sådana, och sedan få de nog tid att leva sig till vad de förut haft ur andra hand

till låns. Är icke det en god början till ett verkligt medborgareliv, att ynglingarne taga del i tidens stora politiska och religiösa frågor och betrakta dessa från deras enfaldiga ståndpunkt; skola de icke desto klarare sedan skärskåda dem, då de en gång få en högre, och kunna se saken från flera synpunkter. Och dessutom, månne våra förfäder blevo gubbar i förtid, därför att de voro män vid tolv à femton år, och när folket för ett par hundra år sen icke aktade som farligt att ha en kung på femton år, så äro väl icke våra kavaljerer på fjorton farligare.

Vad är det då som vållar denna hastiga utveckling, vilken man icke får misskänna såsom orobringande för släktets framtida bestånd? Det är den större friheten i uppfostran, den förnedrande kroppsagans borttagande ur skolan, och i allmänhet ett humanare bemötande mot ungdomen än förr. Att denna frihet ibland giver anledning till självsvåld och lättsinne äro vi de första att erkänna, men detta är ett ont av det slag som alltid följer i spåren där något nytt gott skall träda fram.

Och är ungdomen felaktig, så är det ej uppfostrarenas fel, såsom de där ej hålla efter dem som skola uppfostras, ty ännu hava ej dagliga förmaningar och käx skapat någon dygd och än har man ej funnit några säkerhetslås, som skydda den unge för de så kallade frestelserna, ty frestelserna måste ju komma. Huru många exempel bekräfta ej detta, då vi sett ynglingar, som hela sin lärotid blivit hållna som barn, då de sluppit ut i livet, gått på villovägar, långt farligare just till följe av deras obekantskap med farorna; och den karaktär som skapats i barnkammaren, är blott en död ofruktbar samling av inlärda principer

och maximer, som förr eller senare skola ramla och lämna den okunnige bankrutt. — Nej, livet blott hyvlar vår karaktär, och ju förr vi få frihet, dess förr känna vi oss såsom ansvarige för oss själva och dess förr bilda vi oss en karaktär, en personlighet.

Vår mening har för övrigt här icke varit att med sorglös tillfredsställelse betrakta tidens skick såsom vore allt gott och bra, utan blott att visa det vår tid är bättre än föregående och alls icke så bedrövlig som de missnöjda vilja påstå. Nu vilja vi se till frånsidan och draga fram vad som man med skäl kan önska vore ännu bättre och om möjligt finna några förslag till förändringar i gällande system, och därföre gå vi nu av skyldighet i det följande över till de »missnöjdes» led, för att desto nogare kunna betrakta skuggsidorna.

II.

Arbetarne.

Den märkligaste bland rörelserna i vår tid är otvivelaktigt den kroppsarbetande klassens. Det går ej någon dag utan att underrättelser inflyta om att den och den stadens, det och det yrkets arbetare gjort strike, d. v. s. upphört att arbeta för att därigenom nödga arbetsgivarne höja lönerna och minska arbetstimmarnes antal. Det skulle således vara det ekonomiska betrycket, som retar de arbetande till de mått och steg, de nu taga för att förbättra sin ställning, och arbetaren skulle även vara sämre avlönad än t. ex. ämbetsmännen? Så vill det synas vid första betraktandet, men om man nogare skärskådar saken

skall det visa sig, att arbetaren icke har det sämre utan snarare bättre i ekonomiskt hänseende. Vi vilja dock härifrån undantaga statfolket och den lösa arbetarebefolkningen på landet, vilkas ställning fordrar ett närmare skärskådande, och vi kunna ej med skäl föra dem under rubriken »arbetare», ty de stå nu en gång under rubriken »slavar», och ingen lärer väl sysselsätta sig med dem förrän de låta höra av sig, då kanske den sista villan bliver värre än den första.

Antag, att två ynglingar börja med ingenting. Den ene blir i dag smedslärling, den andre studerar för att t. ex. bli skollärare. Smedslärlingen får i i dag arbeta kanske 10 timmar om dagen — för detta sitt arbete har han sitt uppehälle även om det är knappt — efter ett eller ett par års lärotid har han 20 öre i timmen; detta gör honom 2 rdr om dagen, då han dessutom är fri efter de tio timmarnes förlopp. Sköter han sig, kan han genom förvärvad skicklighet öka sina inkomster till dess han blir verkmästare, då han kan gifta sig på 100 rdr i månaden, vilket vi veta att en sådan har, om han nämligen är sparsam. Att han kan leva gift, visar sig tydligen därav, att den fattigaste, från statkarlen på landet till gatläggaren eller murarbetaren i staden, kan föda hustru och barn. Vidare har han genom vanan vid enklare levnadssätt fördelen av mindre dryga kostnader, och vi veta exempel på att en smedslärling med 16 öre i timmen avsatte 75 rdr på 10 månader, vilket bevisar att han ej led nöd. Kunde lärlingen göra detta, så kan gesällen eller verkmästaren avsätta än mer, och gör han ej det, så är det hans eget fel och då har han intet att klaga, om han aldrig skulle komma till oberoende, d. v. s. bliva sin egen mästare.

Låt oss nu följa den andre ynglingens bana. Antingen hör han till de sällsynta undantagen och skaffar sig ett informationsarbete för att genom detsamma göra sitt egentliga arbete, studera, då han måste sätta till och ta ut i förskott krafter, som han ännu ej äger i större mått. Han måste således ha två arbeten, då den andre blott gör ett.

Eller ock är han av den sorten, som intecknar ett ogjort arbete, d. v. s. söker skaffa sig skuld, verklig skuld eller i bästa fall tacksamhetsskuld. Vid framåt 20 års ålder har han slutat sina läroår, motsvarande lärpojkens på verkstaden med den skillnad, att lärlingen har försörjt sig själv denna långa tid och står nu färdig att få ökade inkomster, som snart skaffa honom tillfälle att sätta eget bo och bli familjefader. Den andre därimot går nu först ut i världen, som det kallas, med två tomma händer och en redan något sliten själ, och nu börjar hans gesällår, vilka i stället för att vara bättre än lärlingsåren bliva ännu sämre. Återigen de två alternativerna: skuld eller dubbelt arbete. Kan han vara nog lycklig eller kanske snarare olycklig att få göra skuld till att avlägga sin lärareexamen, så blir följden den, att han för det första ovan som han är vid penningars förvaltande och okunnig om deras värde, då han ej själv förtjänat dem, offrar mer än han i själva verket behöver och sålunda i onödan intecknar ett par års arbete, d. v. s. han säljer bort en del av sin framtid, pantsätter krafter och tid med fara att aldrig kunna lösa ut dem. Beräknar man i medeltid en »grad» till 6,000 rdr och 6 år så har den mannen vid 26 år icke allenast icke förtjänat ett öre, utan även tagit ut lön till 32 års ålder, enligt löneberäkningarne 1,000 rdr för en kollega. Nu skola de gjorda skulderna

betalas av, och detta genom kanske tredubbelt arbete och nu komma lektionerna på lediga stunder, till vilka även räknas nattens timmar. Och då blir det allt mer arbete än 10 timmar om dagen, och vi undra vilken verkmästare eller gesäll, som vid slutat dagsarbete i lugn kan hänge sig åt vilan, utan bekymmer för en kommande dag, kanske bland hustru och barn, vill byta mot den stackars fil. doktorn. Men, invänder måhända den missnöjde arbetaren, jag kan aldrig komma till så stora inkomster som den studerade. Sant: men räkna ihop vad arbetaren förtjänat sedan han började och se tillika efter lärarens inkomster. Först vid 28 år får han inkomst: som kollega 1,000 rdr med 500 rdr:s påökning vart 5:e år, d. v. s. vid inimot femtio år 3,000 rdr, och längre kommer han ej, såvida han ej blir rektor eller får ett lektorat. Men innan vi höra arbetarens nästa invändning, så låtom oss antaga, det den studerande mannen vid avlagda mogenhetsprov i elementarbildningen, d. v. s. såsom student, ej ser sig i stånd att fortsätta studierna, men ändå vill begagna sig av dem på det praktiska sättet såsom ämbetsman: antag i posten. Då kan han ej förrän vid ung. 30 år räkna ordinarie inkomst: 1,000 rdr såsom kammarskrivare. Och dessa tio år, hur har han tillbragt dem och varpå har han levat? Ja, det hör till Stockholmsmysterierna, och våra extraordinarier måtte i sanning stå under vår Herres omedelbara hägn liksom fåglarne under himmelen, ty märkvärdigt nog har ännu ingen svultit ihjäl, såvitt statistiska uppgifterna äro riktiga.

Nu skola vi tillåta arbetaren komma med sitt men, vilket just skall avslöja vad det är som gror i honom och vilket skall visa, att det ej är det ekono-

miska, som oroar honom, ty han vill ju ej byta arbete eller inkomst med skolläraren eller svälta i kapp med tjänstemannen och har dessutom bättre villkor, då han får betalt för sitt arbete, under det att den unge tjänstemannen får arbeta för intet långa tider. — »Men läraren och ämbetsmannen har dock en ställning, som vi aldrig få! Vi ha relativt större inkomster då vi äro oberoende och icke skuldsatta, samt icke behöva för vårt stånd så stora utgifter, men vid taxeringen och röstlängdernas uppsättande nå vi icke upp till den siffra som säger, du har rätt att ge din röst, då frågan är om den stats angelägenheter i vilken du dock är en duktig och rättskaffens medborgare. Dessa 800 riksdaler äro för mig i min ställning lika goda och representera lika stort arbete som 2,000 rdr i den mannens som har skulder och som måste 'representera'. Varför äro vi utstötta? Varför kallar man oss med ett gemensamt namn 'sämre folk'? Ja, varför kallar man oss, då man vill vara riktigt hövlig, 'de fattige'? Ett litet plus måtte väl vara större än ett stort minus. Varför vill ej den rike mästaren, fabrikören, riddaren och stadsfullmäktigen se oss vid sitt bord bland sina gäster någon gång, då därimot det ej finns någon grosshandlare, som ej åtminstone någon gång om året har sina kontorister hos sig, eller släppes ej en extratjänsteman ofta in hos presidenten? — — Är icke min ställning som gesäll eller arbetare relativt densamma i förhållande till mästaren eller fabrikören?»

Ja, där är roten till detta missnöje! Arbetaren vill ha erkännande; han vill ha »mänskliga rättigheter», och att han såsom »saknande bildning» (vilket är en lögn, ty våra arbetare äro ej så okunniga som man tror, om man blott vill göra sig besvär och någon

gång stiga ned bland dem) ej kan begära umgänge med sina förmän, är intet skäl för det nedlåtande (?) bemötande han får erfara. Tvärtom, låt honom umgås i förmannens hus, han skall, om han verkligen kan få lära något bättre där, vilket icke alltid är så visst, taga efter; han är för blygsam att uppträda på ett störande sätt, och hans avund mot dem han kallar »bättre» skall försvinna. För trettio år sedan då mästarne själva gingo ut från verkstäderna, var det en vacker och nyttig sed, att arbetarne, gamla och unga, måste äta vid mästarens bord huru högmögen och ansedd denne än var, och följden blev naturligtvis den, att ett förtroligt förhållande uppstod och arbetaren fick ordentlig måltid, slapp krogen och fick vänja sig vid ett städat umgängessätt. Nu är det kroppsliga arbetet fallet i förakt, vi tveka ej att utsäga det, och det överhandtagande studenteriet gör allt sitt för att göra skiljemuren större mellan de »lastdragande» och de »intelligenta». Vi skola nästa gång se saken på närmare håll och leta upp orsakerna till detta bedrövliga förhållande.

Uppfostran och den alltför långt utsträckta opraktiska elementarbildningen, vilken upptar en tredjedel av en mansålder, räknas till 60 år — detta anse vi vara grunden till detta beklagliga förhållandet att allt s. k. ointelligent arbete är föraktat. Ty att minuthandel och hantverk ej få några rekryter från de elementarbildade är ett faktum. Då Carlsund en gång skrev in sig i studentmatrikeln såsom hantverkare, ådrog han sig av vederbörande en skrapa för den missaktning han visat kåren. I våra dagar går en f. d. student som snickare i Uppsala, sedan han förgäves sökt att få sätta sig i skuld och anses numera

som en galning eller något ännu sämre. Detta är ej studenternas fel, ty de hava så blivit uppfostrade; allt är uppfostrans fel och så här går det till.

Bildning har blivit ett allmänt behov och däruti är ej något ont, tvärtom! Varje borgare eller ämbetsman som har en son, vill att han skall få elementarbildning och detta är gott! Men, denna elementarkurs är ställd på så många år genom en mängd överflödiga ämnen, vilka vi ej hava råd att ge till skänks och vilka ej gagna annat än dem som vilja studera. Härmed hava vi ej för avsikt att angripa de kära klassiska språken och de s. k. naturvetenskapliga studierna, ty detta är en fråga som ej hör hit och allt detta är utmärkt bra och nyttigt, ja nödvändigt för dem som vilja studera, men därtill äro ej alla kallade, vilket dock just tyckes vara den gängse föreställningen — ja, man kan, ej utan skäl, beskylla våra elementarläroverk för att uppfostra vetenskapsdilettanter.

De tjugo första och bästa åren åtgå i vanliga fall till elementarbildningens avslutande! Detta är för långt, ty just under dessa år står ynglingen i starkaste utvecklingen, i vår brådmogna tid i synnerhet, och vid tjugo års ålder borde han redan ha varit ute i världen och förtjänat sitt bröd, ty detta är dock första villkoret för existensen, så långt ha vi då kommit även med fara att bli beskyllda för materialism o. d. Nu går i stället ynglingen och smakar på kunskapens träd, drömmer framtidsdrömmar, glömmer bort verkligheten och genom sina mer eller mindre kära författare försättes han långt bort i en försvunnen värld och föraktar den prosaiska verkligheten. Till dessa svärmerier har han dessutom god tid då läroåren äro utstakade med noggranna mätstänger, så att han, även

om han är ett snille, ej blir förklarad mogen förrän han gått två år i högsta klassen. Vill han inte det så får han bli privatist — och det må han bli förstås! — Nu är han mogen, d. v. s. han har fått elementerna in — och det är gott och väl att han är mogen till att ta sig för något nyttigt, men se det glömmer han bort, och han tar detta mogen såsom liktydigt med mogen till att studera, det är till att vara student. Inte vill nu hökar A. ställa sin son studenten vid en disk, förutsatt att studenten A. låt »ställa» sig, och inte näns skomakar B. sätta sin son studenten, »familjens hopp», vid lästen och inte låter ämbetsmannen C. sin son studenten gå på ett kontor.

Nej, »har man bara tagit studenten, så har man framtiden för sig», heter det, då kan man bli vad som hälst, ja — utom arbetare eller »bracka». Det är väl också något motbjudande för föräldrar att låta sina barn byta om bana, ty olyckan är just den, att elementarbildningen blivit en bana eller åtminstone början till en bana, och det är detta hon icke bör vara utan blott en skola.

Lärokurserna äro för långa, läroböckerna för stora, så att de skymma bort huvudsakerna genom detaljerna, ämnena äro för många även på den s. k. reallinjen.

Innan ändringen kan ske, vad är att göra? skola ej elementarläroverken begagnas? Jo! — men ej genomvandras av andra än dem som visa avgjorda anlag för studier. Och de som redan äro förklarade mogna, men ej ha råd eller lust att studera på allvar, vart skola de ta vägen? Jo, arbeta, arbeta med sina händer och leva därav, då skola de först lära sig värdera penningen, vilken de förut varit nog poetiska att förakta och vi skulle snarare vara frestade tro,

det just föraktet för penningen är ett större ont än densammas övervärderande. Icke behöva de frukta det deras själar skola ta skada av hyveln eller släggan, fastmera av detta själsmördande renskriveri, och lediga stunder ha de nog att följa med sin tid och verkligen njuta av vad de en gång lärt sig. Studenterna i Aten stå i våra dagar vid ett hantverk och hinna ändock med föreläsningar och kollegier.

Och se just detta, att personer med vad man kallar bildning slå sig på industri och näringar, just detta anse vi såsom en svag början till lösning av det svåra problemet om arbetarens ställning.

Ty vad gör man nu för arbetaren. Ja, några bildade personer sätta en arbetareförening i gång; man kommer tillsammans, köper böcker; de bildade tala om för arbetarne att de äro människor, man skriver vers till arbetets ära o. s. v. — Allt mycket bra, men bättre är att visa själv det man ej anser arbetet för någon skam genom att delta i detsamma.

Vad skola ej näringar och hantverk vinna på att få bildade arbetare, hur skola ej uppfinningar bättre göras i hantverkerierna då man nu sällan hör talas om några förbättringar eller nya uppfinningar och vilket gott inflytande skola de icke utöva på arbetarne dessa studenter-gesällerna. »Men arbetarne vilja ej ha konkurrenter, de äro många nog!» Detta är falskt! Hur många näringar ligga ej nere? Huru oförståndigt utskeppas ej våra råvaror därför att vi sakna intelligenta arbetare? Och jordbruket och boskapsskötseln.

Om alla unga, förolyckade män i stället för att utvandra till Amerika och rikta främlingen, vandrade ut i landet, bröt upp jord, fabricerade torv som finns

i oändlighet i våra många mossar, övade trädgårdsskötsel, en näring som ligger så nere att vi importera trädgårdsalster, så skulle nog visa sig att vårt land, som är tre åttondedelar större än England kan föda mer än 4½ million innevånare.

År 1850 lönade staten 60,342 civila och militära ämbetsmän och 115,920 födde sig på näringar och industri! Detta är en högst egendomlig företeelse — ty när staten har råd att löna så många, huru många flera skola ej då kunna föda sig av ett så till utseendet rikt land! Och hava vi ej utsikter att genom de nyupptäckta stenkolsgruvorna få ytterligare ett fält öppet för arbetare. Var skola de tusen tagas från som kanske behövas till denna inkomstkällas upparbetande? Förmodligen utifrån, där allt skall hämtas till och med våra seder och bruk så att vi slutligen bli så utländske att vi äro främlingar för oss själva och vårt land.

Att först borttaga den skråskillnad, som än står kvar, nämligen mellan hantverkare och de andra klasserna bör vara det närmaste målet; att tillgodogöra industrier och näringar just denna bildningen som så bortslösas skall göra oss rika, och när vi blivit rika ha vi först råd att bestå oss några verkliga vetenskapsmän, som hävda vårt lands ära, i stället för att vi nu äro översvämmade av dilettanter.

Att ta ut första steget synes påkostande, ty fördomen står i vägen, likasom förr det var omöjligt för en »bildad» person att ställa sig i beväringens led. Men nu har en friskare allmänanda samt lagen tvungit oss till det senare och nödvändigheten skall en gång nödga oss till det förra och i sanning offret bör ej vara stort, ty är ej arbetarens ställning mera obero-

ende än ämbetsmannens, låt vara att denne har kunglig fullmakt på sin tjänst; men vet han ej att uppoffra sin egen vilja och underordna sina åsikter under förmännens, så lär han ej komma långt.

Det som egentligen nu avskräcker dem som en gång fått en riktning åt den »intelligenta» vägen att slå in på den arbetande är dock arbetarens sociala eller politiska ställning, vilken är ovärdig ett bildat samhälle, samt den ringa uppmuntran kroppsarbetet åtnjuter. Ty har man t. ex. ej i dagarne tvekat att lämna en liten resestipendiefond på 10,000 rdr åt arbetare, då man helt illa upptog det någon drog i betänkande att kasta ut en lika stor summa för ett ändamål om vars gagn och nödvändighet man ej alldeles var övertygad. Detta var skamligt i sanning, att ens sätta i fråga något nekande, och vi skulle ej ha rivit i saken som nu är avgjord, om ej just detta »veto» kommit från just de mest »bildade» inom riksdagen. Förbättra arbetarens ställning genom att giva honom mänskliga rättigheter, och ingen skall tveka att bli arbetare, heter det ena alternativet; det andra: bliv kroppsarbetare, du, som fått bildning, och man skall skämmas att ej ge arbetaren sådana rättigheter, då man ju bland kroppsarbetarne skall finna personer av högre verklig bildning.

Därför, låtom oss, vi, som fått studier, men ej kunna svälta ihop vårt bröd, låt oss stoppa vår högfärd i säcken och, medan ännu kroppens muskler ha spänstighet, med »mod i barm och kraft i arm» gripa till plog eller spade, hyvel eller såg, järnspett eller stensättarjungfru, syl eller pressjärn, och arbetarne skall ej mer vara p a c k e t, och de å deras sida skola bortkasta allt hat och avund mot de övriga.

Stockholms Aftonpost, 26, 27, 29. 4. 1872.

En fristat under skräckregeringen.

I.

I slutet på 50-talet då ännu det gamla skoltyranniet florerade vid statens läroverk i Stockholm, på den tiden då 16 års ynglingar kunde läggas upp på en bänk och pryglas, då skolsalarne genljödo av nödrop från morgon till kväll, då en försummad kachesläxa eller en illa läst latinexplikation voro nog för att förstöra en framtid, då uppfostran med ett ord var en inkvisition och lärdomen en förbannelse — då fanns dock en fristad för den i akt förklarade, ett Amerika där friheten kunde väcka en slumrande intelligens, där människovärde tillmättes även den okonfirmerade, där det icke var ett brott att vara klent begåvad, där lärarne icke voro de unges dödsfiender, där rektorn icke var kunglig bödel, utan patriark — Stockholms Lyceum fanns och räknade det största lärjungeantalet samt åtnjöt på grund härav ett stort förtroende hos en del föräldrar samt mycket misstroende av det gamlas bekännare. Hit samlades från alla läroverk ungdomar, vars svagare naturer ej stodo ut med de dagliga kroppsstraffen, hit kommo ynglingar som blivit så gott som fördärvade och förhärdade av

det onaturliga behandlingssättet i statens läroverk och blevo i de flesta fall folk. Detta gav anledning till motståndarnes ofta upprepade beskyllningar mot Lyceum att detta skulle vara ett slags räddningsinstitut och Lyceum höll till godo med namnet och gjorde detsamma sig till ett hedersnamn. Det gick en frisk anda genom hela detta samhälle. Man kallade det självsvåld. Ynglingarne behandlades som individer var och en efter sitt skaplynne och icke som numror. Man kallade detta kurtis; man behövde icke vara i skolan förrän klockan 9 och man skämde bort pojkarne, men det var just detta man ej gjorde.

Lyceum var namnet på den akademi i Aten där Aristoteles under promenader i alléerna meddelade undervisning i filosofi, och kallades också därföre filosofskolan för den peripatetiska (den promenerande). Det var något peripatetiskt vid detta Stockholms Lyceum, det var frihet från reglemente och skolbänk och rotting och vanärande straff, det blev ett nöje att gå i skolan ifrån att ha varit en fördömelse och man behöll minnet från skoltiden verkligen som ett bland de minst oangenäma minnena från den förfärliga dressyrtiden som kallas barndom.

Från klockan 9 till 12 och från 4—6 varade undervisningen med onsdags och lördags eftermiddagar lediga. Detta var en lagom fördelning av arbetet. På läxorna höll man aldrig strängt, utan avsågs timmarne till att inlära något nytt, d. v. s. just läxorna och icke till att höra efter vad man lärt sig själv hemma och däri låg Lycei stora uppfinning. Skolan var en undervisningsanstalt och icke ett kontrollverk. Nog utav. — På Regeringsgatan låg gamla Lyceum med sina 8 klasser och sin kadettavdelning. Nu skola vi ta en

promenad genom den långa våningen men därunder ihågkomma att detta kan passera lika väl för femton år sedan som i dag. Vi börja från början eller i förberedande klassen. Detta skulle vara själva ingången till helvetet i en statens skola. Här sitter på en bordsända — det finns nog kateder också — en äldre man med kal hjässa, vänliga ögon och ett lärt utseende. Runt omkring, på knä på bordet, på bänkarne, stödda mot magistern, står en glad skara 6-, 7- à 8-åringar, ordentligt klädda, vita kragar, rena, kammade, som med nyfikna blickar betrakta det kolorerade planschverket över naturalhistorien, som här förevisas. »Det här är ett lejon, kom nu ihåg det medan jag berättar en historia;» och så följer en skildring från Afrikas öknar lika romantisk som i Hoffmans berättelser, mycket sannare och alltigenom fattlig. Hela skaran känner lejonets naturalhistoria, fastän de ännu inte veta vad det heter på latin och alla se att han liknar en katt fastän de ännu icke ha hört något om släktet Felis. »Kan någon gissa vad det här är?» — och magistern tar upp något ur sin ficka. Tjugo par ögon söka det nya föremålet, tjugo munnar stå halvöppna, man sitter på magisterns rockskört, man klättrar upp på hans knän, man flåsar honom i ansiktet när man sticker fram huvudet över hans axel — ingen kan gissa. Valfiskfjället ger uppslag till en ny historia. Då ringer klockan, lektion är slut — man vill höra mera men det är slut för den gången. Denna magister brukar ofta gå in på vetenskapsakademien borta vid Adolf Fredriks kyrka där han har något att beställa — han är en lärd man och barnen förstå honom ändå.

Nu kommer pastorn med kachesen, d. v. s. gråt

och stryk. Ingalunda! »Kan ni er läxa i dag?» »Nej den var för lång!» »Sätt er och läs över!» Man läser upp läxan högt innantill några gånger; förhör varandra och så säger man till när man kan! Och nog hinner man lära sig den boken på tio år. När bibliskan kommer får man återigen se på tavlor. Så kommer den unga löjtnanten och skall undervisa i räkning. Detta är ett tröttsamt göra och så snart de små börjat ge tillkänna någon slöhet eller vad man på andra håll kallar ouppmärksamhet och som ögonblickligen bestraffas som brott, brytes laget och man får marschera och gymnastisera några minuter för att sedan återta arbetet. Detta är en förnuftig undervisning. Nu fortsätta vi promenaden, alltjämt uppåt. Där undervisar mr M. i engelska, der monsieur C. i fransyska och herr S. i tyska, var och en på sitt modersmål. En ingenjör i matematik, en präst i religion, en tjänsteman i riksarkivet i historia samt i filosofi en filosof, icke som på Stockholms gymnasium en läsarpräst. Undervisningen ombesörjes av fackmän och är så praktisk som möjligt, detta var Lycei andra stora uppfinning.

Vi äro nu inne i högsta klassen, där studentkandidaterna sitta. Man håller just på att sjunga en kvartett under avvaktan på lärarens ankomst. Den äldsta eleven är en ung man som fyllt tjugofem år, den yngsta är sexton. Läraren inträder, sången sjunges till slut och man intar sina platser, vilka utses efter behag — inga flyttningar inom klassen företas och finnes således icke heller någon småaktig rangskillnad. Det är rektor B. som skall undervisa i filosofi. Denne man är en märkvärdig person. Klädd i en livpäls, ehuru det är i maj månad, väldiga galoscher och en ofantlig

käpp i handen utser han ett hörn, där han kan överskåda klassen, vilken är placerad runt kring tre stora bord; lockar till sig sin vita pudel och börjar föreläsningen. Men det är för vackert väder ute för att man riktigt skall känna sig uppmärksam och varmt är det också. Den stora snusdosan, klassens tillhörighet, börjar cirkulera. Denna står alltid framme på bordet och anser läraren icke under sin värdighet att anlita densamma vid förefallande behov. Den unge greven börjar piska sina ridstövlar med spöet — det står en gardist utanför och håller hans ridhäst — man börjar halvhöga samtal — en och annan avlägsnar sig under någon förevändning. Då tystnar läraren. Han överfar hela skaran med sina blickar. De flesta av dessa unga herrar har han handlett sedan de gingo i blusar nere i förberedande, dessa väl ordnade tupéer har han en gång luggat, han har sett tårar i dessa ögon, som nu skymmas av lornjetter, denne unge ryttare har en gång suttit på hans knä fast han då hade kängor, han känner dem vid förnamn, han vet deras svagheter och böjelser. Huru skall han nu tilltvinga sig den uppmärksamhet man ej vill skänka honom. Han har icke statens mäktiga våldsmakt att anlita, icke kan han portförbjuda dem som vägra att höra honom. Han återtar ordet utan vidare övergångar och förmaningar och börjar på ett nytt sätt. »Demostenes höll en gång ett tal i folkförsamlingen, vet ni. Det var som vanligt om Macedonien och om fosterlandets räddning. Det var således ett ganska intressant ämne. Men ingen hörde på, inte en enda. Atenarne voro ena stora lymlar. Nå, vad skulle den arme mannen göra. Han tänkte, jag känner mitt folk, det är en stor barnkammare, vi ska berätta sagor och han be-

rättade. Hör ni gubbar, sa han, har ni hört om Antistenes när han skulle resa till Korint och icke hade någon häst, det är en märkvärdig historia! Nej, sa de. Och det blev så tyst, så tyst. Jo, han hyrde sig en åsna och satt upp. Den som ägde åsnan gjorde sällskap. När det led åt middagen blev det hett, hett utav tusan plåtar. Men som det inte fanns något träd på långa håll så fanns det heller ingen skugga. Det är ju klart. Ja! Då kom Antistenes på det rådet att sitta av och lade sig i åsnans skugga för att vila. Detta ville ej ägaren tillåta, ty han hade hyrt ut åsnan, men icke hennes skugga. Då blev det process naturligtvis. Nåå! vem vann, vem vann? ropade församlingen. Vet ni vad Demostenes svarade? Jo, så svarade han. Detta, Atenare, lyster er att veta, vem som vann åsneprocessen, men vem som skall vinna när Filip en gång står utanför Termopyle — — —» Och nu reste sig gubben i hela sin längd, tog några steg över golvet och vände sig till en av de värsta pratmakarne som nu höllo sig tysta. »Säg mig exempel på ett hornslut!» Lektionen fortgick, och det förblev stilla och lugnt.

II.

Den största och vackraste rättigheten man vid Lyceum tilldelade de äldre på gymnasiiavdelningen var tankefriheten. Denna rättighet hade naturligtvis de tänkande redan tagit sig och ingen i världen kunde heller beröva dem densamma, men ingen förföljdes heller för sina avvikande åsikter och man är ju skyldig att ha åsikter redan då man konfirmeras och alla

voro konfirmerade. Föreningar hade bildats och inom dessa diskuterades frågor av allvarligaste slag. Man levde med de frågor som då stodo på dagordningen. Man rev ned med Renan och byggde upp med Parker — längre gick man icke då ännu. Religionslektionerna, som omfattade kyrkohistorien och dogmatiken, urartade till disputationsakter mellan läraren och lärjungarne, varvid den stackars prästen mången gång måste överge sina toleransåsikter och göra maktspråk gällande, men då uppstodo förhör sådana som detta: »Huru många gudar ha vi?» En! »Huru många personer i gudomen?» En! »Står det så?» Nej, det står tre men treenig är enligt logiken, som rektor B. lärt oss, en contradictio in adjecto, eller en självmotsägelse och får sålunda icke sättas!

Vid en maturitetsexamen hade ett teologiskt ämne blivit behandlat av en pietist och en fritänkare. Rektor B., som ville förekomma alla anmärkningar, visade dessa båda uppsatser för den andligt sinnade ecklesiastikministern vilken var närvarande i examen. Denne förvånade sig över att fritänkaren erhållit högre betyg än den rättrogne, men lät saken gå ehuru den otrogne tagit Kristi mänsklighet som ett faktum.

Denna frihet från allt tvång gjorde sig även gällande i rena formsaker. På gymnasiiavdelningen behövde man icke stiga upp när man fick frågan, vilket var en rent praktisk åtgärd som förekom onödigt buller. Man gick ut, när man hade något ärende utan att förut stiga fram till läraren och med ställningssteg och honnör anhålla om en permission, som man hade rättighet att ta sig på grund av naturrätten. Allt detta gjorde att den andliga utvecklingen gick fortare och när man kom till Uppsala, man icke direkte var

utsläppt ur barnkammaren, utan verkligen hade vissa åsikter, huru ungdomliga de än kunde vara, över livet. Under danska kriget 64 hade man i de översta klasserna en stående fond till inköp av krigstelegramerna, vilka spikades på svarta tavlan och av lärarne med stort nöje motsågos, då de därigenom ofta fingo underrättelserna så tidigt som möjligt och kunde detta mången gång ge anledning till diskurser som inkräktade på lektionen, men lämnade läraren ett gott tillfälle att komma i en mera personlig beröring med sina lärjungar.

När representationsförslaget genomkämpade sina sista stunder innan det blev lag, voro meningsskiljaktigheterna och demonstrationerna så livliga och uppträdena lika så stormiga som i en fransk nationalförsamling. Ridderskapet och adeln hade talrika representanter och ville öva våld på den demokratiska pluralitetens meningar. När inga skäl hjälpte, gjorde man som andra stormakter, man glömde sig och — slogs, för öppna fönster så att folksamling bildades på gatan och polisen måste uppträda för att få fönsterna stängda. När så frågan avgjorts, skolkade ridderskapet den första dagen och kommo igen den andra utan att få uppbära ett glåpord, ty det fanns också ett ridderskap utan sköldar. Samma uppträden förnyades vid första valen till andra kammaren. Man skrev av tidningarnes Stockholmslistor på svarta tavlan och efter någon diskussion slogs man ånyo om vilka som skulle strykas. Härmed fortfor man tills äntligen en morgon man fick det nöjet att skriva den antagna listan Adlersparre o. s. v., varav läraren tog sig anledning till några reflektioner över den nya riksdagsordningens fördelar o. s. v.

Nåväl, allt detta skulle mången anse som självsvåld eller brådmogenhet o. s. v., men huru skall man få ett släkte att förstå och rätt bära friheten, om man uppfostrat ungdomen till slavar, och ibland dessa ynglingar funnos icke allenast röst- utan även en valberättigad.

Lyceum har brutit traditionerna och har för sin idé, att framför allt utbilda den frisinnade människan och medborgaren, haft många svårigheter att bekämpa och lönats med mycken otack, men exemplet är följt och statens skolor hava tagit upp de nya idéerna och följden härav har blivit att Lyceum ej kunnat uthärda konkurrensen, men den gamle rektor B. har återigen tillämpat en ny tids idé, aktiebolagets, och har efter vad vi förnummit lyckats. Alla de gamla lärjungar, som nu hava blivit oberoende, skyndade sig att teckna och med större rörelsekapital skall nog Lyceum ännu en gång resa på sig och vinna lika stort förtroende som då det räknade 300 lärjungar och 30 lärare. Skola de enskilda läroverken en gång få statsanslag så är Lyceum n:r I på listan, ty detta har åt statens läroverk utfört experiment i uppfostringsväg, sådana som staten aldrig skulle ha vågat, och därigenom visat vägen för de officiella förbättrare, som sedan uppträtt på det pedagogiska området.

Svenska Medborgaren, 8, 11. 7. 1872.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —.*

Postskriptum

från

Fredsligans kongress i Bern.

Herr Redaktör! Jag behöver icke för er upprepa historien om mina missöden, som hindrade mig från att bevista Fredsligans kongress i Bern. När jag imellertid på torsdagen fick läsa i Tiden, att ni bestämt räknat på min närvaro vid mötet, reste jag på fredagen för att åtminstone få vara med vid sista sammanträdet, vilket enligt eder notis, den enda jag (utom den vilseledande i Der Bund) kunnat uppspåra här i bergen, skulle hållas lördagen den 9:e. Då jag anlände till Bern och i Palais Fédéral hörde efter var kongressen skulle hållas, möttes jag av den nedslående underrättelsen att »det var slut». Jag skulle just gå min väg, ledsen över att ha mankerat er, mankerat kongressen och själv förlorat nyttan och nöjet av en samvaro med optimister av plikt, övertygelse

* Breven hava av ledsamma anledningar blivit oskrivna!

och hopp, icke yrkes-optimister, som äro anställda för att, genom att säga det allting är bra som det är, undanhålla alla försök att få det bättre, då jag i trappan möter sekreteraren, Times' korrespondent mr Appleton, vilken välvilligt införde mig i den nu tomma salen, där sammankomsterna hållits och där han skaffade mig alla de upplysningar, som nu, men för sent, kunde vara mig till uppbyggelse, men er, som troligen redan haft Times till ert förfogande, till ringa nytta. Vid anställd forskning i matrikeln över de närvarande medlemmarne såg jag till min glädje fyra namn: ett från vartdera av de skandinaviska länderna och ändå ett till från Sverige. Där fanns namnet på Fredrik Bajer från Danmark, von Konow, vicepresident i Norska stortinget och Karl von Bergen med fru från Sverige. Ett ganska starkt hopp att von Bergen haft Tiden i åtanka lugnade mitt sjuka samvete. Jag gick genast och sökte von Bergen, som jag träffade sysselsatt med att lacka igen ett brev till er, herr Redaktör. Von Bergen, som jag icke sett på ett halvt år, var mig ett kärt möte, men jag såg att ni skaffat honom flere grå hår, än ni skaffat mig, gode landsmän! Han var på väg till Italien, men hade av den förhatliga karantänen nödgats stanna i Schweiz, något som han just icke sörjde över, ty han fann sig gott i detta enkla land, där friden skulle råda ännu bättre, om icke de höga beskyddarne, stormakterna, gjorde allt för att störa den, och där upplysningen i somliga fall skulle vara större, om icke de stora kulturländernas höga »kultur» i form av moraliska och religiösa fördomar strömmade in genom bakportarne, oaktat alla anställda försök att få avlopp. Vändande nödvändigheten i nytta ämnar nu v. Bergen

vid Lac Leman och i och för en essai om Rousseau och Voltaire här skaffa sig den »milieu» i luft, landskap och omgivning, han behöver för att belysa de ryktbare tvivlarnes arbeten, skrivna och upplevda här vid Génèversjön.

Imellertid erhöll jag nu upplysning om, att Fredsligans medlemmar skulle som vanligt klockan ½8 träffas på en enkel fest på det utanför staden belägna utvärdshuset Schänzli. Som jag var nyfiken att se och tala vid meningsvänner från de flesta av Europas länder, stannade jag, och efter samtal med v. Bergen om vad som i riket sig tilldragit, sedan jag lämnade det, begåvo vi oss efter intagen middag ut ur staden.

Mörkret föll, ty det faller tidigt här, och vid åttatiden gingo vi upp genom allén till Schänzli. Framför ett stort Café chantant, som vi icke läto störa oss av, låg terrassen med plataner på en ganska vacker höjd, med staden på andra sidan Aar som fond. Månen gick upp och lyste på det väldiga alppanorama, som Berner Oberland erbjuder.

Men festsalen, festen! Ingen festsal, inga flaggor, inga kulörta lyktor och tänk ingen sexa eller supé. Vid ett par långa bord under platanerna sutto inbegripna i halvhöga samtal, herrar och damer av Fredsligans medlemmar. Ingen mat på det odukade bordet. En och annan ölsejdel, en siphon, en liten flaska vitt vin av landets; framför många var bordet tomt. Man hade synbarligen icke kommit hit för att äta och dricka. Jag började naturligtvis med de skandinaviska bekantskapernas stiftande. Fredrik Bajer, om vilken jag mycket läst och hört, gjorde på mig ett intryck av en ärans man. Han var välviljan själv, men i hans ögon lyste den eld, som värmer och även

kan bränna till, om det gäller. Von Konow var en enkel man i sitt uppträdande, men en kunnig och troende. Han var stilla glad över den norska sakens rätta gång, men han hade icke slagit sig i ro, och han visste, att det arbete som förestod kanske var lika svårt som det nyss utförda. Han tillhör den avdelning av norska vänstern som kallas liberala, och vilka vilja reformer av genomgripande art, emedan de veta, att framtiden fordrar nya människor och icke blott nya institutioner.

Så började jag se mig om på utländingarne, vilka på avstånd föreställdes av mina nordiska vänner. Högt över alla reste sig den ungerske general Türrs väldiga gestalt: »Saul bland profeterna», krigsmannen, Garibaldisten bland Fredsvännerna. Vid hans sida markis Alfieri, vice president i senaten, ett romerskt kejsarhuvud i kött. En näsa som Marcus Aurelius' och en hals i dessa stora hudveck, som man trott vara »idealiserade» på kejsarhuvudena. Professor Büchner (kraft och materia), vit i hår och skägg, lugn, sluten, som om han vant sig under ett halvt liv att lämna det tanklösa legitimerade pratet utan gehör; han talar vid den schlesiska grevinnan Schack, om vilken senare jag icke känner något »intressant» att meddela, oaktat andra nog göra det. Där sitter Ruchonnet, Edsförbundets president förra året, radikalismens talangfulle och energiske förkämpe. I parentes anses presidentskapet i Schweiz endast vara ett ordförandeskap utan vidare vikt; »den förste bland jämlikar», vald för ett år, utan någon makt. Ovanligt är därför icke att finna schweizare som ej känna namnet på årets president.

Inga ordnar, inga uniformer! Ruchonnet ser ut

som en lång fransk-schweizisk bonde med sin stora gula halmhatt och tyckes mera vara medveten om sin kraft än om sin makt och allra minst om sin storhet. Där sitter mr Pratt, Englands moderne Franklin. En rik man, som håller på att ödelägga sin förmögenhet på arbetsfrågans lösning; han talar vid sin förträffliga hustru, vars sällskap icke synes hava förlorat något av sina behag, oaktat så många nya intressanta bekantskaper kunde ha varit lockelse nog.

Det är fruntimrens närvaro också, som troligen ger denna enkla samvaro en prägel av högtidligt allvar. Vackert utan anstrykning av det vedervärdiga, moderna galanteriet, har också general Türr i sitt betänkande till Fredsvännerna betonat kvinnans stora inflytande vid fredssakens genomförande. Men festen, sexan, talen, verserna, skålarna! ropar mine gode landsmän. Jag skulle naturligtvis i ett festreferat som detta icke kunnat undvara dessa nödvändiga ingredienser, men tyvärr kan jag icke ge något festreferat. Ty vi åto ingenting, drucko knappt någonting (någon »stark» dryck såg jag ej), vi hade inte ett enda tal, ingen enda liten vers, ingen skål, inte en gång den skymfliga för kvinnan, ty hon var närvarande utan att vilja bli tackad; kanske hon själv var tacksam över att få vara med. Vad som skulle sägas, var redan sagt i talarstolen, vad man hoppades uttalade man halvhögt till sin granne, vad man trodde det visste alla förut. Inga sangviniska drömmar utskrekos i rusets vansinne, inga överdrivna beröm uppeldade av matfebern östes över de framstående män, som »hedrat sammankomsten med sin närvaro», men där såddes i det tysta, och man skildes med känslan av att man talat vid kloka människor, vilkas ord man i morgon kunde

bygga på, och vilkas sympatier, uttalade på sju språk, verkade stärkande. Och klockan 10 gick man hem, följande den vackra schweizerseden att vila om natten för att kunna uträtta något om dagen.

Detta var ju ett tarvligt festreferat, men man kunde ju inte vänta sig mer av en fest, som kostade — 20 centimer!

Tiden 16. 8. 1884.

Vilja folken krig?

(Ett uppfriskat minne.)

När fransk-tyska kriget bröt ut 1870, sände de franska arbetarne följande manifest till alla europeiska, även de tyska arbetarne.

Arbetare!

Ännu en gång hota äregiriga politici freden under förevändning av den europeiska jämvikten och nationaläran.

Franska, tyska, spanska arbetare, må våra röster förena sig i ett ogillande mot kriget*.

I våra dagar kunna samhällena icke hava andra grundvalar än produktionen och dess rättvisa delning.

Arbetets delning, som med varje dag gjort utbytet nödvändigare, har även gjort nationerna solidariska.

Kriget om övervälde eller för en dynasti kan i arbetarnes ögon endast vara en brottslig orimlighet.

Som svar på de krigiska acklamationerna från dem, som avbörda sig sina pålagor med blod, och som

* Jämför härmed fabeln om att folket ropade mest på kriget. Folket bestod den gången av kejserlig »pöbel», som skickades kring gatorna att skrika liksom våra kända hurrabasar.

finna i allmänna olyckor en källa till nya spekulationer, protestera vi som vilja freden, arbetet, friheten.

Vi protestera:

Mot människosläktets systematiska förstörande;

mot förslösandet av folkets pängar, som endast skola begagnas till att göra jorden och arbetet fruktbara;

mot blodsutgjutelse för tillfredsställandet av egenkärlek, monarkiska ärelystnader, kvästa eller otillfredsställda.

Ja, med all vår kraft protestera vi mot krigen, i egenskap av mänskor, medborgare och arbetare. Kriget är de vilda instinkternas och nationalhatens uppväckande.

Kriget, det är styrelsernas förvända medel till att kväva friheten.

Kriget är förintandet av den allmänna förmögenheten, frukten av vårt dagliga arbete.

Tyske bröder!

I fredens namn hören icke på de avlönade eller tjänsteskyldiga röster, som söka bedraga er angående den verkliga andan i Frankrike.

Förbliven döva för oförnuftiga utmaningar, ty krig mellan oss skulle vara brodermord. Förbliven lugna, såsom ett stort och tappert folk kan vara det utan att förlora något av sin värdighet.

Vår tvedräkt skulle endast medföra despotismens triumf från båda sidor om Rhein.

Härpå svarade de tyska arbetarne:

Franska arbetare!

Även vi vilja freden, arbetet, friheten! Det är därför vi av hela vårt hjärta förena oss med er i er protest, ingiven av ett brinnande nit mot alla de hinder man lagt för vår fredliga utveckling och mest mot det vilda kriget.

Intagna av broderliga känslor, lägga vi våra händer i edra och vi bedyra såsom hederliga män, som ej veta ljuga, att i våra hjärtan icke finns det ringaste av nationellt hat, att vi äro underkastade våldet, och att vi endast rädda och tvungna inträda i krigarnes band, som vilja utbreda förstörelse och elände över våra fredsälskande länder.

Även vi äro dock stridsmän! Men vi vilja strida med det fredliga arbetet och av alla våra krafter kämpa för vårt och mänsklighetens bästa; vi vilja kämpa för frihet, jämlikhet och broderskap, kämpa mot våldsmännens despotism, som undertrycker friheten, mot lögnen och sveket, var hälst de komma ifrån. Högtidligt lova vi er, att varken trummans buller eller kanonens åska, varken seger eller nederlag skola komma oss att glömma vårt arbete för att förena alla länders utkastade i ett enda stort förbund. Vi känna icke mer några gränser, emedan vi veta, att på båda sidor om Rhein, i gamla Europa liksom i unga Amerika leva bröder, med vilka vi äro färdiga att gå i döden för vårt mål: den nya fristaten. Leve freden, arbetet och friheten!

*

Dessa förståndiga människor, som voro nog »opatriotiska» att utfärda dessa vänskapsförsäkringar, och

vilka troligen icke ansågos »politiskt mogna» att yttra sig i folkförsamlingarna, de skickades strax därpå att skjuta ner varandra för det »patriotiska» syftet att få antingen en tysk eller en fransman på — Spaniens tron!

Att folken hata varandra är ej så sant! För ett år sen hände i Paris på ett stort arbetaremöte, att en polack, för att smickra sig in hos fransmännen, började sitt anförande med att förklara sig vara tyskhatare. Han avbröts genast av parisarne med den anmärkningen, att här icke vore någon förening för tyskhatare, utan en förening för arbetare av vad nation de än voro, ty nationerna äro godtyckligt gjorda av dynastierna och göras om vid varje krig.

Eget är att höra, huru varje försök till anslutning mellan främmande folk till fredligt förbund utropas som fosterlandsförräderi. Men när den heliga alliansen 1815 faktiskt bildade sin fredsliga, då var det ett heligt verk. Folkens fredsliga, som vi nu arbeta på, den är ohelig! Vad kommer det av?

För närvarande ha vi som bekant i Europa en stor kejserlig-kunglig fredsliga (allians) mellan Ryssland, Tyskland, Österrike, Italien och som man påstår Skandinavien. Varför ta icke dessa höga fredsvänner ut steget och inbjuda England, Frankrike och Spanien med, så är ju den stora fredstanken förverkligad?

Tiden, 25. 8. 1884.

Andarne hade vaknat.

August Strindberg om sin ungdomstid.

Andarne hade vaknat och det var en lust att leva! Siste Atenaren bröt sig in genom skolans eljes så väl slutna dörrar och slog ner augsburgiska bekännelsen och Norbecks teologi; Cramérs »Avsked ur kyrkan», satte oss i händerna lätt hanterade vapen, med vilka läraren i kristendom hade svårt att reda sig; Renans »Jesu levnad» blev föremål för föredrag i den lilla lyceistföreningen »Fratres Amicitiæ Veræ». Lektionerna i teologi antogo i sjunde klassen formen av disputationer, vid vilka pastorn alltid med ett skeptiskt leende gav opponenterna rätt. Så kunde man få höra lektioner som dessa:

Pastorn: Hur många personer ha vi sålunda i Gudomen?

Lärjungen: En!

Pastorn: Ja, men hur många ha vi enligt Norbeck?

Lärjungen: Enligt Norbeck tre, men rektor B. har i filosofien sagt att treenighet är en contradictio in adjecto.

Pastorn (leende): Har han sagt det verkligen?

Pastorn var ateist och naturvetenskapsman efter vad vi vid senare sammanträffande med honom ute i livet erforo. En annan gång, då han tyckte vi gått för långt, frågade han vad vi egentligen bekände för lära. Några uppgåvo sig vara socinianer, andra ateister, andra åter rätt och slätt fritänkare.

Följderna av denna religionsfrihet började visa sig. Vi voro naturligtvis alla konfirmerade (utom judarne), ty dessförinnan fick man ej bära hatt och pincené. Vi kände oss sålunda såsom karlar, män för sig, och vi började vilja bli ärliga. En stor strejk för uteblivandet ur morgonbönen anordnades. Ute i förstugan på vedlåren sutto en del och avvaktade bönens slut, andra läste över sina läxor inne i klassrummet. När nu rektorn såg det tomrum, som uppstod i bönesalen vid sjunde klassens uteblivande, anställde han razzier, dels i förstugan, dels i klassrummet. Vi vädjade till vår irrlärighet. Han varnade oss inför hela skolan och befallde oss komma i bön. Vi trotsade och anhöllo om samvetsfrihet. Då höll han i klassen ett enskilt vänligt samtal med oss och bad, att vi »av vänskap för honom skulle göra honom den tjänsten endast närvara vid bön, så att vi icke måtte giva ett dåligt föredöme för de yngre». Vi svarade vänligt att det vore ett dåligt föredöme att hyckla, och vi erinrade honom om, att han lärde ett under filosofiska lektionen och ett annat under morgonbönen. Han blev svarslös, och vi rördes över hans olycka, ty hans existens berodde på läroverkets anseende, ty det var ett privatläroverk. Vi gingo i bönen, men vi knäppte ej ihop händerna, stego ej upp, deltogo ej i psalmsången, ty vi ville ej hyckla! Under hans bibelförklaring, som på grund

av det samtidigt uppstigande läseriet nu infördes, angrep han en morgon särskilt mig, steg ned från katedern och tog ur min hand den bok i vilken jag läste. Varvid följande diskurs uppstod:

Rektorn: Du sitter och läser över dina läxor under bönen?

Ego: Nej det gör jag inte.

Rektorn: Läser du dåliga böcker då?

Ego: Nej det gör jag icke. Jag läser en god bok.

Han tog boken och undersökte den. Det var en kort framställning av Hegels filosofi. Rektorn var som alla hans samtida Hegelianare. Åter var han svarslös! Men han var icke mållös, utan slungade ut en varning mot »de falska profeter»! Ecklesiastikministern, som givit läroverket dimissionsrätt, hette Fredrik Ferdinand Carlsson! Stackars rektor! — Hans filosofiska lektioner blevo efter den stunden mera reserverade, och vi fingo aldrig några vapen mer från dem. Reaktionen hade börjat.

År 1867 tog jag studentexamen. Vid det tillfället hade ecklesiastikdepartementet utgivit ett teologiskt ämne i svensk skrivning. En av kamraterna, van vid samvetsfrihet, hade behandlat det rationalistiskt, en annan hade tagit det ortodoxt. Rektorn var orolig, ty krian var väl skriven. För att imellertid förekomma obehagliga följder, gick han examensdagen fram till statsrådet och förelade honom de två skrivelserna. Här skall statsrådet se huru en ortodox och en rationalist behandlat samma ämne, sade han. Statsrådet läste, rynkade ögonbrynen, men teg. (Rationalisten är nu deist och postman i Uppland och känd som en god vissångare*, ortodoxen är ateist

* Författare till den berömda »Nya folksången».

och pastorsadjunkt.) Kriorna förvaras troligen i ecklesiastikdepartementets arkiv, där de i så fall kunna beses.

Men andarne voro fria! Hände ett par år efteråt att en yngling vid samma läroverk slog sig lös och uppträdde på det stora religionsfrihetsmötet i La Croixs salong och höll ett entusiastiskt föredrag för samvetsfriheten. Följande morgon framkallades han vid bönen i skolan och erhöll en grundlig varning av läraren, vilken i morgontidningen läst referat om hans uppträdande. Lärjungen var — Emil Hillberg och läraren — Otto von Feilitzen.

Vid nya elementarskolan hände några år senare, att vid stora årsfesten som skolans vittra förening höll i närvaro av rektor (Staaff), lärare (bl. a. Jonas Spilhammar), föräldrar och syskon, en yngling steg fram och höll ett glänsande föredrag, i vilket han om Jesus Kristus begagnade uttrycket »Svärmaren från Golgatha». Detta väckte icke någon vidare storm och ynglingen förstörde icke sin framtid!

År 1868 var jag lärare för en aktad läkares, numera professor X:s döttrar. De skulle icke få gå i någon skola och förstöras av dåliga läror. Jag var ålagd att icke läsa katekes med dem, utan endast föreläsa bibliska historien och giva densamma en rationalistisk utläggning. Flickorna skulle icke konfirmeras, så var det bestämt! Men tiden gick. Mörkret föll på, ovanifrån, som ljuset! Nu äro mina flickor konfirmerade för länge sen, vigda för länge sen och en är pietist!!!

Så uppfostrades jag! Andlig frihet, samvetsfrihet fanns då faktiskt, om icke i lagboken! Då talade man vad man tänkte, då skrev man som man

talade; det är fjorton år sen! Vad har sedan hänt? Jo, man har lärt sig att tiga, man har lärt sig att ljuga! Man har blivit klok, man har lärt sig respektera andras meningar, det är, man har lärt sig att respektera vidskepelse, respektera lögn, respektera allt som är respektabelt! Men jag kunde icke lära det! Jag skrek ut i »Mäster Olof» redan 1872, men jag bragtes till tystnad — tills 1882. Då, efter tio år, tio förfärliga år, då fick »Gert Bokpräntare» tala ut, och Emil Hillbergs mäktiga stämma fick hjälpa min av nöd, mödor, sorg försvagade röst att ryta ut vad man tänkte i det tysta under dessa långa skymningsår!

Men man låtsades icke förstå ännu! Man svepte det skönas slöja över saken och estetiken tog hand om den.

Vi måste tala ett renare språk, tänkte jag. Och så talade jag sanningens enkla, råa språk!

Nu förstod man! Och nu förstod man att det var allvar, nu förstod man att det var fara!

Och nu, när man trampat ner våra unga skördar, nu när man myllat vår ungdoms förhoppningar, nu säger man att vi förlorat illusionerna!

Varför tog man våra illusioner om samvetsfrihet, om människans första oavytterliga rättighet — tankefrihet!

Varifrån har mörkret kommit? Hur har förruttnelsen kunnat så angripa andarne?

Svaren det, I, män och kvinnor, som varit vittne till att man år adertonhundra och åttiofyra hotat i fängelse sätta en man som icke respekterat vidskepelsen!

Tiden, 25. 10. 1884.

Var är krokodilen?

»Bra ruttet, Lejon!»

Krokodilen var fordom ett heligt djur, men sedan man börjat nerdraga det heliga, har han fått dåligt anseende. Krokodilen har starka tänder och en hård hud, lever i floder där de starka strömmarne gå, älskar solen och tycker mycket om negrer. Olyckligtvis är han icke så grym som han ser ut, och kan stundom kvida som ett barn.

Lejonet är ett »kungligt djur» med sammetstassar och rivande klor. Lejonet är ett natt-djur, som jagar i mörkret och får ont i ögonen när det ser mot solen, kryper på sitt rov och älskar icke negrer, alldeles som hickmanniterna.

Det var en konung i Thule som tyckte mycket om lejon och hade därför köpt sig ett rytande sådant och höll det i bur. (Man påstod till och med, att han hade döpt det själv!) Vid det stora höstoffret, eller pigflyttningen, skulle det hållas ett intåg och man behövde för ändamålet något ovanligt, något nytt, ty lejonet var vordet gammalt, hade mistat tänderna, och så länge viftat med svansen att den var som en tjurpisk, och dugde inte mer i intåg. Lejon tele-

graferade efter krokodil. Han låg just vid den kornblå floden och hade ungar.

— Kom hem, så få vi ta ut tänderna på dig! sa telegrafen.

— Nej tack, sa krokodilen, jag behöver mina tänder själv.

— Kom hem ändå, sa telegrafen, så ska du få något gott.

— Jag har gott som jag har det, mente krokodilen.

Vännerna telegraferade och sade:

— Kom hem och bits, krokodil!

— Jag ska tänka på saken, sa krokodilen. Gick till krokodilmor och sa: se efter ungarne mor, jag ska hem och bitas. Och så telegraferade han:

— Jag kommer hem!

Och så kom han hem. Och när han kom hem, stodo alla krokodilvännerna* och hälsade honom, och de kvedo inte alls som barn och man talade bara om krokodilen i hela stan.

Men lejonet blev avundsjukt och tänkte:

Det var dumt det här! Jag måste bli vän med krokodilen.

Och så gick lejonet upp på hotell W. 6, där krokodilen bodde.

— Vi skola vara vänner, vi, sa lejonet.

— Topp, sa krokodilen, och de omfamnades och gräto (krokodiltårar).

— Du är inte så ond som du ser ut, sa lejonet!

— Och du inte heller. Tänk om vi skulle bitas tillsammans?

* Icke att förväxla med Evangeliska ynglingaförbundet »reptilynglingarne».

— Varför inte? sa lejonet.

— Tror du på Kristi gudom? frågade krokodilen för att vara försiktig.

— Inte ett spår, sa lejonet. Jag tror inte Kristus var Gud, men Guds son var han.

— Alldeles som de andra människobarnen, ja. Men på de yttersta straffen då?

— Inte det heller.

— Nå, då ska vi arbeta tillsammans, sa krokodilen, för jag håller strängt på dogmerna om Kristi människodom och frånvaron av de yttersta straffen. Jag är ortodox, ser du, i det fallet!

Lejonet tog svansstumpen under armen, viftade, och sade krokodilen artigheter om hans bok, vilken han fann lika »god» som Max Nordaus.

— Apropå de konventionella lögnerna, sade krokodilen, varför predikar du inte som du pratar?

— Jo, ser du, sa lejonet, man får inte säga allt!

— Därmed har du sagt allt, lejon! Man får inte säga allt! Tag hit din hand, nu äro vi vänner för livet!

För att övergå till lättare samtalsämnen inbjöd lejon krokodil på en kopp te hemma hos sig. Krokodil, som varit i lejonkula förr, tackade och lovade infinna sig. Men så kom kungen i Thule hem. Krokodil som inte tyckte om att hela natten bli utvisslad av lokomotiven utanför W.6, hade flyttat till Grand hôtel.

När konungen i Thule fick se flaggen på Grand hôtel, talade han och sade:

— Varför är flaggen oppe på Grand?

— Jo, svarade rikshistoriegrafen, krokodil är hemma!

På aftonen om samma dag strök flaggen på fyrkanten och krokodil erhöll ett vänligt brev från lejon att han icke kunde ta imot honom på te, därför att teköket hade spruckit och fina brödet var slut.

Därpå sammankallade lejon sina vänner i skymningen till Blasieholmskyrkan, och inbjöd krokodil att se på hur han åt opp honom. Men krokodil tackade, ty han skulle bort på middag och träffa Knut Wicksell. Imellertid höll lejon sin förevisning i Blasieholmskyrkan. Han åt eld, han åt dynamit, han slukade socialister och realister, han sväljde nihilister och anarkister, han åt upp den offentliga lögnen och tog ut den som en nordstjärna ur bröstfickan, han tuggade Gamla testamentet och Hartmanns filosofi, så att det rev honom i buken.

— Det var en riktig krokodil att äta, sa folket. Men var är lejonet?

— Här är lejonet! sa lejon.

— Men var är krokodilen?

— Jag är lejonet, sa lejon, jag är ett djur, skrek han, jag är ett kungligt djur, röt han.

— Ja, det vet vi, ropade folket, men var är krokodilen som du skulle äta opp?

— Jag bor 38 Skeppsbron, sa lejon, och jag är ordförande i slakteribolaget och konsumtionskapellet och jag träffas säkrast i Lejonbacken eller lilla borggårdstrappan.

— Ja, det vet vi! svarade folket, men var är krokodilen? Var är krokodilen? — Du är lejonet, lejon, det kungliga skymningsdjuret, som icke tål dagsljuset, men var är krokodilen, som älskar solen och de starka strömmarne?

— Var är krokodilen?

— Det är sant, sa lejon, och kröp hem till Skeppsbron, jag glömde ju att äta opp honom.

Men folket ropade och de ropa än:

— *Var är krokodilen?*

Tiden, 28. 10. 1884.

Kapitalet och litteraturen.

Herr Redaktör!

Som jag icke läser svenska tidningar sedan jag, utdriven ur mitt lands litteratur, nödgats publicera mina skrifter på danskt språk i Danmark, där man erbjudit mig gästfrihet, har jag ändock genom brev och rykten hört om att en agitation för åstadkommande av ett s. k. digtergage vore i verksamhet. Jag trodde sålunda att det var meningen att till riksdagen hänvända sig om anslag såsom man gjort i Norge åt Björnson, Ibsen, Lie m. fl.

Jag må säga att denna tvångsbeskattning varit mig motbjudande, och jag har icke förstått hur en man som Björnson, vilken funnit det omoraliskt av konungen att leva på vänsterns pängar, själv vill mottaga tvångsskatt av rojalister och högermän.

Detta är lika omoraliskt, synes det mig, som när Lutherska statskyrkans präster icke förakta att leva på ateisters, katolikers och judars bekostnad.

Kiellandssaken framstod för mig såsom en löjlig politisk »hyvel». Björnson hävdade digtergagets förträffliga inflytande på litteraturen med påståendet att de norska subventionerade författarne ännu aldrig nedlåtit sig att gyckla. Men nu har Björnson gycklat

i en fars, och han har gycklat med en allvarsam sak, som han ej förstår, familjeförsörjarens arbete, och han har vad värre är varit omoralisk, då han försvarat den lättjefulla hustruns otrohet mot den flitige mannen som arbetar för henne. Jag har sålunda ingen tro på digtergage och dess inflytande på författarens inspirationer.

Nu finnes i Sverige ett anslag av 6,000 kronor att utdelas till svenske författare av framstående vitter förtjänst, utan avseende på religion, politik eller moral. Nu skulle jag naturligtvis haft av dessa medel, men dessa medel äro av svenska akademien förvaltade i form av reptiliefond och utdelas endast åt författare utan framstående vitter förtjänst men med fästat avseende på politik, religion och moral. Men nu har jag aldrig sökt av dessa medel, ty man skall söka dem (i frack och vit halsduk), och jag vill icke emottaga något av dem heller, men jag skulle ha rätt att fordra att dessa medel indrogos. Ty om de aldrig funnits skulle Sverige nu ägt flera manliga författare som tagit sin uppgift annorlunda än de gjort. Dessutom utgör tillvaron av en sådan fond ett medel varigenom överklassen kan på ett billigt sätt skymfa sina motståndare. Jag måste sålunda alltid ta det som en skymf (personlig eller ej) att icke akademien uppskattar min talang lika högt som — ja, vad heta de allt? — herr Wallins, tror jag, herr Hallbäcks, tror jag, Per Thomassons m. fl. Lyckligtvis börjar en annan mening om denna akademiens uraktlåtenhet att träda fram. Det finnes nämligen folk som anse denna skymf mot mig återfalla på akademien, som därigenom visat en stor brist på smak; snille har man upphört begära av denna fina klubb. Detta är

mina meningar om digtergage, att de äro engagemang, vilka en författare ej bör ikläda sig.

Nu får jag emellertid veta att det stipendium man tillämnat mig skulle vara ett enskilt sådant, hopkommet av meningsvänner. I så fall begriper jag icke vad denna privataffär angår svenska tidningar.

Att av partivänner understödjas finner jag mycket rimligt. En åtar sig att gå fram, ta skotten i förpostfäktningen, för att de andra skola få storma fram, ta äran av segern och vilan efter triumfen. Han sätter till (jag vill icke begagna ordet offra) hälsa, krafter, frid, bana, levnadsbröd, kanske liv, och medan han går på ber han vännerna tänka på hustrun och barn. Det är ju ganska rimligt.

Jag har sålunda icke av någon romantisk högfärd avsagt mig den så vänskapligt erbjudna hjälpen. Jag har avsagt mig stipendium eller vad man vill kalla det, emedan jag ej vill binda mig vid ett meningsparti; och att ta subsidier av personer mot vilkas meningar och verksamhet jag måste resa mig förr eller senare, det kan jag ej. Det är för stor förödmjukelse.

*

En annan sak är den, om en författare i min ställning skulle behöva anlita hjälp för att existera. Att vi icke skriva gratis, det är ju bekant; herr Wirsén vandrar icke ens till Golgatha att gråta under ett par hundra kronor arket. Men den föreställningen att vi skulle få arvoden av förläggarne, att vi över huvud skulle få något av förläggarne är i viss mån falskt. En förläggare är egentligen en onödig mellanhand. Han behöver bara äga en pulpet, en kopiebok och

en springpojke, samt skaffa sig två namn till ett bankkreditiv så är han färdig.

Denna onödiga mellanhand, onödig emedan han oftast varken trycker boken eller säljer den, har i Sverige utbildat sig till ett skrå, som har alla bokhandlarne i sin hand eller, om man vill, sina klor. Därför kan icke den enskilde författaren förlägga sina arbeten själv. Bokhandlarne taga endast order och redovisa endast till förlagsföreningen.

Förläggaren är, åtminstone för författaren, en högst nödvändig och högst obehaglig uppenbarelse. Han sitter och dömer över manuskriptets öde, om det skall bli bok eller ej. Han föreslår författaren ändringar, och han kan även helt enkelt ta sig små friheter i manuskriptet vid korrekturet, till och med utan författarens frågande. Så hände mig vid ett av mina större arbeten att jag vid läsningen av det tryckta ej kände igen min text. Den var också helt enkelt ändrad. Detta att ändra en skrift som är signerad av en författare borde väl anses av lika natur som att ändra valören på en accepterad växel.

Närmare vill jag orda om allt detta i en tillämnad skrift: Kapitalet och Litteraturen.

Detta att litteraturen ligger i handen på en affärsman (förläggaren har endast affären till mål, längre fram äran), skulle nog vara praktiskt om ej förläggaren även ville vara litterat och censor, och om han ej toge en oskälig vinst. Det är han som tar arvode av producenten = författaren, och han beräknar alltid minst lika mycket som författaren. För vad? För det att springpojken slår in paketen när det kommer rekvisition. Genom detta minskas författarens behållning i onödan och han kan genom svårigheten att kunna leva frestas

att producera fortare än om han ej hade ekonomiskt tvång. Dålig ekonomi kan ej ensamt framkalla författare, såsom några mera enfaldige än elake överklassare velat påstå. Ty om så vore, skulle vi ha mycket gott om författare, och akademien skulle ju då regelrätt motverka sitt ändamål: framdragandet av författare, då den söker genom anslag motverka dålig ekonomi.*

Jag tror tvärtom att en viss säkerhet i livsvillkoren ger självständighet och produktionsförmåga, och författarne skulle vara mera oförskräckta om de ej såge hungersdöden grina bakom sig. Författaren, som nu skall föda förläggaren och hans familj (den väsentliga nytta förläggaren gör är att han ombesörjer recensioner, när han kan), författaren som skall på sitt arbete ge bokhandlaren 30 procent av vinsten, betala boktryckare, papper och annonser, måste sålunda avlöna en ofantligt dryg och dyrfödd personal, och okunnig om affärer skall han alltid bli den lidande. En av mina förläggare har på ett av mina arbeten tagit fyra gånger så stor vinst som jag och jag fick ändå tryck, papper och bokhandlarprovisioner på mitt konto. Och ändå skriver man om våra höga arvoden. Förläggaren som har förskott i banken, såvida han icke samlat kapital på andra författares arbeten, betalar ehuru ogärna, författarens arbete vid manuskriptets avlämnande. Detta kallar han förskott. Några förskottera verkligen arbetet under dess gång, men när arbetet är tryckt har författaren konsumerat hela det s. k. arvodet och har därjämte ofta ny skuld. Och ändå

* Reptilchefen i Preussen herr Treitschke har nyss i Preussische Jahrbücher låtit driva den satsen att mitt författeri endast varit en frukt av dålig ekonomi. Vad skall man svara på det?

skriker man över vår stora vinst. Vinst är väl ändock det som blir över sedan levnadskostnaderna äro betäckta. Jag har bara haft förlust på mitt arbete, och på detsamma gjort omkring 10,000 kronors skuld.

Huruledes jag skulle ha skrivit för att få vinst, det vet jag, men att jag icke skrivit så, det berömmer jag mig av.

*

Förläggarens vinst borde vara mindre. Därigenom kunde också böckerna säljas billigare och därigenom komma till sin bestämmelse, till dem som bäst behöva upplysning. Men förläggarhögfärden gör att böckerna skola tryckas fint och dyrt. Den vinst en författare skulle ha på sitt arvode bleve ett naturligt sammanskott av meningsvänner, fienderna antagas icke köpa hans böcker, och en ny bok full med nya, dyrförvärvade tankar, som kunna göra tusende människors liv lyckligt och fruktbart, är väl värt de få kronor boklådspriset anger. Men så litet av detta sammanskott stannar hos författaren. Den »dyra administrationen» slukar det mesta.

Jag föreslog nyligen mina förläggare att de skulle utge en gottköpsupplaga av mina populära skrifter. Som jag undertecknat obetänksamma kontrakt kunde saken ej komma till stånd, och nu i denna stund är makten lagd i mina förläggares händer att kunna undertrycka utgivandet av mina misshagliga skrifter. Vad säges om det? Jag kan, oaktat upplagorna av vissa ej mera äro att köpa, icke få se dem i tryck, därför att jag skrivit kontrakt med bestämmelser om de följande upplagorna. Jag har sålunda på ett par

arbeten skrivit så här: »Till herr X har jag försålt arbetet N. N. mot 500 kronor för 1:a upplagan och lika mycket för de följande.» Han äger sålunda att utge eller icke utge min skrift. När han icke vill utge är jag dömd till tystnad. Och jag är dömd. En förläggare (de ha alla övergivit mig när obehaget blev större än vinsten) skrev nyligen till mig att någon gottköpsupplaga av mina skrifter ej komme i fråga, ej ens efter min död.

Man har sålunda redan förordnat: 1:o min död, 2:o mina skrifters icke utgivande. Därför har jag flytt för övermakten, flyttat min verksamhet till Danmark och Frankrike och håller nu på att komma in i Tyskland, ehuru med ringa utsikt till framgång då det svenska reptilväsendet förföljer mig ända ut i utlandet.

Jag har i denna stund utgivna på danska och franska språken skrifter som ej finnas på svenska. Är det detta förhållandet som framkallat svenska överklassens beskärmelser över att jag övergivit mitt fosterland, så är det ju en lögn. Att utdrivas och överge äro två skilda saker. Är det samma förhållande som manat mina svenska vänner att genom anslag få mig åter till svenska litteraturen, så skulle jag känna mig tacksam och hedrad. Men diktare på stat vill jag ej bli, ty det medför förbindelser jag ej kan hålla. Jag hade ämnat söka Lorénska fonden för företagandet av en studieresa, men man har avskräckt mig med att kommitterade skola hysa samma tänkesätt som svenska akademien gentemot mig.

Jag kan knappt fortsätta vara diktare, ty verkligheten har tagit hela mitt intresse, och de frågor som nu sysselsätta hela den tänkande mänskligheten lämpa

sig ej för poetiska tankelekar. Jag tackar emellertid för välviljan och ber om ursäkt att denna enskilda affär dragits inför offentligheten, men denna gång var det åtminstone icke jag som först kränkte »privatlivets helgd».

Grez d. 21 jan. 1886.

Stockholm, 30. 1. 1886.

Aktiebolaget Sverige.

Utkast på en bit papper åt Jörgen.

Om nationalitet är en ras eller stam, så är Sverige ingen nation. Om ett bolag är en förening av intressen, så är Sverige ett bolag.

Verkställande direktören, kungen, är fransman, stundom också norrman, och i vardagslag svensk, samt kan dessutom vara anställd i preussisk och rysk krigstjänst, såsom hedersöverste. Direktrisen tyska. (Talar hon svenska verkligen?) Sveriges störste man är finne (Nordenskiöld). Sveriges rikaste man är skotte (Dickson). Sveriges främste statsman är wallon (Louis de Geer). Sveriges förste skald är polack (Snoilsky). Sveriges finaste historieskrivare är österrikare (Geijer). Sveriges lärdaste fruntimmer är ryska (Kovalewsky).

Stockholms stads polismästare är palestinesare, Stockholms slottsintendent d:o, Skandinaviska bankens direktörer d:o, professorn i teckning vid målareakademien d:o, de två docenterna i Svensk litteraturhistoria vid Uppsala universitet d:o, d:o, o. s. v.

Tre fjärdedelar av svenska adeln äro tyskar. Landet regeras för närvarande av danskar (skånska lantmännen). För övrigt äro alla bönder och rikets öv-

riga innevånare tyska, som lära hava invandrat under en berlinare, som hette Oden.

För tre hundra år sen voro alla präster romerska undersåter. Men Sveriges mest ryktbara, nu levande svenskar äro fosterlandsförrädare: John Ericsson är amerikan och Christina Nilsson fransyska. En bland våra mest berömda fosterlandsförrädare var sångaren Labatt. Född av tyska föräldrar, bördiga från Palestina, tog han introduktion i Sverige. Därpå övergav han sitt tredje fosterland och reste till sitt andra, Tyskland. Men hemlängtan bragte honom tillbaka till Sverige. Sedan var jag inte med längre.

Jag är själv en illa beryktad fosterlandsförrädare.

Och du, som efter mycket fosterlandsförräderi, föredragit att stanna hemma, som patriot, har bestämt inte tio droppar svenskt blod i dina ådror, om man får tro din fysiognomi.

Men Sveriges konungar ha däremot icke varit fosterlandsförrädare, utan internationaler. Den störste internationalen var Karl XIV Johan. Han var palestinesare, fransman, svensk, norsk och en liten tid finne. Det är detta höga föredöme, som givit upphov åt den röda internationalen, vilken i våra dagar omfattats med så mycken sympati av alla bildade.

Vad är drottning Sofia skyldig sitt fosterland Nassau? Och vad gör hon för sitt av Preussen annekterade land? Jo, hon ingår allians med Preussen och låter stockholmarne hurra för sitt fosterlands erövrare, samt hotar sitt tredje fosterland Norge med en preussisk flotta — om man får tro elaka människor och tidningar. Men det skall man inte.

Och prinsessan Viktoria?

Att vara svensk är icke sämre än att vara något annat, men icke bättre heller.

Det är ganska billigt att bli svensk! Det kostar bara lösen för svenskt medborgarbrev. Men att vara svensk är dyrt. Det kostar — — — Ja, ni kan se efter på debetsedeln. (Men tull- och brännvinsmedel och charta sigillatamedlen, se ni inte där. Och de äro mångfaldigt större.)

Jörgens Stockholmsbrev, 6. 3. 1886.

Förord till Giftas.

Andra delen.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Medeltiden blir vittne till den mannens själssjukdom, som inslagen passion alstrar. Alla kvinnor ville nu föda barn utan man, alldeles som Madonnan och Phylloxeran, och därför höllos männen kort. De blevo galna naturligtvis, och riddarne drucko den skönas tvättvatten och kysste hennes avsöndringar.

Dante letar Beatrice genom skärseld och helvete, och finner henne slutligen i himlen. Om han hittat henne i sin säng, skulle det löjliga poemet Divina Comœdia varit oskrivet.

Boccaccio genomskådar sveket och avslöjar Ängeln, men detta har sådana obehagliga följder att han slutar med att gå i kloster.

Har vår upplysta tid, som avslöjat de flesta samhällslögner, även avslöjat kvinnolögnen?

Nej, gubevars!

Republiken sitter ännu på Place de la République i skepnad av en kvinna; oaktat Kejsardömet var en elak kvinnas skapelse. Julikolonnen bär Friheten i kvinnogestalt oaktat Franska Revolutionens kvinnor alla voro reaktionärer och gingo med Girondiste-kompromissarierna.

Helvetia och Bavaria, Borussia och Italia äro alla kvinnor. Alla dygder avbildas som kvinnor, till och med Justitia. Till och med Rättvisan, den dygd som kvinnan komplett saknar. Grekerna ha ännu så mycket bon sens att de avbildade Furierna uteslutande i kvinnlig form. Judarne hade så pass klipskhet att de skyllde syndafallet på Eva. Men Nordborna som alltid varit duperade av kvinnan, de gjorde Loke, det godas besegrare, till en man. Likvisst hade de nog takt att göra Helvetets föreståndarinna till en gammal käring.

I Courbevoie utanför Paris står ett monument upprest till minne av stadens hjältemodiga försvar. Det utgöres av en kolossal kvinnofigur. Det är det första man ser. Kommer man närmare, upptäcker man vid hennes fötter en liten man, sårad, döende. Han fick döden, han den tappre, men hon den fega, stortaliga ljugerskan, hon fick monumentet! O, I döende och dödade män!

Egendomligt och bedrövligt är att det unga släktet upptagit madonnakulten i ännu mera fanatisk form. De lida av mänsklighetens lidande, och mannen som äger alla de ömma, alla de fina känslor, vilka han indiktat hos kvinnan, ser endast hennes bedrövliga ställning, icke hennes skuld. Han glömmer att hon faller på sin gärning, och han förlåter och urskuldar henne, den lata, som är mindre beklagansvärd än den alltid trälande mannen. Och detta skriver han, detta talar han, under det hon så snart hon får fatt en penna, endast skäller (det är rätta uttrycket!) och bannar på honom.

Så har Zola i la Joie de Vivre så gränslöst sym-

patiskt ordat för den stackars flickans umbärande av livets glädje. Men han glömmer, att de pängar hon äger ej äro hennes, utan hoparbetade av en man, att de, som alla pängar, äro avsedda för familjeförsörjaren, ej för kvinnans njutningslystnad. Och den unge mannen, den beklagar han ej. Männen ha lidit tyst och släpat i alla tider, under hån, hugg och krav, så för dem finnes intet tröstens ord.

Guy de Maupassant har också varit medeltidsriddare, då han i Bel-Ami låtit en man schavottera därför att han begagnar en kvinnas gunst, och exploaterar henne. En man exploaterar en kvinna.

Och alla kvinnor, som ändock sedan världens skapelse exploaterat män, ända intill Rahel som hänger sig på Goethe och Annie Besant som plockar ben efter Bradlaugh.

Ibsen har i Dockhemmet begått en ful självkränkning och predikat kvinnans tyranni i äktenskapet. Hon ljuger och bedrar mannen, han ger henne alla sina förtroenden. Och ändå, ändå, framställes han som den dåliga parten.

Björnson har på äldre dagar önskat se rena ynglingar, som icke funnos i hans ungdom, och nu senast har han för Bergenserdamerna uttryckt sitt ogillande med att mannens arbete upptar främsta platsen i huset. Skulle det vara kvinnans arbete som då skulle göra det? Men hon arbetar ju icke. Hon grälar ju bara på pigorna!

Hur kan Björnson förvåna sig över att det viktigaste, eller mannens arbete, på vilket huset vilar, intager den viktigaste platsen.

I Sverige har madonnakulten antagit än bedröv-

ligare skepnad. Där kunde en gammal enfaldig dam få en process väckt mot en författare som skrivit en bok för kvinnans frigörelse, men försedd med obehagliga sanningar åt damerna. Hon kunde förmå förläggare och bokhandlare att undertrycka denna författares böcker.*

Fru Edgren skickar ut den ena luntan enfaldigare och karlilsknare än den andra. I Sanna Kvinnor vill hon att frun i huset skall få gömma av familjens gemensamma egendom i byrålådor. Mannen spelar! Varför? Kanske för att vinna till nya klänningar åt den söta dottren, eller hjälpa upp sin lilla lön, på vilken hustru och barn gnaga.

Eller för något annat skäl?

Häromdagen beklagade sig för författaren en engelsk dam över det missförhållandet att engelska gifta män kasta fotogenlampor i ansiktet på sina hustrur. Författarn svarade med avsky: Gud, vilka kvinnor ni måtte ha i England.

Hon förstod naturligtvis icke vad jag menade.

Jag undrar om Fru Edgren förstår, vad jag menar om den kvinna, vars man spelar.

Den lata hustrun har ingen rätt att gnata på den flitige mannen, om han tar sig en förströelse utomhus. Arbetaren är sin lön och ett nöje värd, men den late, intet. Om damerna voro mera hyfsade i sitt sätt mot mannen, skulle han aldrig lämna hemmet ensam. Och det gör han för övrigt så sällan.

* Denna författare, som utgivit det mest radikala program för kvinnans frigörelse, förföljes av kvinnorna. Av 2,000 mottagna postförsändelser under ett år bortkom endast en: den utgjordes av ett manuskript, som var något oartigt mot damerna. Bokhandlaren, som distribuerade 2: a upplagan av Giftas, fick stänga sin butik!

Fru Agrell önskade jag helst förbigå med tystnad. Hon vet icke, när hon säger dumheter, och hon har mera hjärta för hundrackor än för de män, på vilkas bekostnad så många författarinnor i våra dagar få klåpa ihop böcker.

När författarinnor skriva, är det alltid lögnaktigt, dumt eller elakt. De tro, att de ha idéer. Det finns icke en tanke de tänkt själva, utan de ha tagit allt vad de lärt av män, och servera det förfuskat.

Det är alldeles onödigt att de skriva sin smörja, ty det förvillar endast och trasslar in de klaraste saker.

Jag sade ovan, att kvinnans hjärna arbetar på annat sätt än mannens.

Detta framgår av hennes märkvärdiga logik, som är något vilket förtjänade en speciell läkarundersökning.

Om jag säger en dam, att jag nu ringaktar Tegnér, så vill hon beslå mig med inkonsekvens, därför att jag för 16 år sen berömt honom.

Hon är så viss på att det är jag som är inkonsekvent. Att övertyga henne om att det är hon som är det, kan endast ske genom någon vidlyftig operation av hennes hjärna.

Om jag ville dela lika en sparris med en dam, skulle hon ta ett metermått och skära den mitt itu i två lika långa bitar. Och så skulle hon anse delningen vara rättvis. »Hälften var,» skulle hon säga! Att jag skulle bjuda henne välja av bitarna, det visste hon och att hon skulle ta den ätliga, det visste jag.

Hon är så van att, orättvist, få ta först och bäst, att hon finner den enkla rättvisan orättvis.

Sålunda finner hon fullkomligt rättvist att gift

kvinna skall äga privategendom, men gift man endast vara delägare i kommunalegendom; rätt att den förförda mannen sättes i fängelse, men den förföriska kvinnan går fri; rätt att hon nu bryter in i arbetsmarknaden, som är mannens med möda skapade tillhörighet och tar ifrån honom brödet; rätt att hon nu, när männen odlat litteraturen, filosofien, vetenskaperna, tränger sig fram och skummar av grädden, pryder sig i hans fjädrar och säljer dem.

Kvinnan, som genom lättja och bedrägeri skapat sin ställning, har icke att pocka på rätt, endast på barmhärtighet, som ett barn vilket av dumhet och elakhet gått och skadat sig.

Hon känner stundtals sin djupa förnedring och därför söker hon nu på sitt vanliga bedrägliga sätt att få försteget. Man skall aldrig se en kvinna gå fram sin egen väg genom egen förmåga. Överallt där en manlig talang träder fram skall en svärm medelmåttiga kvinnor hänga sig på. Gör en succès, och du skall få vänliga beskyddande brev av obegåvade fåfänga kvinnor, som vilja beskydda dig, det är: exploatera din succès, tumma din övertygelse med silkestassar och skrapa litet guld av dig till sin förgyllning.

George Sand gick fram på Sandeau, plockade Musset, sög ut Chopin och lät dem sedan gå.

Fru Edgren tog det unga Sverige i släptåg; men när de fingo snubbor, desavouerade hon sällskapet. När så hon skulle presentera sig som chef inför Danmark, måste hon engagera Viktor Rydberg, Carl Snoilsky och August Strindberg för att gå i täten.

Den sist nämnda lockades med svek att vara med, ty han fick aldrig veta, att han skulle spännas för Fru Edgrens triumfkärra.

Det finns i Europa för närvarande tvenne mystiska rörelser: spiritismen och teosofien. Dessa rörelser ledas och exploateras av kvinnor. Vad kan ligga bakom detta, har jag frågat mig i ett par års tid, som jag observerat dem. Är det månne kvinnan som nu i ett språng söker att gå förbi de århundraden av långsam utveckling mannens tankeförmåga passerat, och genom föregiven högre kunskap inbilla männen att hon är före?

Vem vet?

Kvinnan har i sin enfald förklarat sina bästa och trognaste vänner krig. Inga män mer!

I Paris sitter en dam (spiritist naturligtvis) som är styrande ledamot i Ligan för Kvinnans rättigheter (inga skyldigheter!). Hon har öppet sagt åt fruntimmer, att hon om tjugofem år väntar en revolution, då mankönet skall utrotas. (Hör män!)

En alldeles meritlös dam har i Paris fått hederslegionen för att hon stiftat en förening för målande damer. Den orden var lätt förtjänt.

En M:me Hubertine Auclere vägrade i Paris att betala kontributionen, därför att hon ej hade rösträtt.

Att hon icke gjort krigstjänst tog hon ej i betraktande, mycket mindre att det var orättvist, en kvinna skulle lagstifta för ett samhälle åt vilket hon aldrig arbetat.

Den förmögenhet hon skulle skatta för hade hon genom gifte och arv plockat män på.

Hon blev martyr och banbryterska. Ger ut en tidning: La Citoyenne. I våras recenserades tavlorna på Salongen. Ej en enda mans tavla blev omnämnd, men alla fruntimmers, och, se, alla blevo berömda!

Men under allt detta kan icke kvinnan underlåta att känna mannens överlägsenhet och sin underlägsenhet. Varför hurra de så när en abnormitet som en matematiker födes i kvinnohamn? Är det så märkvärdigt att en kvinna kan detsamma som Scheutz' räknemaskin?

Det måtte väl vara något oväntat ändock? Varför kläda sig som karlar? Varför taga mannens fula vanor, som de så länge häcklat? För att höja sig till mannen.

I våras utgavs av Göteborgs kvinnoförening ett häfte sammanskrivet och tryckt av bara kvinnor. I programmet uppgavs föreningens ändamål vara att höja kvinnan i moraliskt avseende. Skulle hon verkligen inse sin djupa immoralitet?

Jag läste häftet! Det var förfärligt. Men det öppnade mina ögon för kvinnans intellektuella vanförhet. Sexton års gossar skulle ej ha skrivit sådan enfald som de gamla kvinnorna Fru Adlersparre och Agrell.

Men de måtte ha fått opp ögonen själva, ty de ropade strax på hjälp av manfolk. Jag, August Strindberg, lockades med en anmodan att bidraga, och som bete sattes Jonas Lie och Carl Snoilsky på kroken.

Jag nappade icke! Ve mig!

Så fick jag ett brev till. Jag stred en bitter kamp, gick om kvällen in i mina barns rum och såg på dem för att förödmjuka mig. Dagen därpå svarade jag ja, och köpte en revolver!

Utdrag ur Göteborgs kvinnoförenings publikation:

Några blad:

»Om våra (kvinnornas) känslor icke precis äro lik, så äro de åtminstone skendöda, och tankar äro ofta som stora öknar utan en enda oas.»

»Man och kvinna skola älska varandra uti idealet, uti realiserandet av släktidén, men härtill fordras att de leva med varandra.»

— »Är er man... anställd vid fabriken?

— Min man är död för tre månader sedan, fröken, men annars var han verkmästare därnere vid fabriken och hade tjugo kronor i veckan.»*

Mark (Alma Åkermark?)

»Det märkligaste av sådana kollektiva kärleksverk i preventivt (!) syfte, tillkommet helt och hållet på Fredrika Bremers initiativ, var Stockholms Fruntimmersförening för barnavård.»

Sophie Adlersparre.

»Den tjänande klassen befattar sig föreningen icke med.»

C. Gohl.

»Hon hade vant sig att göra efter allt, han gjorde — för det var rätt. Hon blev modig, gladlynt, givmild, fast hon var feg, rädd och snål. Ja, det visste hon, att hon var.»

Alfhild Agrell.

»Sedan urminnes tid har mannen tillvällat sig uteslutande rätt till »sysslor, ämbeten och tjänster»** i staten och lejonparten av all arbetsförtjänst.»

Eva Brag.

* Här synes författarinnan haft en svag känsla av att även mannen har för litet betalt.

** D. v. s. till att arbeta.

Emellertid, och sedan detta nedskrevs kommer första häftet av den bebådade tidskriften ut, och tillsändes mig jämte ett brev från redaktören Alma Åkermark. Nu börjar en serie intressanta studier, vilka jag härmed lämnar till den manliga allmänhetens begrundan.

Först Tidskriften, och först omslaget. »J. A. Wettergren et C:o, Klädningstyger etc.,» så tituleras framtidsbladet. Men det kallas även Framåt. Så vinjetten: ett par stora änglavingar, som även likna åsneöron, två flaggor med orden Fritalan och Döm ingen ohörd; samt (äntligen!) rättvisans (?) vågskålar; det hela krönt av medborgarekrans och ett bål, på vilket kättare skola brännas som ej »tro på kvinnan».

Därpå Prenumerations-anmälan: med stora namn Viktor Rydberg, Snoilsky o. s. v. Mitt namn saknades, men Herman Bang, som dömts av domstol för osedlighet, var med. (Mera härom nedan!) Vidare: Till Allmänheten. »Vad som av ovanstående synes, hava vi icke velat komma med en prenumerationsanmälan i den gamla vanliga stilen (originalitets-wuth!) med många löften som litet var kan vara trött på. Men några ord om våra syften hoppas vi skola ersätta, vad möjligtvis en och annan kan tycka felas.» Därpå biograferar Ellen Key en Finsk flicka som tagit akademiska graden, och blev sjuk av inslagen ärelystnad och för mycket läsning. »Redan på seminarium hade hon börjat skriva åt sig en latinsk ordbok och en bok med latinska sentenser, dem hon sökte tolka, och av vilkas blotta ljudfall hon njöt, som ett barn framför en (ett?) förseglad(t?) julklappspaket.»

S. A. Hedin skulle troligen anse denna njutning vara något bakåt. Vidare »Genom sina djupsinniga

(?) och innehållsrika svar väckte hon uppmärksamhet hos den präst (!) som ledde konfirmationsundervisningen (hm!).» Mera! »Utan någon framtidsmöjlighet att få stilla sin kunskapshunger kände hon livet som en börda och bad Gud om döden; ty i ett annat liv skulle, hoppades hon, någon välvillig professor åtaga sig hennes undervisning!» En professor i det kommande livet också!

Bakåt, bakåt!

Fröken Key vet icke, att det fordras en viss grad av dumhet att ta akademisk examen. Så att någon banbryterska blir väl ej den förlästa magistern!

Därpå följer några enfaldiga utlåtanden av M:lle Bremer om Sista Atenarn, som hon ej förstått naturligtvis.

En teaterrecension. Poem. Ett vasst epigram av Fru Nyblom som lyder så här:

At skrive det er nok saa let (!)
Om alt hvad det skal være.
Men det at kunne leve ret,
Og det at kunne bære
Den onde som den gode Dag
Ei tale blot, men være,
Aa ja, det är en anden Sag,
Og det som vi skal lære.

Det är ju vasst nog, som ett epigram skall vara. »Från hennes barndom» av Skjalf. Om redaktören hade förstått denna djupsinniga och enfaldiga berättelse skulle hon (oaktat den vackra devisen Fritalan) aldrig ha tryckt den. I Skjalf uppenbarar sig för första gången i Norden en kvinna som fått upp ögonen över sitt köns självförnedring och som med ädel harm

reser sig mot den låga kvinnans tyranni för att rädda sig över hos mannen som sin enda bästa vän.

Modren i berättelsen är enfaldig men inbilsk som nästan hela hennes kön och vill skänka sitt barn gamla unkna kulturavskräden. Dottren anar det, då hon säger:

»När det är mörkt så här, då känner jag allt som mamma, men om dagarne, då tycker jag, att allt ä' som pappa ä'. Varför är det så olika —?

Steg hördes i tamburen, dörren lästes upp, en flod av ljus strömmade fram, en frisk kylig vinterfläkt pustade in i rummet, någon stod i dörren och en stark, vacker stämma sade:

— Är någon här? — Vad sitta ni i mörkret?

Hon låg i hans famn med ett enda jublande skri, gömde ansiktet innanför hans rock, såg upp och skrattade med våta kinder.

— O pappa — pappa, min pappa!»

Det är ett ångestskri, ett uppvaknandets halvkvävda rop från en ny kvinnosjäl, född med nya tankar, öppna ögon. Eller är det ej! Är det också ett misstag? Troligen!

Slutligen ett brev från Amerika, där i anseende till kvinnobrist, kvinnan är ännu mer bortskämd än i Europa.

Detta var den så kallade Framåt, efter vars genomläsning min misstanke om kvinnans underlägsenhet stigit till full visshet. Och jag är bedrövad på detta köns vägnar under vilket min mor, min hustru och mina döttrar höra.

Så kommer brevet. Man får och bör icke trycka levande personers brev. Jag vill icke heller tala om innehållet. Men Boktryckaren Alma Psilander erhåller

varma lovord för att hon slagit sig på en hantering. Varför eloger åt en kvinna, som börjat arbeta? Är det för tidigt? Eller är det icke enkelt att man arbetar, när nöden tvingar? Varför puffar man ej för alla manliga boktryckare som uppfunnit, förbättrat och utövat yrket? Är kvinnan för god att arbeta?

Men så kommer en annan omständighet, som ej bör förtigas, när vi kommit in på fordringarne att tala sanning.

Skulle det ej vara sannolikt att den berömda Boktryckaren Psilander satt och tryckt den grisskrift som i förseglat omslag skickades till mig i Schweiz och vilken sändnings frimärke var stämplat Masthugget, Göteborg?

Och skulle ej Boktryckaren Psilander i stället för beröm stånda lagligt ansvar (såsom Herr Albert Bonnier för den »fina och djuptänkta» Giftas) för osedlig skrifts tryckande, eller åtminstone böta 200 Kronor för uraktlåtandet av tryckorts och tryckårs utsättande.

Vad Redaktör Åkermark angår, förefaller hon mig nu som en klar avslöjad Humbug, ty den som utan kunskaper, utan förmåga sätter sig i spetsen för en rörelse den man ej förstår, som ger ut en tidskrift utan att kunna skriva, och som puffar med stora författarnamn för att få prenumeration och annonser, den är en humbug, vare sig den är man eller kvinna.

Lyckligtvis har hon erkänt det själv i sin Anmälan till Några blad: »Det är så gott att säga det först som sist, att bakom Några blad döljer sig spekulationens månghuvade hydra.»

Måtte Göteborgs Kvinnoförening, som angivit sitt mål vara »att verka för kvinnans höjande i intellektuellt och moraliskt avseende» utöva sin utlovade verk-

samhet på fröknarna Alma Åkermark och Psilander, vilkas intelligens och moral stå mycket lågt!

När samhället skall omgöras och det ligger konjunktur i luften att det skall lyckas, nu när männen (de upplysta nämligen) vilja göra allt för att rädda kvinnan från hennes självförnedring, nu armbågar hon sig fram, varför? För att få vara med och taga äran av att ha rest sig själv! Hon ville ej ha mannen att tacka för sin räddning.

En vilseförd, finkänslig duperad ung man avled nyligen och lämnade 200,000 Kronor efter sig. Han anslog dem till den sociala frågans lösning. Det var vackert. Men så satte han in i kommittén två fruar.

Han trodde, den präktige unge mannen, att de enfaldiga fruarna skulle kunna lösa den sociala frågan. Hur komma de sannolikt att göra? Tillsätta en professorska i nationalekonomi! Eller en professor möjligen. Stackars unge man?

Vid närmare eftersinnande förefaller det som om mannen skulle äga alla de vackra egenskaper han indiktat hos kvinnan.

Hon skall vara öm. Finns det någon så elak, småaktig, lumpen, hård, hjärtlös som kvinnan? Har ännu någon kvinna fällt ett enda barmhärtighetens ord över den bedragne och förslavade mannen? Nej, men att kela med prostituerade kvinnor, smeka sig själva, beklaga sig! Hon tycker om att sköta sjuka och sårade, därför att de äro värnlösa, och i hennes ömhet mot dem ligger alltid en viss hårdhet. Jag såg en fru som knuffade en man i ryggen, därför att han icke ville ta

in hennes droppar. Och ve den sjuke, som icke vill lyda hennes ordination!

Hennes hand är mjuk som en tass och sköter bra sår, men så kan den riva sår också.

Kvinnan, som är så elak mot pigan, har lustigt nog stiftat en förening för pigans försörjande på ålderdomen. Varför icke för drängens, som bär ved och vatten åt pigan.

Kvinnan vill bli älskad, försörjd, omhuldad, smekt, dyrkad, vårdad. Mannen vill älska, försörja, omhulda, smeka, dyrka och vårda.

Han vill lägga in hela sin överlägsna starka ande i hennes, han vill se sin sannfärdighet speglas från hennes ögon, han vill lyfta henne ur hennes förnedring, men hon spottar ut hans tankar, ler åt hans ömhet, gör allt för att dra ner honom, när hon ser, att hon ej kan lyfta sig.

Jag har icke sett ett äktenskap, där ej mannen varit duperad, underkuvad, förnedrad av kvinnan.

Stuart Mill förnedrades av den dåliga kvinna, han älskade, till att sätta sitt rena och stora namn på en usel bok, vilken rätteligen skulle hetat: Mannens underkuvade ställning.

Jag vet en ömklig, obildad författarinna, som lever på sin mans bekostnad, det vill säga, är »hållen» av honom, och som ej vill ha barn, ej sköta hans hus för den mat hon äter. Hon anser sig vara ett högre väsen kallad att skriva. (Männen skriva utan att anse sig vara högre väsen.) Hennes man går som hennes slav och beundrar henne. Och ändå är denna man faktiskt henne överlägsen i intelligens och kunskaper! Det är upprörande!

Kvinnan påstås vara mera moralisk än mannen.

Den vackra tidningen La Citoyenne visade med statistik att de flesta brott begås av män. Men hon visade ej att de flesta brott, som begås av män, såsom stöld, förskingring, mord (i duell) o. s. v., begås för kvinnans skull. Den fega skickar alltid ut mannen. Men den franska domaren vet det, och därför frågar han med skäl, när han ser en brottslig man: où est la femme. Kvinnan påstås ha takt och smak. Jag har aldrig sett något brutalare och hänsynslösare än kvinnans uppträdande. När hon kommer till ett hotell, ställer hon sig att skrika på tjänarne, smäller i dörrar, sjunger i korridorer, likasom om inga andra funnes i huset, vilka hade rättighet till ro. Jag har sett kvinnor stå en halv timma utanför en järnvägslucka och fråga ut tjänstemannen om turerna, som stodo tryckta på anslag runt kring väggarne. En kvinna vid en table d'hôte lämnar aldrig karotten till grannen, när hon serverat sig. Jag hörde nyligen en dam vid en table d'hôte tillfråga den enda närvarande damen, om hon tillät att kyparen öppnade fönstret. Herrarne tillfrågades icke. Vilken brutalitet!

Kvinnans list, som lär övergå mannens förstånd, består innerst endast i en stor fördomsfrihet vid valet av medel. Heder är henne okänd.

Kvinnan erkänner inga plikter, inga klockslag, inga åligganden. Att se ett fruntimmer få hysteri därför att ett järnvägståg gått ifrån henne, det är något kolossalt.

En läkare som botade en kvinnas hysteri med en karaffin vatten måste lämna orten. Det var tacken det!

Kvinnans oförskämdhet övergår alla gränser. Fru

Nyblom har nyss smädeskrivit Ibsen för att han icke »tror på kvinnan»!

Skall man tro på kvinnan, när man ej längre tror på Kristus såsom Gud? Huru anspråkslöst!

Familistèren i Guise hade genom inrättande av ångkök och barnhus befriat den gifta arbetarkvinnan från omtanke om kök och barn. Hon satt komplett sysslolös och hade rösträtt över användandet av männens inkomster. Se där emancipationens yttersta mål: att sätta den lata och sysslolösa kvinnan till förmyndare över den tio timmar om dagen trälande mannen! Se opp män!

Kvinnan, som saknar alla ömmare känslor, fordrar först av allt att mannen, som skriver, skall skriva med hjärta. Vad menas med hjärta? Jo, att säga artigheter om damerna. Se på hur en kvinna läser en bok. Hon ögnar i den, om den skall innehålla några artigheter åt damerna. Att läsa Max Nordau kan intet fruntimmer, ty den förstår hon ej, men att han sagt sanningen åt fruntimren, det ha de tagit reda på.

Nämn namnen Schopenhauer, Hartmann, Nordau och Napoleon I, och tag sedan din rock och hatt. Det är det bästa du kan göra. Med Bebel gick socialismen galant i damerna. Men de hoppade naturligtvis över det viktigaste, socialistprogrammet. Boken var »för tung», sade de! Få nu se om Bebel var tillräckligt slug!

Sverige hade en mycket begåvad författare, Sturzen-Becker. Han dog. Så skulle hans Samlade skrifter ut, men de förtegos. Varför? Han hade varit oartig mot damerna, särskilt mot den abnorma Fredrika Bremer.

Vart det nu kommer att bära med hela kvinnorörelsen, det är svårt att förutsäga. Övertaget har kvinnan, det är ingen hemlighet, ty hon har övertaget över männen. Överallt bryter hon in. Då en överlägsen författare får gå i tjugo år för att få en pjäs spelad, en tidskriftsuppsats tryckt, där kommer en djärv slinka in genast. Även om hon är dum, blir hon hälsad snille!

Vari består då kvinnans överlägsenhet, då hon faktiskt är underlägsen? Vilken man kan säga det? Är det för att hon gjort sig difficil? Kanske.

Varför stiger en man opp när ett fruntimmer träder in i ett rum? Är det bara uppfostran?

Är det mannens outgrundliga vördnad för modren? Men varför skall han vörda modren för en så enkel sak som att hon fött honom. En moder till ett oäkta barn är ej vördad. Och fadren då? Ingen talan om den stackarn!

När Kineserna flyttade in i Amerika, erkände Amerikanarne att strid med dem var omöjlig. Voro de överlägsna? Nej, Kineserna hade en annan moral. Det var deras överlägsenhet. Och med ohederliga skall alltid den hederliga (duperade) dra kortaste strået!

Skola männen vakna och genomskåda sveket?

Man kunde hoppas det, om den evolution som nu pågår i manliga hjärnor skall leda till att dessa skola kunna skilja synvillor från verkligheter. Men ännu har inga tecken till en sådan förbättring inträtt. Möjligen skall den demokratiska anda som regerar tiden, uppresa sig mot denna kvinnorörelse, som in-

nerst är aristokratisk. Ty alla kvinnor äro aristokrater.

Varje försök att säga damerna en oartighet straffas med pressförföljelse eller revolver.

Det är full terrör och alla ledande män ligga i kvinnoslaveri.

I Zürich hade 30 Ryska flickor blivit medicine kandidater utan studentexamen. De manliga eleverna klagade över denna orättvisa. Då blev ett anskri bland alla kvinnotyranner. Man skrek på förföljelse. (!)

Viktor Rydberg, damernas professor, har förnedrat sig att påstå det kvinnans smycken äro minnen av slavinnans kedjor. (Slavinnans!)

Han tror, att kvinnan icke vill pynta sig! Pariserslavinnan i Boulogneskogen skulle ha övertygat honom om motsatsen.

Men däremot tror han bestämt, att krigaren i forn- och nutid pyntat sig för egen skull. Han vet ej, att de pynta sig för att behaga slavinnorna!

Redaktör Hedlund satte kvinnofrågan i första rummet, när en konkurrent tog prenumeranterna ifrån honom.

Sven Adolf Hedin höll föreläsning om Franska Revolutionens Kvinnor, när han övergivits av alla partier och svikit sitt eget.

Men vad skall en stackars man göra som lever i ett land där en kvinna regerar och där kvinnorna styra i kapp.

Kvinnorna, eljes och förr rivaler, ha nu bildat en enda stor ring kring hela jorden. Möt ett motstånd, kör omkull på en sten som du ej märkt, träffa på en klippa i ditt farvatten. Har du på ditt samvete att ha kränkt de »heliga», att du varit oartig mot »slavinnorna», att du tystat ner de »stummas» svada, och du vet vilken osynlig hand som nådde dig. Du har ingen nåd att vänta av de ömma hjärtan, intet tröstens ord av de ljuva läppar, intet mjukt bröst att luta ditt trötta huvud vid. Du kan icke hata de falska och grymma, ty du är man, och ingen man kan vara kvinnohatare.

Men så kunna kvinnor hata mannen i stället. Och i detta hat ligger troligen kärnan till hela den moderna kvinnorörelsen. Som genom svensk lag är mig förmenat offentliggöra mina tankar om orsaken till detta hat, måste jag inskränka mig till en hänvisning till ett par utländska arbeten nämligen: Ribot: Maladies de la Personnalité och Garnier: Onanisme seul et à deux (se kapitlet Saphisme) samt artikeln: Le Matriarcat, i Nouvelle Revue 15:e Mars 1886.

Sista ordet i kvinnofrågan.

I.

Det nuvarande Europeiska samhället anses vara grundat på familjen. Familjens bestånd vilar på familjeförsörjaren, som för det ändamålet inrättat sin arbetsmarknad. Angripes familjeförsörjaren i sina lovliga näringar, angripes familjen, och därmed samhället. Alltså är det förvånande att finna de ivrigaste samhällsbevararne bland dem som angripa familjeförsörjarens rättigheter.

Kvinnan har för oförutsedda händelser haft sin arbetsmarknad, vilken icke är liten. Se här några rubriker:

Kejsarinna.	Musiker.	Hårfrisörska.
Drottning.	Aktris.	Hushållerska.
Abbedissa.	Dansös.	Tjänstepiga.
Lärarinna.	Modehandlerska.	O. s. v.
Artist.	Sömmerska.	
Författarinna.	Barnmorska.	

Denna marknad var avsedd för de ogifta och för änkor. Kvinnan har alltså haft tillräcklig tillgång att försörja sig om hon velat.

När hon nu intränger i mannens arbetsmarknad, borde samtidigt mannen befrias från halva skyldig-

heten att underhålla hennes barn, ty hans försörjarförmåga minskas genom att hon tar brödet från honom. Men detta hava lagstiftarne ej påaktat, utan i dess ställe ytterligare genom lagen om äktenskapsförord betungat familjeförsörjaren och nedtryckt honom till slav.

Genom kungliga förordningen den 11 dec. 1874 är stadgat:

»Är genom äktenskapsförord stadgat, att hustrun tillhörig egendom skall från mannens förvaltning undantagas... då äge hustrun över den egendom och avkomsten därav råda, där ej annorlunda blivit stadgat.»

Alltså där äktenskapsförord är gjort, disponerar kvinnan sin egendom fritt, och lever på mannen, vars skyldighet att försörja henne och hennes barn, än ej är borttagen. Där står ej ett ord om att hon är skyldig med hälvten försörja sig och sina barn.

Däremot finnes en bestämmelse i Ärvda-Balken, Kap. 8 § 7, som säger: »Avlar man barn i lönskaläge utan äktenskaps loven...; de barn måge ej annat arv taga, än etc.... dock njute de av fader och moder nödtorftig föda och uppfostran till dess de sig själva nära kunna.»

Så skriver lagen, men hur dömer domstolen? Jo, mannen ensam får med 400 kronor lösa in barnet på barnhuset (utan bevis på att han är fadren, endast på modrens lösa ord), eller ensam betala barnuppfostringshjälp.

Emellertid, om lagen skulle tillämpas, så borde varje man föredraga lönskaläge än äktenskap, då i förra fallet kvinnan dömes bidraga till barnets under-

håll, i senare (äktenskapet) hon ej finnes skyldig därtill.

Jag återvänder till äktenskapet med förord. I samma anförda kapitel och paragraf läses: »Kan hustrun genom eget arbete något förvärva, däröver må hon ock råda.»

Vad menas här med råda? Naturligtvis för egen del disponera.

Jag vill illustrera detta med en tavla ur ett modernt äktenskap.

En artist, målarinna, gifter sig under förord med en artist, målare. Hon fortfar att måla och sälja. Mannen får underhålla henne och en hushållerska som sköter hennes tjänst inomhus. Det blir barn. Frun målar vidare, ty hon har råd att måla, när mannen försörjer hennes barn och hennes barnpiga. Men nu måste mannen fyrdubbla sina inkomster. Hans konst går under, och han »nedsjunker» till ritare, under det frun stiger som målare.

Jag tror att kvinnans rättigheter härvidlag något utsträckts på mannens bekostnad.

Vidare Giftermålsbalkens Kap. 11 § 1 stadgar: »Mannen have ej makt hustruns fasta gods å landet eller jord och hus i staden att bortskifta, förpanta eller sälja... utan han där helt haver hennes frivilliga ja och underskrift, i tvänne goda mäns närvaro, eller hon för Rätten det muntligen tillstår.»

Är då gift kvinnas egendom icke skyddad för att av mannen förstöras? Och vad petitionerar Föreningen för Gift Kvinnas Eganderätt om?

*

Sammanfattningen skulle sålunda, av mina, enligt rättvisa, dikterade fordringar, bliva: Skall kvinnan inbryta i mannens arbetsmarknad, så måste på samma gång hon genom lag dömas skyldig försörja sig och sina barn med hälften; liksom om hon driver näring i kvinnans arbetsmarknad, då ju mannen alltid får betala hennes ställföreträdare inom familjen.

*

Det behöver icke bli några barn i äktenskapet, invänder man! Ja, då är det icke något äktenskap, utan något annat.

*

I händelse av skilsmässa i ett äktenskap med barn är mannens ställning icke behaglig. De skiljas av osämja: Hon tilldömes barnen och han får försörja henne och barn till döddagar. Vilken övergiven stackars kvinna har fått en så hård lott på sin del?

*

Nåväl, missnöjet med äktenskapet synes tilltaga. Det anses av somliga som en föråldrad, antisocial instiftelse. Det är möjligt att de hava rätt. Låt då äktenskapet gå sönder och kvinnan må göra vad hon vill, sedan likväl samtidigt mannen blivit befriad till hälften från att försörja hennes barn och helt och hållet från att försörja henne.

Men så vilja icke en hel grupp av moderna kvinnoemancipatörer. De ivra däremot för äktenskapets bibehållande, med familjeförsörjarens skärpta

skyldigheter, samtidigt med att kvinnans inbrytande som konkurrent i mannens arbetsmarknad tillåtes. Detta är vad jag velat framhålla som en våda för mankönets existens.

Äktenskapet var en kommunitet, där mannen på grund av sina skyldigheter såsom ensam försörjare hade rättighet att vara chef och förvaltare. Hur går det med kommuniteten om en medlem (kvinnan) får äga privategendom? Det är som att vilja införa republik med bibehållande av monarkin.

*

Är denna kvinnorörelse så demokratisk som det uppgives? Är det demokratiskt att bilda ett nytt privilegierat stånd, då man eljes reser sig mot alla privilegier. Kvinnan blir privilegierad om hon får rösträtt utan samma skyldigheter som mannen: det vill säga utan att göra krigstjänst, och *utan att försörja sig och sina barn själv.*

*

Men antagom att äktenskapet befunnits vara en institution som bör kvarstå ännu, och det ivra ju alla sedlighetsvänner och samhällsbevarare för, är det då praktiskt att ge flickorna samma uppfostran som gossarne. Skola icke då gossarne uppfostras till familjeförsörjare och flickorna till mödrar och husfruar? Jo naturligtvis. Därför skola flickornas uppfostran, om äktenskapet skall kvarstå, bestå i matlagning, barnavård, bokföring, varukännedom och sådant mera, så att hustrun verkligen kan göra skäl för sin mat

och slippa äta nådebröd. Och skall äktenskapet kvarstå, så skall mannen ovillkorligen såsom familjeförsörjare vara chef i sitt hus, och aldrig ingå äktenskap med förord. Detta är hans rättigheter som han har betalt med dryga skyldigheter men så småningom låtit prata bort ifrån sig.

Skall äktenskapet fortfara att äga bestånd med familjeförsörjarens tunga bördor, så skall all egendom vara kommunens och stå under chefens disposition, och mannen äga sin arbetsmarknad oförkränkt.

Vilja däremot en man och hustru så överenskomma att hustrun även arbetar, så har hon så gott tillfälle i sin egen arbetsmarknad (se ovan), att hon ej behöver intränga på hans. Frågan är om mannens barn bliva så väl uppfostrade av tjänarinnor, som i detta fall skola anskaffas, att den ekonomiska vinsten kan uppväga olägenheterna.

*

Det skulle egentligen vara likgiltigt, enligt somligas mening vid vissa tillfällen, vem som är skulden till kvinnans skenbart underordnade ställning, men, när beskyllningarne hagla på mannen att han från början underkuvat kvinnan, så blir detta icke likgiltigt, och, när nyare forskningar givit vid handen att kvinnan ursprungligen haft väldet, men sedan nedsjunkit till husets härskarinna, så blir nog talet om slavinnan något mindre exakt.

Ungefär på följande sätt skildrar en doktor Lafargue förloppet i La Nouvelle Revue (Madame Adams tidskrift), efter forskningar av Engels, Morgan och Bachofen.

Första anledningen till sökandet efter den nuvarande familjens, patriarkatets uppkomst gavs genom forskningar i familjeinstitutionens väsende hos lägre stående stammar. En sådan, som Vasco de Gama träffade på Malabarkusten, väckte uppmärksamhet genom dess egendomliga organisation, vilken icke alls liknade den nuvarande patriarkaliska. Nair, så hette stammen hade egendomsgemenskap och levde i stam. Den äkta mannen, i stället för att bo med hustru och barn, satt hemma hos modren och fick icke gå lös utan att följas av sin äldre syster. Modren var familjens chef och kunde ersättas av sin äldsta dotter. Modrens äldre broder kallades försörjaren (nourricier) och förvaltade egendomen. Den äkte mannen var en gäst som kom och gick, och endast besökte hustrun på sina av henne bestämda dagar och fick inte sitta till bords med hustrun och sina barn. Kvinnan ägde flera män, tio till tolv, med var och en sin dag, under vilken han fick bestå hustruns kostnader. Barnen tillhörde modren o. s. v. Detta var ett spår av det äldsta äktenskapet eller matriarkatet och skulle icke angå oss, såsom endast existerande på Malabar till 1766, om ej det tjänade som spår för vidare forskningar. Författaren följer spåren och får upp kvarsittande matriarkat i flera länder och ända in i våra dagar (Afganistan).

I Egypten, den Europeiska kulturens supponerade vagga, hava papyrusrullarne givit vid handen att matriarkatet även funnits. Sålunda omnämna de äldre äktenskapskontrakten icke kvinnans egendom, efter som mannen icke hade någon rätt till den.

Kvinnan är här fullständig herre över egendomen,

och hustrun köper, säljer, lånar utan sin mans hörande.

Isis är född av sig själv (utan man som Kristus) och hon är jungfru-modren. Isis (kvinnan) är odödlig, men Osiris (mannen) dödas av Tyfon sedan han uppfyllt sina passagera åligganden. »Kvinnan reducerade mannen till ett organ... Uti djurens kommunistiska samhällen hos myror och bin är mannen en parasit; efter befruktningsakten dödas han.»

Härpå kommer författaren (Lafargue), oaktat en avgjord evolutionist som tror att utveckling är lika med framåtskridande till mänsklighetens lycka, på den misstanken att utvecklingen av familjen gått baklänges. Det är just vad jag vågat frukta en och annan gång. Matriarkatet fann han vara en god och förnuftig form, ty kvinnan var ju närmast att försörja sina barn, helst hon ej visste vem som var far. Den lilla entré-avgiften var icke heller så obillig då den var relativt låg och mannen klagade ej. Men så måtte någon rubbning i evolutionen ha trätt in, alldeles som när istiden tvärt emot geologernas och evolutionsoptimisternas diktamen kom och gjorde slut på en hel flora och fauna.

Kvinnan fann kanske förmånligare att få en familjeförsörjare i säkert förvar med älskare i smyg, eller började hon, såsom så många raser, vilka levat på andras arbete, att förlorade lust och kraft att styra, och så kom mannen sig upp, och det blev patriarkat. Jag är böjd att dela båda meningarne. Lafargue låter däremot påskina att en strid uppstått och han finner spåren i den Grekiska mytologien och hjältesagan. Jupiter tar revanch på Isis och föder Minerva utan kvinna ur sitt eget huvud; men frukten

blir därefter och Minerva blir en karlhatare (jungfru). Minnet av matriarkatet kvarlever och hon blir statens (Athens) beskyddarinna med spjut och sköld och filosofiens och vetenskapernas och allt möjligt annat gott. Men oaktat den höga beskyddarinnans beskydd har icke den Grekiska konsten eller filosofien lyckats uppvisa ett konstverk eller ett filosofiskt system av en kvinna, vilket tyder på degeneration (enligt kulturvännernas åsikt). Det beröm som tillkommit en Sappho beror mera på »omedvetna könsimpulser» än på verklig merit.

Homeriska sagorna, de grekiska tragedierna bära ännu vittne om kampen mellan könen. Clytemnestra avskräckes ej att döda en av sina män, men Orestes fasar för att mörda sin moder för att hämnas fadren, och ändock har han aldrig känt sin moder, aldrig älskat henne. Men Apollo, den nyvaknade manlighetens Gud, driver honom att hämnas sin fader; under det att Eumeniderna, (de kvinnliga), furierna som eljes driva till hämnd, förhålla sig stilla av partiskhet för könet.

I Orestien förekommer också följande vackra dialog.

Apollo: Mitt orakel har befallt honom (Orestes) att hämnas sin far.

Eumenidernas chor: Finns det ett våld som kan tvinga en man mörda sin moder?

Apollo: Vad! Än om en kvinna dödar sin make?

Eumenidernas chor: Det är åtminstone sitt eget (obs. sitt eget såsom motiv) blod som hon utgjuter.

Detta är striden mellan könen i full gång. Lyckligtvis (för oss män) segrar Apollo den gången och Kristus blir den första jungfrufödda mannen, men smugglas snart undan för madonnan (jungfrumodren).

Hur det sedan gått är för långt att relatera och jag kan blott hänvisa till artikeln som slutar (på Madame Adams vägnar) med ett hot eller ett löfte.

»Den patriarkaliska familjen är sålunda en jämförelsevis ny social form, och dess början har varit tecknad med lika många brott som framtiden kanske skall uppvisa om samhällena skulle försöka en återgång till matriarkatet.»

Jag anser detta försök redan gjort och brotten begås redan ostraffat med revolver, vitriol, tryckfrihetsprocesser, särskilt mot osedlig litteratur eller sådan som avslöjar och utreder kvinnans falska ställning. Att evolutionsteoretici arbeta med på »återgången», baklängesformen till barbariet (= det förflutna) är icke skarpsinnigt. Och de som inbilla sig att kvinnorna söka likställighet eller kompromiss, den bör läsa den modärna kvinnolitteraturen, där mannen behandlas som en förbrytare, och slås i ansiktet på det mest skamlösa sätt utan att våga slå igen.

Det är strid, och utgången är oviss av flera skäl. Få kvinnorna rösträtt så maka de ut männen, emedan de äro majoritet, och här är ock fråga om makten, icke om likställigheten. Om männen skola falla därom kan man icke vara alldeles viss, men deras lama sätt att sköta ett enigt och lojalt försvar då de äro angripne lovar icke gott. De predika ju själva rösträtt åt kvinnorna utan skyldigheter. Men nu är anfall lättare än försvar och mankönets

indolens tyder jämte modärn kvinnodyrkan på svaghet. Ord som »afmandelse» börja sticka upp i litteraturen om männen och ordet asexution om kvinnorna. Det förra antydande svaghet, det senare en viss styrka.

II.

Mannens underlägsenhet i striden beror mest av hans vördnad för kvinnan, inplantad av modren. Hon får slå och skjuta honom, men han får ej bära hand på en kvinna, utan att förlora ära och frihet. Allt vad kvinnan nu åstadkommer på konstens eller vetenskapens områden är genast uppburet, ehuru det är värdelöst, eller plagierat efter män. I England ha kvinnorna snart rösträtt, ty där finns knappt en man mer i landet, och i Frankrike dekoreras frun när herrn utfört en vetenskaplig expedition. I Tyskland där ännu en man existerar ha nyligen kvinnorna blivit utdrivna från universitetet.

I Zürich trängde sig 28 flickor in i medicinska fakulteten utan studentexamen. När studenterna klagade över denna monstruösa orättvisa, upphovs skrik på kvinnoförföljelse. Är det jämn strid, och skall mannen kunna bestå den?

Vad som även kommer att underlätta kvinnornas seger, är familjeförsörjarens skenbara intresse av att se döttrarne ute på platser så fort som möjligt. Nu skulle ju familjeförsörjaren ej ha något emot att matriarkatet komme till stånd, då ju modren övertog hans börda till större delen, men för det första kan ej matriarkat komma till stånd utan mannens totala undertryckande, för det andra är man icke

säker att evolutionen går till modersvälde. Ty är det mödrar dessa som så brutalt bryta fram? Nej de skrika tvärtom helt fräckt att de ej vilja vara mödrar! Vad blir det då för ett samhällsskick? Amazonvälde är det finaste namnet man kan ge. De söka ju utplåna könsdifferensen på alla sätt. De kläda sig som män, och när de skriva, taga de mansnamn (även det ett erkännande åt mannens överlägsenhet). Det är ju ett graverande symptom och av degeneration att vilja utplåna skillnaden mellan könen, och det är icke likgiltigt om kvinnorna kläda sig som karlar. Mannens impulser förändra därigenom småningom natur, varförutom avkomman blir desto starkare och skönare ju större differensen var, och denna uttryckes numera genom klädedräkten sedan vi upphört gå nakna.

Må de kvinnor som ej vilja föda barn bryta sig ut som ett tiers etat, men må de ej komma och föra talan för kvinnosaken, som ej mera rör dem!

Att kvinnornas inträde inom mannens gebiet är av behovet påkallat är icke sant. De kunna ej något som mannen icke kan bättre — utom att föda barn. Vilket djupt sedefördärv (enligt Tidskrift för Hemmet) ligger ej i detta att ringakta moderskapet. Och vilken ställning skola mödrarne, de föraktade, komma att intaga i den levande monsterstaten? Tänk på det, mödrar!

Kvinnorna som skriva, påstå nu att de endast varit anvisade ett sexuellt liv. Detta är osant! De ha fött barnen till världen, men de ha även haft det ärofulla värvet att uppfostra dem, att förvalta mannens inkomster, och förestå ett hus. Att upp-

fostra släktet är väl lika ärofullt som att sitta i en riksdag, åtminstone lika litet sexuellt!

De påstå även att de varit mannens piga (numera redigerat till hushållerska). Därpå skulle mannen kunna svara: Hör du min vän, du, som ändå skall låta laga mat åt dig, dina barn och dina tjänare, skulle icke göra så mycket väsen av att du även låter laga min matsmula, när jag bjuder Er på alltsammans. Din matlagning åt mig spelar ingen roll, ty jag kunde äta på källare, och mina skjortknappar kunde min städerska sy i såsom förut!

Han skulle kunna säga mycket mera, men det törs inte den stackarn!

III.

Evolutionisterna som definiera utveckling lika med: rörelse framåt från det homogena till det heterogena, borde icke anse utplånandet av könsdifferensen såsom utveckling, utan såsom återgång, efter som det strävar till homogenitet från heterogenitet.

*

Tidens strävan på vissa håll till större sedlig renhet är endast asexuering. Kristus var en asexuerad, och madonna är hermafrodit, änglarne könlösa. Munkar och nunnor bli onanister och hela katolska prästerskapet även; Guds lov sjunges i kyrkan av kastrater.

Men med madonnadyrkan vaknar matriarkatsminnen: Trubadurerna dricka den älskades sekre-

tioner och ligga om bröllopsnatten med ett svärd i sängen.

Boccaccio avslöjar ängeln, men får lida sådana obehag att han räddar sig i ett kloster.

*

Är kvinnan ädlare och godare än mannen? Grekerna avbildade furierna som kvinnor. Judarne skyllde syndafallet på Eva. Nordborna gjorde det godas besegrare till en man Loke, men även det goda blev en man, Balder. Men helvetets föreståndarinna var dock en gammal kärring, Hel.

*

Vid alla revolutioner där blod strafflöst får utgjutas ha kvinnorna krupit fram och uppfört sig som vilddjur.

*

Det monogama äktenskapet som följde på matriarkatet synes icke ha uppstått genom kvinnans underkuvande utan genom mannens duperande. Kan man tänka sig en man så oklok att han mot en kvinnas trohetslöfte åtager sig försörja henne och de barn hon föder?

*

Äktenskapet anses också än i dag vara en boja, en snara för mannen. En mycket frisinnad och upplyst man uttryckte sin förvåning över att en ryktbar manlig författare ej lät sin hustru läsa igenom manu-

skripten innan de trycktes. Han ansåg alltså, den frisinnade mannen, att den bildade författaren skulle ha skyldighet sätta sig under en obildad enfaldig kvinnas censur. Men han satte icke i fråga att författarinnornas manuskript genomlästes av deras män, vilket varit förståndigare.

*

När en man blir ämbetsman tages av hans lön, utan att han tillfrågas om sin önskan, och insättes i Civilstatens pensionskassa för hustruns räkning. Äger då mannen dispositionsrätt över sin egendom, och är han myndig?

*

I Courbevoie utanför Paris står ett monument upprest till minne av stadens hjältemodiga försvar. Det utgöres av en kolossal kvinnofigur. Kommer man närmare upptäcker man vid hennes fötter en liten man, sårad, döende. Den tappre fick döden, men den fega som satt hemma vid brasan fick monumentet.

Är det icke sannolikt att kvinnorna skola vinna spelet som äro sparade för krigets faror.

*

Zola har i La Joie de Vivre beklagat en flicka, vars pengar spolieras av en degenererad yngling. Om flickan arbetat ihop dessa pengar bara! Men hon har ärvt dem efter en kvinna som fått dem av en man.

*

Guy de Maupassant har i Bel-Ami avrättat en man som begagnar kvinnogunst för sin framkomst. Avrätta nu alla generalskor, professorskor, grevinnor, friherrinnor, doktorinnor som exploaterat sina mäns namn, heder och värdigheter.

*

Månne en student som gifter sig med en kvinnlig professor får professors namn, heder och värdighet? Nej! Men uppgiv ett rimligt motiv varför icke?

*

Bertha i Sanna Kvinnor är en modern typ med ett vårdat uttryck: Amazonen. »Godhet är dumhet; alltså varom elaka.» Med vilken fräckhet hon behandlar sin far som fött henne och klätt henne, och med vilken partiskhet hon kelar med modren.

Varför spelar fadren? Kanske för att skaffa klädningar åt dottern. Och så mycket väsen för en fattig obligation som icke spelar någon roll i de summor familjeförsörjaren offrat på detta sällskap.

Eumenidernas chor: Godhet är dumhet, varom elaka!

*

När nu damerna skulle skriva böcker väntade man sig några värdefulla bidrag till kvinnans fysiologi och psykologi, men man fick bara variationer på skåltal och tärnvers.

*

Hela kvinnorörelsen är troligen idealismens sista efterbörd, och reaktionens dyningar.

Jämför förhållandet mellan könen vid Revolutionen, då man och kvinna ännu kunde urskilja könet hos varandra, och man skall finna att hela det avkönade partiets fordran på sedlig renhet är reaktion!

*

Kvinnans begrepp om rättvisa äro mycket dunkla. Om jag ville dela en kålrot med henne, skulle hon ta ett metermått och få ut två lika stora delar; behålla roten, ge mig blastern och så skulle hon säga: är det inte mitt itu?

Att dela proportionaliter förstår hon ej.

Om därför en arbetande kvinna gifte sig med en arbetande man och ville vara riktigt rättvis, så skulle hon lämna halva underhållet åt barnen och sig, men därvid glömma att mannen betalade lika mycket plus sina egna kostnader. Hon skulle icke förstå att hon vore skyldig betala halva husets kostnader, det vill säga även mannens. — Jaså, hon skulle betala för mannen också? invänder hon. — Naturligtvis om det vore rättvist, men det skall ju icke vara rättvist!

*

Alla så kallade begåvade kvinnor ha exploaterat män, men det finns ej en man som fått en tanke av en kvinna. Madame Stael länsade Schlegel, George Sand kringstal Sandeau, Musset, Chopin. George Elliot har supit ut Spencer.

*

Jag återsåg nyligen Rosa Bonheurs Plöjare. Det var hennes fars chokoladåkrar som plöjdes med Troyons oxar! Och hon blev riddare av Hederslegionen.

*

För kort tid sedan avslöjades en rysk grevinna Blawatsky såsom charlatan. Hon stod i spetsen för den så kallade teosofiska rörelsen, en liga av bedragare och bedragne, som påstodo sig ha fått en övermänsklig visdom från Indien, och som ledes av kvinnor.

Vad innebär denna teosofiska och spiritistiska rörelse som nu bedrives av kvinnor?

Är det kvinnan som vaknar upp och känner att hon är efter, känner sin gränslösa skuld till mannen, vilken skapat järnvägar, ångbåtar, telegrafer, jordbruk, handel, sidenklädningar, juveler, som hon nu njuter av. Och nu när hon finner honom den föraktade så långt före, nu vill hon med föregiven högre kunskap i ett tag svinga sig om och över honom. Teosoferna säga sålunda att Indierna (=Kvinnorna) känt ångan, elektriciteten o. s. v., men ej velat begagna sig av densamma.

Jag tror att jag gissat rätt! Och jag skall återkomma till teosoferna längre fram.

*

I Paris sitter en dam, som sedan många år tillbaka konkubinerar med en annan dam. Hon åtnjuter, som alla kvinnor när de tränga sig fram, ett visst anseende, och är naturligtvis medlem av en

mängd kvinnoligor. Hon har öppet sagt att här gäller mannens underkuvande och att nästa revolution ej kommer att gälla striden mellan kapital och arbete, utan mellan man och kvinna.

Tilläggom att gumman är spiritist!

*

Att göra en kvinna till professor och göra henne en överflödig professorsplats det kunna de, men göra en stor matematiker kunna de ej. Fru Kovalewsky har byggt sina avhandlingar på Weierstrass i Berlin. (Se Nordisk Familjebok!)

*

Utdrag ur Göteborgs Kvinnoförenings Tidskrift. »Till allmänheten: Det är så gott först som sist säga det, att bakom Några Blad döljer sig Spekulationens månghövdade hydra!»

*

»Om våra (kvinnornas) känslor icke precis äro lik, så äro de åtminstone skendöda, och tankar äro ofta som stora öknar utan en enda oas.»

*

»Är er man... anställd vid fabriken?»

»Min man är död för tre månader sedan, fröken, men annars var han verkmästare vid fabriken och hade tjugo kronor i veckan.» *

*

* Alltså även mannen får litet betalt.

»Man och kvinna skola älska varandra uti idealet, uti realiserandet av släktidén, men härtill fordras att de leva med varandra.»*

(Alma Åkermark.)

*

»Det märkligaste av sådana kollektiva kärleksverk i preventivt (!) syfte, tillkommet helt och hållet på Fredrika Bremers initiativ, var Stockholms Fruntimmersförening för barnavård.»**

(Sophie Adlersparre.)

*

»Den tjänande klassen befattar sig föreningen icke med.»

(C. Gohl.)

*

»Hon hade vant sig att göra efter allt han gjorde — för det var rätt.»

(Alfhild Agrell.)

*

»Sedan urminnes tid har mannen tillvällat sig uteslutande rätt till sysslor, ämbeten och tjänster i staten och lejonparten av all arbetsförtjänst.»***

(Eva Brag.)

*

* I äktenskap eller lönskaläge? Frågas?

** Fredrika Bremer sysslade alltså med preventiva medel mot barnvård. Och den arma Wicksell som beskylldes för uppfinningen!

*** Han har tillvällat sig rätten att arbeta åt den lata kvinnan som med sina barn och pigor tagit lejonparten av hans arbetsförtjänst.

Fröken Ellen Key biograferar sedan en finsk flicka som brutit sig in i mannens arbetsmarknad och gjort ett underverk med att taga en enkel akademisk examen.

»Redan på seminarium hade hon börjat skriva åt sig en latinsk ordbok* och en bok med latinska sentenser, dem hon sökte tolka, och av vilkas blotta ljudfall hon njöt som ett barn framför en förseglad julklappspaket!»

»Genom sina djupsinniga** och innehållsrika svar väckte hon uppmärksamhet hos den präst*** som ledde konfirmationsundervisningen. (!)»

»Utan någon framtidsmöjlighet att få stilla sin kunskapshunger kände hon livet som en börda och bad Gud om döden; ty i ett annat liv skulle, hoppades hon, någon välvillig professor åtaga sig hennes undervisning.»†

*

När en fröken Alma Psilander i Göteborg börjar vid mogen ålder arbeta, så hälsas hon som banbryterska. Antag att man en dag finge läsa i en tidning följande notis: »Skomakargesällen Wilhelm Andersson, vilken en längre tid tillbragt sitt liv i sysslolöshet och lättja, har omsider funnit sig föranlåten att återvända till arbetet. Vi hälsa med

* Att fuska med, eller vad? Det finns tryckta ordböcker i bokhandeln!

** Omöjligt! Finns inga djupsinniga kvinnor!

*** Mycket misstänkt att väcka uppmärksamhet hos en präst, isynnerhet för djupsinnighet under konfirmationsundervisningen.

† Professorer och latin i det kommande livet också! Herre Jesus!

glädje detta hans vackra beslut, vilket manar till efterföljd hos alla andra lättingar.»

Men antagom att gesällen Andersson valt att bli barnmorska, eller sökt inbryta i kvinnans arbetsmarknad. Då hade han hälsats som en inbrottsman och hans begärda koncession att få bli barnmorska helt enkelt avslagits med stort anskri från kvinnorna naturligtvis.

Göteborgs Kvinnoförening säger sig vilja verka för kvinnans höjande »intellektuellt och moraliskt». Och vi män som trodde att kvinnan stod så fasligt högt i båda avseenden. Ha vi misstagit oss, så lyckönska vi föreningen till dess nyttiga verksamhet.

IV.

Den gifta kvinnan som är så elak mot pigan har stiftat en förening som skall reducera hennes arbete. Det är vackert. Denna reduktion skall bestå i att familjeförsörjaren får betala en vikarie när pigan går i Berns Salong! Ack, det ömma kvinnohjärtat!

Men drängen, som bär ved och vatten åt pigan? Skall frun ha något hjärta för honom?

*

Det är ett misstänkt förbund socialisterna och damerna ingått. Troligen tänka de lura varann. Eller skulle socialisten vilja emancipera familjeförsörjaren genom den fria kärleken, fastän han säger att han vill emancipera kvinnan!

Få se vilken av skalkarne som blir narren!

*

Min förr uttalade mening att kvinnosaken är en de asexuerades har jag i utlandet genom rika erfarenheter fått styrkt.

Vid ett besök på Familistèren i Guise, där jag sökte chefen Herr Godin, mottogs jag av ett fruntimmer, hans sekreterare. Hon hade blå skäggbotten, talade med basstämma, men var klädd som fruntimmer. Det gör ett sällsamt intryck att se en sådan naturens lek; det var virago och hon levde som Herr Godins compagne och sekreterare. Ett år efter såg jag att Herr Godin gift sig med henne, naturligtvis med inbördes paktum som det kallas, det vill säga så att hon ärver honom.

I Norge är hermafroditen rätt vanlig och de berömdaste kvinnosaks-agitatörerna äro hermafroditer. Om en av dem skriver ett amerikanskt fruntimmer till mig bland annat:

»I felt that the hour had struck and that it was time that he (Björnson) and all the rest should know what kind of a creature they were devoting themselves to, should know why she had a peculiar personal magnetism, which few women could resist, should know why she was so strange, so unlike all other human beings — and in my reply to Björnson I told him the plain truth — that S. B. was an hermaphrodite, a creature of mixed sex. My mother also wrote to him, and gave him several physiological facts, which could leave no doubt on his mind. We both wrote simultaneously to the authorities in New York and ordered her immediate arrest, as a dangerous character...!»

Vad skall man säga om detta? Det är ju redan striden mellan matriarkatet och de avkönade!

I Frankrike har jag på nära håll sett flera par samboende tribader. De igenkännas lätt på deras klädedräkt och kortklippta hår. Antingen gå de alltid för sig själva och undvika umgänge, eller affektera de avsky för kvinnor och iakttaga en överdriven benägenhet för herrars sällskap. Men deras karlhat röjer sig vid första vidrörande av frågan om könen.

En ung förlovad engelsk målare i Grèz beklagade sig över att hans fästmö blivit utsatt för en tribads agresser, och han hade aldrig varit svartsjuk förr än nu på ett fruntimmer.

Den asexuerade unga mannen är en lika vanlig företeelse, men han bör noga skiljas från pederasten, vilken är av starka könsfunktioner och endast genom avsmak för kvinnan eller genom giftermål med tribader lockats in på bivägen. Den avkönade unge mannen är kvinnodyrkare, men ser i kvinnan icke könet utan en högre andlig företeelse. Han har litet eller aldrig varit i köttsligt umgänge med kvinnor, lider när man talar om könssaker, och är blyg som en flicka. Hans röst är tunn och douce, hans uppträdande skenbart blygt, och han bär sin stilla monomani om andliga äktenskap med sig överallt. Jag känner en sådan ung man, vilken aldrig rör kvinnor, och som har sina pollutioner en gång i månaden såsom en verklig menstruation. Han är trolovad med en ung dam, som han svärmiskt kallar sin brud, och som han älskar pr post. Hon är en kraftig kvinna som arbetar för djurskydd och reformkalsonger samt förklarar sig sakna könsdrift. Detta allt är nog icke annat än degeneration eller avköning, men det värsta är att dessa antisociala abnormiteter rycka fram till anfall, och därför synas de mest och

lyckas göra propaganda. Narrad av denna kloakström är det som Björnson skrivit sin Flaggbok och Ibsen sitt Dockhem, vilka böcker blivit de asexuerades program, under det att den »sunda, manliga» Giftas gav dem hysteri.

Orsakerna? Ett tusen åtta hundra år av kastratmoral som gjorde samlaget till ett brott. Könsdriftens tillbakagång genom tvungen återhållsamhet. Och slutligen är det också möjligt att föräldrarnes ofullständiga samlag i äktenskapet för barns undvikande frambringar dessa odeciderade produkter. En fransk författare uttalar som sin mening att nittio procent av mänskorna äro födda av en olyckshändelse, det vill betyda, att de aldrig voro tillämnade. Så långt har det ideala sedlighetssträvandet sträckt sina följder. Men de asexuerade söka i känslan av att de äro krymplingar göra sig gällande och bemärkta i det offentliga för att skaffa sig en restitution, och de äro mycket driftiga emedan de ej störas av könsdriften som tar bort så mycken tid för mannen. Därför bryta de fram och de synas över allt. Se bara efter dem.

*

Den lata kvinnan har alltid och med skäl blivit ovälkommen till världen. I Palestina kallades dottern »ett övergående mörker» och i Kina mottas hon som en börda. Fru Agrell som är ganska enfaldig begriper ej varför bonden är ledsen när han fått en dotter i stället för en son. Naturligtvis skulle han varit gladare om han fått en arbetsför, stark och driftig dräng i stället för en lat piga. Det är ju mycket enkelt!

*

I en nyss utkommen fruntimmersbok läses följande enkla bekännelse som åtminstone anger att jag icke sett spöken på ljusa dagen.

»— Och hur skulle det gå med oss stackars karlar, om fruntimmerna nu kommo och togo bort arbetet för oss? Vi fingo väl ta tjänst som huspigor vi?

— Ja, (svarar den stumma slavinnan ganska vidlyftigt och alls icke underkuvat), det vore kanske inte så dumt, så bleve det arbetet nog litet bättre uppskattat!»

Svar: Pigans lättare arbete är högre uppskattat än drängens. Pigan har mat, husrum, tvätt och i medeltal 200 kronor i lön (i Paris ha de ända till 60 francs i månaden och köksor ha ända till 2 à 3,000 francs). Pigans mat, kläder och husrum kunna uppskattas till minst 600 kronor. Vad har en dräng i lön, som ej är i kosten, och har dubbelt så tungt arbete? Kanske 600 kronor, och då får han ändå bära ved och vatten åt pigan. Pigan är en dyrfödd lat stackare som lever slösaktigt på husbondens bekostnad. Hon är visserligen ej ledig om kvällarne emedan fruarne besvära henne med så mycket uppassning, men hon förstår ta sig ledigt på dagen i stället. Se huru den »sparsamma» köksan huserar med maten, se huru hon står framför spisen i nystärkta manschetter, kragar, krås, stärkkjolar som slängas bort efter en dags begagnande, och vilkas tvätt herrn skall betala. Jämför nu med drängens liv i drängstugan, eller tänk efter hur mycket han får behålla för egen del om han är gift. Då får han om hushållet beräknas till fyra personer bara njuta en fjärdedel själv av sin lön! Är det billigt. Och

får han ett barn utom äktenskapet får han ensam lösa in det på barnhuset, men pigan hon får barnbördshjälp gratis och sätter sina pengar på sparbanken! Och ändå fordrar den »begåvade» författarinnan att pigans arbetslön skall höjas — på mannens bekostnad!

Vidare säger den stumma:

»— Vänta bara tills vi få lust på det allihop (att inbryta i mannens arbetsmarknad) så ska vi komma som Kineserna i Amerika.»

Där ha vi krigsförklaringen. Nåväl de utmana, och de ha rätt; men de fordra att männen skola inställa försvaret. Huru billigt! I Engelska och Sachsiska väverier äro männen utdrivna av kvinnan, och sitta redan hemma med barnen.

— Vi ha mindre behov än ni därför att vi inte äro vana vid ett sådant lyxliv, och därför kunna vi vara billigare... Har kvinnan mindre behov? Jämför en modehandel och en skräddarbutik. En millionär (man) går i en hatt som ej kan kosta mer än 20 kronor, och frun skall betala — hur mycket skall jag sätta? — 100 kronor. Jämför herrns dräkt och fruns hos personer av samma stånd! Och om herrn måste dricka sin punsch på aftonen, så är det därför att han arbetar om dagen, medan frun dricker sitt kaffe på förmiddagen, och ej behöver anlita kvällen. Och varför leva damerna billigare?

Därför att mannen betalar allt för dem!

»— Vi ska sätta ner priserna på Ert monopoliserade arbete och höja dem på vårt påtrugade.»

Svar: monopoliserade? Vad är det för slag! Mannen har gjort sin arbetsmarknad själv. Han har arbetat för Er och Era barn och ni ha suttit tysta

och nöjda! Det var också ett monopol att få arbeta för andra. En minister har tio tusen kronors lön efter ett liv av arbete. Nu har han familj på fem personer! Hur mycket får han då själv av sin lön? Tvåtusen (sätt tretusen) kronor. Hur mycket har fru Kovalewsky i lön! Fyra tusen kronor! Antag hon gifte sig och gjorde äktenskapsförord, antag hon gifte sig med ministern. Då steg hennes lön med 2,000 kronor till 6,000 efter som hon skulle »råda» över sitt och mannen ändock föda och kläda henne! Det är billighet!

Författarinnan tycker det, ty hon utbrister:

»— Sen du, ska det bli likställighet!»

Det var en skön likställighet! Nej, ut med de där Kineserna! Som Amerikanarne motade ut sina!

Det skrivs även nu så mycket damböcker om en gift man som har ett barn utom äktenskapet, vilket han måste försörja! Och därför tuktas han som en brottsling! Som en brottsling därför att han uppfyller honnett en tung plikt till, utom den som äktenskapet ålägger honom.

Kan man räsonnera med sådana debattörer?

Svar: Nej!

Jörgens Stockholmsbrev, 22 och 24. 1., 5. 2. 1887.

Numerisk och proportionell rättvisa.

Det var en tid då man ansåg ingenting så enkelt som att avgöra vad som var rättvist, och den »enklaste rättvisa» var lika med att hugga av på mitten. Det var den tiden man sålde ett tjog små ägg för samma pris som ett tjog stora och det var den tiden man värderade timmerstockar efter längdmått. En tunna råg var alltid lika med en tunna råg, antingen den var lätt eller tung, och en elementarlärare hade 750 kronor i lön antingen han var dum eller kvick, lat eller flitig. Skulle man den tiden hålla en kapplöpning, så ställde man två hästar, en arab eller percheron vid en slagbom, satte en jockey eller en bryggardräng på ryggen och den fick priset som »kom först». Men mycket har upptäckts och förändrat sig sedan dess. Man kan sålunda icke numera gå in i cigarrbod och få en god cigarr för samma pris som en dålig; man kan inte få en livförsäkring för samma premie, om man är 20 eller 35 år; och stora ägg kosta mer än små (till unga fruars stora förvåning). Begreppet rättvisa har sålunda utvecklat sig på många håll, men dock mycket ojämnt. Sålunda kan en skicklig italiensk juvelerararbetare förtjäna 6,000 francs på året, under det en oskicklig endast förtjänar

900 francs, vilket ju förefaller rättvist, likasom det synes orättvist att en duglig lärare fortfarande har lika litet betalt som en oduglig.

Begreppet rättvisa har även på andra områden undergått nödiga omredigeringar, och man har vågat upptäcka att frihet endast är ett gammalt ord som döljer en förlegad och orättvis tanke. Man har även varit så djärv, att man uträknat det allmän rösträtt vore en orättvisa, som gåve den ovetande lika makt med den vetande, sålunda frihet att undertrycka utvecklingen, eller med det äldre ordet: friheten. Man har även insett att det nuvarande röstsättet var orättvist mot minoriteten, och man har i England varit betänkt på att försöka med ackumulerat votum eller rätten att sätta upp samma namn flera gånger på samma lista. Det vimlar med upptäckter och man kan frestas tro att mänskorna verkligen sträva efter att söka göra varandra rätt. Men det finnes likväl en fråga vid vars behandling den gamla eller numeriska rättvisan ännu synes härska oinskränkt, kanske mera av okunnighet än dålig vilja, ehuru det senare dock har sannolikhet för sig, då man efter att ha enrådigt fått hoptrassla frågan helt tvärt förklarar diskussionen avslutad, innan diskussionen kom till stånd. Ja, det var den välsignade kvinnofrågan, på vilken dock samhällets grundvalar vila.

Eget dock att de mest sansade, som icke en gång vilja samhällets långsamma ombyggnad, alla äro ense om att den enklaste rättvisa fordrar att kvinnan skall obehindrat och under nuvarande villkor få intränga i mannens arbetsmarknad. Denna kampen om brödet och ställningen synes mig ha stor och obehaglig likhet med den äldre kapplöpningsmetoden.

Mannen som beväringskyldig, som betalande part vid kärlekens bord, som familjeförsörjaren, förefaller mig som bryggarhästen med verksele, under det kvinnan är den lätta araben i engelsk ridsadel. Det kan icke vara proportionell rättvisa. Men låtom oss vara frihandlare för ett ögonblick, låtom oss anse likgiltigt på vem bördorna falla, låtom oss vara realpolitici och lämna ordet och illusionen rättvisa och i stället fråga klokheten och den vinnande partens intresse till råds. Har kvinnan själv gagnet av att hon nu intränger på familjeförsörjarens område? Blir icke ett äktenskap mindre och en gammal mamsell mer för varje plats som tas ifrån mannen? I stället för att svara på sak och säga öppet: jo säkert; så får man till svar en fråga: de ogifta kvinnorna då? Jag skall svara på den frågan och gå vidare. — Den ogifta kvinnan har sin stora arbetsmarknad, reserverad för hennes underordnande i behov och ville jag draga ut med Europas enda levande stortänkares svärd, skulle jag mörda den frågan med Spencers osentimentala: du är överflödig, eller med Hartmanns hjärtlösa: det är den ofullkomliga individens bestämmelse att hålla sig i bakgrunden, eller gå under.

Erinrom att varje mans arbetsförtjänst, varje mans lön, är intecknad på förhand av hans blivande hustru och hans barn, och vi måste hoppas att sunda kvinnor skola vara angelägna att bevara fadrens rätt till utkomst för familj oförkränkt. Den kvinna som säger att hon icke vill gifta sig, icke ha barn tillhör de överflödiga och de ofullständiga och skall ha lika rätt att bli hållen tillbaka, som hon har rätt att tränga sig fram.

I sammanhang med denna fråga står särdeles

intimt den: huru skola vi uppfostra våra döttrar? Till självförvärv eller till äktenskap? Jag, som icke tror att den fria kärlekens förbindelser vinna burskap med socialt anseende på en mycket lång tid, tror klokast (för döttrarne) vore att uppfostra dem så, att de kunna inträda i kvinnans arbetsmarknad och även vore beredda att i händelse de bli gifta kunna sköta hus och uppfostra barn. Därmed är jag beredd på alla inträffande fall, och tror mig även ha handlat rättvist mot min son, som också ligger mig om hjärtat.

Den rörelse som nu i Norden medels panik och reklam satts i gång, är kanske icke så samhällsvådlig som den ser ut. För fyrtio år sedan voro de flesta postkontor i Schweiz besatta med fruntimmer, men det bildade manliga proletariatet tilltog i betänklig grad, de ogiftas antal ökades och man ledsnade på hela experimentet så att en märkbar återgång redan har försports. I Tyskland mottaga i denna stund postkontoren inga fruntimmer, och universiteten icke heller, ty i ett land där den manliga ungdomen skulle vara tre år i krigstjänst skulle de privilegierade fruntimmerna snart hava segrat i en konkurrens, som icke var rättvis, då de senare utan vederlag alla kunde beräkna tre tjänsteår mer än mannen.

Men fortgår rörelsen i Norden, och blir det värneplikt tillika, så skall väl orättvisan falla även de minst klarsynta i ögonen, och kvinnans inträngande i mannens arbetsmarknad en dag upptäckas vara mera samhällsundergrävande än alla andra rörelser tillsammans. Därmed skulle jag och meningsvännerna ju vara nöjda, om vi ock voro säkra för att med kvinnans förvärv i mannens arbetsmarknad även följde mannens frigörelse från barnuppfostringsskyldighet, och fri till-

gång till den kärlek, som de inställda äktenskapen berövat mannen. Det nuvarande samhället skulle frukta ett sådant sakernas tillstånd, ändå mer då samhället anses vara byggt på så många äktenskap som möjligt, och det vore samhällsbevararnes plikt att hindra strömmen, som kanske utmynnar i fria förbindelser och oäkta barn.

En annan formel där den proportionella rättvisan får lämna plats för den numeriska är kvinnans rösträtt.

Sedan motståndarne kastats ur de äldre raserade förskansningarne ha de tagit sin post i ett par nya. Den allra nyaste heter: hon skall ha rösträtt som betalar skatt.

Alltså 1:o skatt är villkor för rösträtt; 2:o den ogifta kvinnan skall ha större rättigheter än den gifta förutsatt att skatt endast betalas av ogifta (och änkor).

Svar: 1:o skatt är icke ensamt villkor för rösträtt, ty i Danmark har man rösträtt utan att betala skatt, i Frankrike likaså, i Tyskland också, och i allmänhet i länder där man har allmän rösträtt. Skatten var sålunda icke något villkor för rösträtt, och motivet kan icke längre med fördel användas.

Nej, det finns, åtminstone i Svenska grundlagen, ett annat villkor för rösträtt; det är att vara man. Det vill säga icke vara kvinna, utan uppfylla alla de skyldigheter som tillkomma en man: krigstjänst*, kommunaltjänst, barnuppfostringsskyldighet, och framför allt familje-försörjarskyldighet.

Det är sålunda förbundet med en hel hop skyl-

* Skall jag upptaga till vederläggning sådana invändningar som att det finns kasserade beväringsynglingar? Vill kvinnan gå ihop med de kasserade?

digheter att vara man, och det vore en orättvisa att ge kvinnan samma rättigheter utan motsvarande manliga skyldigheter.

Det andra var att den ogifta kvinnan skulle genom rösträtt ha större inflytande på statens angelägenheter än den gifta. Vad säga mödrarne om det, att de barnlösa skola stifta lag för deras barn, och vill en gift kvinna genom ett sådant streck nedflyttas, ty då först när en skolmästare finnes kan man bli nedflyttad. Skola mödrarne tillåta att abnormiteter lagstifta för de normala, att föraktare av barnafödning och hatare av barn skola lagstifta om uppfostran av deras barn? Det vore en kolossal orättvisa av det gamla erkända slaget!

Tredje punkten är ömtålig ock, men också svårare att komma åt, ty dess försvarare gå i kryphål, när man kommer med bössan, så att man måste ta ut dem med tång som grävlingar. Jag vill ändock hellre sätta ut två snaror framför hålet och fråga: är besiktningen av prostituerade ett straff eller en hygienisk åtgärd?

Om nu någon, mot vanan, ville svara rent ut: en laghygienisk åtgärd, så skulle jag ha hela det sentimentala skriket tystat, då jag i så fall ansåg besiktningen snarare vara en rättvisa, då samhället består läkarvård, än en orättvisa eller lika etiskt indifferent som beväringsbesiktningen, vilken varken anses orättvis eller rättvis, utan endast gagnelig.

Att mannen icke *också* besiktigas beror därav att mannen icke driver sådan livsfarlig näring som prostitution och faktiskt icke sprider smitta. Och ingen har ännu fordrat att få ammornas besiktning avskaffad såsom *orättvis*.

Det var inte mig möjligt en gång att slippa besiktigas från topp till tå, när jag skulle ta min livförsäkring, fastän jag var en gift man med oförvitliga seder. Det var nödvändigt, och därför att jag utsatte bolagen för risk, ansåg jag det rättvist. Och anser så fortfarande.

Men talet om orättvisa i denna punkt kan lätt komma i gång, då det finns folk som äro nog urmoraliska att anse besiktningen som ett straff, och handlingen som synden, vilken begås av båda parterna. De som stå på en så låg ståndpunkt, de ha rätt att fordra, icke besiktningens avskaffande: utan antingen båda parternas besiktning, eller ändå konsekventare upptagandet av straffbestämmelse om lönskaläge*. Alltså icke i något fall besiktningens upphävande.

Vilket skulle bevisas med tillämpningen av lagen om proportionell rättvisa.

* Böter eller fängelse.

Jörgens Stockholmsbrev, 12. 5. 1887.

Maktfrågan eller mannens intressen.

Sedan jag med sedvanligt galanteri först sett på det intresse kvinnan hade av att tränga sig in på mannens arbetsmarknad, vill jag som målsman för mitt kön betrakta vad mannen förlorar därvid, vilket naturligtvis är viktigare för oss.

Det ser ut som om det icke skulle bli de gifta men de ogifta kvinnorna, som först komma att tränga sig fram. Nu må jag säga att en ogift kvinna är överflödigare än en ogift man. Bland de ogifta kvinnorna rusar nu fram den stora del, som varken vill gifta sig eller överhuvud ha någon förbindelse med män. Detta är till allmän skada både för männen och för mödrarna.

Vidare: är det likgiltigt vem som försörjer barnet?

Nej! Ty det att modren kan försörja barnet, det är matriarkat. Då mannens passioner äro så ofantligt mycket starkare än kvinnans och han redan i förväg är i så hög grad utnyttjad för denna sin styrkas skull, så skulle den stackaren bli alldeles ödelagd. Ty det enda band han ännu har på kvinnan, det är hennes ekonomiska beroende av honom. Och tänk på att nu är det mannen som väljer, det är han som bestämmer urvalet, nu har han så tämligen ut-

sikt att få den kärlek han vill ha. Men sedan kommer det att bli hon som väljer, och då blir det smått om kärlek för den kärlekssjuka mannen. Det betyder kort och gott mannens undergång, det och intet annat, ty likställdhet, jämbördighet, vänskap — å! Äta eller bli uppäten!

Detta hade jag redan en känsla av år 1869, då jag i Sveriges »erkänt främsta» tidning Aftonbladet skrev en artikel mot kvinnans inträngande på mannens arbetsområde. Men den kom först in sedan den ändrats av redaktionens damer, och då hade den fått den motsatta betydelsen. Märkvärdigt är att i denna punkt låta männen först och främst narra sig. De må tillhöra vilket parti som helst, de svartaste eller de rödaste, så finna de det så klart, så enkelt, så naturligt, så rättfärdigt att kvinnan skall ha lov att bryta sig in på mannens arbetsområde. Skåda redan nu, mina herrar, in i ett hem, där frun har medfört lite pengar eller en förmögenhet; titta på den frun, mina herrar, och se noga på den mannen! Se därpå in i ett idealhem, där frun förtjänar sitt och mannen sitt, där det alltså borde härska en himmelsk harmoni, och hör sedan på de älskvärda samtalen, så snart det är fråga om hushållsboken; tag Er därpå ett stort glas sherry, mina herrar, och läs den svenska lagen om äktenskapsförord.

Ekonomien är mannens enda möjliga medel att någorlunda uppehålla jämnt spel med kvinnan, släpper han den ifrån sig, är jämvikten förbi, och han ligger under. När det nu är fråga om makten, varför och i vilken religions eller filosofis namn, skulle han så bevittna sin egen undergång utan att göra motstånd. Damerna komma helt älskvärt (som alltid naturligtvis)

och säga till Herkules: Ge mig din klubba! Varför kan så inte Herkules svara: Nej, min söta vän, det gör jag inte.

»Folket» ville vara »likställda» och »jämlika» med Ludvig XVI, och då han var ett huvud högre än de, måste de göra honom ett huvud kortare. Det är formeln för jämlikhet.*

Då rättfärdighet blott är ett matematiskt begrepp, som icke finnes i verkligheten, så borde vi män väl akta oss att vara med på någon uträkning, men lära av damerna den realistiska stridsmetoden: »Slå till!» Det vill från vår sida säga: »Slå igen!» Ty en man slår icke en kvinna utan att han först har blivit riven! Och låt oss likaså vara fria för allt prat om rätt och orätt och sådant, ty rätt är faktiskt blott en tillfällig form för makthavarnas vilja, vare sig den kommer till uttryck i lagar, arméer eller riksdagsbevillningar.

Hädanefter böra vi inte höra på talet om de små, de förtryckta stackarna. De små äro små, och om de inte kunna göra sig större, ha vi ingen förpliktelse att göra det. De förtryckta äro förtryckta, och om de upphöra med att vara det, bli de förtryckare, och varför skulle vi framälska förtryckare av oss själva?

De små äro farliga. De var de små, som gjorde kristendomen, som predikade de smås evangelium: låt oss alla vara små, eftersom jag nu inte

* Då fjärde delen av Tjänstekvinnans son ännu icke är utkommen, är jag nödsakad upplysa, att jag efter att ha experimenterat mig igenom socialismen, som jag fann vara uppkokt kristendom med tillsats av tysk filosofi, nu återvänt till min äldre ståndpunkt: skeptikerns eller den fria forskarens.

kan bli stor. Det var de som inbillade den starka att han skulle vända andra örat till, när han fick ett slag på det ena; det var de små, som narrade huvudet av de stora genom att tala om människans rättigheter. Det var ofantligt klokt av de små, men förskräckligt, förskräckligt dumt av de stora och starka.

Jag kunde därför ha lust att säga till de små, till socialisterna, till damerna: Ni har full rätt att prata Edra motståndare sönder och samman, full rätt att slå dem sönder och samman, om ni vill. Men jag vill också av en gammal ingrodd känsla för jämvikt (på annat sätt kan jag icke förklara min drift till rättfärdighet) säga till de stora, till de makthavande, till mannen: Låt inte prata Er sönder och samman, låt inte slå Er sönder och samman, ty det gör mig så obegripligt ont att se det starka, det sköna gå under för det lilla och fula. Det är kanske därför att naturen vill ha att det starka och sköna skall segra, fastän de svaga uppfunnit en tredje paragraf, som de ständigt komma fram med. I som tron på kulturen som något lyckligt, som ett framsteg, borde betänka att kulturen begynner med att kvinnan störtas; beräkna blott följderna av hennes återupphöjelse. Och minnens att hon kommer ovanpå om likställdhet skall genomföras: Hon kommer ovanpå, emedan hennes könspassion är svagare, emedan hon är i majoritet,* och emedan mannens galanteri eller hans lust att gå ur vägen för damerna är outtröttlig. Varav

* Besynnerligt är att politiker, som nu etablerat kampen om att bli majoritet, så orimligt, så oförståndigt vilja skapa en absolut ny majoritet, som dräper alla möjligheter till en manlig majoritet. Det är ju självmord.

kommer det att fastän det föd es lika många manliga och kvinnliga barn, gossebarnen dö i en sådan mängd att kvinnorna äro i majoritet. Skulle mankönet börja gå tillbaka? Låt oss tänka oss att kampen mellan könen bleve fullt medveten, vilket den ju icke är från mannens sida; skulle det då inte vara möjligt att kvinnans hat till mannen steg till sådan styrka att hon genom fullt medvetet val reducerade männens antal ännu mer. Man kunde särskilt tänka sig detta om amazonerna kom till makten, vilket är det sannolikaste, då de strida med alla kvinnans fördelar (galanteri o. s. v.) utan att besväras av moderskapets börda. Och äro vi säkra på att inte kvinnan när hon kommer till att själv välja sig man, instinktmässigt väljer de svagaste för att komma till att härska, och således låter de starkare gå under. Märkvärdigt är det med utvecklingen, men alla djur, som kommit till organiserade samhällen, ha kommit till matriarkatet. Men människan, som också på en tidigare djurisk ståndpunkt hade kvinnovälde, har nu vridit sig ut ur matriarkatet till patriarkatet, och därmed blev människan till människa. Skola vi nu bli djur igen, ni herrar Idealister? (Gärna för mig, bara jag slipper vara med om matriarkatet!) Ty kvinnorna höra till det djuriska samhället.

Jag är nu viss på att damerna återigen vilja finna motsägelser i dessa mina enkla avskedsord till det kapitulerande mankönet. Men saken är den, att den kvinnliga hjärnan är en mycket enkel mekanism, som drives av ett bristfälligt verk, som kallas passioner, och därför inte kan tänka annat än konsekvent, det vill säga mekaniskt — automatiskt.

Jag har nu för att belysa frågan från alla sidor

tvungit mig att intaga alla ståndpunkter och har sålunda fått många synpunkter. Jag har betraktat den från sonens, modrens, dotterns, hustruns och till sist (för sent) från mannens synpunkt. Den enkla kvinnohjärnan finner det således inkonsekvent, att jag får andra åskådningar, när jag skiftar synpunkter, ehuru det just är det konsekventa! Och då jag såg frågan blott från en synpunkt, så blev jag kallad subjektiv, ensidig, sannerligen om jag vet hur jag skall uppföra mig för att behaga damerna! Jag har uppfört mig som en diktare, då jag kunde träda fram och tänka i andras namn och personer, jag har uppfört mig som en forskare, då jag icke ryste tillbaka för att tillstå mina äldre villfarelser för att ge tanken frihet att arbeta och upptäcka.

Jag vill också till sist upplysa, att alla dessa tankar och planer, som jag tillskrivit människorna och kvinnan i synnerhet, äro endast och allenast av mig överförda från det omedvetna eller instinkternas dunkla regioner till det medvetna. Det är därför att hon lever ett omedvetet liv som hon känner sig så obehagligt överraskad, när man blottar drivfjädrarna, som röra hennes själs mekanism. Och det är därför hon icke kan vidkännas anklagelsen, eftersom hon verkligen är oskyldig (medvetet oskyldig nämligen).

Politiken, 7. 3. 1887.

Notice

sur le

Manuscrit de la première traduction

de la

Chronique d'Abulghâsi-Behâder.

Abulghâsi-Behâder, khan de Kiva, et, suivant les données, l'un des descendants de Dschingis-Chan, composa, après son abdication, en 1663, sa célèbre histoire de la Turquie orientale, qui parvint pour la première fois à la connaissance de l'Europe par les soins d'officiers suédois faits prisonniers à Pultava et retenus captifs pendant bien des années en Sibérie.

Comme on a voulu enlever, à une époque plus récente, à ces hommes savants et mérités l'honneur de leurs travaux scientifiques, le but de cette notice est de revendiquer en faveur des Orientalistes suédois le droit qui revient à tout premier auteur d'une découverte, soit que la chronique ait été traduite par Strahlenberg, par Schönström, ou par les soins de tous les deux.

Le célèbre JULIUS KLAPROTH s'exprime dans les termes suivants à la page 32 de ses Élucidations et Réfutations relatives aux recherches sur l'histoire des peuples de l'Asie centrale de J. J. SCHMIDT (Paris 1829):

»A l'époque où, sous le règne de Pierre-le-Grand, le D:r MESSERSCHMIDT visita la Sibérie en vue d'études scientifiques, il pria le gouverneur de cette contrée de lui donner comme compagnon de voyage l'officier suédois TABBERT, fait prisonnier de guerre et envoyé en Sibérie. C'est le même homme qui, après sa rentrée en Suède, fut anobli sous le nom de von STRAHLENBERG. MESSERSCHMIDT acheta, pendant ses voyages, l'original turc de l'ouvrage d'Abulghâsi, et se le fit traduire verbalement en russe dans diverses villes de la Sibérie par des Mollahs tartares, ou par des Bukares, et écrivit ces traductions en allemand à l'aide de TABBERT. Il est aussi probable que tous les deux traduisirent le russe en allemand à mesure qu'on le leur dictait. On trouve des détails plus explicites à cet égard dans le journal manuscrit de MESSERSCHMIDT. Ce fut de cette façon qu'il parvint en Europe deux traductions d'Abulghâsi à peu près identiques et n'offrant que quelques légères différences dans l'orthographe des noms propres.»

Voici maintenant ce que dit à cet egard von STRAHLENBERG dans une annonce de la traduction française, sous le titre d' »Extrait succinct de quelques notices rédigées dans la capitale de la Sibérie Tobolesko et actuellement imprimées en Hollande; aussi avec une histoire généalogique, munie d'une carte très exacte, des Princes de l'Asie (Histoire généalogique des Tatars. Traduite du manuscrit Tatar d'Abulgazi-Bayadur-Chan. Par D*** Leyde 1726). Travail par le moyen duquel on espère éveiller ches les esprits curieux le désir de recevoir l'ouvrage principal, et surtout de faire connaître les recherches faites

en Sibérie, à la demande de plusieurs savants de l'Allemagne, sur la vie des tribus perdues d'Israël que Salmanasser a emmenées en Assyrie. Ainsi que différentes choses encore inconnues au monde qui seront indiquées sous de rubriques et des numéros spéciaux.» — Stockholm, Horrn (sans date). Folio 19 pp.

On trouve aux pp. 6—7 les détails suivants sur l'achat du manuscrit:

»De la Boukharie ou plutôt de sa capitale, Turkestan, et de son archive, nous avons obtenu (!) en Sibérie, à grands frais, la description généalogique, dans un ouvrage proprement écrit, des régents qui se sont succédé en Asie et de leurs faits depuis la création du monde jusqu' à l'an 1660...

Strahlenberg indique la manière dont eut lieu le travail de traduction dans un autre ouvrage tout aussi rare, ayant le titre suivant:

Annonce préliminaire d'un ouvrage préparé pour l'impression* sur la Grande-Tartarie et sur le royaume de Sibérie. Avec un appendice Sur la Grande-Russie. Où l'auteur explique le régime et le principal contenu de cet ouvrage. (Stockholm, Schneider, 1726. 4:o, 480 pp.)

L'auteur dit à la page 33 de l'appendice:

»Il m'est tombé, il y a quelques jours, dans les mains l'Histoire généalogique des Tatars, à Leyden 1726, traduite en français avec des notes, et qui est précisément cette histoire généalogique que j'avais résolu d'illustrer de mes remarques. Il est immédiate-

* Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia. Stockholm (Leipzig) 1730.

ment mentionné dans l'avant-propos de l'auteur et du traducteur, que le public doit à la captivité d'un officier suédois en Sibérie le fait que le texte a été traduit du tartare en allemand. Or, comme cette chose ne peut être mieux connue de personne que de moi, qui en suis l'auteur et l'origine, et qu' aussi elle pourrait faire supposer que mes remarques et mes illustrations constitueraient un travail inutile, M. le traducteur me voudra bien permettre, sans doute, de donner ici une relation détaillée, et de montrer, au bénéfice du public, que mon travail d'illustration dans cette histoire comporte de tout autres choses et de tout autres intentions; dans les siennes, au contraire, il parle très peu et même pas du tout de l'antiquité, mais se tient à l'état actuel de la Tartarie...

Je dois faire savoir qu'après que, depuis le commencement de ma captivité et pendant plusieurs années qui suivirent, je me fus occupé à dresser une carte plus correcte et meilleure de la Tartarie que celles qui ont paru auparavant en Europe, je fus amené à entretenir des relations de bonne amitié aussi bien avec des Boukhares habitant la ville de Tobolski et la campagne environnante, qu' avec d'autres Tartares mahométans, cela pour m'instruire, ainsi que par rapport aux divers voyages que quelques-uns des leurs avaient faits à plusieurs reprises dans ces pays. Comme je m'adressai surtout à leur principal prêtre, nommé Agun Asbackewitz, homme très amical, il me montra, entr'autres documents qu'il possédait, deux manuscrits, l'un concernant les dynasties persanes, et l'autre la Tartarie, nommant ce dernier Tzingis

ou Zingis, ou aussi: Kitap ou livre, et qu'il avait reçus tous les deux de la ville de Turkestan.

Comme il me lut d'abord en russe seulement des morceaux séparés tantôt de l'un de ces ouvrages, tantôt de l'autre, je reconnus bientôt qu'il s'y trouvait une bonne source de matériaux pour la description de la Grande-Tartarie, surtout dans le dernier ouvrage, ce qui fit que (comme cet homme avait peu de temps pour cela) je demandai de pouvoir les étudier plus en détail à l'aide de quelques Tartares à moi connus. Et malgré tout le désir que j'avais de cette traduction à l'époque mentionnée, je m'achoppai cependant à la difficulté que d'un côté le travail de ma carte géographique exigeait tout mon temps, et que de l'autre les circonstances d'alors ne me permettaient pas de faire à moi seul les frais de la traduction.

Je fis par conséquent part de mon désir à quelques-uns de mes amis, et le résultat en fut que trois d'entre nous supporteraient les frais en question. Je recommandai en conséquence pour la traduction un Tartare à moi connu, qui habitait la campagne, avec deux des nôtres, tous trois connaissant assez bien la langue russe, mais ne sachant par l'écrire. Ces trois hommes s'établirent ensemble à la campagne, et se mirent à l'oeuvre de cette façon, savoir qu'après que le Tartare avait expliqué chaque phrase mot à mot, et que les officiers, après toutes les demandes et objections faites par eux, avaient saisi d'aussi près que possible le sens de ces phrases, cet ouvrage fut conçu par écrit en allemand et non en russe, comme le dit l'auteur mentionné. Vu, cependant, comme je l'ai dit, que je ne pouvais pas être présent à cause de mon autre travail, et que je devais me

contenter de me rendre de temps à autre à la campagne pour voir combien l'ouvrage avançait et comment on y procédait, et que les officiers n'avaient pas de notions préalables de ces pays, et qu'enfin il se trouvait dans le texte tartare divers mots arabes, persans et kalmoucks que le Tartare n'était pas à même de rendre ni d'expliquer à fond, la première traduction prit par cette raison une forme un peu obscure. Les intéressés n'en obtinrent pas moins, malgré cette imperfection, chacun son exemplaire, dont des copies sont ensuite parvenues en d'autres mains.»

Voici ce que dit ensuite le Journal des savants dans son numéro de septembre 1757 (p. 85): »C'est à cette avidité que M. de Strahlenberg avait de tout savoir, que nous sommes redevables de l'excellente Histoire généalogique des Tatars — ouvrage unique (!) qu'il a apporté de Sibérie en Europe, qui a passé ensuite dans d'autres mains, et qui a été imprimé en français à Amsterdam (Leyde) avec des notes fort curieuses à l'insu de l'auteur, auquel il avait été enlevé, et qui comptait le faire imprimer lui-même à la suite de son ouvrage, dont cette Histoire devait fournir la seconde partie.»

La chose se complique encore davantage quand on ouvre le T. 12 de l'Historisches Journal (publ. par J. C. Gatterer. Göttingen 1778), et qu'on y lit l'avant-propos de la publication du manuscrit Messerschmidt d'Abulghâsi: »Il y a quelque temps», dit l'éditeur, »que parvint à la bibliothèque de l'Université de Gottingue, en original turc, l'Histoire généalogique des Chans mongoles, d'Abulghâsi-Bayadur-Chan, histoire dont il est dit qu'il n'existe qu'un second exemplaire, à l'Académie de S:t-Pétersbourg, ou

du moins qu'aucun autre exemplaire n'en est connu. Il a appartenu au défunt Daniel Gottlieb Messerschmidt, ou, comme il se nomme lui-même, Machaeropoeus, D:r en médicine, ainsi qu'il l'a ajouté à la fin de son nom avec le lieu et la date de son séjour: Omai-Chan, in excubiis ad Jenizeam, 1721. A cette occasion, il fut envoyé à M. le conseiller aulique Heyne une traduction allemande de cet ouvrage, laquelle a aussi pour auteur le D:r Messerschmidt. Nous ne connaissons actuellement Abulghâsi que par une traduction française, que l'on a toutefois reconnue comme très infidèle. M. le conseiller aulique Heyne croyait donc.»...

Ainsi, l'éditeur connaissait en 1778 deux manuscrits: le manuscrit de Gottingue (celui de Messerschmidt) et le manuscrit de S:t-Pétersbourg. Or, en 1824, M. Klaproth se plaint en ces termes de la perte du Codex de S:t-Pétersbourg dans son Élucidation et sa Réfutation mentionnée:

»Le monde savant joue au surplus de malheur par rapport à l'ouvrage d'Abulghâsi. Les deux traductions connues, provenant d'une seule et même source allemande, sont presque totalement inemployables. Le manuscrit original, qui se trouvait à l'Académie des sciences de S:t-Pétersbourg a disparu depuis des années, comme le mentionne le savant Fraehn. Enfin, le zélé promoteur de tout ce qui se rapporte à l'histoire et aux antiquités de la Russie, le chancelier de l'Empire, comte de Romanzow, avait fait faire une copie épurée de l'original de l'ouvrage généalogique turc et avait envoyé cette copie pour impression à Kasan. L'impression avait été commencée, mais tôt après elle fut arrêtée par l'ordre du cu-

rateur de l'Université, probablement par la raison que le livre d'Abulghâsi contient des principes révolutionnaires et hostiles au Christianisme.» — (Cet ouvrage parut toutefois à Kasan en 1825. — Voir plus bas.)

Le savant et exact M. Klaproth, qui n'a pas l'habitude de se tromper, prétend ici que les deux traductions connues ont été faites sur le même original, et que cet original a existé jadis à l'Académie de S:t-Pétersbourg. On peut être disposé à admettre que ce manuscrit original était celui de Messerschmidt-Strahlenberg, ces deux personnages ayant fait leurs recherches aux frais du gouvernement russe. Mais, d'un autre côté, l'éditeur de l'»Historisches Journal» dit que le manuscrit Messerschmidt était arrivé en 1778 à la bibliothèque universitaire de Gottingue, et qu'il n'existait qu'un second exemplaire appertenant à l'Académie de S:t-Pétersbourg, ou que du moins on n'en connaissait pas d'autre.»

Il existerait donc deux Codices, ce qui est fort possible, mais voici maintenant quelque chose de bien propre à jeter un nouveau jour sur la question. Dans le Catalogue dressé par TORNBERG des Codices Arabici, Persici et Turcici Bibliothecae Regiæ Universitatis Upsaliensis (Lund 1849), on lit ce qui suit sous le N:o CCLXX:

»Stemma Turcarum, i. e. historia Turcarum orientalium, quam Muhammed Khan Abu-l-Ghazi Bahadur-Khan, anno 1664 mortuus, composuit. Liber Casani anno 1825 editus et Abulghasi Khani Historia Mongolorum et Tartarorum inscriptus, satis superque doctis innotuit. Codex noster magnam lectionum variantium messem dabit.

P. Schönström, qui librum bibliothecae donavit, haec in fronte ejus adscripsit:

»Denna Kitap eller Tatterske Släktregister, som jag mig, under den tijd, då jag i Siberien fången satt, förskaffat hafwer, förärar jag till Upsala Bibliothec. Jag hafwer henne och uti Siberien låtit öfversätta på tyska. Berenshammar d. 5. Nov. 1722. P. Schönström.*

Cod. djagataicus in quarto, chartae orient-communis foll. 232, versuum 13, char. tatarico rudiori, at satis distincto scriptus. Sectionum tituli rubri sunt. Te. corii occid.»

Cela n' étonne pas encore. Mais M. Tornberg dit ensuite, dans la préface de son Catalogue: »Hic Codex ideo memorabilis est, quod Schönström eum germanice vertendum curavit, ex qua versione postea illa gallica profecta est, quam Histoire généalogique de Tatars, Leyde 1726 inscriptam, Varenne de Mondesse fecit.»

A l'égard du don fait par Schönström de la chronique d'Abulghâsi, on lit à la page 58 de l' »Historia Bibliothecae Upsaliensis par Ol. Celsius: »Rarissimum hoc monumentum Tartaricae gentis dum in Moscovia erat generosus possessor germanice transferendum curavit. Fuere vero ad manus, qui Germanicam hanc versionem inscio possessore descriptam Gallicam facerent, et in Belgio ederent,

* Je donne à la bibliothèque d'Upsal ce Kitap ou Registre généalogique tartare, que je me suis procuré pendant ma captivité en Sibérie. J'ai aussi fait traduire en Sibérie cet ouvrage en allemand. Berenshammar, le 5 novembre 1722. P. Schönström.

ejus nomine plane preterito, cujus industria codex primum illis innotuisset.» (Vide etiam: Acta literaria Sveciae 1722, p. 363, et Benzelii Brefvexling [correspondance], p. 11—12.)

Or, qui faut-il croire maintenant, en présence du fait que le lieutenant-colonel SCHÖNSTRÖM, l'un des officiers de Charles XII captifs en Sibérie, était un personnage tout aussi digne de foi que v. STRAHLENBERG? SCHÖNSTRÖM est aussi un homme de science renommé. Il a écrit, pendant sa captivité, un savant ouvrage sous le titre de »Courte introduction pour l'amélioration de l'histoire suédoise».

Suivant le témoignage de M. HAMMARSKÖLD qui n'a publié le manuscrit qu'en 1816, M. SCHLÖZER aurait, pendant son séjour en Suède, pillé cet ouvrage manuscrit pour son »Allgemeine Nordische Geschichte».

Pour compliquer encore davantage une question qu'il y a déjà si peu d'espoir de résoudre, et pour réfuter pour la seconde fois les assertions de TORNBERG nous aurons en dernier lieu recours à la grande autorité de M. BARBIER.

Voici ce que, dans son ouvrage bien connu sur les pseudonymes, ce savant dit de l' »Histoire généalogique de Tatars», Leyde 1726:

»C'est à tort que les auteurs de la France littéraire de 1769 attribuent cette traduction à un M. de Varennes. Dans son avis au lecteur, le traducteur avoue que la langue française n'est pas sa langue maternelle; j'aime donc mieux croire avec le traducteur de l'Histoire Universelle, 4:o, t. 17, p. 270 que

ce traducteur a été Bentinck,* l'un des officiers suédois (hollandais, suivant M. Pinkerton), faits prisonniers à la bataille de Pultava. Il l'a faite avec l'approbation et sous la direction (!) du baron de Strahlenberg, qui avait apporté le manuscrit de la Sibérie» (!).

Abulghâsi a été, comme nous l'avons déjà signalé, publié dans le texte original sous le titre de Historia Mongolorum et Tatarorum, Kasan 1825. La traduction allemande de Messerschmidt a paru à Gottingue en 1780, une traduction russe a été publiée à Kasan en 1852, et une traduction française (de Desmaisons) à S:t-Pétersbourg en 1871—74.

Ouvrages du même Auteur:

Relations de la Suède avec la Chine et les Pays Tartares. Mémoire lu à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, à Paris 1879.

Extrait du mème, imprimé à Paris 1883.

Chine, Stockholm 1881.

Johan Philip Strahlenberg et sa Carte de Sibérie. Publié par la Société de Géographie, Stockholm 1880.

Carte de Dzoungarie par Renat, publiée par la Société Impér. Russe de Géographie. S:t Pétersbourg 1882.

Ambiörn Molin. Le pays des Tchouktchis. Stockholm 1881.

La section Suédoise de la Bibliotheca Sinica de Henri Cordier. Paris 1881.

Bibliotheca Sinico-Svecana (en manuscrit).

* Les »Feuilles d'épreuve du Catalogue des Russica de la Bibliothèque Impériale publique de S:t-Pétersbourg 1860, indiquent la traduction française sous le nom de Bentinck (entre crochets). — Voir: Prévost: Histoire Générale des voyages. Vol. VII, où Bentinck est expressément mentionné comme le traducteur de l'ouvrage et l'auteur des notes.

Vad är Ryssland?

I detta ögonblick, då ett fördrag är slutet eller skall avslutas mellan Frankrike och Ryssland, har man velat framställa denna allians som ett förbund i förbjudna led eller värre ännu som en mesallians mellan den mest civiliserade nationen och barbariet. Det finns ord som gå liksom falska mynt i rörelsen ända till dess proberstenen visar deras rätta halt. Låtom oss se vad som menas med det ryska barbariet.

Vid en framställning av de väsentligaste dragen av den ryska civilisationens historia är först och främst att anmärka, att folket består av en oändlig mängd stammar, som förenats till en stat under väldet av de storfurstar som varit spridda över Sarmatiens vidsträckta slätter. Redan före den kristna tideräkningen hade grekiska och romerska kolonier slagit sig ned på Svarta havets norra stränder, och skyterna upphörde aldrig att underhålla handelsförbindelser med de mest civiliserade nationer. De antikviteter som funnits på Krim ge bevis härpå.

Vid det västromerska väldets fall ändrar civilisationen plats. Den nya medelpunkten blir Bysanz och därifrån strålar ljuset ut till nordens folk. Wladimir, det ryska rikets grundläggare, äktar en dotter till

Romanov II, Konstantinopels kejsare, och mottager dopet. Ryssland har gjort sitt inträde på den europeiska historiens scen för att fylla sin sändning som väktare av Asiens gränser. Den tidens barbarer voro de muhammedanska folken vilkas intresse genom Wladimirs dop för alltid blevo oförenliga med de europeiska civilisatörernas intressen. Då Ryssland planterade korset mot halvmånen upphörde det att räknas bland fienderna till kristenhetens ädla arbete.

Trots växlingarne i det vidsträckta väldets utveckling visar Ryssland i det elfte seklet bilden av ett västerländskt rike. Kristendomen har där infört mindre grymma seder, den juridiska organisationen har fått en fast grund genom promulgationen av ryska lagar, som fullständigas av Justinianus och Basilevs Macedonierns lagböcker. I Jaroslaw öppnar tsaren, cæsar i denna det bysantinska väldets stora avläggare, sina stater till en tillflyktsort för engelska och skandinaviska furstar, som fördrivits från fäderneslandet, och träder genom äktenskap i förbindelse med Europas mäktigaste furstehus, bland dem Frankrikes. Hans dotter Anna förmäldes med Henrik I. Huvudstaden Kiew är på den stora handelsvägen från Bysanz en station, där de ungerska, tyska, holländska och skandinaviska köpmännens varor passera. En rival till moderstaden Konstantinopel har den redan sin Sophiakatedral och sin gyllene port utan att räkna dess fyra hundra kyrkor.

Den har grekiska konstnärer, grekiskt prästerskap, grekisk skrift, en grekisk litteratur. Den gäller omsider själv för en grekisk stad.

Det är med full rättvisa historieskrivarne till Rysslands ära i henne sett arvtagerskan till det öst-

romerska kejsarväldet, som själv var arvtagare till den antika odlingen efter Roms förstöring av de verkliga barbarerna goterna och vandalerna.

Låtom oss gå vidare några sekel. Vid slutet av det femtonde har Ryssland ej, trots den mongoliska invasionen, som aldrig var en formlig erövring, svikit sin sändning.

Bysanz har fallit i spillror och västerns sista förskansning är tagen med storm av turkarnes yxor. Det är då Moskva träder i stället för Bysanz. Där samlas en flock emigranter, som föra med sig skatterna av den hellenska klassicitetens vetenskapliga, konstnärliga och industriella odling.

Ivan III förmäld med en bysantinsk prinsessa Sophia Palæologa, samlar omkring sig Roms och Greklands statsmän, diplomater, ingenjörer, teologer och konstnärer. Han träder i politisk förbindelse med Venedig, Österrike, Ungern, påven. Han låter utarbeta den allmänna landslagen, han tillsnör de alltför lösa band som sammanhålla hans vida rikes delar och därmed är Rysslands civilisatoriska roll för framtiden avgjord.

Det är av detta skäl, om man utgår från denna synpunkt, som man kan förvägra Karl XII äran av att ha varit en förutseende statsman, då han förenade sig med kristendomens fiende och offrade henne för sin avund mot tsar Peter, ödeläggarens avund mot ordnaren av ett rike, en synd mot historiens ande, som också var Europas makters för var gång Ryssland gjutit sitt blod i striden mot barbarerna.

Det som hindrat Rysslands assimilering med Västeuropa, det är den religiösa skism som finnes mellan den romerska och grekiska kyrkan. Och dock upp-

stiger den östromerska kyrkan genom sina fäder till kristendomens första sekel, den har passerat synoderna, den har genomgått reformationen och renässansen utan att vansläktas som protestantismen, utan förfärliga inre strider, utan något Saint Barthélemy-blodbad och några blykamrar. Det är ej för hans religions skull vi ha att söka tvist med den fruktade, misskände och förtalade jätten. Ha vi större skäl att börja tvist med honom på grund av hans aggressiva politik? För att öppna handelsförbindelser med Europa har Ryssland bemäktigat sig Östersjöprovinserna, förut successivt erövrade av brandenburgare, danskar och svenskar; och Ryssland har gjort rätt, ty det har öppnat Östersjöns hamnar för de stora västmakterna liksom det rest förskansningar mot Nordens barbarer.

Ryssland har, det är sant, deltagit i Polens delning, detta brott, enligt känslans rätt, denna nödvändighet, enligt historiens rätt. Polen har haft sin tid, hade fyllt sin uppgift som vågbrytare mot den asiatiska oceanen, det hade blivit en atrofierad lem, otjänlig för den europeiska utvecklingen, och det är därför det upplösts.

Men vad som talar högt till tsarväldets förmån, det är de oemotsägliga tjänster det gjort Europa genom att förjaga mongolerna, hålla turkarna i schack och reducera de vilda stammarne samt inordna dem i gränsvakten.

Det är vidare tsarerna, som ha uppodlat Sibirien, och som genom Kaspiska havets erövring öppnat vattenvägar ända in till hjärtat av Asien. Och man måste erkänna att västmakterna icke alltid deltagit i Rysslands civilisatoriska arbete.

Mer än en diplomat har i Konstantinopel spelat

Karl XII:s roll, då han hellre velat frammana Islams spöke än rubba den ryktbara politiska jämvikten i Europa.

Och den ryska regeringen? säger man. Var och en skall dömas efter sin art. Ett företrädesvis jordbrukande samhälle som Ryssland etablerar efter 1861 böndernas nästan absoluta frihet garanterad av en municipalförsamling och fredsdomare med den mest vidsträckta befogenhet. Om det fattas landet ett parlament, så har det ej ännu behov därav, då tsaren kan ha den säkra övertygelsen, att han regerar i överensstämmelse med flertalets önskningar, något som ej kan bestridas av liberala statsmän. Vi erkänna att friheten ej är garanterad. Men vilkens är felet? 1878 borde juryn ha blivit undertryckt i fråga om politiska brott, då man frikände kapten Trentows mörderska. Det tillkommer ryska folket att först avskaffa rätten till repressalier.

Till sist och för att komma till frågans innebörd, vad betyder detta epitet barbariska som man vid varje tillfälle utan all urskillning tillägger Ryssland? Vad menas med barbar? I början, då det endast fanns en civilisation i Europa, betjänade sig hellenerna av ordet *Βαρβαρος* för att beteckna en främling av vad slag han vara må utan att däri inlägga den betydelse ordet barbari i dag har fått. Men är det förnuftigt att envist använda detta namn, som blivit en skymf, om en europeisk nation som är en av de allra mäktigaste?

Barbarisk, en nation som grundat sin uppfostran på helleniska traditioner! Barbariskt, ett kristet folk, vars historia talar om ärofulla strider till försvar för civilisationens gränser mot Asiens hunner!

Ett folk som redan på Karl den stores tid känt skrivkonsten, som tryckte sin första bok 40 år efter Gutenbergs uppfinning, som utgivit en tidning 1703, och vars ordbok utgivits 1789, med sina 43,000 ord redigerad av en akademi, som bland sina korresponderande ledamöter räknade Leibniz, de L'Isle, Bernouilli, Diderot, Voltaire, detta land förtjänar i sanning ej namnet barbariskt. Och äger ej Ryssland i våra dagar ett betydligt nät av järnvägar, telegraf, post, 8 universitet och 35,000 skolor, 38 lärda sällskap, 45 offentliga bibliotek, observatorier, museer, konstakademier, musikkonservatorier?

Läs Vetenskapsakademiens och de lärda sällskapens årsberättelser och ni skall bli övertygad om att Ryssland lämnar sitt årliga bidrag till vetenskapen och att detta bidrag är av betydelse.

Läs Tolstojs verk, Dostojevskis romaner, om ni inte redan har läst dem, och ni skall där upptäcka en ungdomlig nationalitet, ett nytt och jungfruligt land...

Ryssland är de europeiska nationernas unga syster med ungdomens fel och de ungas stora förtjänster: tron, entusiasmen, hoppet och de höga strävandena. Men hon är av familj, hon är av god och gammal adel. Hur lätt förklarlig är ej den nyss proklamerade sympatien mellan det aristokratiska Frankrike, Roms alltid sig föryngrande ättelägg, och Ryssland, Greklands dotter? Det är för resten en gammal vänskap som daterar sig från tsar Peter och Katarina II, vilka från Frankrike hemförde de korn, som skulle gro i deras rikes svarta och fruktbara jord. Ryssland är stort, alltför stort för de västerländska makters avund, som ej förstå, att gränslandet mot det omätliga Asien bör

vara omätligt och att Bysanz med arvsföljdens rätt tillhör bysantinerna och icke turkarna.

Låtom oss till slut minnas att Saint-Simon, då tsar Peters förslag om en allians med franska hovet strandat, ryste över det ödesdigra inflytande England utövade på Frankrike och olyckan för detta senare land att ej ha förstått den källa till styrka det skulle ha funnit i Ryssland.

Veckan, 9. 4. 1892.

Mitt förhållande till Nietzsche.

I senare tiden spridda uppgifter att mitt skriftställeri skulle vara baserat på Nietzsche, utan vidare, ber jag att här få besvara.

År 1886 hade jag i och genom Tjänstekvinnans son, särskilt fjärde delen, som förläggaren icke behagat utgiva ännu, arbetat mig ur äldre vantro, invuxen från ungdomen, och hade 1887, i de av Neue Freie Presse tryckta novellerna Die Kleinen, Die Grossen och Kampf des Gehirnes samt i dramat Fadren och romanen Hemsöborna försöksvis intagit den ståndpunkt som numera betecknas såsom Nietzsches. År 1888 fortsätter jag befrielsekriget och anses numera, särskilt genom Fröken Julie, hava kommit fram till samma resultat som den då för mig fullkomligt okände filosofen.

Det är nämligen först på eftersommaren 1888 som jag genom Georg Brandes får göra bekantskap med Nietzsche, vilken av Brandes rekommenderas mig som en frände, och det första inflytandet härav kan spåras i företalet till Fröken Julie och novellen Tschandala, där min nya ståndpunkt funnit sina stöd i Jenseits von Gut und Böse (1886), Zur Genealogie der Moral (1887), Menschliches, Allzumenschliches och Götzen-

dämmerung (1889). Hans förnämsta arbete: »Also sprach Zarathustra» har jag aldrig läst.

På våren 1889 öppnar Nietzsche med mig korrespondens, vilken fortfar till hans verksamhets slut.

De som följt min skriftställarebana i dess utvecklingsskeden veta åtminstone alltför väl huru tidigt jag intog den s. k. Nietzscheståndpunkten gentemot konventionell moral och kvinnoemancipation, för att de ej skola med rena samveten giva mig mitt och Nietzsche sitt.

En bok om Strindberg, 1894.

Brev till Gauguin.

Min kära Gauguin.

Ni håller absolut på att jag skall skriva företalet till Er katalog, till minne av vintern 1894—1895 då vi levde här bakom l'Institut, inte långt från Panthéon, framför allt nära la Cimetière Montparnasse.

Jag hade gerna velat giva Er detta minne, att taga med till den ö i Oceanen dit Ni ämnar Er för att söka en bakgrund mera i harmoni med Er mäktiga gestalt: men jag känner mig från början i en tvetydig ställning och svarar genast på Er anhållan med ett:

»Jag kan icke» eller mera brutalt med ett:

»Jag vill icke.»

På samma gång är jag skyldig Er en förklaring för mitt nekande, som inte kommer av brist på god vilja, eller en pennans lathet, ty det hade varit lätt för mig att skylla på mina händers beryktade sjukdom, som dock ännu icke låtit håret återväxa på handen.

Här är den.

Jag kan icke fatta Er konst och jag kan icke älska den. Jag kan icke få något tag på Er konst,

(som denna gång är uteslutande Tahitisk) men jag vet att denna bekännelse varken kommer att förvåna eller såra Er, ty Ni förefaller mig framför allt stärkt av andras hat. Er personlighet finner behag i den antipati den väcker, mån om att få vara i fred. Beundrad, skulle Ni ha anhängare, och man skulle ordna Er, klassifiera Er, giva Er konst ett namn, som de unga inom fem år skulle begagna som ett öknamn betecknande en föråldrad konst, som de skulle göra allt för att göra ännu äldre.

Jag har själv försökt och gjort de allvarligaste ansträngningar för att klassifiera Er, för att inpassa Er som en länk i kedjan, för att komma fram till Er utvecklingshistoria — men förgäves.

Jag minns min första vistelse i Paris 1876. Staden var dyster, ty nationen bar sorg efter de fullbordade händelserna och hade oro för framtiden. Något var i jäsning. I de svenska konstnärskretsarna hade man ännu ej hört namnet Zola, ty l'Assommoir var ännu inte utgiven.

Jag var närvarande vid en föreställning på Théâtre Français av Rome vaincue där Madame Bernhardt, den nya stjärnan, var krönt som en andra Rachel; och mina unga artister hade dragit mig till Durand-Ruel, för att se något alldeles nytt i målarkonst. En ung målare, då okänd, ledsagade mig och vi sågo många underbara dukar, flertalet signerade Manet och Monet. Men som jag hade annat att göra i Paris, än se på tavlor — jag skulle, i egenskap av sekreterare vid Stockholms bibliotek, söka rätt på en gammal svensk mässbok i Sainte Genevièves bibliotek — såg jag på dessa moderna målningar med en lugn likgiltighet. Men nästa dag kom jag till-

baka, utan att veta varför och upptäckte »något» i dessa bisarra manifestationer. Jag såg folkvimlet på en brygga, men jag såg inte själva folkhopen; jag såg ett snälltågs ilande i ett normandiskt landskap, hjulens rörelse på gatan, rysliga porträtter, alla av fula gubbar som inte hade kunnat posera lugnt. Slagen av dessa märkvärdiga dukar skickade jag till en av mitt lands tidningar en artikel, i vilken jag försökte återgiva de intryck, som jag trodde impressionisterna hade sökt få fram, och min artikel gjorde en viss succès, som något obegripligt.

När jag 1883 återkom för andra gången till Paris, var Manet död, men hans ande levde kvar i en hel skola, som kämpade om hegemonien med Bastien Lepage. Under min tredje vistelse i Paris 1885 såg jag Manets utställning. Denna rörelse hade tvungit sig fram, den hade gjort sin verkan och nu var den klassifierad. På triennaleutställningen samma år, fullständig anarki. Alla stilar, alla färger, alla ämnen: historiska, mytologiska och naturalistiska. Man ville inte längre höra talas om varken skolor eller riktningar. Frihet var tidens lösen. Taine hade sagt, att det sköna var icke det vackra, och Zola hade sagt, att konsten var ett stycke natur, sett genom ett temperament. Det oaktat, mitt under naturalismens sista ryckningar, uttalades ett namn med beundran av alla: det var Puvis de Chavannes. Han stod där alldeles ensam som en motsägelse, målande med en troendes själ, allt under det han helt lätt tog hänsyn till sin samtids smak för allusion (man ägde ännu inte termen symbolism) en misslyckad benämning på en så gammal sak som Allegori.

Det var till Puvis de Chavannes som mina tan-

kar gingo i går kväll, när vid mandolinens och gitarrens sydländska toner, jag betraktade väggarna i Er atelier med deras virrvarr av soliga tavlor, som förföljt mig i natt under min sömn. Jag såg träd som ingen botanist skulle kunna känna igen, djur, som Cuvier aldrig drömt om och människor, som blott Ni har kunnat skapa.

Ett hav som skulle rinna ur en vulkan, en himmel i vilken ingen Gud kan bo. »Min herre» (sade jag i min dröm) »Ni har skapat en ny jord och en ny himmel men jag trivs inte i Er skapelse, den är för solbelyst för mig, som älskar le clair-obscur. Och i Ert paradis bor en Eva, som inte är mitt ideal, ty jag har verkligen, jag också, ett kvinnligt ideal — eller två.»

I morse var jag och besökte Luxembourgmuseet för att kasta en blick på Chavannes som oupphörligt återkom i mitt sinne. Med djup sympati har jag betraktat le Pauvre Pêcheur så uppmärksamt sysselsatt med att speja efter sin fångst, som kommer att förskaffa honom hans blomsterplockande makas och lättjefulla barns trogna kärlek.

Detta är skönt! Men så stöter jag mig på fiskarens törnekrona. Och jag hatar Kristus och törnekronan. Min herre, jag hatar dem, hör Ni! Jag vill inte ha denna ömkliga Gud som tar emot stryk. Hellre då Vitsliputsli min Gud, som i solskenet äter människohjärtan.

Nej, Gauguin är inte danad av Chavannes' revben, ej heller av Manets eller Bastien Lepage's. Vem är han då? Han är Gauguin, vilden som hatar en besvärande civilisation, något av Titanen, som, avundsjuk på skaparen, på lediga stunder gör sin egen lilla skapelse, barnet, som tar sönder sina leksaker

för att göra andra av dem. Den som förnekar och trotsar; föredragande att se himmeln röd än, som massan, blå.

Minsann förefaller det mig, sedan jag skrivit mig varm, att jag börjar få ett visst begrepp om Gauguins konst.

Man har förebrått en modern författare att han inte skildrar verkliga varelser utan helt enkelt själv konstruerat sina figurer. Helt enkelt! Lycklig resa, Mästare; återvänd bara till oss och sök upp mig igen; möjligen har jag då lärt att bättre förstå Er konst, vilket kommer att sätta mig i stånd att göra ett verkligt företal till en ny katalog i ett nytt hôtel Drouot, ty jag börjar själv också känna ett ofantligt behov av att bliva vilde och skapa en ny värld.

Paris den 1:sta Februari 1895.

August Strindberg.

Översatt från svenska till franska av William Molard och från franska åter till svenska, sedan originalet försvunnit, av William Molard.

August Strindberg och alkemien.

Herr Redaktör.

På eder begäran att få veta min ställning till »alkemien» kan jag i korthet endast anföra följande.

Alkemi har i vår tid, särskilt efter Berthelot's stora arbeten över medeltidens kemi, fått samma betydelse som monistisk kemi, utgående från grundtanken att materien är en, och de enkla ämnena endast olika kondensationsstadier av samma och ena ämne, varav följer som konsekvens: att elementen kunna transmutera eller övergå i varandra. När Darwinismen under de sista trettio åren befruktade naturvetenskaperna, förblev icke kemien oberörd och i Mendeljeffs försök att uppställa de enkla ämnenas stamtavla, härledda ur vätet såsom urämnet och ordnade efter atomvikterna, finner man första resultatet av den nya metoden, då spektralanalysen bekräftade antagandets riktighet och ett par nya ämnen upptäcktes på de lediga platser i systemet där de måste finnas.

När i slutet av 1870-talet Blomstrand i sin uppsats Naturens grundämnen redogör för Mendeljeffs teori, återupptager han i sammanhang därmed Proust's från början av århundradet förkunnade lära om elementen såsom kondensationsstadier av vätet såsom 1. Det är ur denna Blomstrands avhandling jag får den första väckelsen till de kemiska forskningar jag från

början av 1880-talet fullföljt tills nu, och vilka givit mig namnet alkemist och vilket namn jag med nöje bibehållit och tillerkänts ända till utgivandet förliden vår av Jollivet-Castelot's Comment on devient alchimiste samt mitt utnämnande till lärare vid Pariser-ockultisternas Institut och till hedersledamot av alkemistiska sällskapet i Frankrike. Att någon söndring mellan mig och alkemisterna sedan skulle ägt rum vet jag icke och finner det osannolikt, då vår tidskrift L'Hyperchimie i varje utkommande nummer fortfar att trycka mina artiklar och bibehåller mitt namn i förteckningen på redaktionsledamöterna.

Som nu själva huvudsaken eller mina kemiska arbeten äro tämligen okända i Sverige, ber jag få begagna tillfället lämna denna bibliografi till deras tjänst som bruka taga kännedom om saken som skall bedömas, innan de döma.

Antibarbarus, Berlin 1894.

Introduction à une chimie unitaire, Paris 1896.

Sylva Sylvarum, Paris 1895.

Jardin des Plantes, Göteborg 1896, 1897.

Artiklar i L'Initiation, La Science Française, Le Figaro, Le Temps.

Artiklar i L'Hyperchimie, 1897: Om guldets syntes; Om jodens syntes; Om kvalitativa analysen; Om stärkelse och äggvitan; Om framtidens bröd etc.

Ur min kemiska korrespondens om guldets syntes finnas brev tryckta i Jollivet-Castelot: Comment on devient alchimiste ou la Renaissance de l'alchimie, Paris 1897.

Lund, augusti 1897.

Vad nytt från Stockholm 21. 8. 1897.

August Strindberg om Inferno.*

Boken Inferno uppgives i texten icke vara en roman utan en mängd utdrag ur en av mig förd dagbok över egna upplevelser åren 1895, 1896 och 1897. Mina upplevelser äro mina och ingen annans, och den, som vill avhända mig min egendom, är tjuv. Synpunkten, som är anlagd över dessa erfarenheter, har jag lånat — av mig själv: ur Efterspelet till Mäster Olof (versupplagan 1877) där det ondas problem, Satanismen, är behandlad långt innan det dök upp i Frankrike. Synpunkten eller idén är sålunda också min.

Titeln Inferno har jag lånat — av Dante av den grund, att det svenska ordet helvete har förlorat den betydelsen jag velat utfå ur det missbrukade ordet.

Vad Huysmans' Satanism och övergång till katolicismen angår, så är denna skildrad i En route, vilken

* Jämtlands-P:n, redigerad av V. Hugo Vickström, hade mot Strindberg framkastat den beskyllningen att hans Inferno skulle till väsentlig del vara ett plagiat ur arbeten av Huysmans. Strindberg, som vid tillfället uppehöll sig i Paris, tillställde med anledning därav Malmö-Tidningen denna skrivelse.

bok först kom mig i hand den 18 september detta år, alltså två månader efter mitt manuskripts avlämnande till förläggaren. (Bestyrkes av min dagbok och brev till G. af Geijerstam.) Men härvid knyter sig en omständighet, som kan ge en tänkande läsare anledning till lärorika betraktelser över den stora rörelse som nu går genom den bildade världen och kallas ockultismen. Sar Peladan börjar tillsammans med Papus, långt före Huysmans, att forska i det fördolda och sökte framkalla de okända makter, om vilkas tillvaro han ännu hyste tvivel. Efter en tids samarbete med Papus utträdde Sar Peladan ur förbundet och förklarade sig ha blivit katolik: huru? Det fick han svårt att förklara.

Men Papus, vilken som läkare och materialist trodde sig kunna besvärja makterna med gamla trollformler, befann sig också snart efter ute på planet, och nu är han Martinist; det är: bekänner Claude Saint Martin, som var ultrakatolik (och Swedenborgare), och tillstod nyligen vid mitt möte med honom, att han var religiös. Och i en nyss utgiven broschyr, kallad Diabolism och ockultism, uppgives d:r Papus vara klerikal, kanske därför att abbéer skriva i hans tidskrift L'Initiation och även därför att han i psykologiska sällskapet med vetenskapliga bevis sökt förklara vissa madonnauppenbarelser under det sista året. Med Papus' Martinism har hela den vetenskapliga ockultismen gått över åt katolska sidan, och denna konstans, som yppat sig i nutidens största andliga rörelse, synes sålunda regeras av andra makter än partibildning och imitationsdrift.

Huysmans har icke varit inne i denna skola, men litterärt tillgodogjort sig Papusisternas forskningar

och likafullt träffat själsfränderna vid korsvägen, där Sar Peladan återfann Papus.

Vad mitt förhållande till Pariser-ockultismen angår, så har jag i Inferno antytt, huru jag av nyfikenhet lockades att på egen hand skåda in i det fördolda, utan kännedom om Papus och L'Initiation och ockulta litteraturen, till vilken Huysmans ej hör. När därför Sylva Sylvarum kom ut, upptäcktes jag av herrarne i L'Initiation, som trodde mig vara Swedenborgare, oaktat jag ej kände Swedenborg. Av Sar Peladan har jag ej läst ett ord, förrän den utvecklingsperiod, jag skildrar i Inferno, var förbi.

Då jag sålunda icke är elev av Huysmans' mästare, kan jag ännu mindre vara elev av dessas elev. Detta borde kritikern ha vetat, innan han kritiserade, ty eljest får han skam för sin ovetenhet, såvida han icke skriver mot bättre vetande, då han får något annat.

Paris 20 november 1897.

Malmö-Tidningen, 25. 11. 1897.

Axel Wallengren.

Förord till Axel Wallengrens Skrifter.

När uppgående tåget stannar vid Stehag, säger uppländingen: »Här börjar Sverige»; ty här sluta skiffrarne, sädesslätterna och bokskogen, och här vidtager gråstenen, björkhagen och barrträden. Det ljusa, öppna landskapet har mörknat och Skåne är icke mer Skåne.

Ett land för sig och ett folk för sig, har detta Canaan, som Linné kallar det, nu på sista mansåldern danat sig en egen litteratur. Albert Ulrik Bååth upptäcker, så gott som, sitt land och sitt folk och besjunger båda i klingande vers. Ola Hansson går vidare och söker bak tingens yta den yttersta grunden till den skånska människans andliga fysionomi. Axel Lundegård och Victoria Benedictsson skildra, utan att filosofera, skildra herrgårdsliv och allmogeseder med tidsriktningens skarpa observation. Slutligen framstå såsom Lundalivets sångare och tecknare två skarpt präglade fysiognomier, skalderna Axel Wallengren och Emil Kléen, varandra mycket lika och mycket olika; båda döda i sin ungdom, mycket populära och mycket opopulära; sorgfria diktarnaturer, fyllda av vemod över de sju världsgåtornas olöslighet och av förtvivlan över

sedelagens stränghet, som icke tillåter ungt blod sjuda över.

Axel Wallengrens namn är kanske det oftast nämnda bland den generation, som passerat trettio, men icke nått fyrtio år; och kring hans person har redan bildat sig en sagokrets, och hans förtidiga, tragiska slut är i färd att smyckas av legenden, där han dog i främmande land, ensam, långt från syskon och vänner. Hans lyra har många strängar och hans sinne många lynnen. Än gäckar han, hånar det han, i motsats mot de lydige, icke anser eftersträvansvärt; än kan han icke akta vad han föraktar, och förmår icke tro på det som hans lärare och omgivning öppet betvivlat. Men ibland glömmer han sig, och själv hänförd av sin sång, sjunger han vackert om det vackra i livet: om hemmet och lilla syster, om nyvaknande kärlek och blommor, framför allt blommor, dem han ser nästan med mystikerns öga och detta drag har han gemensamt med Kléen. Trött av bottenlösa tvivel, seglar han så långt i solnedgångens väster, att han slutligen börjar sticka opp i soluppgångens öster, och där anar han världsgåtornas möjliga lösning på ett högre plan med hjälp av högre graders ekvationer.

Men det är kanske som Lundagårds och Helgonabackens tecknare, skildraren av ett stycke kulturliv under en bestämd epok, som Axel Wallengrens minne skall längst leva i Lund och hos Lundensare. Lund, den lilla hemlighetsfulla staden, som man aldrig blir klok på; sluten, ogenomtränglig; vänlig, men icke med öppna armar; allvarlig och arbetsam som ett kloster, dit man icke går in godvilligt, men ändå lämnar med saknad; som man tror sig kunna fly, men dit man kommer igen.

Världshistoriens mystik.

I.

När Israels folk tågade ut ur Egypten regerade därstädes en faraon av 18:e dynastien. Med denna utvandring börjar grundläggandet av den lilla staten Palestina, från vilken Europa skulle få sin kultur sedan den grekisk-romerska en gång blommat ut, vissnat ner och lagt sig som ströbädd under nysådden. Samma år berätta de dunkla sagorna att en väldig expedition från Hellas utrustades till att söka okända länder i norr och nordost. Denna utvandring är känd i sagohistorien under namn av argonauternas tåg. Det är ju rätt underligt! Men samtidigt, liksom när ett omättligt jordskalv fortplantar sig utan känd orsak i en bestämd riktning, lär den assyriska sagodrottningen Semiramis ha tågat till Indien, där en ofantlig rörelse pågick, då hinduerna också gjorde ett uttåg åt öster, och tvenne folkstammar drabbade väldeliga i strider som skildras i Maha Bharata. Rörelsen går vidare mot öster, där i Kina dynastien Yn regerade. Där rådde en stor ofrid, och stammar från söder trängde på norrut; strider om tronföljden rasade och regenten flyttade ånyo huvudstaden till Ho-nan från Chen-si

och sedan tillbaka, alldeles som Moses flyttar Israels läger i öknen. Nu frågas: är det samma rörelse som fortplantas från Nilens delta till Donaus, Eufrats, Pendschabs och Hoanghos deltor? (Deltor är det också!) Eller uppstodo dessa skakningar samtidigt på flera isolerade punkter, härflytande ur samma okända kraftkälla? Antaget att dessa jordstötliknande folktåg kunnat på så kallad naturlig väg uppkomma genom en initialrörelse från Nilen, så blir det dock svårare att förklara de väldiga skakningar inom själslivet som samtidigt ägde rum inom den då kända bildade världen.

När Moses drog omkring i fyrtio år i öknarna i stället för att på fjorton dagar gå raka karavanvägen till Palestina, hade han därmed en bestämd avsikt som vi känna. Och som inledning till sin — medvetna eller omedvetna — världshistoriska epopé bestiger han Sinai (som i parentes var bebyggt med egyptiska tempel och ägde arbetade koppargruvor). På Sinai utbyter han de noakidiska buden mot de tio budorden. Det första av dessa bud utsäger, rätt tolkat, monoteismens stora hemlighet, enhetsläran, monismen — en Gud, allas fader, i vilkens namn en gång alla folk skola förenas till ett.

Omkring samma tidpunkt har traditionen förlagt Cekrops invandring från Egypten till Grekland, medförande frön till bildning. De lärde ha strukit Cekrops, men han kan gärna få stå kvar såsom kompletterande argonauternas tåg och tjänande som nödtallsförklaring i vårt föreliggande fall.

Säkert är däremot att alldeles samtidigt med utgivningen av Mose lag inderna mottogo sina Vedaböcker samlade, särskilt Rig-Veda. I denna lagsam-

ling är också monoteismen förkunnad, ty inderna förklara sina många avgudar endast vara symboler. »Det finns blott en Gud,» säger Veda på många ställen, »den högste anden, världens Herre.»

Och denna tidpunkt i indernas historia är betecknad såsom den då övergången skedde från naturreligion (Indra) till tankereligion (Brahma). (I motsats mot den mosaiska egendomsläran har Veda likvisst förklarat »att alla religioner måste vara Gud lika behagliga, då han i annat fall blott skulle ha stiftat en religion!») Detta hände i Indien på 1300-talet f. Kr., till vilken tidpunkt även kaschmirerna förlägga Buddhas födelse, under det kineserna och japanerna uppgiva födelseåret till 1000 och andra till 600 eller 650. Skulle det första vara sant, då blir saken desto märkvärdigare som buddhismen i förväg för kristendomen lär försoning genom lidande och försakelse samt påbjuder kärlek till nästan. Denna kärlek till alla, som man velat göra till ett egendomligt kristet påbud, återfinnes i alla religioner och även hos Israel i Gamla testamentet. Ty i tredje Mose bok säges uttryckligen, kap. 19, v. 17 o. f.: »Du skall icke hata din broder... Du skall icke hämnas... Du skall älska din nästa såsom dig själv.»

Vad hände så i den yttersta östern, i Kina? Året 1324, alltså då Moses vandrar på 25:e året i öknen, regerar Wou-Ting, som mitt i allmän upplösning uppträder och reformerar seder och stiftar lagar. Denne kejsare sökte länge förgäves en duglig minister, då han i en dröm får se den han sökte. Efter beskrivning låter han göra ett porträtt och med ledning av detta finner man slutligen den utkorade liksom Samuel fann sin David. Det var en timmerman som lagade

en sluss. Han fördes till kejsaren, vilken tilltalade honom i samma stil som David till Natan: »Min kära Fou Yué, det är dig som himlen har valt för att hjälpa mig. Jag betraktar dig som min mästare. Betrakta mig som ett oslipat spegelglas, vilket du skall polera, eller som en svag och vacklande på branten av en avgrund, vilken du skall leda; eller som en ofruktbar jord, vilken du skall odla. Smickra mig icke; skona icke mina fel...» Timmermannen blev en stor minister som räddade sitt folk, alldeles som Moses. »Fred och ofred bero av ministrarna,» sade han. »Sysslor skola icke få givas åt dem som följa sina passioner utan åt förtjänte män. Hedersbetygelser skola icke visas de elake utan ges åt de förståndige.» Och på ett annat ställe: »om man icke gör människorna rätt, föraktas man, om man icke rodnar över ett ofrivilligt fel, begår man lätt ett nytt». Men i detta århundrade började även enligt några lärdes uppgift den kinesiska Schi-King, sångernas bok, den tredje av de heliga böckerna, att skrivas. Denna bok innehåller allt och kan stundom i våldsam stil tävla med Gamla testamentet. Ehuru icke hörande till Moses' århundrade kan dock följande straffsång av en okänd kinesisk Jesaias, gälla som prov. »Folket får icke njuta vila eller lugn, emedan konungariket är förpestat av tjuvar, av orättfärdiga som avhända det sina mödors frukter. Under det de hyckla hedersmän och påstå sig ogilla de brottsliga handlingar de begå (i det kungliga tyranniets namn) äro de lika fullt ljugare och skälmar. Därför tadlar man mina anklagande ord, och du skulle vilja kväva dem i min hals! Men andra hava redan besjungit dig och förbannat dig!»

Om man så ville medtaga Zoroasters uppträdande

i denna tid, enligt de sakkunnige infallande mellan 1700 och 1200 före Kr., så vill det synas som om hela den då bildade världen på en gång vaknat till medvetande om mänsklighetens stora gemensamma mål och uppgifter, eller som om världssjälen på en gång trängt ner i massornas medvetande, uppenbarat sig och ombildats enligt varje folks förmåga att uppfatta och giva uttryck. Hur detta tillgått faller icke under vårt vetande, men tänkare hava på två olika vägar sökt förklaringen. Några mena att viljan och rörelsen är inneboende och nedlagd från början i människosjälen (immanens), andra att denna själ är påverkad utifrån och danad som verktyg åt en utom oss befintlig vilja (transcendens), som ovanifrån leder ödena, folks och enskildes, till ett medvetet mål som endast ledaren känner fullständigt. Till denna senare åsikt skulle förf. vilja ansluta sig, sedan han genom strövtåg i världshistorien funnit bekräftelse på denna.

Om vi för exempel betrakta kristendomens ankomst och inträdande i västerländsk bildning, så visar sig denna världshistoriska händelse som en planlagd handling eller ett väl beräknat fälttåg, vilket uppgjorts på förhand och utförts efter alla taktikens och strategiens regler.

Vad kristendomens grundtanke »Försoning» angår, var den som vi sett icke ny, icke ens den ställföreträdande försoningen eller lidandet för andra. Inderna hade den i askesen och offren, Israel i försoningsoffren, i Kina biktade och botövade kejsaren för hela folket, när landet led av stora olyckor, som tillskrevos folkets synder. Kodrus, den siste konungen i Aten, gav sitt liv för folket, och Curtius viger sig åt döden innan han offrar sitt liv för romerska staten.

Augustinus, kyrkofadren, förklarar öppet: »Det man i våra dagar kallar kristendom, förefanns redan hos de gamle och har aldrig upphört att finnas sedan mänsklighetens uppkomst ända till Kristi ankomst, då man började kalla kristendomen den sanna religionen, vilken existerade förut... Kristi sanningar äro icke avvikande från de gamla utan äro desamma mer utvecklade.» Men, invänder man, någon livligare andlig förbindelse ägde icke rum mellan de då bildade folkslagen. Gamla testamentet till exempel känner icke Homerus och grekisk filosofi, och grekerna tala aldrig om Moses eller profeterna, fastän de bodde grannar och Alexander kände Indien. De få ställen i Gamla testamentet, där folknamnet Yavan förekommer, anses betyda grekerna, mera vet man ej, men Israel och dess litteratur synes obekant för de grekiska tragöderna åtminstone. Ett enda ställe i Æschylus anses tyda på -- ja, på Kristi ankomst, och som sådant har det även av kristna författare begagnats som profetia. Det är som bekant i den Fjättrade Prometeus följande underbara ställe förekommer:

Prometeus:

— — —

Men intet mål är nu bestämt för lidandet,
Förrn Zeus en dag från härskartronen störtad är.

Io:

Skall alltså Zeus från envåldsmakten störtad bli?

— — —

Prometeus:

Så vill jag dig förkunna att det en gång sker.

— — —

Io:

Men hur? Kan du det utan fara, säg mig det.

Prometeus:

Ett äktenskap han ingår som han ångra skall.
— — —

Io:

Skall denna maka honom störta från hans tron?

Prometeus:

En son hon föder, som mer stark än fadren blir.

Om vi gå förbi orakelspråket, vari Prometeus förklarar att denne son skall födas av Ios ätt, då Io är en mytisk figur, senare förvandlad i Isis, så kvarstår huvudsaken, att Prometeus förkunnar det Zeus skall störtas av en son som är mäktigare än han. Om vi nu lämna myter och fråga verkligheten och erfarenheten: Vem störtade Zeus? Vem utrotade honom ur människornas sinnen och minne? — Svaret blir: Kristus, som faktiskt efterträdde Zeus i hans folks medvetande, ty grekiska mytologien talar väl om huru Zeus störtade Kronos, men sedan blir den stum' rörande Zeus' öden, och han dunstar bort som en rök.

II.

Nu har väl mången ställt sig den frågan: vad menas med gudar, vem var Zeus, vem var Jehova?

Ha dessa gudar funnits som objektiva personligheter, eller äro de skapelser av folkets föreställningar eller inbillningar? Det senare är väl allmänna meningen numera, och vi se då huru inbillningar kunna växa ut till kolossala ackumulatorer, ur vilka nationer kunna hämta kraft, makter som en gång frambesvurna slutligen ställa sig styrande och dömande över sina egna skapare. Antaget att »gudarne» haft tillvaro, och så ha alla folk trott under det en viss religionsform ägt bestånd, i vilket förhållande stodo de till varandra? Gamla testamentet anför en källskrift kallad »Jehovas strider», som antyder att Jehova icke troddes vara ensam, och när Moses lag bjuder: Du skall inga andra gudar hava för mig, angives indirekt att det finnes »andra». Grekerna kände flera usurpatorer, varibland Zeus var en, mot Kronos. En gnostisk skrift, Pistis Sophiæ, vishetens väg, har vågat röra vid Jehovas stamtavla och ättledning, och till och med införa frågan om vem Zeus var.

I denna Pistis kallas Jehova: »Fadren till de oändliges alla paterniteter.» Men Jesu fader är: »Fadren till ljusets skatt.» Jesus själv är Aberamento, och Zeus kallas: »Den lilla Zebaot, den gode,» och var den 5:e arkonten. De 5 arkonterna härska över de 360 arkonterna, som regera över 1,800 arkonter i var Æon.

Om vi också icke kunna utleta någon mening i dessa ord, så finna vi dock att tänkare behandlat dessa inbillningens skapelser som personliga väsen, vilket de ju på visst sätt kunna sägas vara då de existerat för dem, och när Zeus fick vika för Kristus, så var detta en själarnas strid, ett utrotningskrig mot föreställningar, som slutligen måste skrida till öppet våld.

I århundradet före Kristus ägde Europa blott en bildning, den grekiska, ty den romerska var mestadels kopia, översättning eller efterklang. Men redan 400 år förut hade skalder och tänkare börjat tvivla på gudarna, och Euripides särskilt i sina tragedier rest sig mot dem såsom lastbara förtryckare som det var ovärdigt att tjäna. Ja, han låter en av sina hjältar säga att människorna äro bättre än gudarna. Sokrates tog gift på det, och därmed börjar Olympens förfall. Men Grekland dugde icke till missionär, ty nationen var även förfallen och dess kultur lades såsom utsugen i träda, medan romarna utförde sin uppgift att göra Europa kristet.

Romarna intogo Grekland, men de skövlade det också. Mitridates och Sulla härjade och nedbröto tempel. Och när de tröttnat, fortsatte de hemlighetsfulla sjörövarna, om vilkas ursprung man ingenting vet, det stora förstörelseverket. De plundrade de största templen med skatter, altaren och vigda gåvor. Då förstummades oraklen; tragöderna upphörde spelas och på amfiteatrarna gåvos farser, uppfördes tjurfäktningar och gladiatorspel.

Under tiden uppröjde Cæsar Gallien, Germanien och Britannien, där grovarbetet gjordes för den kommande västerländska kulturen som är germanernas och kristendomens, ympad på grekisk-romersk vildstam.

Men tiden omkring Kristi födelse betecknas även genom stora rörelser i stater och själsliv. I Indien inträngde skyter och dödade alla inhemska furstar; och därefter befrias landet, som nu inträder i en ny tid kallad Saka-æran. Denna rörelse tyckes ge en stöt österut, ty med Kristi födelse tränger buddhismen in i Kina. Kristendomen kom visserligen icke;

den milde Buddhas försonings- och försakelselära kom i stället. Eget är, men samma år Kristus föddes, tillträdde den unge Hiao-Ping-Ti regeringen. Han kallas i annalerna »Den undergivne och fridsamme», och han förgiftas snart. Under efterträdaren Wang Mang syntes en komet, år 16, och folken i väster reste sig. Ming-Ti, hans son, drömde om en guldfärgad man, vars huvud och hals lyste. Han frågade sina ministrar och de svarade: »I västern finns en genie eller övernaturlig varelse vars namn är Fo (Buddha).» Detta var Buddha, som dött 500 år förut; och vars lära nu hämtades av kejsaren. Kina fick således sin Messias då västerlandet fick sin. Men Messiasidén skall enligt någras mening ha funnits hos Koung-Tseu, som skriver att den »heligaste mannen» fanns att söka i västerlandet. Nu dog Buddha 550 f. Kr. och Koung-Tseu föddes 551, men då båda årtalen äro osäkra, kan den kinesiske profeten mycket väl ha vetat om den store indiske religionsstiftarens tillvaro.

Zend-Avesta bebådar också en Messias, Sosiosch, frälsaren och återlösaren, som skall uppväcka de döda. Vedas förkunna sin Krischna, som skall födas av en jungfru i Cali-Youga, den nuvarande världsåldern; och genom en människobliven gud skall världen frälsas.

Nog av, i Indien fanns kristendomens ande vid Kristi födelse och vi ha för icke länge sedan från Europas större scener hört det bekräftat i dramat Vasantasena (Lervagnen), som är årsbarn med Kristus. Där säger tiggarmunken i slutet av åttonde akten: »Täm din hand, styr din mun, tygla ditt sinne, och du bekymrar dig ej om konungamaktens glans, ty ditt rike är icke av denna världen.» Eller på annat ställe:

»Allt jordiskt är blott ett sken; samla in goda gärningar. Vad är det för narrverk gå med rakade huvuden! Ert sinne, ert hjärta skall vara skrapat och nyfött. Är sinnet väl renat, så är huvudet ock!»

Vad skall man nu tro om dessa sammanträffande omständigheter som lagbundet visa sig vid varje större historisk tilldragelse? Är tankens kraft så oändlig att den trotsar tid och rum och fortplantar sig ögonblickligt och sätter likstämda själar i liknande rörelse på avstånd? Eller är världssjälen sammanfattningen av alla själar, och utgör mänskligheten blott ett enda väsen som förnimmer i alla sina delar när en rörelse uppstår i en del? Eller står den medvetna världsviljan över alltsammans styrande, ordnande? Det senare synes sannolikast, då man ser ett så väl ordnat fälttåg som Europas kristnande, där varje truppförelse tyckes vara bestämd i ett högkvarter, och befälhavarne utföra sina order utan att veta avsikten med det hela. Hedningen Cæsar tror sig romanisera norra Europa när han döper det åt Kristus. Folkvandringarnas horder röra sig från öster till väster utan att veta varför, och de ödelägga Roms och Greklands ruttna kulturer, under det de tro sig erövra länder och samla skatter.

Oförklarligast är dock hunnernas uppträdande, ty ingen lärd kan i dag upplysa varifrån de kommit, och själva visste hunnerna ingenting om sin härkomst, utan fabulerade om att de voro födda »av häxor i öknarna». Endast Attila kände sin mission som »Guds gissel».

Folkvandringarnas stora uppgift var väl även att ge upphov till friskare avkomma, då ju varje erövring ledsagades av en motståndslös kroasering av raser som

upphört att ledas av sunda instinkter vid fortplantningen av släktet. Och efter 800 års kroasering med germaniskt frö, kan man väl knappt tala om romare och greker annat än som historiska begrepp, då germanen ärvde kejsarstolen i Rom.

Nog av, med den ljuse Messias synes en ny regim i världsregeringen inträda, och den blonde mannens egendomsfolk bliva de blonde germanerna. Världen gladdes vid barnets födelse och alla folk fingo faddergåvor: germanerna fingo länder och riken, skandinaverna fingo järn, runor och visare gudar än förut, Indien fick Vasantasena, Kina fick kristendomens anda, och det fjärran, okända Zipang, som nu kallas Japan, fick risodling och skepp (så berätta de ordkarga annalerna!).

Den mycket kunnige sinologen M. G. Pauthier, som särskilt i Kinas historia upptäckt den lagbundna rörelsen i människosläktets öden, har på tal om kinesiska filosofien nedskrivit följande märkliga iakttagelse: »Meng-Tseu föddes... i fjärde seklet f. Kr. och han verkade i Kina samtidigt med att Sokrates, Xenofon och Aristoteles lärde i Grekland, liksom Lao-Tseu och Koung-Tseu blomstrade vid samma tid som Tales och Pytagoras. Denna samtidighet vid uppträdandet av store män, som skola upplysa världen, kommer en att tänka på tillvaron av hemliga föreningsband, okända samfärdsmedel mellan människorna, av jordens mest från varandra avlägsna folkslag, eller måste man antaga att alla dessa folk styras av samma intelligens, liksom de ju upplysas av samma sol.»

III.

Nästa stora världshändelse efter kristendomen och folkvandringarna är nog Muhammeds uppträdande. Att han var en försynens man, han som Attila, därom tvivlade icke de kristna. Kristendomen var nämligen så förfallen att den var sämre än hedendomen; församlingarnas biskopar bannlyste varandra, sedan de i ett par hundra år grälat om Kristi gudom och den Helige andes plats i stamtavlan, och själva urkunden eller den Apostoliska bekännelsen (Symbolum) var förfalskad (och är så än i dag, då varje kristen kyrka har en olika version); bilderdyrkan hade så utvecklat sig att hedningarna ansågo de kristna vara avgudadyrkare.

Då kom Muhammed, araben, och höjde härskriet: det finns bara en Gud! Denne antikrist, som dock älskade och vördade Kristus, upptog manteln efter Israel och höjde åter monoteismens fana; och därmed lyfte han samtidigt det förtryckta Israel, som lidit under synodernas och kyrkomötenas under den krassa treenighetsläran halvdolda polyteism.

Det var ett fruktansvärt ögonblick för kristenheten, då de sågo sig övergivna av sin Gud, och mången frågade sig nog om han trott och levat på en chimär. Muhammed utrotar nämligen kristendomen i dess och apostlarnes hemländer, Palestina och Mindre Asien; och i Egypten, Persien, Babylonien och Arabien, som med nöd mottagit de kristna missionärerna, avföllo massorna och besvuro islam.

Härskarornas Gud syntes **stå** på muhammedanernas sida mot de kristne och mot sin enfödde son! Vad

skulle man tro, vad skulle man icke tro? Varken Attila eller Alarik hade stiftat religion eller byggt kultur, men Muhammed gjorde bådadera och än mer; ty hans lärjungar kommo med vetenskap och med naturvetenskap som icke funnits sedan Aristoteles och Plinius.

Kristendomens tid tycktes vara ute, och Rom darrade. Då väckte Herren, för att tala i Gamla testamentets stil, en man i själva Rom, som blev en väldig mur mot den kristnade hedendomen, och det var Gregorius den store.

Huru biskopen i Rom kommit till den världsliga makten var mycket enkelt och logiskt och vilade icke alls på något skälmstycke. Då kejsarne av dunkla orsaker flyttat till Bysans, styrdes Italien och Rom ganska slappt genom exarken i Ravenna. När goterna och hunnerna hotade Rom, begärde romarne förgäves hjälp från Bysans. Övergivna i sin nöd måste de försvara sig själva, och dugliga härförare funno de i sina påvar. Av tacksamhet lade de makten i dessas händer och funno sig därav väl. Senare, 100 år senare, när longobarderna intogo Italien, begärde påven Stefanus III hjälp av Konstantin Kopronymos. Då denne vägrade, vände sig påven till frankerkonungen Pipin, som slog longobarderna och insatte påven till ståthållare i de erövrade provinserna.

De äldre Cæsarerna hade även utnämnt sig till pontifex maximus, men den kristne pontifex gjorde sig icke till Cæsar, vilket varit lätt sak, utan gav den världsliga kejsarkronan åt denna världens herrar, ifrån Karl den store, ända fram i tiderna; och när påvarne behöllo väldet i staden Rom och omnejd, var detta en folkets gåva åt den eviga stadens försvarare och

återupprättare efter cæsarers och barbarers skövlingar. Man bör i allmänhet icke bli ond över världshändelser, allra minst över dem som hänt för så länge sen, och om vi än i dag gruva oss över att påvarne förr haft så stor världslig makt, ehuru den nog var av den andliga överlägsenhetens art, så kunna vi trösta oss nu, då den bortfallit såsom obehövlig.

Emellertid, Gregorius den store var en värdig samtida till Muhammed, vars triumfer han dock ej fick uppleva. Han gjorde Muhammeds verk före Muhammed. Han reste sig mot hedendomen inom den kristna bilddyrkan, han förbjöd de hedniska författarnes läsande, särskilt hatade han Livius av goda skäl, och uppgives av några ha bränt upp det palatinska biblioteket, vilket förnekas, som vanligt, av andra. Och i stället för att kasta blickarna österut, söker han stöd västerut, i Gallien, det blivande Frankrike, där romarbildning och kristendom senare skola föda en europeisk kultur, den första i Europa. Men han såg även norrut, ty han döpte England.

Vill det icke tyckas som om den »Medvetna viljan» i historien lika gärna begagnat sig av sin vän Muhammed som av Gregorius för att befordra sitt för människorna ofattliga syfte? Och att samma vilja utstakade målpelarne för båda? Italien, Gallien, Britannien, Germanien skyddades för Muhammeds övergrepp, men Spanien skänktes, dock 100 år senare. Förarbetet gjordes dock i Muhammeds tid, ty västgoten Leovigild förstörde då svevernas välde i Galicien, Reccared I sammansmälte goter och romare; och de arianska goterna blevo katoliker. Det är ju som om en statsman sutte och planerade kommande tiders politiska händelser ett sekel i förväg.

I Grekland ordnas också samtidigt de nationella angelägenheterna för islams stundande ankomst, ty därstädes inränga nya halvvildar. Det är slaverna som komma, åtta år efter Muhammeds födelse.

I österlandet ske stora händelser: Vad kristendomen icke förmått, nämligen utrota hedniskt avguderi hos araber, perser och grannar, det förmådde islam. Muhammed var vad man nu skulle kalla en synkretist och unitarie. I koran gör han en kompromiss mellan judendom, kristendom och österländsk monoteism, och därför lyckades han bilda ett rike så stort, att Alexander ej drömt det större.

Men under det araberna som folk grundade kalifatet, planeras redan långt bort i öster för framtiden annat välde med friska krafter, av en annan obrukad nation, som skall i tidens fullbordan efterträda de något utslitna beduinerna. Det är turkarne som skönjas vid horisonten, där solen går upp. När dessa halvvildar trädde ut ur sina dunkla gömmor vid Altai, omkring Muhammeds tid, kommo de först i beröring med kineserna. Kina upplevde vid denna tidpunkt en renässans under en av sina största kejsare, Tai-Tsoung. En obestämd fruktan för något påträngande i västern ryckte upp nationen, och den något avsigkomna förnuftsreligionen från Koung-Fou-Tse, fick nytt liv. Man samlade åter och reviderade de kanoniska böckerna, upprättade universitet och skolor, med ett ord man liksom väpnade sig mot islam utan att känna den, och det ser ut som om islam icke skulle få komma in i Kina, men väl i Indien. Samtidigt träder Kina i förbindelse med västerland. Dess krönikor omtala för första gången, kanske, den kristna religionen, som man finner beundransvärd, men obe-

hövlig, »då alla religioner äro goda». Ambassadörer från Bysans emottagas i Kina, och man hör talas om arabernas väldiga segertåg. Turkarne skicka även sändebud sedan de försökt tränga österut, där de hejdas, och vända sig senare sakta västerut där de slutligen skulle hamna och uppehålla Asiens jämvikt mot Europa.

Liksom Grekland satte en avläggare i romerska riket skall nu Kina också sticka en ymp i en frisk vildstam. Det är Japan! — Här införes nämligen på Muhammeds tid kinesisk bildning, skrift, och buddhismen, synbarligen som strävpelare mot den tryckande islam.

Det är ju som ett kolossalt schackparti av en ensam spelare som leder både vitt och svart, är fullständigt opartisk, tar när tas skall, gör planer för båda lägren, är med sig själv och mot sig själv, tänker ut allting i förväg, och har ett enda syfte: hålla jämvikten och rättvisan uppe, samt sluta partiet med remis!

*

En annan milstolpe i historien är året 1000 e. Kr. Den kristnade mänskligheten hade också en förkänsla av att nytt och stort skulle ske, ty hela århundradet förut väntade man på världens undergång och det tusenåriga rikets ankomst (Kiliasmen).

Fruktan ökades ju närmare man nalkades den utsatta dagen. Människorna gåvo bort sina ägodelar, verksamheten upphörde, bot och böner tillgrepos. Själva kejsaren blev rädd; företog en vallfart till Adalvards grav i Gnesen samt öppnade Karl den stores grav i Aachen och uttog guldkorset. Då vaknar sago-

kejsaren, och hans ande liksom fortsätter sin avstannade verksamhet. Ett nytt ofantligt rike införlivas med kristenheten, då Ryssland under Vladimir tar dopet. Och nästan samma år sträcker Europa på sig, växer ut åt norr, då Sveriges namngivne konung såsom kristnad inträder i förbindelse med Rom. Ungern, gränsvakten mot islam, får en apostolisk krona av påven Sylvester II. Frankrike är färdigbildat och capetingerna göra Lutetia till Paris. Tyskland mottager romerska kejsarkronan, och tysken Otto III bosätter sig i Rom. Markgrevskapet med namnet Österrike börjar övas till sin stora roll det senare skulle spela. Skandinaverna bli européer och bosätta sig i Frankrike, Spanien och Italien, sedan de grundat ryska riket.

Island antager kristendomen och planterar korset på andra sidan i Atlanten, i Amerika, men — här tyckes den medvetna viljan ha ändrat beslut! Det måste göras flera förarbeten, innan Amerika fick upptäckas på allvar, eller kanske avloppet västerut icke behövdes ännu, och att Leif Eriksen blott skulle bespeja det nya Kanaans land, innan det nya Israel fick draga in, konstatera dess tillvaro och gömma hemligheten, tills mannen kom som ägde kallelsen. I fjärran östern tyckes man, utan kännedom om uppenbarelsebokens Kiliasm, ha erfarit oro mot sekelslutet, ty kejsaren Tchin-Tsoung, varnad av en komet, gjorde upp med sitt samvete, alldeles som kejsar Otto. Han utgav nämligen ett edikt, bad att man skulle säga hans fel, samt underkastade sig botgöring, löste 3,000 fångar och eftergav skatter.

I Indien rasade Mahmoud mot avguderiet i Indien. Turkarna samlas under Seldschuk (omkring år

1000) och stå redan i Buchariet; antaga islam och avvakta sin tid, under det kalifatet håller på att förfalla. Judarna trivas under araberna (Moses var en tid beduin hos sin svärfar, araben Jetrod), blomstra i Palestina, men minskas i Babylonien. Förföljas i Bysans; frodas i Frankrike, funnos åtminstoe i Böhmen och Sachsen, Schwaben, Franken och Wien. På andra sidan jordklotet hände något underbart i Peru. År 1000 e. Kr. skall nämligen en främling hava uppenbarat sig, och vid namn Manco Capac. Han visste intet om sin hemort, men mottogs som en frälsare; han grundade Inkariket och en dynasti, vilken i 500 år regerade över ett bildat, lyckligt folk, som gick in i den eviga vilan, när Spanien fick i uppdrag att lägga deras land i träda för kommande seklers behov, för ändamål som vi icke kunna veta.

IV.

Vad romarne genom puniska krigen kunnat uträtta mot Kartago, som föreställde det hotande Asien, det förmådde icke det nydanade Europa mot kaliferna, vilka tagit Medelhavets stränder i öster, söder och väster, och cernerat nyromerska kejsardömet med en hel serie Kartagon. Korstågen hade inlett den närmare bekantskapen med dessa nya puner, som icke voro hedningar, men icke heller voro kristna. Araberna, detta paradoxala folkslag, som dock eldades av kristendomens anda, ägde en överlägsen vetenskap, kunde framvisa alla riddartidens dygder, mod, ädelmod, storsinthet, barmhärtighet, särdeles skönt framträdande i Saladins personlighet och lärde euro-

péerna att den enda saliggörande icke var den enda. Och när de kristna sågo att härskarornas Gud icke höll med sina förstfödda barn, utan delade sin ynnest lika med alla, började en lätt skepsis vakna i de västerländska sinnena. Ett eftertankens tidevarv, som går under namnen humanism och renässans, trädde in, och man började läsa de gamla hedningarna. Där stodo många tänkvärda saker; och efter 1000 års penitens, med blickarna åt himlen, vände man ögonen till jorden och återtog befattningen med vardagslivet.

Men tvivlet, nyväckt, slopade hos många varje spår av tro. Påvemakten, som nått sin höjd under Innocentius III, vilken vände korstågsströmmen mot sina kristna albigenser, började med 1400-talet ett fall utföre tillbaka mot krass hedendom. Sixtus IV (1471—84) var en libertin, som även övade nepotism och simoni. Innocentius VIII hade sju oäkta barn, för vilka han strävade, och därför erhöll tillnamnet »Fäderneslandets fader». Alexander VI Borghia hade med fru Rosa Vanozza fem barn, däribland juvelerna Cæsar och Lucrezia, med vilka han levde alltför intimt. Julius II, stor drinkare, stor krigare, ansågs vara ateist. Leo X, fritänkare, samlade och utgav hedendomens mäster-sångare samt sålde avlat. Under dessa tvenne sist nämnde blommade Rafael och Michel Angelo, vilka åtminstone äro lika stora hedningar som kristna. Överdrifter botas bäst med överdrifter, och därför synes denna lössluppenhet i tidsandan medfört det goda, att tvärsäkerheten knäcktes över, att tanken fick djärvhet och viljan flykt. Nytt och stort skulle komma i Europa, men först skulle kvasten gå fram och gamla rasers avkomlingar sopas undan. Korstågen hade visserligen medfört en

gallring, men grundligare skedde denna genom Frankrikes hundraåriga krig med England och Englands inre krig mellan Rosorna. Sålunda befriades Frankrike i det enda slaget vid Azincourt från 9,000 överflödiga adelsmän, grevar, prinsar och hertigar. Och England uppgives under det trettioåriga Roskriget ha befriats från 1 million stridstuppar, mest adelsmän, mer än 80 prinsar och andra släktingar till Plantagenet. Detta överflöd på herrar, vilka numera icke behövdes till erövringar, då gränsregleringarna mest voro genomförda, var sålunda avlastat, och det nyttiga, fredliga och samhällsvänliga borgerskapet fick komma fram. Därmed blomstrade staterna, folkmängden ökades och man började trivas hemma i sitt eget Europa. Man övergav alla gamla Alexanderstankar på att erövra Asien, sedan man sett att Herren Zebaot icke ens ville försvara den heliga graven åt sitt nya egendomsfolk, som de kristne trodde sig vara. Just egendomsfolk, ty »utan Kristus ingen frälsning» var lösen, troligen med idén lånad från Gamla testamentet.

Kristendomen, som undan folkvandringarna flytt till Bysans, hade där urartat till teologi, och alla synder blomstrade: men Herren ville skona detta Sodom tills Rom växt upp till myndighetsåldern. Visserligen hade araberna gjort försök att erövra Bysans men icke fått lov. Då islamiterna en annan gång tagit Sicilien och ämnade gå lös på Rom, och då Otto II sökte hindra detta, var bysantinske kejsaren Basilius II nog okristen att hjälpa muselmännen; dock utan resultat. Emellertid, Alexanderstanken hade helt oväntat grott, men denna gång på en helt annan sida av världen. Mellan Sibirien och Kina, där en hemlighetsfull uralstring av folk synes äga rum, i ett

obestämt fjärran, som med ett svävande namn kallas Tartariet, föddes en väldig försynens man som vi känna under namnet Dschingis-Khan. Eldad av en profet, beslöt han att erövra världen. Han var sträng monoteist, men så konfessionslös att han icke band sig varken vid islam eller buddhismen, och så att han tillät alla slags religioner omkring sig. Nog av, han tog in Kina, som icke var småsaker; och enär han endast hade ett mål, sin erövring av världen, ämnade han mörda alla Kinas lantbrukare och bönder såsom onyttiga, då dessa människor icke dugde till krigare, och då åkerjorden bäst kunde brukas till fäbeten för hjordar och således icke behövde odlas av odlare. Detta till belysning av mannens storslagna sätt att se sin uppgift. Vad som icke lyckats korsfararna österut, lyckades honom både i öster och väster. Hans rike sträckte sig från Kina ända in i Polen, från Indien in i Sibirien. Han var en rothuggare och en brännare; förstörde kalifernas välde i Bagdad och banade väg för turkarne. Nu var Europa trängt västerut, och mongolerna, som ägde ryska riket, trängde allt längre på, då med en gång turkarna taga östromerska rikets kejsarstad, Bysans. Europa såg sin undergång emot, tittade icke mera åt öster, ty nu skulle de förgås eller trängas ut, västerut i Oceanen, att dränkas som i en ny syndaflod. Då kom en ny Noak och tiggde ihop en ark, som skulle rädda européerna. Det var Kolumbus på caravelen Santa-Maria.

Muhammed II, som tagit Bysans (1453), slog hela kristendomen med skräck, men han var icke så farlig. Han rev icke Konstantins Sofiakyrka, utan han rensade den från bilder, alldeles som Calvin skulle ha gjort, och han gav de kristna religionsfrihet,

ja, han hjälpte dem att välja patriark. Han var en djupt bildad man, talte grekiska och latin och uppgives ha läst Curtius om Alexander. Hit — till Konstantinopel skulle han gå, men icke vidare, ty när hans trupper landstigit i Italien för att gå mot Rom, dog han.

Men året förut hade ryssarna under Ivan I Vasiljevitsch drivit ut mongolerna, och därmed stiger Ryssland upp och mongolerna försvinna ur världshistorien såsom överflödiga. Ivan gifter sig emellertid med den siste bysantinske kejsarens brorsdotter och därmed får ryska riket romersk efterbildning och tradition, varav minnet ännu bevaras i ryska vapnet som är Bysans' tvehövdade örn. Dopet i grekisk-katolska kyrkan ägde Ryssland redan förut och blev nu en avläggare av Öst-Rom, som dog, men icke barnlöst.

Grekland föll ju med Bysans genast till turkarne. Partenon blev moské och sedan blev Hellas, eller åtminstone Aten, ett livgeding under harem samt styrdes av en svart evnuck. Så gick det med ett folk som dyrkade skönhet och icke ville fortplanta sig!

Turken satt som ett faktum i Europa och man vande sig snart taga honom som han var. Man tänkte som Gregorius den store talade, eller skrev, till mördaren och äventyraren Phocas, när denne kom på Bysans' tron: »Ära vare Gud i himmelens höjd; det är han som förändrar tiderna och låter väldena övergå till andra.» Ty strax efter se vi påven Julius II uppbåda en turkisk här att hjälpa mot Frankrike; och icke långt efter detta avslutar Frans I förbund med osmanerna!

Konstantinopel skulle erövras innan Amerika fick

upptäckas, men det skulle ske något annat också. Vi veta att Kolumbus fick vänta länge på sitt skepp och att man skyllde på kriget mot araberna som ännu höllo Granada. Granada föll — och Kolumbus fick sitt skepp. Araberna skulle liksom mongolerna ut från västern, när turkarna skulle in i öster. Men mongolerna, som undangjort sitt i Ryssland, skickades nu österut att grunda Stora Moguls rike i Indien. Det var en avkomling av Dschingis-Khan som uppfyllde denna mission och han hette Bâber samt var född samma år som Ludvig XI dog, samma år Luther och Rafael föddes. Han har efterlämnat memoarer, i vilka han bland annat skriver om sin ankomst till Hindostan, som inträffade ungefär samtidigt med Balboas upptäckande av Stilla Oceanen och Cortez' erövring av Mexiko: »Jag hade aldrig sett Hindostan förr; icke heller något annat så sydligt land. Det var en ny värld!» Och därmed kan Ost-Indien sägas vara upptäckt, detta Ost-Indien, till vilket Kolumbus trott sig söka vägen, då han fann Väst-Indien. Kolumbus dog nämligen, utan att veta vad han gjort; ett nytt exempel på huru människorna icke veta vad de göra när de skickas med förseglade order i den medvetna viljans ärenden.

I samma drag, då de stora upptäckterna västerut gjordes, nedsatte sig portugiserna i Kina, i Ning-Po och Makao, och det gamla inmurade riket bokstavligen skakades i sina grundvalar, då en jordbävning slukade en halv million människor, troligen av den sorten som Korah barns.

Emellertid: »lasten var lämpad», den gamla jorden hade fått nya tyngdpunkter fördelade efter jämviktslägets behov, och underrättelsen om antipodernas

tillvaro spreds genom de nyuppfunna tryckpressarna med en oanad hastighet kring världen. Det nya landet, en ny värld som legat i reserv för kommande behov, drömde icke om sin kallelse, vilken i våra tider först visat sin rätta art: att samla och blanda alla folk, att i en stat lida alla religioner och språk, alla slags seder och bruk, där alla erinra sig apostelns ord: »I ären dyrt köpta; varen ingens trälar!»

Och spanjorerna, som trott det nya landets uppgift vara att värpa guld, fingo efter en kort blomstring se sig utdrivna ur sina besittningar, tills slutligen de för ett par år sedan förlorade Kuba, Kolumbus' första erövring.

Allt med allt, västerut och österut gingo bildningens strömmar, norrut också ända upp mot köldcirklarna, men alltid norr om ekvatorn. »Och de starka gingo ut och begärde fara ut över jorden. Och han sade: Gån att fara ut över jorden. Och de foro ut över jorden. Och han ropade mig och talade till mig och sade: Se, de som gå ut till landet i norr, de skola sänka min anda ned över landet i norr.»

Varför »vilar Herrens ande uti nordanlanden», eller alla land på norra jordhalvan? Varför föddes icke profeter, hjältar, lagstiftare på södra halvklotet, varför växte icke kunskapens träd under ekvatorn och söder om middagslinjen?

Kanske det finns ett verkligt norr och söder, fastän man i nutid förnekat ett uppåt? Säkert är att det finns ett Zenit, liksom det finns ett Nadir!

V.

Ännu spelar Europas historia på Medelhavets halvöar, men hade från den grekiska och italienska gått västerut till den spanska. Där var folket redan så blandat som i ett litet Amerika. Kelter, iberer, basker hade korsats med fenicier; sedan hade greker och romare farit över, tills goter, svever och alaner slogo sig ner. Och när dessa suttit ut sin tid, kommo araber och judar, som på 700 år hunnit med mycket. Åt denna väl beredda nation var nu rollen förbehållen att för en tid ärva romerska kejsarstolen. Med Karl V stiger Spanien till ett världsrike av fruktansvärd makt, större än Cæsars och Karl den stores. Norra Europa darrar då kejsaren och påven höllo ihop. Kejsaren var en welsch, det är roman, som knappt kunde tala tyska, en främling med ett ord, och kejsarkronan hade han fått på sachsarens förord. Detta glömde icke Fredrik den vise, och icke hans sachsare heller, och det är från Sachsen det norra Europas befrielse från Rom utgår.

Vi minnas vilket besvär Karl den store hade med dessa sachsare, bergfolk och bergsmän, som han trodde sig ha kuvat. De underkastade sig slutligen, för syns skull, ty de hade anor som erövrat England, men efter karolingernas utgång fingo sachsiske kejsare romerska diademet. Hävderna berätta även att den nyfödda franska konungaätten capetingerna härstammade från Witekind sachsaren*. Det är emellertid från

* Det finns som vanligt många uppgifter om denna sak. Den senaste lutar åt Witekind. De äldre härleda Hugo Capet från: Chlodwig, Pipin av Heristal, Welfer, bajerska hertigar, Karl den store. Dante gör Hugo Capet till son av en slaktare i Paris. Hugo var på mödernet verklig sachsare, ty hans

Sachsen den stora befrielsen av nordanlanden utgår, men under en förevändning och säkerligen utan upphovsmannens aning om den politiska mission han utförde. Det var en teologdoktor i Wittenberg som ville reformera trosläran, och som dog i den tron att han verkligen gjort det, vilken blev anledning till romarväldets, det andligas och världsligas fall — det var Luthers uppgift.

Liksom hela skedningskonsten kan återföras på två grundförfaranden: lösa och fälla, så synes i folkens framfärd tvenne tillvägagåenden råda, nämligen söndra och samla. Söndrarens uppgift är nog den svåraste och otacksammaste, men på samma gång den verksammaste. Kemisten vet nog hur svårt det är att få en klar lösning, under det fällningen oftast går av sig själv.

Luther var en söndringens man, som började med förnekelse och slutade med påståenden, och det är rent olidligt följa honom i alla hans självmotsägelser. Han uppgiver i alla händelser att hans levnadsmål var att bekämpa papismen och därmed höll han också i till slutet. Men nu voro både Julius II och Leo X humanister och renässansmän, företrädande den tidens frigörande riktningar, och Luther befinner sig sålunda i strid med tidsandan på samma gång han bäres av densammas underström. Han är ganska lik Julianus apostata, som uppfostrad i kloster blir led på kristendomen, men i stället för att söka framför sig letar bakom sig, och återfinner den av alla laster och brott befläckade Zeus.

mor Hadwida var Henrik Fågelfängarens dotter. Och när Louis Capet (Ludvig XVI) halshöggs, tog man huvudet av en sachsare, ty Ludvigs mor var Maria Josepha av Sachsen, dotter av Fredrik August II.

Luther gick tillbaka till apostlarnes kristendom, som nu höll på att humaniseras, och han var mer ortodox än påvarne och koncilierna. Man bör endast föreställa sig honom vid disputationen om nattvardsläran, då han med kritan skriver på bordet: »Detta är min lekamen och mitt blod.» »Detta är!», det är bokstavstron utan betydelse, utan tolkning, utan tydning, det är blind tro, underkastelse, utan appell. Man har kallat Luther ghibellin, kejserligt sinnad, i motsats till de påviske guelferna, och däruti är han befryndad med Dante. Men i påvens ställe satte han bibelns ofelbarhet, och det var en större olycka, ty med den boken kan man bevisa allt och intet. Ur Nya testamentets epistlar kunde Luther bevisa mot katolikerna — och det var hans huvud-dogm — att tron var enda vägen till rättfärdiggörelsen, under det katolikerna med samma brev kunde bevisa att tron utan gärningar var död. Och med bibeln kunde Karlstadt, Luthers lärjunge, försvara sin reformatoriska radikalism, då han utdelade bröd och vin i handen på de trogna efter Kristi föredöme, och då han uppmanade studenterna att föda sig av kroppsarbete som apostlarne, då han förkastade barns döpande eller försvarade bondekriget. På Gamla testamentet stödde sig Johann av Leyden, då han upprättade ett socialistiskt Zion i Münster och gick omkring med guldkrona på huvudet bland sina tio hustrur som en mindre konung Salomo. Det var vid sådana följdriktiga tillämpningar av sina läror som Luther greps av de bekanta »anfäktelserna av djävulen», vilka väl icke voro annat än tvivel om sina lärors sanning. Men även den äran att först ha släppt ut bibeln har man berövat Luther, då känt blivit att sjutton tyska upplagor utkommit

före Luthers, och dessa både i högtysk och plattysk munart. Om Luthers uppgift var papismens död, så kan man icke säga att han lyckats, då jorden ännu hyser 275 millioner papister och därav Tyskland med Österrike 40 millioner oomvända sådana. Han lossade visserligen några band, och när han slungade första bannstrålen mot den avskyvärt missbrukade avlatsförsäljningen, erhöll han själva påvens gillande, men han tillknöt däremot andra hårdare, och särskilt i läran om ett materiellt helvete var han ren obskurant. Någon renässansblick över andra icke kristna religioners berättigande märker man icke hos honom. Tvärtom blåser han upp sin kyrka till den enda saliggörande, då han i Augsburgiska bekännelsen låter säga: »Frälsningslöftet har icke avseende på dem som stå utanför Kristi kyrka;» eller då han i sin katekes skriver: »Den som står utanför kristendomen, han må vara hedning, turk, jude, falsk kristen eller hycklare, stannar dock evigt under vreden och fördömelsen, om ock han tror på en enda och sann Gud.»

En försynens man, en karl i ledet som går blint på utan att känna härförarens avsikter, ett stort redskap, ett motsägelsens tecken och en förargelsens klippa, en människa full av högmod och ödmjukhet, av rediga tankar och oklara syften, detta var Luther. En andens stridsman som hatade vapenkrig och armvåld, fick han icke se religionskriget, men det utbröt samma år han dog, 1546, och kallas i början det Schmalkaldiska kriget, samt visade sig genast vara ett politiskt, då Moritz av Sachsen slöt förbund med den erzkatolske Henrik II av Frankrike, Katarinas av Medici make, hugenottförföljerskans. Först 100 år senare slutade dessa krig i Tyskland och då var för-

bistringen så stor att man knappt kunde skilja vän från fiende, religion från politik. Ty westfaliska freden kom först till stånd genom det katolska Frankrikes ingripande och till de tyska protestanternas hjälp, liksom Leipzig-Breitenfeld endast kunde ge fart åt företaget medels franska pängar och Gustav Adolfs förbund med kardinal Richelieu (genom fördraget i Berwalde 1631), sedan Richelieu först hunnit kväsa sina protestanter hemma. Dessa paradoxala sammanställningar, Moritz av Sachsen, Katarina av Medici och Gustav Adolf, Richelieu, tillhöra historiens evigt återkommande antinomier som slutligen upplösa sig i en regelrätt logik. Kanske människorna i sin begränsning uppställa falska motsättningar såsom katolik och protestant, vilka icke äro rent konträra om ock skenbart kontradiktoriska? Måhända verka historiens krafter i likhet med tankens lagar genom tes och antites fram till syntes som är skapelse. Vattnet, det vilande, uralstrande, är ju på syntetisk väg frambragt av det angripande manliga syret och det mottagliga, kvinnliga vätet. Det är ett sällsamt skådespel att se de kristne i Europa göra korståg mot varandra och hålla i ett par hundra år. Kristendomen hade nu i 1500 år tagits som ett faktum, byggt på Kristi gudom, och så, när denna religionsform skapat en europeisk bildning och civiliserat vildar, börjar man diskutera själva troslärans grunder. Vid nya tidens ingång trodde nog många att kristendomen skulle upplösa sig som de andra forntidens religioner och efterträdas av en allmän humanitetslära utan avgjorda former eller trossatser. Men när religionen lossnade, visade sig att staternas liv hängde på denna homogenitet i tänkesätten, och religionen uppenbarade sig som stående i

det närmaste sammanhang med politiken. Sålunda när Frankrikes hugenotter sökte värna om sin tro, bildade de små försvarsförbund som råkade i strid med staten. Frans I, som både sökt förbindelse med Luther och Melanchton, och vars syster var protestant, såg sig nödsakad uppträda mot orostiftarne, vilka dock ägde hans sympatier. Dessa protestanter begingo senare det brottet att söka hjälp hos eget lands fiender, först hos Elisabet i England, åt vilken de överlämnade staden Havre. Om man betänker hur förhatligt det kunde anses att åter inkalla engelsmännen som man behövt 100 års strider att utdriva, så förstår man huru Bartolomeinatten kunde uppstå. Lägger man härtill inblandning från tysk sida, då Colignys broder Andelot värvade tyska trupper och pfalzaren Johan Kasimir anmodades sända hjälp, så förefalla hugenottkrigen avskyvärda, och statens rätt att hålla ihop staten såsom berättigad. Huru litet troslärorna spelade in kan man se av Henrik IV:s hela tillvägagående. Han trodde icke på någonderas dogmatik, men giver sina egna protestanter frihet i religionens övning och förbinder sig med tyska protestantiska unionen, mot habsburgska huset väl förstått, som dock företrädde de katolska eller romerska intressena. Härskare som drömt om världsvälden ha alltid tänkt sig dessa som något likformigt, styrda av en tanke, men Henrik IV (Sully?) visar sig i sina bekanta »planer» till ett förenat Europa hysa en annan mening. Han drömde om en byggnad, sammanhållen av stridiga kraftkomposanter. »Alla Europas riken, fördelade i 15 lika makter, skulle bilda ett statsförbund, som på grund av fullkomlig jämlikhet förenade tre kristna religionssamfund, det katolska, lutherska och reformerta, samt tre sty-

relsesätt, det ärftliga konungadömet, valmonarkien och republiken. De små republikerna Holland och Schweiz skulle förstoras, ävensom Venedig, Kyrkostaten och Savoyen. Däremot skulle kejsardömet icke vidare vara ärftligt inom österrikiska huset, och Spanien inskränkas till sina forna gränser, ryssarne (?) och turkarne åter fördrivas ur Europa. En riksdag med ombud från samtliga staterna skulle avdöma alla deras inbördes tvister och göra en ständig fred rådande mellan alla medlemmar av denna stora kristna republik.»

Tanken är ju stor och värdig en renässans-man och den upptogs delvis av Richelieu. När nämligen denne kom till makten, ingick han förbund med England och Holland, trots deras protestantism, samt öppnade krig mot påven, trots dennes katolicism. Och när trettioåriga kriget bröt ut, detta religiöst-politiska krig, var han genast redo att stödja protestanterna i Tyskland, dock efter att ha krossat den lilla hugenott-republiken i La Rochelle, som bildat en stat i staten.

VI.

Hela norra Europa var utledset på Rom, behövde icke längre Rom och ville emancipera sig. Man fann det oformligt att endast spanjorer och sydtyskar skulle besitta kejsartronen i ett avlägset land som tjänat ut och egentligen hörde till hedendomen och förhistorien fastän det var kristnat. Och när kejsaren började sträcka ut sin hand över det nordliga Polen, Vasa-arvet, när spanjorer, italienare och sydtyskar stodo vid Östersjön, då ryckte svensken ut under Gustav

Adolf, fullt medveten om att det gällde Norden mot Södern, germanerna mot romarne.

Man har velat upphöja Gustav Adolf genom att göra honom till missionär enbart, men detta är att förringa hans storhet. Han var en stor statsman, och vi böra erinra oss hans vittgående planer från 1623, då han med holländarnes hjälp ville genom Polen bryta in i Schlesien och gå därifrån rakt på Wien, eller då han senare ämnade samla alla Habsburgs fiender och göra det Henrik IV ämnat göra.

Dessa politiska planer utesluta icke omtanke om trosfränders fria religionsövning, och tvenne syften låta mycket väl förena sig. Men vi få icke betrakta protestanterna i Tyskland som rena martyrer utan skuld. Vi behöva endast erinra om deras olagliga brytande av r e s e r v a t u m e c c l e s i a s t i c u m, varigenom de tillskansat sig katolska kyrkogods — emot överenskommelsen i Augsburgska religionsfreden 1555. Och med de senare kejsarnes ofördragsamhet och katolicism hade icke varit så farligt. Ferdinand I hade ju varit så tolerant att påven Paul IV ej ville erkänna honom som rättrogen. Maximilian II, som uppfostrats av en lärjunge till Luther och Melanchton, hade haft avsikter att övergå till protestantismen, men hindrades av calvinisters och lutheraners kiv om att få upptaga avfällingen och av sin vedervilja mot dessa två sekters sönderslitande inbördes fejder. För övrigt hade enheten icke befordrats av en luthersk kejsare, då stormakterna England, Frankrike och Holland voro reformerta eller katolska. Det hade blott ökat förbistringen.

Eget är att den nya tiden upptages i första seklen av småaktiga lärostrider, religionssamtal och disputa-

tionsakter. Det är väl så, att den mening eller åsikt människan en gång fått liksom assimileras med hennes person och blir till egendom som först fordrar försvar och sedan går anfallsvis tillväga för att ökas som annan egendom. Att uppgiva sin mening för en annans är ju liksom att besegras, bli en annans träl och det vill man icke. Därav intoleransen, som icke är annat än personlighetens självförsvar och individens strävan att växa och svälla ut genom att få införa egna tankefrön i andras kretslopp, att få vara med och råda i andarnas herravälden. Och så uppstår mycket naturligt kamp och tryck, och dessa strider på ett högre andligt plan bli ju också hetare än fejderna om jordagods. Luther njöt troligen mera intensivt av maktkänslan, då han i en offentlig disputation slagit en motståndare, än Tilly då han vunnit en batalj.

Emellertid, medan de kristne grälade och slogos, satt den otrogne turken i Konstantinopel, Grekland, Syrien och tog en vacker dag Egypten, just då Luther dragit all uppmärksamhet åt sitt håll. Då blev det oro för ett ögonblick och man sökte fiendens vänskap, tills han ånyo ryckte fram och skrämde de tvistande till ett nytt stillestånd. Men 1571, efter slaget vid Lepanto, härskade turkarnes flottor över hela Medelhavet, så att de kristne voro utestängda från sin insjö, vid vars stränder de sett sin historia uppkomma; och i öster på fastland stodo turkarne på Balkanhalvön, hotande Ungern och Wien. Och likafullt kunde icke européerna hålla fred, utan sökte till och med skiftesvis hjälp hos den otrogne arvfienden som utrotat kristendomen i Österlandet och Afrika.

Detta allmänna raseri mot kristendomen syntes

sträcka sig från Europa ända bort till den fjärran Östern. I Kina förföljdes de kristne 1615. I Japan utrotades plötsligt 1612 och 1614 alla kristna, varvid 40,000 skola ha lidit martyrdöden. I Indien kallade den store Akbar till sig kristne missionärer för att se på dem, höra dem disputera — och skämta med dem.

Men genom westfaliska freden hade två syften vunnits: Rom, företrätt av kejsaren och påven, hade blivit reducerat, och religionsfrihet för lutheraner och calvinister hade blivit beviljad. Och dessutom, då nu Gamla testamentet blivit kanonisk eller symbolisk bok vid bibelns införande, måste judarne tagas med som åtminstone halvkristna människor, fastän Luther fördömt dem som hedningar, vilkas synagogor han ville nedriva. Karl V hade redan givit judarne Reichsschutz 1530 och 1541, och i Österrike funnos adlade judar. Med toleransen följde först fördragsamhet, sedan likgiltighet och tvivel; ty då man såg att den ena religionen gav lika goda medborgare som den andra, låg det nära till hands att anse den egna religionen endast innebära ett grand relativ sanning, med subjektiv kraft för innehavaren i samma mått som dennes trostyrka, vilket nog är hemligheten med religionen över huvud.

Därför se vi religionskrigen upphöra med förra hälften av 1600-talet; och detta sekels senare del sysselsätter tankarna med mera jordiska angelägenheter.

Det är nu England för första gången träder riktigt fram. Henrik VIII, en burlesk företeelse, ej olik Luther med dennes groteska ögonblick, fyllde 1500-talets förra del med sin högst konstiga privatreformation. Han avsätter påven i England, gör sig själv

till påve — men behåller katolicismen. Det vill säga: han hade ingenting egentligen emot påvemakt, blott den kom i rätta händer och ingenting mot katolicism, blott den fick tolkas till hans förmån. Detta var en underlig reformation, men var dock början till en sådan, ty Britannien bröt sig ut från Rom, och börjar som avläggare växa med egna rötter. Hundra år senare visa sig frukterna. Ty året efter westfaliska freden halshugges Karl I, och 1689, jämnt hundra år före franska revolutionen, utfärdas Declaration of Rights. Med denna akt börjar, kan man säga, revolutionernas tidevarv, folkviljans uppväckelse, de mänskliga rättigheternas erkännande, som längre fram antaga namn och form av franska revolutionens idéer, konstitutionella principer, parlamentarism, självstyrelse o. s. v.

Mannen som besvor denna förklaring av rättigheterna och som började ny dynasti i England var ståthållaren i Nederländernas republik, Wilhelm av Oranien. Hos honom, vars förfäder kämpat mot Spanien för Nederländernas frihet, fanns förarbetet och traditionerna. Han var icke så angelägen om tronen, vilken i detta land så ofta utbyttes mot schavotten, och han gjorde icke några fega medgivanden åt sin ärelystnad, då han godkände deklarationen, vilken senare blivit hörnstenen till alla Europas grundlagar. »Parlamentets beskattnings-, lagstiftnings- och församlingsrätt; medborgarnes rätt att fritt välja representanter; domstolarnas okränkbarhet och oberoende.» Erkännas bör att detta endast var ett återbördande av urgamla friheter från Magna Charta's och Petition of Right's tider.

Med 1600-talets utgång kan jorden anses vara upptäckt; sjövägar, landvägar underhöllo förbindel-

ser, post och skjuts funnos och med 30-åriga kriget började tidningar synas. Idéerna hade numera materiella medel att fortskaffa sig på, och från denna tid kan man anse att alla folk levde samliv och samarbetade på ett gemensamt men okänt mål.

Men nu börjar även jordens delning mellan den gamla världens riken. Amerika delas efter latituderna så att de nordliga engelsmännen taga Nordamerika och de sydligare spanjorerna hålla sig i södern. Holländarne själva, pressade av sitt påträngande hav, ge sig ut på böljorna och finnas mest varstädes, minst hemma hos sig. Det lilla kustlandet Portugal gör på samma sätt och blir stat; nya världar voro förbehållna åt nya folk, och man hör icke mera av romare och greker såsom kolonister; de hade gått till vila. Judarna finnas utan land spridda i alla länder, enligt deras egen uppgift med mission att utbreda och uppehålla tron på den ende sanne guden, men de skulle även sprida österländsk vetenskap och filosofi, samt där bredvid uppträda som mästare i handelsvetenskap och penningväsende.

Förra hälften av 1700-talet upptages av åtskilliga omlastningar i gamla världens stora rum. Nya riken uppstå och gamla läggas igen, allt för jämviktens bibehållande, och med detta sekel börjar talet om diplomati och jämvikt.

De stora på varandra följande successionskrigen blotta en del förhållanden som man känt, men vilkas följder man ej beräknat. De europeiska furstehusen hade, trotsande nationalitet och patriotism, gift in sig med varandra så att alla hoven slutligen befunno sig vara släkt, och följaktligen vid dödsfall uppträdde som arvtagare. Om vi till exempel blott se på det

frankiska och det franska konungahuset, finna vi: att Ludvig den tyske var gift med en spanska; Karl den tjocke med en skotska, Karl den enfaldige med en engelska, Hugo Capet med en italienska, Henrik I med en ryska, Filip I med en holländska. Längre fram är det Italien, Österrike och Spanien som förse Frankrike med konungamödrar, vilka åtminstone medförde främmande språk och seder, om de icke kunde bidraga till släktsämjan. På 1700-talet voro därför alla furstar blivna kusiner, och som arvtagare förde de successionskrigen, vilka äro betecknande för århundradets förra hälft. Men även folken hade besvågrats genom de värvade arméerna som voro allehanda folk, riktiga kosmopoliter, och icke minst genom de täta ombytena av nationalitet uppkomna av erövringarna fram och tillbaka. Fransmännen i norra trakterna hade varit engelsmän ett ryck, sedan spanjorer; vissa av nederländarne hade varit skiftesvis fransmän, tyskar och spanjorer. Och vad hade icke allt italienarna varit, för att icke tala om grekerna som nu för tillfället voro turkar.

Nog av, Europas stater voro numera icke stammar ens, utan abstrakta begrepp, ansamlingar av folk av olika religioner, olika språk, skilda seder och traditioner, och så länge furstarne betraktade land och folk som egendom, kunde ju också arvstvister uppstå; men dessa upphörde snart under ändrade förhållanden och med nya begrepp om folkrätt och folkvett.

VII.

Europas karta, färdig i väster och norr, börjar nu ordna sig i öster, där tvenne nya stater bildas och en gammal stat strykes ut. Ryssland, som uppgives ha fått sin första bildning av skandinaverna, får sin kristendom från Bysans, sina folkvandringar från mongolerna och slutligen sin civilisation av Peter den store. Därigenom får Europa en mäktig bundsförvant mot turkar och en pålitlig gränsvakt mot Asiens horder. Man kan tänka sig vilket oförstånd Karl XII ådagalägger, då han söker hindra Rysslands uppkomst, och vilket okristligt sinne han förråder, då han ingår förbund med asiaten i Konstantinopel mot Europas gemensamme vän tsar Peter. Ännu mera kortsynt är den svenske drabantkungen då han söker uppehålla Polen, som numera historiskt överflödigt måste falla bort som ett organ utan bruk. Polen, ett interimsland, ett improviserat Mark, hade likt en flercellig amöboid, sträckt ut sig hit och dit, utan centrum, emedan det ägde tre sådana, Gnesen-Posen, Warschau, Krakau. Ett öppet genomtågsland utan naturliga gränser, alltid stillasittande, aldrig utsändande svärmar, aldrig erövrande, aldrig koloniserande, hade det vuxit som ett bihang till Österrike, och blivit ett fäste för romersk kejsardom och katolicism. Det var länge en nagel i ögat på svenskarne, som kallade det ett Vasaarv, ehuruväl arvriket upphörde med Sigismund II, då Polen blev valrike. Spelande med utländska furstar, en svensk, en sachsare, en fransman, alltid sysselsatt med inbördeskrig, förlorade det först sin betydelse, när det unga Preussen steg

upp, och föll sedan sönder i tre bitar, alldeles som om det från början varit perforerat för att slitas i så många stycken.*

Europa krävde ett mäktigt Ryssland, men icke för mäktigt; därför behövdes Preussen som motvikt. Men Preussen hade även en annan uppgift: att bliva kärnan i ett nordiskt Germanien gentemot det romaniserade Syd-Tyskland. Skandinaverna hade under trettioåriga kriget drömt om den rollen, men Karl XII:s oskicklighet och politiska oförstånd hindrade. Äran att ha givit Preussen handpenningen stannar dock hos Sverige, Gustav Adolf och Karl X. Ett konglomerat av stycken från Danmark, Sverige, Polen, Österrike, blev Preussen senare Tyskland, och från det halvromerska Wien flyttades regeringsmakten till det stränga, allvarliga, halvt nordiska Berlin, då kulturen drog norrut. Berlin är icke Preussens huvudstad, icke Brandenburgs, icke Tysklands, utan Berlin är en av Europas huvudstäder, där alla bildningar blandats och snart alla stammar.

De nya gränsregleringarna voro färdiga och man började rikta uppmärksamheten på staternas inre liv. Man upptäckte att mycket var föråldrat och efterblivet, att nytt måste göras och gammalt göras om. Senare hälften av 1700-talet bär prägeln av något mycket ljust. Det var ljust i sinnena, och det syntes som om människobarnen fått skollov. De stränga penitenstiderna voro till ända och på fastan följde karneval.

* Konung Johan Kasimir hade redan 1661 den 4 juli i sitt tal till riksförsamlingen förutsagt varföre, huru och av vem Polen skulle komma att delas. Den sedan så länge begråtna tilldragelsen synes hava skett med en fatalitet, som kunde förutsägas, men icke av Karl XII inses.

Kristendomens egentliga världsföraktande läror började tagas mindre allvarligt och furstarnes färla kändes mindre vass. Europas folk hade fått en sträng uppfostran och inträdde i myndighetsåldern, och furstarne kände sig manade att bevilja undersåtarne rättigheter. Detta att monarkerna börja reformerna och därigenom arbeta i revolutionens tjänst är det mest kännetecknande för tidevarvet. Fredrik II, Josef II, Katarina II, Gustav III gjorde var på sitt håll detsamma som en Mirabeau och Danton skulle göra. Ja, man såg kejsar Josef vara mera demokrat än folket, och han fick se sina reformer stranda på folkets konservatism. Det var ett skådespel man aldrig förr bevittnat, den upp- och nedvända världen, som borde ha lärt de förståndigare att kungar och undersåtar icke voro rena fientliga motsättningar. Men furstarne tjänade högre ändamål utan att veta det. Katarina II visste icke vad hon gjorde, när hon understödde Encyklopediens utgivande, och Gustav III icke heller, när han skriver Tryckfrihetens lov. Ludvig XVI är blind, då han understödjer amerikanska frihetskriget och hjälper de upproriske mot den lagliga härskaren. Tidsandan, den allsmäktiga, grep i allas sinnen, stämde alla tankar i samklang, och människosläktet vaknade igen. I Frankrike, där missförhållandena varit svårast, blev också operationen därefter. Men detta folk, som icke ville ha konungar mer, fick en kejsare, och sedan konungar igen, för att sluta som republik.

Adertonhundratalet börjar nämligen med reaktion, motrörelse mot den började rörelsen. I tider av reaktion försiggår en samling, varunder täten gör halt för att invänta eftertrupperna. De otålige lida då och klaga, tills marschen framåt börjar igen.

Adertonhundratalet är nog det största århundradet av alla. De stora upptäckternas och uppfinningarnas, konstitutionernas, parlamentarismens, de sociala revolutionernas tid.

Livet ökar fart, blir intensivare och rikare. Folken närma sig alltmer varandra; Japan europeiseras, Kina öppnas, Afrika koloniseras. Och århundradet slutar med religionskongresser, där alla bekännelser samspråka i endräkt om olösliga gåtor. Fredskongressen, sammankallad av en självhärskare med god vilja, börjar sakta och varligt diskutera frågan om icke frid kan bliva på jorden, så småningom nämligen.

Socialistkongressen hade långt förut arbetat, i syfte att kunna fördela brödet mera jämnt åt alla!

Vid en hastig sträckläsning av världshistorien får man ett intryck av rövarroman, med bjärta överraskningar, häftiga språng, obarmhärtigt förfarande och en bestämd känslolöshet för människors lidande. Man blir vid ett flyktigt betraktande av världshändelserna mera benägen att anse förloppet vara något i stil med naturens okänsliga tillvägagående då den använder tusenden av år för att göra ett geologiskt skikt och sedan bryter och kastar om vad den gjort. Här växer till exempel en liten stilla stat av fredliga medborgare, som odla sin jord, fylla sina plikter och icke tänka på ont. Så kommer en erövrare och sätter eld på deras hus, trampar deras åkrar och driver ut de fredliga, plikttrogna, ut på vandring i vida världen, hemlösa, förtvivlade, tvivlande på försynen och med förlorad tro på det goda. Antingen, tänker man då, ingår väl rörelsen, det rörliga, omväxlingen, i världsplanen, och är stillasittandet icke förenligt med utvecklingen av högre organiskt liv.

Endast växterna sitta stilla, sova känslolösa och dö på roten. Eller, tröstar man sig, är denna uppryckning från ett gammalt nersölat bo på odränerad mark en välgärning, och när elden tar i murkna huskåkar är detta en hygienisk åtgärd. Kanske erfara de utdrivna ett hemligt nöje att få se nya länder och lämna sin fläck, där de fört ostrans dåsiga tillvaro. En liten smärta mot en stor njutning! Vem vet om smärtan alls förefanns! De som i våra dagar lämna hem och fränder för att gå till kolonierna, utan att rätt veta varför, drivas nog av en omedveten uppgift i sitt eget och andras liv, och ehuru det svider att övergiva ett gammalt, lockar det nya okända som en förestående oerhörd njutning.

Möjligt är ock att historien i sammandrag visar händelserna för nära inpå varandra, i förkortning, så att ytterligheterna stiga fram för hastigt och handlingen visar sig som i ett dåligt drama alltför litet utförd. Om man till exempel läser Karamsins resa i Frankrike 1789—90, förvånas man över den nästan glada ton som härskar i Paris, där författaren sorglöst gör sina visiter, besöker teatrar och kaféer som om ingenting av vidare vikt tilldrog sig bortåt Bastiljen eller i Versailles. Men Karamsin tar en dag om sänder, och utplanterade på två år, bliva revolutionens fasor betydligt förtunnade, som en lösning i överskott av vätska. Arthur Young, engelsmannen, beskriver också sin resa i franska landsbygden året före revolutionen. Ställningen bland bönderna förefaller visst dålig, men icke är den så hårresande som den sedan skildras i rapporter till nationalförsamlingen.

Tänker man själv efter hur revolutionen ter sig

i ens minne, då stiger den brinnande Bastiljen upp som höjdpunkten. Och likvisst är den endast utgångspunkten, ty den 14 juli och dagarna efter satt konungen lugn i Versailles och rörde icke ett finger, fastän trupper funnos. Ludvig XVI tyckes ha tagit saken rätt gemytligt, ty han försonar sig nu med nationalförsamlingen och återkallar Necker. Ingen tanke på avsättning eller republik förefanns ännu, och först på tredje året efter Bastiljen blev konungen som bekant avrättad. Utminuterad på tre år, med långa pauser, med stora vackra handlingar, lysande segrar mot utländska fiender, reformer i lagstiftningen, bildar revolutionen en tavla med skönt och fult, men mest skönt, och slutligen av så överväldigande sublimt, att sedd på avstånd den kunde lämna en Goethe i ro, antingen han nu icke fattade vidden av vad som försiggick, eller han kände på sig att här skedde något som skulle ske och icke kunde hindras.

VIII.

Historien kan se grym ut, men är det icke, det veta vi nu, som sett början till ett gott slut. Till exempel Grekland, Hellas, vår europeiska bildnings moderland, tagom en ögonblicksbild av dess historia. Uppstigande ur en dunkel sagovärld, där argonauternas tåg och trojanska kriget synas stå faddrar och sannolikt äro i släkt, inrättar sig denna lilla stat som en koloni, den första i Europa, avläggare från Orienten och Egypten, mera från Egypten än man tror. Ty Lykurgus, Thales, Pythagoras, Herodotos, Plato mena att Grekland fått sina flesta gudar därstädes. Och, för övrigt, egypterna voro ett rörligt

folk. Redan Thotmes III, levande strax efter det trojanska kriget, gick mot Syrien till Ganges och Skythien. Menefta, efterträdaren, hade att bekämpa en koalition av achäer, lycier, siculer, sardinier och etrusker. Ramses III slog sicilianare, danaer, etrusker o. fl. Sisak intog Jerusalem i Rehabeams 5:e år. Psametik kom på tronen med hjälp av joniska och kariska trupper. Sagorna berätta att Hellas fick sin första bildning genom Cekrops från Sais och Danaus från övre Egypten, men historien förnekar detta och vill göra Grekland till ett nybygge från Fenicien och Mindre Asien, med ett ord från Orienten. Därmed må nu förhålla sig hur som helst, men först 500 år f. Kr. blomstrar landet, och blommar så hastigt att 150 år senare är det macedonisk provins. Därmed är ingen skada skedd, ty genom Alexander sprides grekisk bildning, och grekiska språket blir rådande i Österlandet till den grad att judarne senare på Kristi tid talade grekiska, vilket förklarar det eljes obegripliga faktum att Nya testamentet är skrivet på grekiska och ej på hebreiska. Samma verkan hade romerska erövringen, ty då gick grekisk bildning avgjort västerut mot Rom, som dock uppgives ha hämtat sina lagar från Lykurgus och Solon. Kristendomen gick trögt in i Grekland, trots det att Paulus besökte både Aten och Korint, där han troddes vara Merkurius eller Apollo. (Se: Apostl. Gärn.) Först Teodosius d. y. förvandlade templen i kristna kyrkor på 400-talet, men mainoterna blevo icke kristnade förrän vid den tid Ansgarius döpte Sverige (800-talet). Grekland föll under Bysans 395 e. Kr., då likvisst folkvandringarna förut dragit över landet. På 500-talet dyka slaver upp och efterlämna varaktiga minnen. På 1000-talet stryka

normander; och när korsfararne kommit, blir samma Hellas en provins under latinska kejsardömet. År 1204 bildas frankiska länsfurstendömen i Aten, Achaja, Naxos. År 1453 blir turken herre och sitter där ända till 1832, sedan dock venetianerna en tid innehaft Peloponesus. Nu är Grekland åter Grekland, dock under en dansk prins. Partenon står kvar på Akropolis sådant det är, men blott som ett minne, ty där bor varken Zeus, Allah eller Kristus. Språket är kvar, ehuru moderniserat. Homerus läses i skolorna och Aristoteles vid universiteten; allt är kvar av formerna, men innehållet är ett annat: folket är icke hellener utan en blandning av slaver, turkar, albaneser, italienare och flera. Detta fenomen kallas i geologien pseudomorfos. Till exempel då malakit har kopparkarbonatets sammansättning men kopparoxidulens kristallform, det vill säga ett nytt innehåll, uppkommet genom kemisk dekomposition och reaktion, men med bibehållande av den gamla formen. Allting går igen, och år 1897 hade perserkonungen sin gengångare i sultanen, och de gamla slagfälten Farsalus och Termopyle begagnades igen, ehuru utan resultat. Hellas är dött men Grekland lever; greken har samma kristendom, samma bildning som andra européer; Aten har samma hotell, samma kaféer, samma teaterpjäser och samma konstitution med ministerkriser som Europas andra huvudstäder. I deputeradekammaren uppträder garvaren Kleon och Alkibiades som förr på forum; patricier och plebejer kivas ännu om makten; någon Sokrates har visserligen icke tömt giftbägaren i nutid, men ingenting är omöjligt. Allt är sig likt, men ändock så olikt. Greklands öde är typiskt för alla stater; ibland självständigt under egna

furstar, ibland erövrat under främmande; ibland erövrat men under egna furstar, ibland självständigt under främmande. England fritt under hannoveranare, Danmark under en tysk, Sverige under en fransman. Furstarne som kosmopoliter, folken som patrioter; åter en av historiens antinomier! En elsassare med trohetsed till franska kronan erövras och blir tysk; utvandrar till Kuba och avlägger en tredje trohetsed till Spanien; erövras ånyo och blir amerikansk medborgare. Nationaliteterna upplösas och medborgarne i staterna bli världsborgare, liksom furstarne, sedan staterna blott blivit begrepp, svävande, växlande, utplånande sig. Begreppen Persien, Egypten, Indien kvarstå, men staterna och folken äro något helt annat. Japan impregneras på en mansålder med europeisk kultur som skall vara frukten av kristendomen, men Japan tar icke kristendomen. Japanen undervisas i högskolorna på tyska språket, men talar engelska och franska också. Och japanska konsten blir tongivande i Europa, liksom japanska kvinnodräkten och hårfrisyren blir bestämmande för europeiska fruntimmersdräkter, under det japanskorna bära parisermod. Vid fredskonferensen i Haag yttrar sig japanska sändebudet till förmån för utsträckning av Génèvekonventionens humanitära bestämmelser, och han begagnar uttrycket »i mänsklighetens intresse», med ett ord i »kristendomens anda», fastän mannen sannolikt är buddhist eller sintoist. Ibland synes religionen spela en roll i nationers och staters liv, ibland icke. I den världshistoria, som i dag pågår och som läses i tidningarnas Utrikes, tyckes Frankrike mest sysselsätta sig med religionen. Kongregationernas upplösning är ju ingenting annat än reformationens kloster-

stängning och kyrkogodsens indragning. Det är Richelieus krig mot heretici när dessas religion hotade statens självbestånd; det är även en strävan att få medborgerliga bildningen homogen, liksom den militära utbildningen är en och densamma för alla; och det innebär även ett medgivande åt tidens strävan, som icke lider isolering, avsöndring, utan fordrar samliv i arbete, och individernas uppfostran genom att de skrubba sig mot varandra i offentliga livet, som är blivet alltmer offentligt, och som uppfostrar de ömskinnade. Statsreligionerna tvinga samvetena än i dag och fordra sina offer genom dessa meneder utan tal, dessa offentliga gudstjänster med eller utan korum, denna föråldrade religionsundervisning i skolorna, den förvirrande metoden att låta vetenskapen lära ett och religionen motsäga detsamma, men genom de påtagliga motsägelser staten iråkar, då den uppfostrar menedare, under det den straffar mened, skall ju staten fördärvas och upplösas. Regenter, som skulle regera, regeras av riksdagsmajoriteter. Lagar som icke ha någon tillämpning på nutidsmänniskor, tillämpas i hela sin stränghet; sedelagar kvarstå sedan sederna i fråga förändrats; skatter som uppstått under andra ekonomiska förhållanden utgå fortfarande sedan skatteobjekten blivit andra. Med ett ord — och pekande på prototypen Grekland — de europeiska statsformerna äro bara skal, utgnagda petrifikat, där massan består av bitar från alla möjliga formationer, vilket bäst synes på uppfostringsprogrammen, där barnet ena timmen får lära hedendom, den andra judendom, den tredje kristendom; där man framför allt lever i det förflutna under det samtiden löper opåaktad förbi, denna samtid, på vilken framtiden bygges, och vilken

man en gång måste förstå för att som vuxen man kunna leva livet som sin egen samtida. Det är icke genom att sätta sig bara tillbaka i tiden man lär av det förflutna; men genom att se det förgångna i sammanhang med nutiden förstår man bättre sin egen tid. Man får icke växt i viljan genom att uppställa forntiden som oupphinneligt mönster, ty det oupphinneliga strävar ingen efter, emedan det är hopplöst att eftersträva.

Studiet av forntiden skulle lära oss, först en viss tillförsikt till framtiden, då vi se hur det likafullt går framåt mot ett bestämt mål; och sedan fördragsamhet, då vi sett, hur många hus det finns i Herrens gårdar, hur det ena barnet icke förskjutes för det andra, eller som är det samma, hur rättvist det går till, då ingen nation, ingen religion kan sägas ha medhåll av den store läraren. Fördragsamhet i det oändliga, som Fredrik den store, fritänkaren, vilken öppnade fristad till och med åt jesuiterna, när de voro förföljda, nämligen, men med tillägget, »så länge ni lämnar andra i fred, varom icke, så kommer käppen». Detta var i ett protestantiskt land dock, och som protestantismen endast var en negation från början gick det an då; men nu har protestantismen upphört negera, och redan hunnit göra tvivlet ponerande, utan att skapa något annat än pietismen, som är bliven norra Europas »Enda saliggörande». Den förebråelsen man nämligen riktat mot protestantismen, att den ingenting frambragt, varken en religion eller en kyrklig stil i konsten, är ingen förebråelse, ty borttagandet av överflödiga och hindrande organ, beskärning, klippning, gallring, äro en viktig del av trädgårdskonsten. Men att två församlingar av kristna människor med samma

religion kunna stå så hårt emot varandra som rena motsatser det förvånar både hedningar och kristna.

Europas stater ha haft var och en sin blomstringstid, några ha remonterat och blommat om hösten, andra ha utsikter att göra det. Palestina stod högst omkring 1000 år f. Kr. under konung David och Salomo. Grekland lyste 500 och 400 f. Kr., med perserkrigens lyckliga utgång och Perikles' visa styrelse; Rom var mäktigast strax före Kristus under Cæsar och Augustus, men Italien i våra dagar är som stat bättre utrustad och sannolikt lyckligare. Frankrike samlades under Filip II August och Ludvig XI, blev stort under Ludvig XIV, blev fruktansvärt under Napoleon I; gick ner på kurvan, men steg under Napoleon III för att åter sjunka med kriget 1870—71. Här inträffar det egendomliga, att med Frankrikes politiska sjunkande efter 1870 det gamla romarlandet icke allenast bibehåller sitt andliga övervälde, utan härdat av olyckorna, reser det sig strax därpå och tager försteget i litteratur, konst, vetenskap, vilka ju alla fordra ett ekonomiskt underlag, och befriad från det politiska bestyret inom Europa, nydanar den tredje republiken sin förvaltning, lagstiftning, undervisning och sitt försvar samt hinner ändock deltaga i den stora delningen av jordklotet utom Europa. Således synes att stater kunna trivas under alla förhållanden och att välstånd och yttre makt icke alltid giva Augusti tidevarv. Israel hade sina största profeter i olyckans dagar och i landsflyktens. Tyska nationen behärskade andarne genom sina stora tänkare, vilka växte upp tätt och frodigt under de hårda tiderna, då Napoleon for fram och åter som en ångvält över Germaniens tegar.

England var alltsedan 1500 mäktigt utåt, men mest lysande omkring 1600, då det var som mest hotat och hatat.

Det erövrade Grekland erövrar Rom genom sin bildning, och med Bysans' fall stiger bysantinsk lärdom ut i världen att behärska andarne för en tid; aldrig var den nordgermanska anden så glad och levnadsmodig som under det näktergalen i Wittenberg sjöng, då likvisst bål och bila väntade på segraren och inbördes krig förödde landet.

Världshistorien ser kanske grymmare ut än den är, och denna världens furste är nog icke densamme, som menas i bibeln.

IX.

Då vi européer fråga oss, varifrån vårt Hellas fick sin bildning, så få vi intet säkert svar därför att uppgifterna äro motsägande. Stora auktoriteter säga: från Egypten; lika stora: från Österlandet. Urinvånarne pelasgerna dyrkade Zeus på höga berg och hade orakel i Dodona. En dodoneisk Zeusbild ser verkligen ut som en assyrisk eller persisk konung, och den olympiske har icke rent hellenisk typ.

Betraktar man grekiska skulpturverk, som dock få anses som dokument, finner man bland Hellas' hjältar i trojanska kriget tre bestämda typer. Achilles med smala ansiktet och den raka grekiska näsan utan övergång fortsättande pannan, och med det klara ögat, företrädde Tessalien, kanske doriska eller nordliga stammen. Agamemnon från Mycene har den romerska böjda näsan med tydligt angiven övergång från pannan, som är bredare och mulen, munnen

vidare med grövre läppar, ögat kortare och blicken grumlig. Den tredje typen är Diomed från Argos. Huvudet är runt, trint, pannan låg, lutande bakåt, med valk vid näsroten, och näsan nästan romersk; ögat är mera brett än långt. Att gissa ut stammar eller raser är väl icke lönt, men att Achilles' rent grekiska profil återfinnes i Norden är säkert; den kan ses än i dag på svenska landsbygden.

Sokrates är ingen grekisk typ. Hans panna är icke tänkarens, ty den är för smal för sin höjd, och den pannan återfinnes än i dag i Donauländerna och har ett särskilt namn som icke anger kvickhet; hans näsa är oädel och ses hos satyrer, och hans ögon sitta icke rätt i huvudet; det är en Silenus; liknar även Marsyas (Medici) samt en pelasger. Söker man längre ner, finner man först Sliparen med sin hemska skosuleoval, där näsa och haka likna varandra i spetsighet och där munnen är ett hak. Av övriga äro anmärkningsvärda: den döende gallerns och gladiatorns finntyp, en sexhörning framifrån, med dödskallens, päronets form, ansiktet platt och näsan krossad. Denna finntyp återfinnes hos satyrer och hos en av giganterna från Pergamonfrisen samt hos vissa centaurer, ty andra centaurer hava Sokrates' och pelasgerns utseende. Pan och fauner återgiva ofta den österländska judtypen med den krokiga, överhängande näsan, parallell med en lika krokformig haka, stundom med valk över näsroten.

Esopus är en låg typ, som återfinnes i de lägsta klasserna i germanska länder, där de fulaste näsor i världen givas, en näsa utan namn och like, kanske en gång kallad skomakarstolen eller klädhängaren. Diogenes är en romansk krympling, vanlig i Italien.

Slutligen, och att lägga på minnet, är basreliefen i Villa Borghese, »Hefaistos i sin smedja». Guden själv är halv grek, halv romare; gesällen är gallern, satyren, centauren; men längst ner till vänster sitter en dvärg med spetshuva och helskägg, alldeles lik våra tomtar eller dvärgar vi se i sagböckerna. Att han smider på en hjälm väcker våra minnen om dvärgasmiden, och att en lärpojke retas med honom genom att rycka i luvan antyder att den lille kobolten tillhör en ringaktad stam. Han är icke missbildad, utan en fullt utvuxen man, som, om han reste på sig, blott skulle nå gesällen till navlen. Eljes är han icke olik den skyt från Krim, som är bekant från en elektronvas.

Nog av, här finnas alla Europas stammar samlade på Balkanhalvön, och de högsta typerna, Alexander och Aristoteles, återgiva det finaste själslivets alla drag, så att man icke längre tänker på etnografiska spörsmål. Men varifrån de kommit, eller om de alltid funnits där, det vet man icke. Man vet icke heller varifrån Rom fått sitt första bildningsfrö, som dock grott hos etruskerna. Från sabinerna fick Rom dock sin Jupiter, sin Mars, larer och penater. Latinerna gåvo Saturnus, fältens, och Janus, hemmens gud. Etruskerna hade en dyster religion med människooffer; deras gravar liknade pyramider, deras vaser jämföras med pelasgerns och den toskanska pelaren är ej olik den doriska. De skrevo från höger till vänster som semiterna och hade duodecimalräkning. Deras språk var ett blandspråk och hopade konsonanter eller utelämnade nästan alla vokalerna som hebreiskan. Klytemnestra skrevs Klytmsta; Alexander tecknades Elehnstre. Egendomliga gudar

voro: Vertumnus, Nortia (Ödet), Vejovis, Vedius, den onde Jupiter; den dunkle Summamus; underjordens Mantus och Mantia; Voltumna, Mater matuta, Menerfa. Språkkännare ha härlett deras språk från semitiska ända bort till finskan. Man har att välja. Etruskiska ansikten likna assyriska.

Rom börjar visserligen sin tidräkning nästan samtidigt med Grekland, 753 och 776, och båda synas haft samma ursprung, men sedan vinner Hellas försprång och trycker bestämt sin prägel på Rom. Ty redan på 700-talet har Hellas kolonier i Tarent, och med tarkvinierna blir Rom vad det blev. Sagorna berätta att staden Tarqvinii i Etrurien grundlagts av tyrrheniska pelasger i urtid. Till denna stad flydde korintiern Demaratus och där föddes hans son Tarqvinius Priscus, som blev konung i Rom och medförde både etruskisk och hellenisk bildning. Det var han som lät bygga Forum, Circus, Kapitolium och Cloaca maxima. Det var han som från Etrurien införde konungamaktens insignier, diademet, elfenbensstolen, purpurtogan, staven med örnen, och i sista stunden, ty hans son blev den siste konungen i Rom, den siste ända tills han efterträddes av den lille konungen av Rom, hertigen av Reichstadt, som aldrig blev konung, och om man nämligen frånräknar de många konungarne av Italien, den store Napoleon inbegripen.

Rom fortsätter Hellas, men gör intet nytt, varken i konst, litteratur eller vetenskap, knappast i lagstiftning, ty när de tio budorden eller koppartavlornas lag skulle författas, sände Terentilius Arsa tre fullmäktige till Aten att studera Solons lagar.

Romerska historien rör sig om klasskamp, mellan

patricier och plebejer, och om erövringar, det stora antisemitkriget mot Kartago räknat som försvarskrig. Eljes är Rom ett sannskyldigt Amerika, där allting blandas och kokas, alla slags folk upptagas som medborgare, alla gudar införlivas med samlingen.

Romerska historien är ointressant ända till Cæsar och Augustus, då den blir roman. Kejsarne äro fullkomliga världsborgare. Claudius var född i Lyon, Pertinax i Ligurien, Septimius Severus var afrikan, Macrinus numidier, Maximinus var son av en got och en alansk kvinna, Filippus Arabs var arab, Trajanus, Hadrianus, Marcus Aurelius, Commodus voro spanjorer. Att utleta de illyriska kejsarnes härkomst är omöjligt, ty Illyrien var ursprungligen befolkat av stamförvanter till tracierna och blandade med fenicier, hellener, italienare och kelter.

Kejsarporträtten bilda därför en etnografisk samling av stort intresse. Cæsar har ett germanskt ansikte och med bekanta drag som om vi råkat honom i går, i riksdagens kammare, eller i en kateder. Hans näsa är icke romersk, men har varit; hans mun har ett drag av humanitet, överseende godhet som ler åt mänskliga svagheten; det är icke ädlingens utan den lärdes. Nero som ung (i Louvre) ser ut som en intelligent israelit med sitt kindskägg; lite längre fram är han skön med bred panna och litet underansikte, kanske en ung Dionysos. Senare liknar han en spelhusvärdinna från Melbourne. Vitellius kan man se på Palais-royal-teatern i Paris; för övrigt en goddagspilt, rätt oförargerlig till det yttre. Vespasianus med galoschhakan är en fuling; Nerva är mycket romare; Marcus Aurelius har varken romersk eller grekisk näsa utan en nordlig, nästan skandinavisk, med

Esops' som utgångspunkt. Julianus apostaten, från Illyrien, har något feniciskt eller assyriskt i sitt långsträckta kranium.

Augustus är den vackraste, med moderna, rika, fina uttryck, icke så romersk, men han var volsker också. Bland undersåtarne är Mecenas bäraren av Goethe- och Humboldthuvudet. Virgilius har ett grekiskt och germanskt tycke.

Marius är den grekiske centauren och satyren, och han är mycket lik sin själsfrände Marat för övrigt.

Den fångne daciern (Farnese) är en rysk bonde.

Pan (Ludovici) är Österlandets jude. Peto i gruppen Peto och Aria (Ludovici) kan återses i Kristiania. Marsyas (Medici) är silen, Sokrates pelasger, frygier.

Italiens historia efter kejsarne är icke rolig. Som en stor hamn-pir skjuter halvön ut i havet och har sedan tjänat som överfartsort, transitoplats, frihamn, genomtågsland, och kanske mest figurerat som arv i furstars stärbhus. Ur hand i hand, andligt välde och världsligt välde; fransmäns, tyskars, spanjorers, skandinavers, men aldrig dock turkars eller engelsmäns. Vi nyare, som sett så många motsägelser lösas, så många förtvivlade lägen redas, så många fullbordade öden tas om, ha slutligen sett ett helt enigt Italien. Och det var en pirat, Garibaldi, och en Cæsar, Napoleon III, som återställde tarqviniernas Rom.

Mellan Ingolstadt och Regensburg synas än i dag spåren av en vallbyggnad, vilken sträcker sig utmed östra sidan av Rhen, över Odenwald, Spessart, Taunus och uppåt Köln. Den kallas av tyskarne Teufelmauer; och vallen eller muren med torn bygg-

des av romarne som ett skydd mot germanerna och var en demarkationslinje mellan Ager decumanus och Germanien. Väster om denna mur uppläts land åt gallerna (och romerska veteraner), och bakom denna mur uppstod Roms största, varaktigaste koloni, Frankrike, ty där råder än i dag romarspråket och romersk rätt, romersk anda i offentligt liv och klasskamp. Men Frankrike fick aldrig romerska kejsarstolen. Frans I var visserligen en gång kandidat vid sidan av Henrik VIII i England, men Tyskland behöll envist purpurn, om ock blott som en prydnad, intill 1815. I dess ställe erhöll Frankrike en viss självständighet emot påven i Rom, allraförst laglig genom Ludvig IX:s pragmatiska sanktion (1269). I detta av naturen så gynnade land omplanterades romersk-hellenisk bildning och utvecklades så, att med 1600-talet fransmännen blevo Europas första nation och äro så väl än i dag. Med franska revolutionen inträder en viss förvildning, men strax därpå stiger ur kejsargravarna en Cæsar, den förkroppsligade romarandan; och lik Karl den store grundar han ett välde, som snart upplöser sig, dock efter att ha utfört en uppgift: att ha väckt och ryckt upp det gamla Europa. Napoleon är så romersk, som karaktär, erövrare, lagstiftare och regent, att hans brorson betraktade honom och sig som en idé: Cæsar med folkviljans nåd, vilken regerar med plebs och blir kejsare med plebiscit. Napoleon I kallar sig också strax »med Guds nåd, och genom republikens konstitutioner, fransmännens kejsare». När han hämtade påven till Paris och själv intågade i Rom, då kände fransmännen sig som romare, och hela Europa ville vara i släkt med bildningens anor.

År 1804 blir Bonaparte kejsare; år 1806 börjar

hans bror Josef gräva upp Pompeji (som förstördes samtidigt med Jerusalem) och därmed steg hela intensiteten ur romerskt liv upp. Europa klädde ut sig till romare och levde i romerska möbler; tempel i romersk stil, både till krigets och kärlekens gudomligheter byggdes upp, och det kom så mycket kolonner till världen att vi ha dem än i dag över.

Men en Cæsar skulle ju dra ut mot barbaren: Napoleon upptäckte sin i Moskva: men där brast han, bröts ner, föll som en antik tragedihjälte på sitt övermod, hybris! Han brast, men nationen höll, ty den var en stark legering av många metaller med hög smältpunkt. Galler ursprungligen; franker senare; sachsare också; västgoter från östra Europa; burgunder från Östersjöns södra kuster; skandinaver, engelmän, spanjorer, araber till och med hade under sekler blandats, men romarne hade segrat. Först genom Cæsars kolonisering och kejsarnes täta besök i det behagliga Lutetia, sedan genom de kristna missionärerna som kommo direkt från Rom och medförde latinet. Den frankiska erövringen lämnade icke varaktiga spår, ty dessa halvvildar skötte endast försvaret under det de lämnade administrationen åt de kvarsittande romarne.

Och så stark är den i Frankrike nyplanterade romarbildningen att England därifrån hämtar upp sitt halva ordförråd och icke så direkt från Rom. Ty den romerska erövringen av Britannien hade visserligen medfört latinet, men detta utrotades liksom urspråket av de intågande anglerna, sachsarne och jutarne. Först med de romaniserade norrmannerna dök latinet upp på allvar och till den grad att man hos Chaucer finner 40 procent romanska ord. Och genom kyrkan och uni-

versiteten vann latinet så, att man hos våra dagars Macaulay räknar 50 procent latin. Denna brytning i den engelska bildningen, som är halvt germansk, halvt romansk har man redan bemärkt hos de två störste: Shakspeare, som rör sig mest med germanska uttryck, och Milton, som i det »upphöjda» språket söker latinet. Bulwer, den överbildade, är romare, under det den folklige Dickens är anglosachsare.

England blev den nordligaste halvkoloni Rom gjorde och Spanien den sydligaste, med ett ord Rom gick åt väster, väster om Teufelmauer och Rhenfloden, tills det i våra dagar fick Ardennerna och Vogeserna till kinesisk mur. Germanerna bildade europeiska mittens rike och slaverna den stora östern; och så göra de än. Men likafullt, mitt i germanskt och slaviskt går en strömfåra av romerskt, och det är kristendomen och lärdomen. Kyrkan och skolan. Västerländsk kultur är kristendom och antik.

X.

Sammanfattning.

Om vi i begynnelsen av denna hastiga vandring genom världshistorien icke kunde se något mål, men endast spårade dunkla avsikter, började dock vid förra seklets utgång målet, ändamålet, avsikten att skönjas. Alla jordens länder trädde i närmare förbindelse med varandra, folken slöto sig tillsammans i stora gemensamma intressen, det olikartade i bildning, hävd och sed jämnades ut, med ett ord en strävan till homogenitet, likformighet, uppenbarade sig på alla områden,

Det är ju så Herbert Spencer angivit utvecklingens gång och mål: från det heterogena till det homogena, och det är ju denna strävan som socialismen upptäckt och vill medvetet söka följa.

Men utveckling, rörelse framåt, kan endast följa på stridiga krafters inbördes växelverkan, och vi ha sett att all mänsklighetens medvetna strävan att själv göra homogent strandat. Det ser ut som historiens ande hatat de dödliges universalmonarkier och universalreligioner, och likafullt visar sig utvecklingens mål vara just detta. Det var således icke målet, utan medlen som man var oense om.

Man frågar ju sig med skäl: när hela Europa en gång (utom Ryssland) utgjorde ett kristet samhälle under en andlig styresman, påven i Rom, vartill skulle söndringen med de protestantiska kyrkorna ske? Påvemakten var ju på sin tid en utmärkt motvikt mot kejsarmakten och ägde därför ett vackert berättigande, men likafullt föll den bort ur nordgermanernas historia. Karl V var i färd med en universalmonarki för hela Europa, Henrik IV likaså, men Napoleon hade nästan förverkligat idén, och alla gångerna upplöste sig det påbörjade verket. Den ena samlar, den andra söndrar och tvärtom, men vid varje återgång till det gamla har något nytt kommit in. Detta arbete påminner mycket om den kemiska analysen där man fäller i en lösning och sedan löser fällningen för att fälla igen, och man står i båda fallen lika ovetande om huru det försiggått, ty det är endast resultaten man får se. Men detta hemlighetsfulla i världsprocessen som vi icke kunna förklara, detta människans omedvetna strävande utan kännedom om målet men i den medvetna viljans tjänst, är vad jag kallat mystik

som ju är namnet på allt — tills vidare eller för alltid — oförklarligt. Det har varit oss oförklarligt att två motsatta meningar haft rätt båda, ty det var vårt begränsade förnuft som uppställde de falska förutsättningarna; det var oss oförklarligt att det fick finnas många religioner då det bara fanns en gud, ty vi kunna icke definiera exakt varken religion eller gud; det är oss ännu ofattligt varför medelhavsfolken skulle beskäras rollen att civilisera och dela världen; vi ana icke varför Kristus skulle göra slut på Zeus och varför kristendomen skulle efterträda antiken i Europa; men faktum kunna vi ej förneka att det var katedralen som i Europa byggdes på grekiska templet och att det icke var synagogan eller moskén.

Vi sågo stater uppkomma, med möda och under strid utveckla sig, och därpå helt hastigt ödeläggas utan att vi kunde fatta meningen. Vi sågo stora andar stiga fram med kallelse att förkunna nya sanningar. Efter kamp och nöd segrade sanningen för att av efterkommande släkten vederläggas och slopas. Människosläktet vandrade i öknar med ruiner utan att veta vart kosan bar. Många voro vägvisarne men målet visste ingen. En trodde sig upptäcka Österlandet när han for åt väster, andra menade sig stödja egen makt när de undergrävde den; en andans man var viss på att han grundade en ny religion under det han grundade en ny stat. Med ett ord, de dödlige handlade omedvetet och utan kunskap om målet, men en medveten vilja begagnade alla stridiga krafter, andens höjdflykt och materiens jordsträvan, det goda och det onda, själviskheten och uppoffringen, söndringen och samlingen; och stundtals visade sig målet skymta vid synkretsen för att åter vika undan och ånyo visa sig. Att människorna icke veta vad de

göra är deras ursäkt, men detta skulle även lära dem inse att de äro redskap i någons hand, vars avsikter de icke kunna förstå, men vilken ser på deras bästa.

Man har nog länge trott sig upptäcka att historiens gång varit regerad av vissa lagar liknande dem som härska i naturens riken. Man har i historien märkt spår av fysiska jämviktslagen (europeiska jämvikten), attraktionskraften (större staters böjelse att assimilera de mindre), valfrändskap, substitution och så vidare. Och från organiska världen har man lånat begreppen cellklyvning, segmentering, kamp och urval och dylika. Men historiens gång visar en sådan förening av frihet och tvång att man å ena sidan måste erkänna den mänskliga viljans frihet till en viss grad, å andra sidan medgiva tillvaron av en nödvändighet, som efter omständigheterna begränsar den enskildes strävan och som utför syntesen. Den store synteisten, som förenar motsättningarna, löser motsägelserna, uppehåller jämvikten, är ingen människa och kan icke vara annat än den osynlige lagstiftaren, som i frihet ändrar lagarna efter ändrade förhållanden: skaparen, upplösaren och upprätthållaren, han må sedan kallas — vad som hälst.

Inskjutningar och tillägg.

Attila visste intet om sin härkomst eller sitt fädernesland, men uppgav sin kallelse såsom Guds gissel.

Genserik, vandalen, var en melankoliker, som handlade utan beräkning. En gång lade han ut med en flotta utan mål. Lotsen frågade vart han skulle styra och vilket folk det gällde. — »Det folk, mot vilket Gud är vredgad,» svarade Genserik.

Alarik gick tredje gången mot Rom. En eremit ville hejda honom. »Jag kan icke hejdas,» sade Alarik, »någon tvingar mig att härja Rom.»

*

Diokletianus skickade rörande förföljelsen mot de kristne (303 e. Kr.) att rådfråga Apollo i Milet. Apollo lät svara att de rättfärdiga, spridda på jorden, hindrade honom att säga sanningen. Pythanissan beklagade att han förlorat spådomsandan. Aruspices förklarade att de rättfärdiga, som Apollo omnämnt, voro de kristna.

*

Det finns nog svaga korrespondenser mellan bibelns berättelser och de helleniska sagorna, men ytterst svaga.

Deukalion bygger ju en ark för att rädda sig undan floden. Lucianus säger att han medförde sin familj och ett par av alla djur. Deukalions ark stannade på Parnassos (eller Ætna eller Athos eller Athrys).

Argonauterna släppa ut en duva ur sin ark för att rädda sig från Symplegadernas klippor.

Perseus, son av Zeus och Danae, utsättes som Moses i en kista på vattnet; blir upptagen hos konung Polydektes.

Herakles hos Omfale liknar nog Simson hos Delila, i bisakerna, men ej i huvudsaken.

I Mackabeernas 1:a bok, kap. 12, vers 21, står att läsa: »Vi finna i våra gamla skrifter att de av Sparta och judarne äro bröder, efter båda folken av Abraham komna äro.»

Första Mose bok uppgiver ju också att Noaks son Jafet (som i äldre tider gjorts identisk med Iapetos) hade sju söner, bland vilka Iawan (= greken). Men bland Iawans barn var även Cittim, som ibland får vara romare, ibland macedonier.

Detta stämmer alltså med Mackabeerbokens uppgift, om man är ense om utgångspunkten nämligen.

*

Jerusalem intogs av Pompejus år 64 e. Kr. Samma år utbröt den eldsvåda i Rom som tillskrevs Nero. Det finns historieskrivare som frikänna Nero. Att dennes misstankar föllo på judarne eller de kristna, vilka voro ett, är ju icke underligt, då han åtminstone trodde på hämnden, om icke på Nemesis. Därför beskyllde han kanske på god tro de kristna för eldsvådan. När nu Jerusalem förstördes år 70 e. Kr. och Capitolium brann i samma veva måste misstankarne väl taga samma riktning, men därom svävar förf. (till dessa artiklar) ännu i okunnighet.

Men när så Vesuvius i samma drag ödelade Herculanum och Pompeji (63 och 79 e. Kr.) måste väl de Nemesisdyrkande romarne dock fritaga de kristna, som väl ej gärna kunde tilltros ha påtänt Vesuv.

*

Faktum är ju i alla händelser att den nu rådande kulturen och de folk som bära den kring jorden hade sina hemvist i Medelhavsländerna. Orsaken kan man ju icke säga. Men betraktar man en jordkarta utlagd så att den ena hemisfären omfattar de största fastlanden, och den andra hemisfären de stora vattnen, så ser man Medelhavsländerna grupperade kring polen

och staden Rom, världens härskarinna, ligga i cirkelns medelpunkt. Denna karta finnes tryckt i Klein och Thomé: »Jordklotet,» och ehuru författarne icke haft några mystiska biavsikter med sin oskyldiga lek, framgår det i alla fall att Medelhavet är ett centrum på terra firma.

Piazzi Smyth däremot har roat sig med en annan karta i sin bok om den Den stora pyramiden, som han funnit vara ett astronomiskt instrument, sedermera missbrukat som konungagrav. På hans karta, där båda de sedvanliga halvkloten äro utfläkta, visar han att Cheops pyramid ligger mitt på jorden, varav skall framgå, att pyramidbyggarne visste var mitten låg, och att de måtte ha känt Amerika.*

Om de gamle grekerna vetat lika mycket om geografi, då de förlade Delphi till jordens medelpunkt, må vara osagt.

Att kineserna kallat sitt land Mittens rike har icke med jordens mittpunkt att göra.

Slutord.

Dessa nu tryckta artiklar äro utkasten till en bok, utkastade följaktligen i hast för att icke sammanhanget och översikten skulle förloras under detaljforskningen. Här är fullt med fel naturligtvis, men de skola rättas framdeles.

* Några astronomiska hemligheter måtte stora pyramiden innehålla, då ju en fransk lärd år 1780 upptäckte att basen i pyramiden multiplicerad med 500 motsvarade en geografisk längdgrad, vilket stämmer nära nog.

Svenska Dagbladet, 20. 2.—30. 5. 1903.

Svenska akademien och Nobelpriset.

I.

Då undertecknarne av Tolstoy-adressen nyligen höjde sin protest mot den orättvisa, som Svenska akademien begått, när den tilldelat Nobelpriset åt en ovärdig, behagade akademien tillskriva denna åtgärd enkel avundsjuka. Nu brukar ju en orättvisa hos rätttänkande människor väcka harm och förtrytelse; att en orättvisa väcker avund är ju nonsens. Den ovärdige hedras ofta här i landet med utmärkelser, och Svenska akademien har nyss genom sitt sista inval visat sin oerhörda förmåga att leta upp oförtjänta; men att ett helt folk med tillfredsställelse hälsar en ohederlig handling, det är bestämt något bakvänt. Att Sully Prudhomme, som knappast är diktare, fastän han skriver vers, hedrades med Nobelpriset, skulle bero av att han tillhör Franska akademien och att vår akademi ville ur sin glömska träda fram och hedra vårt land och sig själv.

Nu är det tyvärr lika illa ställt med Franska akademien som med vår, ty Franska akademien har från och med Balzac, den störste, saknat sina stora diktare och utgjort en halvlitterär klubb. Tidevarvets förnäm-

sta namn i franska litteraturen åtföljdes icke av titeln akademiker. Bröderna Goncourt, som öppna ett nytt tidevarv i världslitteraturen, tillhörde icke akademien, Emile Zola, ensam utgörande en hel epok, jätten, ansågs icke värdig att sitta bredvid lånbiblioteksförfattarne Claretie, Loti, Theuriet, Bourget och Cherbuliez; Alphonse Daudet föraktade institutionen, Maupassant ignorerade den, Huysmans tycktes ha glömt att den fanns, Richepin... med ett ord, akademien var bliven en fackförening, där fackmännen saknades. Den ära, som vår akademi skulle skörda av handtryckningen med den parisiska, är således bara inbillad.

Nu vore det visserligen likgiltigt om Svenska akademien fortfore att konstituera sig som amatörsklubb, vänskapsbröderna eller litteraturvännerna, ty de ha ju rätt att roa sig som de vilja, men betänklig blir saken, då den uppträder som domstol. Att dömas av pärer, eller jämlikar, har i nyare tid ansetts vara av grundlags natur. Hur många pärer äger vår akademi? Jo, så få, att majoriteten består av bönhasar, fuskare och dilettanter i litteraturen, som de skola döma. Och dessa hedervärda mäns begrepp om diktkonst äro så barnsligt enkla, att de endast kalla dikt det som är på vers, helst med rim. Om till exempel Tolstoy endast har gjort sig känd såsom skildrare av människoöden, om han målat historiska fresker, så räknas han ändock icke som diktare, därför att han icke skrivit vers. Men nu har kursen på versstycken under den senaste mansåldern fallit; man har lärt sig lite var att på några lätt räknade och lätt rimmade rader ge ett mer eller mindre vackert uttryck åt en liten känsla, född vid åskådandet av ett föremål, till och med så obetydligt

som en sprucken vas. Verskonsten har blivit ett sällskapsnöje liksom pianospel, och hur fulländad tekniken än är, blir genren dock slutligen blott en artig lek med ord och tankar. Hela härligheten inskränker sig oftast till en metafor, en antites, en liknelse, att »säga ett och mena ett annat», små ornament, som prosaisten strör in i sin prosa nävtals, dock utan annan pretention än att ge stilistiska småprydnader.

Denna kleinkunst, detta »nips» har för vår akademi blivit diktkonsten själv; biverket har gjorts till huvudsak, formen har rått på innehållet, och därför beskyddar vår akademi bagatellen, det småaktiga, det dekorativa, det betydelselösa, och som dömande myndighet representerar den det partiska, det fega, ofta det lumpna, nu senast det samvetslösa. Därför är institutionen icke allenast överflödig, utan rent av förkastlig. Den blev överflödig, då Svenska Författarnes fackförening bildades, och den blev förkastlig, då den nyss begick en dålig handling, som dock icke var den första. För övrigt — skaldekonsten, den friaste av de fria konsterna, fordrar frihet för att växa. Låt oss vara fria från magistrar, i synnerhet sådana, som icke kunna den konst de skola döma. I nödfall, låt oss avstå från Nobelpengarne, dynamitpengarne, som de kallats. Någon har sagt att svenska litteraturen är skriven på baksidan av omslagsreverser! Det är tytt: i fattigdom, i momentan nöd, i förödmjukelser är denna litteratur född, vars största namn saknats i denna akademi, där ledamotskapet mest varit en reträttplats, ett utbyte av tjänst mot tjänst, och slutligen blivit en hovcharge.

Det bröd akademien haft att utdela har icke alltid tillfallit den förtjänte, men de stenar akademien rest

åt de store ihjälpinade erinrar om de stenar man offrar på de dödas kummel till deras själaro och egen samvetsfrid...

Slutligen ett par ord om mitt personliga mellanvarande med akademien.

Såsom tydligen framgått av mitt författeri, har jag aldrig strävat till akademien; jag har till och med öppet uttalat min ringaktning för det institutet. Vad jag ringaktar kan ju icke väcka min avund; därför återvisar jag den framkastade beskyllningen, att jag nu skulle känna mig förbigången vid senaste invalen. Och jag begagnar tillfället meddela de vänner i pressen, som nämnt mitt namn på tal om kandidaturer till akademien, att jag aldrig skall mottaga ledamotskap bland de aderton, förutsatt att sådant skulle erbjudas mig, vilket jag dock finner otroligt, då akademien väl förbliver sina traditioner lika trogen som jag i litterärt hänseende stannar vid mina.

Den som gillar mig, följe mig!

Stockholm den 21 januari 1902.

Svenska Dagbladet, 24. 1. 1902.

II.

År 1753 stiftade Lovisa Ulrika sin Vitterhetsakademi; och till vitterhet räknades den tiden historia, gamla språk, antikviteter och myntkunskap m. m. När Gustav III år 1786 funnit det oformliga i denna sammanställning av vetenskap och litteratur, stiftade han Svenska akademien för sina vitterlekare, och lät antikvarier och arkivarier stanna i den ombildade numera kallade Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

Svenska akademien skulle vara »en förening av Sveriges mest framstående vitterhetsidkare utan avseende å deras samhällsställning i övrigt».

Detta tyckes ju vara klart besked. Men hur har man följt statuterna som man aldrig tröttnar att citera som grundlag? Jo, i Svenska akademien sitta nu: två riksarkivarier, en riksantikvarie, en universitetsbibliotekarie, för övrigt professorer, biskopar och en envoyé, av vilka ingen är vitter i ordets verkliga betydelse. Av hela samlingen äro endast fyra vitterlekare, men på lediga stunder. Ingen enda har skänkt sitt liv odelat åt diktkonsten.

Varför historici sitta där? Förr var historien äreminnet och räknades till vitterheten, men nu är historien vetenskap, och därför skulle Annerstedt, Odhner, Hildebrand och Hjärne sitta lugna i sin V., historie- och antikvitetsakademi och icke tränga sig in i föreningen för Sveriges mest framstående vitterhetsidkare (som äro utträngda därifrån). Varför sitta biskoparna där? Emedan de äro andliga vältalare, svarar man. Äro Billing, Rudin och Rundgren vältalare, för det första? Är det vältalighet att skriva ner ett tal, lära det utantill, och läsa det högt? För det andra: vill ett så ömtåligt samvete som Rudins räkna sin profetiska verksamhet under kategorien vitterhet, och menar han att det Gudsord han förkunnar skall höra under skönlitteratur och dömas på samma dag som Anatole France's »frivoliteter» eller epikureen Sully-Prudhomme's »gudlösheter»?* (Att

* Sully-Prudhomme har översatt materialisten Lucretius' De rerum natura och i förordet sagt sina tvivel om de högsta tingen. Detta borde professor Rudin läsa, såvida han icke läste det innan akademien gav Sully-Prudhomme priset för vitterhet i »idealisk riktning».

professor Rudin velat sitta på antikristen Rydbergs tronstol, det blir hans ensak med sitt ömma samvete.)

Nej, vältalighet är något annat, och är en sällsynt gåva här i landet; träffas någon gång i riksdagen, ofta i klubbar, aldrig i predikstolen. Får man vid en öppnad grav höra andlig vältalighet, så är det från en lekman. Alltså kunna vi saklöst stryka de andliga vältalarne ur akademien. Skriven vältalighet kunna alla skriftställare prestera, och mycket bättre, men den räknas inte dit!

Varför sitta språkforskarne där? De skola vårda och odla svenska språket, säges det. Nej, go' herrar; språket är ett levande väsen som växer fram ur tiden. Språket uppstår, men görs icke. Det är hos samtidens människor det uppstår, och diktarna upptaga det, fixera det och lämna det åter slipat och infattat. Ordboksförfattarna samla och ordna det sedan ur diktarnes skrifter; och de äro tjänare, icke herrar. Samtidens svenska språk med sin stora rikedom på ord och former är icke hämtat ur akademiens ordlista, utan det är riktat ur alla klassers egenspråk, ur industriens och näringarnas, och nyligen uppfriskat med landsmålen. Alltså bort med ordrotarne!

Varför sitter professor Retzius i vitterhetsidkarnes förening? Själv har han väl icke så stora vittra fordringar på sig, som elakheten velat säga; men som vetenskapsman sitter han i Vetenskapsakademien, och med rätta. Det är ju nog!

Är det som för detta statsrådet von Ehrenheim sitter där? Det tros. För detta statsråd blevo fordom landshövdingar; numera begagnas akademien till reträttplats åt dem, liksom postkontoren förr i världen åt majorer.

Och så är det envoyén B.? Känner inte!

Slutligen är det fyra vitterlekare, som känna sig orimligt hedrade av sällskapet.

Detta är Svenska akademien!!!

Svenska akademien var omkring 1880 en löjlig tillställning, som man icke fäste något avseende vid i vittra kretsar. Men när på 1890-talet denna institution upphöjdes till domstol över samtida världslitteraturen, då blev akademien något. Men då skulle den själv ha, om den haft någon heder i sig, avgivit sin inkompetensförklaring och jävat sig som forum. Ty domare må icke döma i okänd sak, och icke på hörsagor. Hur många av akademiens ledamöter läsa litteratur? Hur många besöka teatrar? Har professor Rudin eller biskop Billing läst Zolas romaner eller sett Ibsens pjäser? Jag vet inte; men våga professorn och biskopen sitta som jurymän utan att ha tagit del av handlingarna i målet, då är deras lättsinne och obetänksamhet straffvärt.

Akademiens första fällda dom, till förmån för den mindre värdiga Sully-Prudhomme, var en orättvisa; akademiens andra dom till förmån för Mommsen var en olaglighet, ty historia är vetenskap och icke vitterhet.

En mansålder av orättvisor i sina prisbelöningar har akademien på sitt samvete. Till dessa har den nu lagt olagligheter, då den tummat och förtolkat sina statuter, och då den nyss våldfört sig på död mans sista vilja, ty Alfred Nobels testamente är icke respekterat.

Denna institution har givit den uppväxande ungdomen ett dåligt exempel, då den visat att olagligheter och orättvisor åtnjuta ett högsta beskydd, och den har

ådragit sig ansvar genom att öva mannamån och väld; men genom fortsatta prisutdelningar i samma riktning som de förra Nobelska, skall den ådraga vårt land vanära. Alfred Nobels tanke var vacker, då han ville ge vårt obemärkta fädernesland en hegemoni inom litteratur; men han kände varken litteratur eller akademi. Samtidens litteratur är romanen och dramat; men ibland akademiens fyra vittra bisittare finns icke en romanförfattare, icke en dramatiker. Aderton illitterata rådmän, och icke en kompetent domare! Det är icke domstol! Det är ingenting!

Svenska Dagbladet, 18. 9. 1903.

III.

Svar på invändningar.

När Gustav III 20 mars 1786 stiftade Svenska akademien, stiftade han på samma dag vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Området för denna senares verksamhet blev genom konungens egna statuter begränsat till historia och arkeologi, medan på Svenska akademien överfördes den egentliga skaldekonstens vård.

Det är dock klara ord! Men varför sitta nu för tiden historikerna i Svenska akademien? Så länge historieskrivningen var äreminne, kunde man kanske finna ett sken av berättigande att räkna den till litteraturen, liksom man räknar Shakespeares historiska dramer till litteratur; men sedan historien blivit vetenskap, måste man kalla historikernas inträngande i Svenska akademien för ett övergrepp eller olagligt tilltag.

Från en sida har invänts, att historieskrivning är konst. Gott! Men då skulle våra historieskrivare söka komma in i konstakademien, där de väl skulle mottagas med öppna armar av — greve Rosen. Och professor Mommsen hade bort få den Kungliga medaljen, men inte Nobelpriset.

I föregående artikel glömde jag att nämna professor Ljunggren, emedan han, vad jag vet, icke skrivit litteratur men väl över litteratur. Denna akademityp räknas nu till dem som självfallet höra till akademien, och vi ha ännu fler kandidater av denna art. Men akademien skulle ju vara en representativ församling av dem som skriva vår tids litteratur. Vår tids litteratur ligger i eposet (romanen) och dramat; men akademien har varken att uppvisa någon epiker eller någon dramatiker, utan blott lyriker. Alltså: diktarne äro uteslutna, men litteraturhistorikerna äro självskrivna. Det är rättvisa och förnuft!

Till de »självskrivna» hörde till för kort tid sedan också översättarne. Så satt Kullberg där som Tassos översättare, Strandberg som Byrons, och Rydberg har inte kommit in som diktare, utan som översättare av Goethes Faust. (Men blott av första delen! Den andra orkade han inte med.) För ögonblicket nämnas åter två översättare som kandidater.

Det är dråpligt! Den som skriver över litteratur och den som översätter litteratur, den är självskriven till akademien; men den som skapar litteratur är utesluten!

Jag har alltså ingen anledning att ta tillbaka något av vad jag yttrade i föregående artikel om Svenska akademien, då jag kallade den ett illiterat sällskap och

förkastade den som forum för vår tids litteratur. Arkeologer, filologer, teologer, histologer, det är ingen litterär domstol! Det är ingenting.

Stockholm september 1903.

Weininger.

Eftermäle.

Det är dock märkvärdigt, att tillvaron av ett faktum kan bli föremål för så kallade åsikter. Så har kvinnans ställning i utvecklingskedjan mellan barn och man blivit förnekad på grund av åsikter. Att barnet är en outvecklad människa, lär väl vara oavhängigt av böjelser och smak, fastän det finnes underbarn; lika oberoende av åsikter är väl faktum att kvinnan är en outvecklad man, fastän det finnes undantag.

Det enda faktum att mannen skapat hela kulturen, den andliga som den materiella, visar ju hans ställning som den överlägsna; och denna ställning kan blott berövas honom, av svagsinta, som appellera till Rosa Bonheurs medelmåttiga tavlor, George Sands emancipationsromaner och Bertha von Suttners beslagläggande av fredssaken, som hon icke uppfunnit.

Det är dock märkvärdigt att denna enkla sanning måste bli upptäckt, ehuru den alltid varit bekant. Det ser ut som om uttalandet av hemligheten varit förbunden med en viss fara, som om möjligheten av ett erotiskt förhållande blivit beroende av förtigandet av denna hemlighet.

För att en man skall våga närma sig en kvinna måste han »tillbedja» henne! Denna tillbedjan grundar sig på den älskvärda illusion, som följer det erotiska eller det gudomliga vansinnet, varom Sokrates talar så skönt i Gästabudet. Underkastelsen är det pris för kärleken, som mannen erlägger; han tror själv att det är gott mynt, men måste snart se att det icke kan inlösas och står där som en lättrogen bedragare framför den bedragna gudinnan.

Denna tillbedjarställning lär vara egendomlig för den västerländska mannen, och existerar icke i österlandet. Talmud uttalar förbannelse över den man, som ger sin vilja till en kvinna; men just den manliga viljan, det vill säga den psykiska kraften, begär kvinnan av mannen. Därför ser det ut som om den älskande kvinnan ville dra ner mannen, förödmjuka honom, framför allt behärska honom, ehuru hon blott söker livsgnistan till en framtida avkomma.

Kvinnans kärlek lär efter den sista analysen innehålla femtio procent brunst och femtio procent hat. Det låter underligt, men det är så. Oberoende av böjelse och smak, åsikter och sådant, finner man att när en kvinna älskar en man, så hatar hon honom; hatar honom, emedan hon känner sig bunden till honom och honom underlägsen. Det är ingen konstant ström i hennes kärlek, utan en ständig ompolarisering och en ständig strömväxling; däri visar sig det negativa, det passiva i hennes väsen i motsats till mannens positiva, aktiva.

Det var, i få ord, denna bekanta hemlighet, som Otto Weininger vågade uttala; det var denna upptäckt av kvinnans väsen och natur, som han meddelade i sin

manliga bok om »Geschlecht und Charakter» och som kostat honom livet.

Jag lägger en krans på hans grav, emedan jag ärar hans minne som minnet av en tapper manlig tänkare.

Stockholm 12 oktober 1903.

Gustav Adolf.

— Gustav Adolf föll?

— Ja, han föll för preussarne, såsom han en gång föll för sin närsynthet och Wallensteins kyrassierer. Och denna gången var det mitt fel; ty han stupade på min svenskhet (hm!). Jag hade medsläpat min ungdoms synpunkter, ur äreminnena och läroböckerna. Jag hade gjort honom för stor för tyskarna; och glömde att de vid jubelfesten på nittiotalet reducerat vår Gustav Adolf till en främmande äventyrare, ja själva socialisterna hade befunnit honom vara en junker, som icke hade i deras land att göra. Nu när jag tänker mig Gustav Adolf inställd i världshistorien, så måste jag erkänna att de ha rätt. Det vi kalla trettioåriga kriget borde heta hundraårakriget, ty det började 1546, samma år Luther nedlade andans vapen och gick in i vilan, samt slutade 1646 med underhandlingarna till Westfaliska freden. Gustav Adolf deltager i detta hundraårskrig under två (2) år. Det är bra litet för en odödlig ära och för den roll svenska historien skänkt honom i världshistorien.

— Men svenskarne fortsatte kriget efter Lützen!

— Ja, men jag stannade vid Lützen, ty jag ville icke grumla Gustav Adolfs minne med det som hände

sedan. Ty bakom Lützen ligger franska invasionen och Tysklands förhärjande av svenskar och fransmän; och svenska namnet levde sedan förbannat i Tyskland. Tänk er en främling som svensken, vilken inlockar urfienden fransmannen i Tyska riket! Själva Lützenslaget förbigick jag med försiktighet, ty det blev icke vunnet av svenskarne.

— Inte?

— Nej, ty ändamålet: att hindra Wallenstein gå till Leipzig, vanns icke, och ännu mindre Gustav Adolfs förening med sachsarna. För övrigt ansåg Wallenstein spelet vunnet, när kungen var matt, och därför gick han vidare sin väg rakt fram dit han ville.

Vad som nu retar tyskarne är att jag gjort vår konung ändå större än Geijer och Odhner drömt, till en Saladin och Nathan den vise. En modern berlinare ser nämligen saken så här. Gustav Adolf var besjälad av en omåttlig äregirighet och en måttlig men uppriktig religiös tro. Född av en tysk moder och gift med en tysk prinsessa kände han det lite för trångt hemma i Sverige och ville ut i de stora förhållandena. Redan 1624 hade som bekant Gustav Adolf en kolossal plan färdig. Han ville samla alla habsburgarns fiender: Frankrike och dess bundsförvanter: Italien, England och Holland, och med dessa börja krig i Italien, Bajern, Polen, Spanien och Österrike.* Denna stora plan reducerades till ett gotiskt uttåg ur Sverige med 13,000 man, vilka av motvind uppehöllos så länge på vägen att de åto upp provianten och måste plundra Öland. Sålunda

* Jfr Alin, efter bästa källor i Wallis' Världshist., del 4, sid. 33.

landsteg Gustav Adolf i Tyskland med en handfull folk, utan bundsförvanter, utan pengar, utan proviant, för att avsätta kejsaren i Wien. Det är detta som preussaren finner äventyrsaktigt, och lite löjligt. Gustav Adolf höll också på att vända om, men stannade, sedan han nödgats leva på brandskattning, en mildare form av plundring. När ändock inga utsikter yppades till härens underhåll, tvangs han till det för tyskarne osympatiska förbundet med Frankrikes kardinal, i Bärwalde 1631, varvid han mottog 400,000 riksdaler, mot förbindelse att iakttaga neutralitet mot katolska ligan! Mot katolska ligan! var ju dock den evangeliska unionens lösen. Det är denna manöver som gör svenskens ställning tvetydig i tyskarnes ögon, och med rätta. Men jag har som svensk sökt överskyla detta och gjort vår konung »nödd och tvungen» samt skyllt på hans sorglöshet vid ögnandet på franska traktaten; men det kan icke en tysk godkänna, såvida han icke tillhör Gustav-Adolfs-stiftelsen. Vad nu min karaktärsskildring av Gustav Adolf beträffar, så är den så trogen alla svenska traditioner, att han äcklar tyskarne. Ljus, gladlynt, galant, men med detta tragedidrag, blodskulden från fädernet, varmed jag även motiverar hans intimitet med generalerna, vilka ju även äro hans släktingar. Vidare tillkommer detta »förflutna som går igen», jag menar kärlekshistorien med Margaretha Cabeljau och dess följder. Varför skulle jag som dramatisk författare utelämna ett så känt faktum? Ha vi icke Vasaborgska gravkoret kvar invid Gustavianska i vår Riddarholmskyrka? Ligger inte köpman Cabeljaus gravsten kvar i samma kyrkas golv, nära predikstolen, eller är den bortskaffad? När nu sonen befann sig i Wittenberg

som student och rector illustris, samt höll orationen över segern vid Breitenfeld, så fann jag helt naturligt att han drevs av nyfikenhet att få se sin store fader, åtminstone inkognito. Det är ju ett mänskligt drag, som jag icke använt till att förringa Gustav Adolf, tvärtom, hälst han var oskyldig, då hans moder anses ha lagt ut snaran Margaretha för att skydda för Ebba.

Även i episoden med Erik Rålamb har jag varit skonsam mot Gustav Adolf. Ty i verkligheten utbröt konungens raseri mot den svärmiske ynglingen och tog den formen, att Erik Rålambs far straffades med ämbetets förlust*. Denna grymhet fann jag så olik guldkonungen, att jag utelämnade den.

Drottningen, som i själva verket var en »tossa», har jag som diktare gjort till en värdig maka åt en stor man. Axel Oxenstiernas alla småaktiga drag, såsom girighet och hårdhet, har jag strukit ut.

Johan Banér, ett rovdjur, som var starkast i plundring och supning och mest berömd för sina berömda återtåg**, har jag snyggat upp, utan att nedlåta mig till Snoilskys apoteosering.

Horn och Torstenson har jag behållit i deras allvar och värdighet; Fredrik Stenbock och Tott ha förblivit musketörer, och Nils Brahe precis som han var.

Att jag slagit bort Gustav Adolfs kejsartankar med skämt, borde svenskar hålla mig räkning för, ty konungen hade blodet åt huvudet åtskilliga gånger, och när han bara lät titulera sig »hertig av Franken», tog tyskarne illa vid sig.

* Jfr Svenskt Biogr. Lexikon.

** Jfr Alin i Nord. Familjebok.

Hans personliga tapperhet har jag i flera scener framhållit. Att han däremot var upprörd och nervös natten och morgonen före Lützen, det berättas detaljerat i hävdaböckerna, och är alldeles i sin ordning. Han gick till och med före slaget omkring såsom utom sig, sjungande psalmer.

Nu skulle jag fråga de svenske, som beskyllt mig att ha »dragit ner» Gustav Adolf, varutinnan denna neddragning består. Vore de uppriktiga, skulle de svara, »emedan ni icke gjort honom till helgon». — Men I tron ju icke på helgon. Etcetera, i evighet, amen!

Svenska Dagbladet, 7. 12. 1903.

Ur Fugor med preludier.

År 1872 satt jag en vinterafton ute på en ö i havsbandet och hörde en gammal bekant jägare och äggsamlare berätta följande tilldragelse ur sitt liv. Han hade som yngling under sina promenader upptäckt en trädkrypares bo i en asp, och som han saknade denna fågelns ägg, fattades han av en häftig åstundan att äga dem. Men trädet var av samma slag som den förbjudna fruktens; det växte innanför ett staket, och inom samma staket låg en villa, och i villan bodde en familj, med vilken vår äggsamlare måtte haft något obytt, ty det föll honom icke in att begära lov få klättra upp i trädet. Äggen måste han ha, och följaktligen gick han en mörk kväll med en såg för att fälla trädet...

(Här blev situationen spännande och jag minns hur berättarens ansikte fick ett smärtsamt uttryck där han satt på den svarta skinnsoffan med ett sjökort och två bössor ovanför...)

Nåväl, villans dörrar slås upp, ljus strömmar ut, och ägaren griper ynglingen ropande på »tjuvar». Den brottslige införes i familjen, och förhöres. Han söker försvara sig med att han endast ville åt fågelboet... Villaägaren fattade icke vad man skulle med

ett fågelbo, trodde att gossen ljög, och hotade med polis. Situationen var på höjden, då den brottslige nämner sitt namn. Därmed var förtrollningen bruten, ty hans far åtnjöt anseende och saknade icke inflytande. Han släpptes och därmed var saken slut.

Tjugo år senare satt jag i samma rum med samma jägare och erinrade om ungdomsminnen. Plötsligen tog jag upp denna fågelbohistoria. Jägaren såg på mig förvånad, och frågade var jag fått tag i den.

— Av dig, svarade jag.

Han förnekade. Jag undrade om han skämtade, ty ljuga behövde han ej, emedan det icke fanns något förödmjukande eller ärerörigt i den pojkhistorien. Han lät mig berätta historien i detalj, men kunde icke kännas vid den.

Jag har många gånger sedan dess undrat, om han ljög helt enkelt, därför kanske, att historien i verkligheten varit förknippad med något förödmjukande som han utelämnat vid första referatet för mig och som han nu skämdes för. Att hans minne svek är omöjligt, ty pinsamma situationer bruka ha en otrolig förmåga hålla sig kvar. Man kan stryka ut dem för en tid, men de slå upp igen som fläckar på rocken. (Kanske jag misstar mig!) Se nedan!

Jag har ibland tänkt att han läst den där historien eller hört den av en annan och lokaliserat den på sig, den långa vinterkvällen, för att vara intressant, och att han nu skämdes över att ha ljugit då för tjugo år sedan.

Mitt eget minne litar jag på i detta fall, ty historien var så levande, målande berättad, att jag som författare såg den för mig den gången. Kanske, säger jag mig än, var jag den förste som han berättade den

för, och därmed hade han befriat sig från ett pinsamt intryck så grundligt att detta utströks ur hans minne.

Följande händelse ur mitt eget liv kan belysa den erfarenheten huru man ur sitt minne utplånar totalt ett plågsamt intryck, så att det icke existerar mer.

Omkring 1880 satt jag med några för detta skolkamrater och rotade i det förflutna. Vi voro nu ute i livet, gifta män och med en viss ställning.

— Du kan ha en bjärt otur du, vände sig en av kamraterna till mig.

— Ja, har du märkt det också? (Det var min egen observation som jag gärna hörde bekräftas.)

— Ja, svarade han, minns du inte (och så började han en historia från skolan omkring 1860, men jag mindes inte ett spår).

Saken skulle ha tillgått så. Det var sista dagen på terminen, sista timmen, och läraren den fruktansvärde var blid. Det låg en fridens och försoningens stämning över klassen, och timmen gick under diskussion om flyttning och betyg, så att läxan icke blev förhörd. Klockan slog. Läraren förklarade med ledsnad att han icke kunde medhinna läxans förhörande men var övertygad om att vi läst över den. Det var en explikation så att böckerna lågo uppslagna. Vid kommandot »slå igen böckerna» skulle jag, enligt berättaren, ha givit luft åt min tillfredsställelse att ha undgått en fara, och utstött en lättnadens suck, vilken dock hördes av den skarpe läraren, som fattade i en blink dess betydelse. Ett sataniskt leende flög över hans rysliga ansikte och med en skallerorms blickar ruvade han först min tolvåriga person; sedan efter kommandot: slå upp böckerna! utslungade han mitt

namn, vilket betydde att jag skulle explicera. Då jag icke kunde ett ord, fick jag stryk.

Jag hade inte ett spår minne av detta och berättaren kunde icke väcka det heller. Men som jag tyckte historien stod i stil med mina andra upplevelser, så brukade jag sedan berätta den själv, såsom bevis på min otur.

Förmodligen hade jag så varit inne i julstämningen, och denna episod hade kommit så abrupt in, att den icke fick någon plats. Där var upptaget av julklappar och friheten under lovet med dess nöjen, jag var så framom terminen och läxorna att det här låg redan bakom förut. Hade jag icke behövt berättarens historia till min samling, hade jag förnekat den, ty den saknade verklighet för mig.

Nu efter fyrtio år, då jag sett så mycket misstag och missförstånd, har jag börjat undra om berättaren i sitt minne förväxlat mig med någon annan. Om han gjort det, så bleve saken ändå mer intressant, ty då hade jag i min levnads väv spunnit in andras garn, och det är ju icke så ovanligt.

*

Intet är osäkrare än uppgifter och vittnesmål, icke därför att människorna ljuga uppsåtligt, utan därför att allting är så bristfälligt, våra sinnen, vår uppfattning, vårt minnesorgan.

I mitt föräldrahem umgicks intimt en änkefru med son. Ofta hörde jag den gamla kvinnan tala om sin avlidne man, och såsom varande den kände kaféägaren till det berömda kaféet. Jag hörde så ofta talas om honom att jag började föreställa mig

honom som jag aldrig sett. Och när jag en gång fick se hans granna lokal med pompejanska målningar, med lagerboskéer, glaskronor och sjungande kanariefåglar, fick jag höga tankar om honom. Men minnet bleknade, sonen växte upp och kring honom samlade sig mitt intresse. Han var lantbrukare och kom ofta till staden; var alltid allvarlig och hade alltid missväxt och andra bekymmer, även processer. När jag fyllt tjugo år blev jag hans gäst. Under ett nattprat råkar mannen fälla följande ord i en parentes... »Ja, sir du, min far var bonde...» Då vaknade mitt barndomsminne om kaféidkaren, och jag avbröt: »var inte din far...» Härpå vill jag minnas, att han svarade något suddigt, ty han var inne i ett längre anförande, men i alla fall nekande. Efter den dagen slopade jag barndomsminnet om kaféidkaren, troende mig som litet barn ha förväxlat eller missuppfattat. Så försvann han från min horisont, livet fyllde ut mitt eget, och jag hade icke tid att grubbla över andras, men var gång mannen dök upp såg jag bondsonen i honom.

Efter tjugofem år gångna sitter jag med en nära anförvant och dividerar om gemensamma ungdomsvänners öden. Så kom vi till Filip X.

— Ja, hans far ägde ju vinterträdgården, säger min anförvant.

— Va för slag? Var inte hans far bonde?

— Näh! Var har du fått det ifrån?

— Från honom själv.

— Omöjligt, jag kände hans far!

Som vi voro upplysta människor båda, råkade vi icke i gräl; jag bara satt förvånad över ett intressant faktum, som jag ännu icke kunnat förklara. Men

efter den stunden återblev min ungdomsvän schweizeriidkarens son, och bondsonen försvann ur mina föreställningar, där den dock levat i tjugofem år.

Är det möjligt att jag hörde vilse om natten, eller är det så att hans far först var bonde, och sedan blev värdshusvärd. Faktum saknar ju intresse, men att jag gick i tjugofem år och ljög utan att veta det, kan ju mana en till försiktighet.

Att tro allt vad folk säger kallas för att vara naiv. År 1870 omkring på våren var jag naiv, då en studentkamrat kommer upp på min fattiga kammare för att taga avsked. Han hade nämligen, så uppgav han, måst avbryta examen för fattigdom, och hade nu tagit anställning hos en vintappare i Uddevalla. Vintapparen var i staden och väntade få föra honom till hans anställning. Som jag själv var i ordning att få resa ut till landet, till solen och havet, såg jag vännens förskräckliga öde i en underjordisk lokal så utmålat, att jag beslöt rädda honom. Han var nämligen en ovanligt framstående sångare med stora anlag för teatern, och jag ansåg honom äga lyckan i sin hand. Jag föreslog honom först att gå in vid teatern. Nej, hans mor avskydde teatern och för övrigt hade han givit vintapparen sitt hedersord; han var dessutom sjuk och ägde icke sin röst just nu. Då föreslog jag att han skulle följa mig till landet och under sommarn sjunga upp sig; jag skulle skaffa honom pängarne.

Efter åtskilliga svårigheter gav han med sig, jag skaffade 100 kronor och han kom till landet. På hösten var han blomstrande av hälsa och mod. Han lånade min bästa dräkt, for in och provsjöng, kom tillbaka med ett utmärkt engagemang. Nåväl att kunna hjälpa

en människa är ju en avundsvärd position och utgör lönen själv; jag låtsade aldrig om skulden, och åtnjöt själv understöd av andra, så att jag ingen tack begärde, men jag stod som låntagare hos den rike mannen och fick då och då påminnelser av mindre behaglig art.

Ett par år gingo och min vän var stor sångare. Jag hade däremot mycket svårt. En vår kom han upp på min vindskammare och fann mig i samma förtvivlade läge som han en gång var i. Han ville hjälpa mig till landet och skulle be en rik kamrat om ett lån.

Han gick till den rike och bad om tjugofem(!) kronor, men fick nej. Jag stannade i staden och han försvann efter att dock ha bjudit mig på några supéer.

Hittills är allting normalt, mänskligt och var i min egen bohèmegenre. Men nu börjar det abnorma.

Tre år senare umgicks jag i en god familj med artistintressen. Jag förde ofta samtalet på den berömde sångaren, naturligtvis utan att röja hans uppkomsthistoria; jag kallade honom min vän och berömde honom, kanske med en hemlig stolthet över att ha givit honom första handtaget.

En dag har frun i huset råkat sångaren på ett bröllop, och vid vårt nästa sammanträffande utgjuter hon sig i lovord över honom, men är på samma gång mörk och förbehållsam mot mig, nästan misstänksam.

Slutligen måste hon tala ut:

— Ni kallar denne man er vän, men han talar illa om er.

— Ja, svarar jag, med en lätt skepsis, sådant är livet.

Och därmed upphörde samtalet om sångaren.

Fem år senare nödgar jag samma fru omtala vad sångaren andragit mot mig.

Nu kommer det oförklarliga:

Sångaren hade räddat mig en gång ur ett förtvivlat läge, och jag hade besvarat hans vänliga uppoffring med svart otacksamhet!

Jag tvangs då berätta sakens sammanhang, men såg att jag icke blev trodd.

Nu frågar jag mig: kan ett faktum under årens lopp vända sig baklänges i en människas minne utan att man vet det?

Och så frågar jag: Om han kände förbindelsen tryckande oaktat jag aldrig påminde om den, så hade enklast varit att han betalat pänningskulden. Men den låtsades han aldrig om, och inte jag heller, men reversen stod jag för; och när jag efter tjugofem år ville betala den, efterskänktes beloppet.

Men vintapparen återstår.

Trettio år efter sitter jag på ett kafé med en ungdomsvän till sångaren och mig. Vi tala om honom som nu var rik, riddare och sådant mera. Då erinrar jag om vintapparen såsom något bekant.

— Vintapparen? säger vännen. Vad var det?

— Jag relaterar.

— Det har han ljugit, svarar vännen; ty jag umgicks intimt med honom just i de dagarne, och han nämnde inte ett ord om den saken.

Ja, sådant är livet, sådana äro mänskorna och följaktligen vi själva!

Nu är han död: Frid över hans minne! Livet har kvittat mellan honom och mig!

Emellertid har jag nödgats i självförsvar berätta

vintapparhistorien så många gånger att den kanske kommer in i hans biografi, och han har väl berättat historien om min svarta otacksamhet så att den kommer in i min biografi!

Sådant kan det vara!

Nornan, 1905.

Ett fritt Norge.

Förord.

Till min generations ungdomsidéer hörde den att Norge var ett undertryckt land, som Sverige tillfogat orätt. Vi svärmade följaktligen för ett fritt Norge, och Björnson var vår hjälte, som skulle göra't.

Norge hade nämligen under tidens lopp nedsjunkit till ett svenskt lydrike, ehuru det garanterats självständighet i unionen. De svenska regeringarna hade sårat konstitutionen genom en rad bedrägerier, men det svenska folket sökte genom medkänsla åter göra gott vad man fullt planmässigt lät vederfaras den förfördelade. De av oss svenskar, som hade sinne för rättvisa, kallades fosterlandsförrädare, och det var heta dagar, åren 1880—84.

Nu är frihetsverket fulländat, och det gläder oss att åtminstone se ett ungdomsideal förverkligat. Oss, som ännu äro kvar! Men det smärtar oss att nu höra Björnson beklaga vad som skett! Det skedde nämligen utan honom, och mot hans vilja. Frid över hans stoft och hans aska!

Det befriade Norge ger oss i dag dyrbara läror. Vi se hur en nation regeras av riksdag och minister, utan monark, utan president, utan provisorisk regering. Allt går sin vanliga gång, utan varje hake. Så lätta

äro riken att styra, och så mycket gammalmodigt kram som hov, monark och president kan man undvara!

Det var väl ett groft skämt, när norrmännen begärde en svensk prins till kung. De hade att välja mellan en kavalleriinspektör (prins Karl), en landskapsmålare (prins Eugen) och en sjökadett (prins Vilhelm). Det gamla okuvliga Norge »regerat» av en sjökadett! — Dock i Sverige har man tagit denna anmodan allvarligt, mycket allvarligt!

Jag har i dessa dagar hissat en rent svensk flagga, utan unionsmärke. Kainsmärket är borta, ty nu har broder upphört att slå broder — efter vad vi hoppas!

Furusund vid Stockholm, 16 juli 1905.

I.

Norge och Norden.

Vad är Er mening om konsulatsaken?
Vilka följder menar Ni att en eventuell upplösning av unionen skulle ha för förhållandet mellan de tre nordiska länderna?

Enquête i Nationaltidende jan.—febr. 1905.

Min mening, eftersom ni önskar höra den, är: att Norge bör ha egna konsuler, så att vi svenskar också få våra egna. Två nationer, som äga olika utveckling, seder, temperament och natur, kunna icke låta sig representeras i utlandet av varandras konsuler; två folk, som i tio år ha rustat mot varandra och hotat med krig, skola vara lojala fiender och icke falska vänner; där det råder en oövervinnelig antipati, bör man gå från varandra, men som upplysta och fredsälskande i

god tid förut säga: Kära, låtom oss skiljas! Vill du till vänster, så går jag till höger. Låt det icke vara oenighet mellan mig och dig, mellan mina och dina herdar; ty vi äro fränder.

Brödrafolk äro vi, och mellan bröder härskar sällan sympati, i allmänhet i varje fall; men komma de i trångmål, i nöd och fara, så tvingas de att hålla samman.

Brödrafolk äro vi, lika gamla, kanske tvillingar; ty vi begynna båda i sagorna, lika reducerade som nationer, lika ofarliga för den främmande, nu lika farliga för varandra. Frihet älska vi båda; därför skall icke den ena vara den andras herre; ty då är ofred nära. Men i unionen, som skulle skänka bägge likställdhet, är den ena brodern på vissa punkter den andras herre, och det är partiskhet med i spelet.

Det är icke likställdhet att Norge regeras som en annexsocken per telefon från Stockholm; det är icke likställdhet att norska statsråd icke kunna sitta hemma i sitt land och samarbeta med sin regering och sina stortingsmän, men nödgas leva som ambassadörer i främmande land. Det är icke likställdhet att Norges utrikesminister alltid är en svensk man av den svenska nation, som för ögonblicket icke kan kallas vänskapligt sinnad. Det är heller icke likställdhet, när det svenska folket efter förhandlingarnas avslutning överlåter till den svenska riksdagen att avgöra dess närmare öde. Detta är svensk inblandning i broderfolkets affärer; och den svenska nationen skulle aldrig vara så artig att överlåta någon del av sitt öde till det norska stortinget!

Kära, låtom oss skiljas! Låt oss glömma Kielertraktaten, Ejdsvold och Moss, ståthållarfrågan och

flaggstriden, vetostriden och gränstullen, hela denna härva, som bragts i oreda av trolös diplomatpolitik och dynastiintressen från förra århundradet och som nu blott kan lösas av några välriktade yxhugg! Låtom oss gå från varandra vid en tidpunkt, då vi kunna återfinna varandra, åter upptäcka varandra och när vi glömt bitterheten, bli vänner på nytt; ty vänskap kan ju blott existera mellan fria män, då däremot under gemenskap tilltrasslade affärer blott alstra fiendskap, och subordinationsförhållande mellan bröder väcker brödrahat.

Unionens upplösning alltså! Till Norges väl och till Sveriges! Ty vi öda våra krafter på ett olösligt problem, vi försumma våra egna intressen för värdelöst käbbel, vi förbittra varandras sinnen för kommande långa tider, och släkthat släckes icke så lätt! Låt oss icke skrämmas av ryssen! Den stackaren har fått annat att tänka på, och hotar han, så skola två folk som allierade, drivna till förbund av välförstått intresse eller självbevarelsedrift, skydda varandra mycket bättre än två falska vänner, som sjunga »Ja, vi elsker», medan de köpa kanoner och gevär till bruk mot varandra.

Nationaltidende, 7. 2. 1905.

II.

Släpp mitt folk!

Och de tjänade under främmande fogdar och voro i träldom. Då gick Moses in till Farao och sade: Släpp mitt folk, det förtjänar ett bättre öde!

Men Farao svarade: Jag vill förhala! Och så begynte förhalningarna. De förhalade i tjugufem år. Det

serverades luftpastejer och falska löften, det köptes fartyg och byggdes fästningar.

Men Moses var ännu en väldig man och stred manligen för sitt folk; det var en björn. Och han gick åter in till Farao och sade: Släpp mitt folk!

Men Farao sade: Jag vill förhala ytterligare i tjugufem år.

Emellertid blev Moses gammal och började tjäna främmande gudar.

Då gick han åter fram inför Farao och sade: Släpp mitt folk, eller skall en olycka komma över dig.

Men Farao sade: Ät vid mitt bord! Ös av mitt guld, och du har en sorgfri ålderdom.

Och Moses åt hos Farao, och han fick guld till sin ålderdom.

Då blev Herren vred och lät komma ett jordskalv. Det gick från havet in i Egyptiernas land och likaledes in i de förtrycktas land. Och templen darrade, och människorna föllo till jorden av rädsla, och Farao själv ängslades storligen. Men då faran var över, förhärdade han sitt hjärta och begynte åter att förhala.

Då lät Herren uppstå eld i en stad vid ett sund, och flera tusen blevo husvilla.

Men Farao förhärdade sitt hjärta.

Då lät Herren komma en vattuflod, så att berget skred och havet steg över kusten, så att många människor omkommo.

Men Farao förhärdade sitt hjärta.

Då lät Herren en storm bryta lös. Och den rev taket av Faraos palats och skakade hans fästning tätt bredvid.

Men Farao förhärdade sitt hjärta.

Och det gör han ännu.

Men Moses kom icke till att föra sitt folk in i Kanaan, ty han hade försyndat sig, då han åt vid Faraos bord. Någon sorgfri ålderdom fick han icke heller, ty han hade den grämelsen att se en främmande man göra hans verk. Och den mannen hette Josua. Han samlade de tolv stammarna, och förde dem mot kananeerna. Och då de blåste i lurarna, störtade Jerikos murar samman.

Hell Josua!

Politiken, 15. 3. 1905.

III.

Nya uppskov.

Unionen har setat på understol och liknats vid ett äktenskap, ett gemensamt bo och liknande ting. Slutligen har man emellertid upptäckt att unionen icke existerade, men att Norge var ett kronland eller lydrike. När nu unionen icke existerade, kunde den varken upplösas eller upprätthållas; men lydriket kunde frigöra sig eller utlösas. Det oaktat håller Sverige på unionen (läs: lydriket), och dynastien älskar sitt kronland så högt, att den vill offra Sveriges oavhängighet för att få lov att behålla Norge.

Det sista budet är egna konsuler och gemensam utrikesminister, svensk eller norrman. Detta sista betyder naturligtvis en norrman, eftersom de missnöjda bröderna ju skola uppmuntras.

Nu reser man från svensk sida följande spörsmål: Huru skall en norrman kunna deltaga i den svenska konseljen, som sammanträder en gång om veckan *in pleno* i Stockholm och diskuterar alla Sveriges ange-

lägenheter från svenska synpunkter? Hur skall en norrman kunna sitta på ministerbänken i den svenska riksdagen och mottaga interpellationer rörande Sveriges utrikes intressen? Och huru skola slutligen svenska konsuler i utlandet kunna finna sig i att stå under en norrman, när de norska konsulerna icke kunna finna sig i att stå under en svensk?

Hela erbjudandet ställer sig ändamålslöst, då man erinrar sig, att den svenska riksdagen enligt grundlagen skall bestå av svenska undersåtar och att regeringen är ett kollegium, där en för alla och alla för en — står och faller med dagens och det rådande systemets politik. Vi se ju också den ena ministern under semestertiden övertaga den andras departement. Vår sjöminister Palander spelade nyligen utrikesminister medan Gyldenstolpe gjorde fiasko i Kristiania. Skulle nu t. ex. vår här om sommaren styras av den norska utrikesministern som vikarie, eller kunde man tänka sig ett sådant arrangemang för vår flotta, vår skola, vårt jordbruk? Nej, det skulle vara nonsens. Norrmännen ha också uppfattat det som ett dåligt skämt.

Men antag att saken blev allvar, och vi fick en norsk utrikesminister. I så fall måste vi — trots vår bekanta artighet — hålla på att han icke alltid kunde bli sittande på taburetten, men att en svensk man också en gång emellan skulle vara utrikesminister. Och därmed skulle vi på nytt höra norrmännens ramaskrik, och befinna oss på status quo.

Nej, den så kallade unionen är ett onaturligt förbund — contre nature — och bör upphöra. Times, d. v. s. den svenska ministern i London, hotar oss med ryssarna, om vi icke enas och hålla fred.

Men fred och enighet kunna vi blott vinna genom att skiljas. Times' artiklar, skrivna av norrmän och svenskar, läsas för övrigt knappast av många engelsmän. Den stora ö-nationen vet sannolikt icke om Gustav är kung i Norge, eftersom kungen i Sverige heter Oscar, och hela grälet intresserar dem säkert ofantligt litet. Är det då värt besväret att gräla på engelska, när vi så utmärkt kunna gräla på svenska och norska?

Politiken, 22. 4. 1905.

IV.

Revolutionen.

Revolutionen har lyckats och Norge blivit ett självständigt rike med provisorisk regering, egen flagga och egen utrikesminister. Ingen droppe blod har den kostat, icke efterlämnat någon bitterhet, varken mellan brödrafolken eller mot dynastien; ja, norrmännen ha varit så artiga att erbjuda tronen åt en prins Bernadotte.

Detta måste man dock uppfatta som en hövlighet utan allvarligare avsikt. Ty erbjudandet innehåller något i dubbel mening oförståndigt: en son av Oscar II kan icke i Norge driva en antisvensk politik, och norrmännen skulle alltid ha känslan att regeras från Stockholm, nämligen genom oavlåtliga, av dynastiskt intresse ledda ingivelser.

När denna unionens upplösning började, kan man icke säga, ty den har inletts redan från det första ögonblicket av unionens grundläggning, ett fuskverk, varvid det kanske också inte gick alldeles hederligt till; ty svenskarna hade alltid önskat att avrunda sitt välde genom halvöns västra del.

Redan 1718 underhandlade svenskarna och ryssarna om utbytet av Finland mot Norge. I Tilsitfreden av 1807 skall Napoleon ha lovat tsaren Finland, om Sverige finge Norge. Denna föreställning om Norge som en provins ville Karl XIV förverkliga, och när 1812—1813 den sista koalitionen bildades mot Napoleon, lovade England Sverige att bistå det vid förvärvandet av Norge. Genom Kielertraktaten av 1814 avträddes Norge till Sverige.

Dittills var allt klart, men nu begynna förvecklingarna. Norge erkänner icke avträdelsen, utan protesterar och väljer en egen tronföljare av det danska kungahuset. Sverige börjar krig, tar Fredrikstad, medan det lyckas norrmännen att tillbakadriva svenskarna vid Kongsvinger.

Varför kriget här avbröts, vet man inte säkert, ty uppgifterna divergera i det oändliga. Den vackraste tydningen är denna, att Karl XIV som revolutionens son och avskräckt av Napoleons kungamakerier, icke ville såra folkrätten eller icke vågade göra det, utan hellre såg en vän och bundsförvant som granne.

Nå, unionen grundades och Norge förenades med Sverige »icke som ett erövrat land och vasallrike utan som en självständig och jämbördig stat», som det heter i den för närvarande använda läroboken i svensk historia av professor Odhner; och det norska stortinget valde Sveriges konung till konung av Norge.

Men snart visade sig att det inte var så allvarligt menat med Norges frihet, och man spårade en strävan att i all stillhet införliva broderriket. Då Karl XIV reste till kröningen i Trondhjem, utbröt i södra Norge ett uppror, som ville spränga stortinget och göra konungen till oinskränkt härskare. Karl XIV miss-

tänktes att ha varit anstiftare, men det kunde man inte bevisa.

Förtroendet hade emellertid erhållit en stöt, och när Karl XIV under stortinget 1821 lät svenska trupper rycka in i Kristiania och en svensk flotta visade sig på redden, för att skrämma norrmännen till att betala den danska statsskulden, vaknade oppositionen i Norge och har sedan aldrig somnat.

Vid samma storting gjordes från konungens sida försöket att utsträcka vetot också till den allmänna rättens område.

Jämsides med dessa ingrepp löper ståthållarstriden. Genast från 1814 till in på trettiotalet sitta svenskar som ståthållare i Kristiania, och man begynner mumla över de »främmande fogdarna».

Uppror och inkallande av trupper, skenbara eftergifter och små medgivanden, godtycke under lagliga former, det är unionens historia till 1839; då bildas den första unionskommittén. Den »arbetade» till 1844, då den upplöses utan att ha fattat något beslut. Sedan dess ha flera kommittéer varit samlade, och den sista på 1890-talet. Denna förblev lika resultatlös som alla föregående.

När norrmännen sågo sitt fria land småningom glida över i ett vasallrike, började deras allvarliga frihetsstrider; och från den tiden, då de voterade om förandet av egen flagga med borttagande av unionsmärke, 1893 och 1896, kan man betrakta unionens upplösning som inledd. Mellanrikslagen, som innehöll bestämmelser om en viss tullfrihet mellan Norge och Sverige, upphävdes 1897, och därmed stodo rikena emot varandra som främmande länder. Men av främlingar blevo snart fiender, och man begynte rusta och hota.

Vapen anskaffades, fästningar byggdes, och skepp köptes. Ropet på krig höjdes på båda sidor om Kölen, om allvarligt menat eller icke, är svårt att avgöra.

År 1897 föranstaltades en stor skandinavisk utställning i Stockholm. Norrmännen framträdde i stort antal och hälsades vänligt av de artiga svenskarna, varigenom en omsvängning i stämningen inträdde. Då börja »förhandlingar» mellan regeringarna och folkrepresentationerna, börja i god tro. Kanske fanns också god vilja, men det var för sent.

Brödrafolken hade vuxit ifrån varandra, och norrmännen med sin helt olika karaktär och sin helt olika historia kunde inte finna sig i detta beroende av den svenska konungen och av svensk inblandning. Konungen hade ju förblivit svensk, och de få veckor av året, då han vistades som gäst i Kristiania, uppfattades av norrmännen som om de »lånade sig vår kung». Mest hatad var anordningen med utrikesministern, som regelbundet var en svensk och under vilken alla norska konsuler lydde.

Norge regerades från Stockholm, det var ett faktum, och svenskarna hade under tidens lopp vant sig att betrakta Norge som en besittning. Därav härleder sig också svenskarnas förkärlek för unionen: de ville inte förlora en koloni, då ju Norge liksom betalar skatt i det apanage det erlägger till kungahuset.

Bernadottarnas ätt hade likaledes av gammalt vant sig att betrakta Norge som ett kronland, en skänk av stormakterna; varför det var dem en hederssak att behålla gåvan. Detta är traditionen från ancien régime, då riken och nationer betraktades som fideikommiss och arvföljdskrig fyllde ett helt århundrade.

Operationen har lyckats, och den har gått raskt, har alltså icke varit smärtsam.

Det är ett stort och skönt skådespel att se ett helt folk samlat och med fruktan och bävan kämpa för sin frihet. För Norge är det en fråga om det egna hemmet, att få ha sitt för sig; och att grunda ett eget hem är ju varje fri mans dröm.

Alla svenskar, som önska rättvisa och äga självövervinnelse, lyckönska norrmännen, och vi gratulera oss själva att vi befriats från opålitliga grannar med vilka vi tvungits leva på hemlig krigsfot. Vi svenskar skola blott vinna härigenom, vi ödslade ju dock vår bästa tid på en olöslig fråga; vi kunna nu utnyttja våra krafter för våra egna angelägenheter och kunna sluta vänskap med norrmännen, ty vänskap kan dock blott bestå mellan likaställda och fria män, som icke bero av varandra.

Vad som nu skall komma? Ingenting alls! har man svarat i regerings- och riksdagskretsar. Kungen bör resignera, fast han för hederns skull protesterar. Saken går i Norge sin raka väg.

Med ett ord, det har stormat ut, och vi glädja oss åt detta fredsslut efter hundraårigt krig!

Neue Freie Presse, juni 1905.

V.

Unionens uppkomst.

— Varför så förbittrade? Har ni förlorat något?

— Vi ha ju förlorat Norge!

— Var Norge då en besittning? Eller en provins?

— Nej, men norrmännen ha brutit kontraktet!

— Stäm dem då! Men inför rättrådiga och upp-

lysta domare! Ser ni, det finns kontrakt, som man icke behöver hålla. Villkoren återfinnas i den nya tyska lagen om ocker. Den som begagnar sig av en människas nödtillstånd eller genom svek lockar honom att underskriva en förpliktelse, han skall mista sin rätt. Nåväl, på det sättet uppstod riksakten och unionen! Carl Johan stod med vapenmakt utanför Kristiania och hade övertaget. Då avbryter han plötsligt krigsoperationerna och börjar underhandla (där ha vi förhandlingarnas upprinnelse). Det finns många tolkningar av denna manöver, ty det var en diplomatisk manöver, och de vackraste lyda så: Carl Johan var en revolutionens son och ville inte gärna kränka folkrätten; han hade också av Napoleons kungamakerier lärt hur svårt det var att hålla på nationer, som man hade tagit; han förstod också att Norge icke erövrats med Kristiania, ty ett bergland är ointagligt.

Men det finnes fulare versioner, och en av dem är den antagligaste. Wienerkongressen satt nämligen och diskuterade Europas karta, Fredrik VI av Danmark hade börjat vinna sympati bland stormakternas representanter, och Carl Johan hade genom vårt sändebud erfarit att det fanns utsikt för Danmark att återvinna Norge. Detta föranledde svenskarna att erbjuda en union med ett suveränt Norge. Men det visade sig snart att det hela var ett diplomatiskt konstgrepp för att vinna tid. Ty unionen hade knappast kommit i gång, förrän Carl Johan sökte förmå stortinget att bevilja absolut veto i andra frågor än grundlagsfrågor. Och då norrmännen inte ville vara med och betala Danmarks gamla statsskuld, hotade Carl Johan Kristiania med trupper, delvis bestående av svenskar, samt en svensk eskader. Senare tillsattes svenska ståt-

hållare i Kristiania, och därmed blottades hela sveket. Det suveräna Norge regerades av svenskar och från Stockholm som ett lydrike. Det var alltså ett så kallat revolverkontrakt, och det ha norrmännen haft mod att bryta.

Nu borde ju Sveriges hederskänsla yttra sig i glädje över att kunna gottgöra gammal orätt; men i stället vill man processa sig tillbaka i unionen.

Vi kalla folk för brännvinsadvokater, när de vinna processer på ett skrivfel, och när de göra rätt till orätt med lagens bokstav men utan att taga hänsyn till dess anda och mening. Den hänförelse, varmed det diplomatiska unionssveket försvaras av storsvenskar, ger ett skådespel, som komprometterar nationens goda rykte och ridderlighet, ära och intelligens.

Och stoltheten! Är det stolt att vilja tigga sig tillbaka i ett förhållande, som den ena parten går sin väg ifrån.

Att göra revolution är intet knep; det är en lojal och livsfarlig handling, som om den misslyckas, slutar med schavotten. Men att erbjuda förhandling på oantagliga villkor, det är brännvinsadvokatyr; och svek löser från förpliktelser, liksom falska underskrifter.

Politiken, 29. 6. 1905.

H. C. Andersen.

Till Andersen-jubileet 2 april 1905.

I Sverige säga vi inte H. C., vi säga Andersen rätt och slätt, ty vi känna endast en Andersen, och det är Andersen. Det är vår och våra föräldrars, vår barndoms, vår mannaålders och vår ålderdoms.

När jag som barn fick fatt i en julkalender, hoppade jag alltid över verserna, ty de föreföllo mig så konstlade och prosaiska. Då så Andersens sagor föllo mig i händerna, frågade jag en äldre sakkunnig, om inte detta var poesi. »Nej, det är prosa!» svarade den vise mannen. — »Är detta prosa?»

Så minnes jag det lilla kvartformatet med frakturstilen, jag kommer ihåg träsnitten, pilträdet som hörde till »Elddonet», »Bollen och snurran», »Tennsoldaten», »John Blund» (Ole Lukøje), »Snödrottningen» och alla de andra. Och när jag läste och hade läst, blev livet mig så surt. Detta förfärliga vardagsliv med dess småaktighet och orättfärdighet, detta trista enformiga liv i en barnkammare, där vi plantor stodo för tätt och trängdes, kivades om maten och gunsten, blev mig outhärdligt, ty jag hade i Andersens sagovärld fått visshet om tillvaron av en annan värld, en guldålder, i vilken det fanns rättvisa och barmhärtighet, i vilken

föräldrarna verkligen smekte sina barn och inte bara drogo dem i håret, i vilken något för mig absolut okänt kastade ett rosenskimmer även över fattigdomen och förödmjukelsen, det skimmer som med ett nu oanvändbart ord kallas: kärleken.

Också om Orfeus erinrade han, denna skald, som sjöng på prosa, så att ej blott djuren, växterna och stenarna lyssnade och rördes, utan så att leksakerna fingo liv, tomtar och troll blevo verkliga, skolböckerna, dessa fasans ting, blevo poetiska, ja han gav hela Danmarks geografi på fyra sidor. Det var en ren hexmästare!

Så skildes våra vägar. Men vid tjugufem års ålder skulle jag en dag åt en förläggare översätta »Andersens sista sagor». Jag märkte nog att tiden gått fram över både honom och mig. Utilismen och nationalekonomien hade då sin tid, och det var inget ont i det, men Pegasus hade blivit spänd för plogen. Dessa sagor voro litet prosaiska, men en av dem var rolig; den hette »Den stora sjöormen» och handlade om telegrafkabeln i Atlanten och om fiskarnas grubblande över denna nya fisk, »som det inte var något slut på». Det var bra påhittat, och det minns jag ännu.

Då jag blev trettio år, skulle min vän Carl Larsson illustrera Andersen, och då förnyade jag bekantskapen, men då hade jag den glädjen att kunna sätta boken i händerna på mina barn. Och som de voro barn av sin tid, så frågade de mig, om »det var sant allt det där». Jag minns inte vad jag svarade! Det var nämligen omkring 1880, då alla gamla sanningar voro satta under diskussion.

Jag blev fyrtio år och upptäckte Andersens romaner, på tyska. Jag förundrade mig över den orätt-

färdighet, varmed man behandlat Andersens romaner. »Bara en spelman» är ju en stor saga, och en av de bästa, och att en roman är poetisk, kan inte längre anses som ett fel!

Jag blev femtio år och kom till danska kusten. Cavling kommer ihåg det. Jag bodde i ett lusthus med vinrankor på väggen; jag strövade omkring i bokskogen och simmade i Öresund, och så lånade jag på lånbiblioteket Andersens Eventyr.

Nu ska vi se, om de ha hållit sig!

De hade hållit sig! — Elddonet gav ännu gnistor, pilträdet grönskade, tennsoldaten skyldrade gevär, fastän han varit i beröring med rännstenen, och detta år 1900, sedan utilismen och nationalekonomien rullat fram med sina ångvältar. Det var en stark karl!

Om lördag fyller min yngsta dotter fyra år, och då skall hon få Andersens sagor, på danska, i vart fall för att hon må titta på bilderna. Kanske hon också kan läsa sagorna, fast jag inte vet det; hon är ju ett underbarn, och hennes mormor var danska, från Odense.

Andersen håller sig, och Andersen följer mig!

Politiken frågar slutligen vad jag har Andersen att tacka för. Jag svarar: Läs mina enkla Sagor av 1903 och se själv var jag har gått i lära!

Många lärare har jag haft: Schiller och Goethe, Victor Hugo och Dickens, Zola och Peladan, men jag vill lika fullt underteckna denna intervju med

August Strindberg,
elev av H. C. Andersen.

Politiken, 2. 4. 1905.

Schiller.

Till Schillerjubileet 1905.

Schiller inträdde redan i skolan i mitt liv, men blott med »Trettioåriga kriget» och Wallenstein. Det var alltså professorn och hovrådet, som jag lärde känna, och jag fann honom naturligtvis odräglig.

Sedan blev jag student och kom en dag till en äldre kamrat på hans vindskammare. Där lågo Schillers samtliga verk, och då jag bläddrade däri, stötte jag på »Die Räuber». Det var en uppenbarelse! Och blev en revolution i mitt liv, så stark, att jag bröt mina studier och ville gå till teatern!

Jag gjorde ansökan om debut vid Kungliga teatern, och en dag stod jag framför intendenten och hans rådgivare. Min medfödda skygghet hade vikit för den fanatiska tron på min kallelse; för kallelsen att från landets främsta scen slunga detta ve över hela samhället.

När jag, en mager, skägglös yngling på nitton år, tillfrågades i vilken roll jag önskade debutera, svarade jag högt och bestämt, som om det gällde mitt hela tillkommande öde: Karl Moor i Rövarbandet.

Hela direktionen log; man kunde icke vägra en debut, men begärde ett prov, och vid provläsningen

visade sig min stämma för svag; och då det var vår, uppsköts saken till hösten.

Nu gjorde jag ungefär som Demosthenes. Jag gick hela sommaren varje dag ut på exercisfältet, och vid larmet av hästar och kanoner repeterade jag Karl Moor.

Från min upphöjda plats såg jag ned på den stolta huvudstaden med sina slott och kyrkor, tinnar och torn, och jag knöt näven, rasade över detta samhälle, grät däröver, att människorna äro så enfaldiga att låta spänna sig för som en häst för en vagn för att vända runt ett hjul...

Hösten kom; jag uppgav debuten och blev författare. Men Karl Moor blev min följeslagare och är så än i dag.

Upprepade gånger har jag försökt sluta fred med detta samhälle och stuckit huvudet i selen — men alltid har jag åter sprungit därifrån. Och ännu i dag kan jag gå ut på exercisfältet och ropa ve över staden, med vilken jag på längden icke kan försona mig.

Detta har jag Schiller att tacka för, kanske ännu mer, ty jag uppskattar Don Carlos, sätter Maria Stuart högt och älskar Jungfrun av Orleans.

För två år sedan spelades jag på Schillerteatern i Berlin. Det litterära Berlin anser icke detta för särskilt ärofullt, men jag höll det för en stor ära och gör det ännu.

Stockholm mars 1905.

Stockholm sju på morgonen.*

I halvslummer har jag hört reveljen från kasärnerna och några enstaka toner ur korum; bagarkärrorna bullra och en fabriksvissla tjuter; Östermalm håller på att vakna en decembermorgon.

På slaget 7 drar jag upp rullgardinen åt gårdssidan och ser ned på Narvavägen, där murare redan arbeta vid marschaller; men själva avenyen är ännu upplyst av gaslyktor, som spegla sig i fönstren mittemot, så att hela huset synes eklärerat. Högst upp på takkrönet ligger något rosigt, som är morgonrodnaden själv.

När jag kommer ut ur porten åt Karlavägen, ligger Gärdet lätt beslöjat, och ögat löper bort till den vackra tavlan i fjärran, Värtan sommarblå och Lidingön skärgårdsgrå med svarta grankonturer.

Detta är karakteristiskt för vårt Östermalm att staden slutar med ens och landet tar vid, utan övergång av förstäder.

Vid Banérgatans hörn, där om kvällarna världen synes ta slut och det stora mörkret vidtager, är en utmärkt observationspunkt för norra stjärnhimlen, som

* Ingick i en artikelsamling Stockholm dygnet runt i Dagens Nyheter 24. 12. 1905. Strindberg skrev som den andra i ordningen om Stockholm kl. 7 på morgonen.

välver sig över Stockholms »vackraste byggnad», Hästgardeskasärnen, med dess krönta tak och fyra flyglar ovan skogstopparna.

Solen är icke uppe än. Banérgatan ligger i skuggor och halvskuggor, men visar i fjärran ett av de vackraste »landskap» huvudstaden äger. Nybroviken längst ned med skutors segelställ; Skeppsholmen med jätteträdens nu avlövade kronor och högst upp på himlen den vackra Katarina kyrka, som är lik Val de Grâce och vars östra murytor börja rosenfärgas. Hela fonden är för övrigt som modellerad av dunkelblå luft.

På Narvavägen, stor, öppen och ljus, är livet redan vaknat, och i ryttaralléerna visa sig samma ryttare vid samma tid. Vi morgonfåglar känna varandra alla, utan att vara bekanta, och vi äro liksom jaloux om vår uppfinning att hämta krafter från urkällan och hälsa solen just när han är utsövd och nyvaknad.

Skolbarn halvspringa och korsa tidningsgummorna och mjölkflickorna, som kila härs och tvärs; det är morgonfolket.

Strandvägen öppnar sig, och man står i ett ljushav; klockstapeln på Skansen är visarn, som pekar ut var solen i dag skall gå upp, och luften dallrar redan i brytningen mellan natt och morgon.

Själva Strandvägen ligger som en terrass med sina fint färgtonade hus på ena sidan och skutorna på andra, vilka när de torka seglen formera en tavla av gammal sjöbatalj och som vi östermalmare kalla Trafalgar när vi få se den. Men vägen slutar i en lointain som är alldeles oförliknelig, dock synlig först från Djurgårdsbron. Det är Brunkebergsåsen, klädd

med hus och överst krönt med telefontornet med dess fyra hängtorn, ett slott ur Walter Scotts Kenilworth.

Ungefär mitt på Strandvägen har man en pejling av Skeppsbron, över Skeppsholmsbron, med Tyska kyrkan, vilken förtjänar att erinras; och när man sedan gått ett stycke resa sig Maria kyrka och hissarna.

Går man så in i Arsenalsgatans dunkel blir man klämd och beklämd som i en löpgrav, men strax om hörnet ljusnar det igen, och Operan, verkande vin och musik, som den skall göra, kontrasterar vänligt mot den allvarliga Jakobs kyrka.

Här, vid fontänen med dess Babylonspilar, där osynliga harpor hänga, erbjudes det vackraste Stockholm har att visa: Strömmen, slottet och landskapet i fonden, Södra bergen. Men som allt är beroende på belysningen, vill jag anbefalla en utsiktspunkt från vilken Söder med dess bergvägg verkar bäst. Det är från kajen nedanför Sjökrigsskolan en solig morgon. Då ligger hela längan i starka skuggor, under det östra husgavlarna göra ljusa fläckar och fönstren äro eklärerade. Det är en stor syn, men visar sig endast på morgonen, ty på aftonen drager sig berget tillbaka, blir platt, banalt, utan teckning och färg, samt förefaller lägre än det är.

Återvända vi till Operan, vars soliditet ger en känsla av trygghet när man följer trottoaren, så öppnar sig Gustav Adolfs torg, välbehagligt, omväxlande, utan tröttande symmetri; och vid klockan i hörnet vill man råka bekanta, stanna ett ögonblick, skingra ensamhetskänslan och vara hemma hos sig. Men man råkar icke sina vänner så här dags, ser endast främmande och främlingar; biträden i butikerna, kontorister, husjungfrur; men ögat dröjer gärna vid ut-

länningarna på hotellets trottoar; strykfåglar utifrån stora världen, från Europa, som förflugit sig hitupp i den stora ödsligheten, till nordanlanden, där Herrans ande vilar sig, och hans mänskobarn desslikes. När man som jag får besöka Gustav Adolfs torg endast en gång om året, känner man sig själv som en främling härnere; och det utvilade ögat kan skåda mera oförvillat på gamla ting. Slottet håller att se på; dess vågräta linjer skulle krypa efter jorden om byggnaden låg på en gata; nu lyftes den i höjden även av de sicksackformiga ramperna (Lejonbacken), vilkas vinklar behagligt skära de eljes tröttande parallellerna. Men Norrbro är samkomponerad med huset, och rör man vid den, så ramlar den stolta byggnaden; men även Strömparterrens lombardiska popplar höra till garnityret och det italienska minnet av Qvirinalen eller Palazzo Borghese.

Vi fortsätta i Fredsgatans halvdunkel, från vilket Mälarens ljusa landskapsbit gör sig alldeles förträffligt, och så vända vi in på Drottninggatan, vår Östergade, eller kanske Corso. Det lyser ljus ännu i butikerna på nedra bottnarna, men i våningarna äro rullgardinerna nere; möjligen ser man något intvålat ansikte framför spegeln, eller en bit av en kamkofta, eller i en draglucka en ljusklädd husa som skakar dammtrasan.

Icke ett bekant ansikte här heller; grosshandlare, ämbetsmän och artister sova; jag går som en främling i en främmande stad och njuter av mitt inkognito; går i dalen, eller på bottnen av en ravin, och lyfter mina ögon upp till berget, sandberget i fjärran, där den vaknande solen börjat tända i trädkronorna.

Men jag har redan gått så länge att jag känner

mig bortkommen och grips av ett slags hemlängtan till mina trakter, som heta Östermalm; därför kastar jag mig in åt höger på Hamngatan som leder hemåt; åt vänster bär vägen ned till kontinenten, tänkande mig alltid Centralen såsom inkörsporten till Malmö (Stralsund—Berlin och så vidare).

På Hamngatans höjd har jag fått landkänning igen och håller ned till mina kuster, som börja vid Berzelii park. Nu är klockan 8 slagen; solen går upp över Saltsjökvarnen och Sicklaön (tror jag), och solgatan bländar mina ögon, så att, när jag passerat Nybrohamnen och spårat in på Strandvägen, de mötande människorna äro svarta och deras ansikten osynliga. Med solen i bländat öga går jag själv synlig mitt emot en människoström som jag icke ser, och det är en särdeles angenäm situation.

Så viker jag in igen på Banérgatan, stiger sakta upp till gatans ända, där jorden slutar och himlen tar vid; i hörnet vid Karlavägen ser jag havet (Värtan) och skären (Lidingön) och i nordväst över ekarna står »Det växande slottet» (Hästgardeskasärnen) i full illumination, ty solen har tänt ljus i varenda ruta; gullkronan lyser högst upp, och under altanen står en vit gestalt... Jag har aldrig fått reda på vad det är för vitmålat ting, vill inte veta't heller, för det är mycket roligare på det sättet.

Förenklad pianoskola.

När man mottager första undervisningen i musik, får man ju lära sig tonarterna med betydelsen av kors ♯ och be ♭. Läraren säger: utan förtecken äro C-dur och A-moll. Nu skall man spela skalorna utan förtecken. Skalan är ju alla tonerna, som höra till tonarten, utan förtecken. C-durskalan går sin gilla gång på de vita tangenterna. Så kommer A-moll, utan förtecken: A, H, C, D, E... men så synes ett ♯ för F. Det var konstigt, ty ♯ för F är G-dur och E-moll, utom att alla fem (eller sex eller sju) korstonarterna ha ♯ för F. Men A-mollskalan går vidare, och så står ett ♯ för G också. Ny tonart alltså återigen. Men skalan var ju en uppräkning av alla tonerna i A-moll, som var utan förteckning. Om lärjungen frågar orsaken, får han icke veta den, utan upplyses, att det skall vara ♯ för F och G. Efter att ha skalat upp till två-strukna A, skall han krångla sig ner igen, men när han nu tar Fiss och Giss i stället för F och G, så får han på fingrarna. Invänder han nu, att det skulle ju vara ♯ för F och G, så svaras: men icke i nergående skalan. Ber han få veta orsaken, så kan ingen lärare svara på det. Och lärjungen tycker inom sig, att det var nonsens, då A-moll uppgavs

sakna förtecken, men likafullt hade två ♯ på sin väg uppåt, vilka dock slängdes på nedgåendet. Om man nu reflekterar över denna anomali eller inkonsekvens, så finner man, att ett vilande A-mollackord existerar, men A-moll som tonart icke, ty så fort ackordet rör på sig (modulerar), så är man inne i D-moll och E-moll o. s. v. Om det nu inte finns några tonarter, så är förtecknet betydelselöst och kan falla bort. Emot detta har man invänt, att tonarterna hava var sin särskilda färg, som icke är beroende av tonhöjden, och att en tonsats måste sluta i samma tonart som den börjat. Vad tonarternas färg beträffar, så är den för länge sedan uppdagad vara en villa. Mozart skrev sålunda ett Concertante för viol och altviol i Ess-dur, men vid utförandet lät han stämma upp en halv ton för att få mera klang i instrumenten. Det var således likgiltigt. Lika litet ha Mozarts operor lidit av den nya orkester-normal-tonen, då stämgaffelns A klingar en halv ton lägre, så att Don Juans »Du bör ej fruktan bära» numera sjunges i den »överjordiskt högtidliga» Ass-dur, under det den på Mozarts tid sjöngs i den »täcka, ystra, av levnadsglädje sprittande A-dur». (A. Mankell.) Att en tonsats måste sluta i samma tonart, som den börjat, är gammalt pedanteri, ty örat minnes icke tonarten från styckets början, då utvikningar i alla tonarter ägt rum på den långa vägen. Lika full av pedanteri synes harmoniläran vara, som talar om tillåtna och otillåtna tonsteg och ackorder, under det örat fördrager allt, som har en övergång, och har hittills fördragit det. Erinrom blott Mendelssohns Lied (ohne Worte) 24, vilken, utförd molto allegro vivace, är superb, under det densamma, föredragen lento, verk-

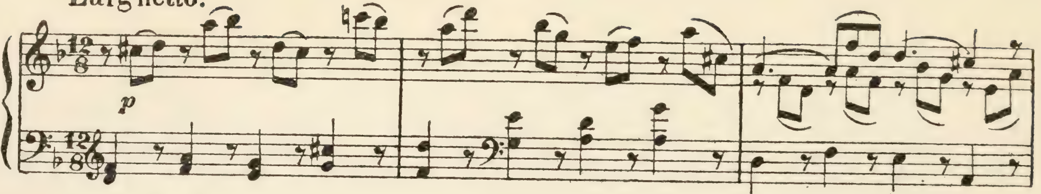
ligen närmar sig det otillåtna, så att nybörjaren tror det vara tryckfel, när han skall »ta ut» den.

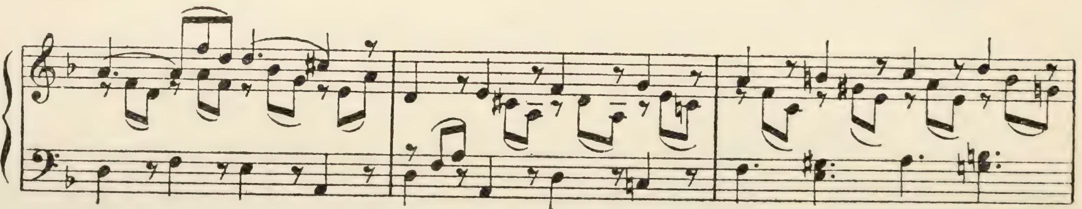

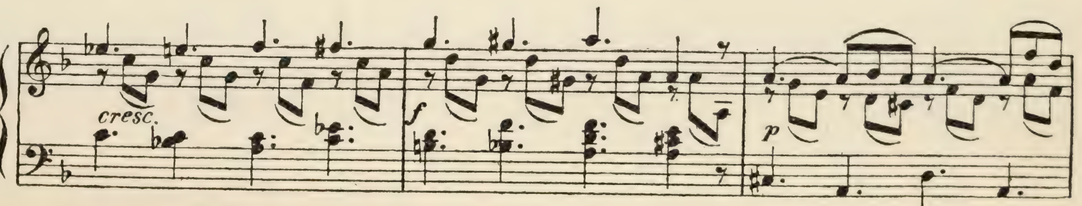
Om man lägger händerna, med en viss försiktighet dock, på pianots klaviatur, så skall man finna, att alla toner trivas tillsammans, mer eller mindre väl dock, och alla grupperingar bilda ackord; så liberalt är örat, lika generöst som harmoniläran är förstockad. Det finns visserligen fula tonsteg såsom sekunden och kvinten, men inblandade i ett ackord (septim- eller kvint-sext) bliva de av en utmärkt färgrik verkan.

Emellertid och då erfarenheten visat, att förteckningen i verkligheten icke binder tonsatsen vid en bestämd tonart, kunde man ju försöka att lossa på banden, såsom fallet är med våra dagars poesi, vilken befriat sig från den pedantiska rytmen, då lyrikens skiftande stämningar skulle hittills bindas i en och samma rytm, så att canzonen urartade till kuplett eller slagdänga. Musikens notskrift har under tidernas lopp blivit förkonstlad och ger icke exakt uttryck åt tonen, förutom det att klaver, förtecken, återställningstecken, dubbelkors och dubbelbe, dubbla återställningstecken, återställningstecken med kors eller be, punktering och bågar förvirra exekutören, då ju ögat vill se vad örat hör, så att en klar tonsats även ter sig klar för ögat. De fem notlinjerna äro nog så målande, och vid första lektionen i tonträffning s å g eleven, hur tonen

Nº 7. Lacrimosa.

steg, då den klev upp på linjernas stege, och hur den föll med nedstigandet. Att lägga in flere linjer vore ett sätt, så att halvtonerna tecknades på fina mellanlinjer, men då det finns ett enklare sätt, så må man ju börja med det genast.

Som exempel skola vi ta ur högen »Lacrimosa» ur Mozarts Requiem.

Strax i början synes förtecknet ♭ angiva F-dur eller D-moll. Men första tonen i diskanten är genast höjd med ett ♯ för C, vilket Ciss vid taktens slut återställes till C. Detta krångel fortfar i skriften, under det tonsatsen är präglad av ovanlig enkelhet och skönhet. Nu hade jag först tagit bort förtecknet och betecknat en tons höjning genom att trycka den i rött och dess sänkning med tryck i grön färg, vilket är optiskt riktigt, då rött har det större svängningstalet och rött i färgsymboliken lyfter, men grönt sänker. Denna distinktion är ju matematiskt riktig, då förhöjt F till exempel icke är exakt samma ton som sänkt G. Men då på pianot ingen skillnad göres, och då detta förenklingsförsök endast gick ut på pianospelet, så strök jag den gröna färgen och opererade endast med rött, likväl iakttagande att skriva ut F i stället för rött E och C i stället för rött H. Men vid närmare eftertanke fann jag färgtrycket onödigt dyrt, och att reformen kunde göras ändå enklare och billigare. I stället för att höja tonen med rött, betecknade jag halvtonen med en liten svart not av den cert, som begagnas vid f ö rslag.

Den andra åtgärden vore att borttaga basklaven och införa en enda eller diskantklaven. Att med vänster öga och vänster hand tänka en ters högre är en onödig tortyr; det splittrar tankeapparaten, söndrar och

De små noterna höjas en half ton.

Lacrimosa (ur Mozarts Requiem.)

o.s.v.

åstadkommer en disharmoni, som måste inverka störande i harmoniernas verkstad. Är man rädd för att beteckningen kommer med för många streck på

halsen eller huvet, så är det hjälpt med den redan icke ovanliga beteckningen 8:a. Låtom oss nu — här bredvid — se »Lacrimosa» i sin enkla, klara skönhet för ögat såsom den ter sig för örat, i sin enklaste form med de små svarta noterna.

Möjligen borde man stanna vid rött och grönt för att få in färg i musiken; möjligt är även att ett smyckande av noterna skulle ingiva exekutören små tankar på skönhet i föredraget, då nu de abstrakta geometriska figurerna i nothäftet erinra om Euklides' Elementa, kontorsbokens linjeringar, telegrafspråkets punkter och streck. Och ornamentiken skulle tas ur växtvärlden, då blommor och musik nästan fordra varandra.

En bisak, men av vikt för nybörjaren, vore borttagandet av punkterade noter och deras reduktion till verkliga värden, så att eleven sluppe sitta och räkna bråk i huvet. En 𝅗𝅥. skulle således skrivas ut 𝅘𝅥𝅘𝅥𝅘𝅥 eller också borde man införa ny beteckning för en tre fjärdedels not, kanske så ⫩ eller på något annat målande sätt. Pauserna borde även bli mera åskådliga, så att de föreställde vad de gåvo sig ut för. En hel takts paus borde likna en hel not 𝅝 och de andra i förhållanden därefter.

Med ett ord, då man upptäckt färgernas och tonernas inre överensstämmelser, borde ju tonernas beteckning åskådliggöra ljuden så långt möjligt vore. Musiken är visserligen ytterst grundad på talförhållanden, men så är även det organiska livet, vilket man gör bäst i att glömma. Det har målaren glömt, då han blandar sin färg, och skulle han börja räkna svängnings-

talen eller vilja tillämpa spektralanalysen, då vore hans konst död.

Lite mera liv och skönhet skulle befria musiken från dess träldom hos matematiken. Det var bara det jag ville säga denna gång; en annan gång vill jag tala om taktstrecken, från vilka redan poesien har emanciperat sig med stor framgång, särskilt i Wagners utmärkta texter.

Idun, nr 49, 1906.

Emil Kléen.

Förord till Emil Kléens Valda Dikter.

Sju år ha gått sedan vi jordade Emil Kléen, och jag har jordat mycket sen dess; att nu skriva ett förord till hans dikter vore att gräva upp igen, och det kan jag icke. Skall jag skriva om hans poesi, så blir det bara att skriva om den, eller också blir det kritik, och sådan läser jag aldrig, emedan kritikern bara sätter ner hur han skulle ha tänkt sig saken, vilket saknar allt intresse för diktaren och hans dikt.

Skall jag däremot skriva om Kléens person, så kommer vi bort från dikten, hälst jag vet så litet om den döde mannen. Hans dikt var helgdagsrocken, och den bar han alltid i mitt sällskap, då vi på sokratiskt vis vid bägaren filosoferade om tingen och livet, på slutet mest om de högsta tingen och livet efter döden. Han som jag hade gått vilse, men jag fann på att gå tillbaka — till korsvägen, där visarn står, och sen var det lätt att hitta. Mig var det till glädje att få lära ut min konst till honom, som kanske med skäl ansåg mig ha givit orätt spår, ehuruväl jag bara följde det stora drevet, ung som jag var.

Det sades mycket gott vid Kléens grav om honom, och det är nog så rätt, ty det andra myllades ner med kroppen, och är väl i denna stund förvandlat.

Ofta föreföll det mig som om han likt Stagnelius icke fann sig i överrocken han kallade sin fysik, utan att den stramade och var förpassad, så att han liksom fattade hat till den, och på gnostikerns sätt ville ödelägga den för att vinna befrielsen. Jag förstår det, och jag, som var närvarande vid den stora skilsmässan, såg hur lätt den gick, då han, nästan kropplös, somnade in — eller vaknade upp, vilket lär vara detsamma. Och för mig var det en god lärdom att se huru självständigt hans ande förde sin tillvaro när det materiela substratet var nästan förtärt. Hans sinnen släcktes, hörseln försvann, synen försvagades, och nästan utan näring låg där ett barnskelett och talade: vackert, vist, godmodigt, tacksamt. När han icke kunde tala längre, tog han fram en bok och pekade på en sida: Det var Andersens saga De vises sten, vilken fanns av den blinda flickan. Ja, lapis philosophorum, det var icke att göra guld bara, och icke att förlänga livet — det var något annat.

Emellertid, detta brev hade till avsikt att bedja Er lösa mig från löftet om förord; men när jag nu läser igenom det skrivna, undrar jag om icke detta kan vara förordet.

Och när jag skall datera, och kastar en blick på datumvisaren, får jag se följande:

Besser nicht verstanden als missverstanden zu werden.

Kanske det kan tjäna som den saknade avslutningen?

Stockholm d. 31 okt. 1906.

Bevittna vi en upplösning eller en utveckling av den religiösa känslan?

Om religion är Anschluss med Jenseits eller känslan av vår samhörighet med Kosmos och gud, så kan ju denna förbindelse momentant avbrytas och denna känsla försvagas genom nedsjunkandet i materiella bestyr. Detta var fallet med oss, förra seklets barn, som vid 70-talets ingång upplevde de stora ekonomiska omkastningarna och sågo de största uppfinningar för vårt lekamliga välbefinnande ändra hela vår materiella tillvarelseform. Vi förlorade kontakten med luftledningen och stannade jordbundna. Samtidigt inbillades vi (och ungdom kan man inbilla vad som hälst) att de högsta problemen kunna lösas med bondförståndets quatuor species. Strauss, Renan och andra onämnda degraderade det gudomliga förnuftet, intuitionen, och upphöjde sens commun eller det enkla resonerandet, vilket vi äga gemensamt med djuren.

Snart voro vi färdiga med kristendomen och strax efter var religionen »en övervunnen ståndpunkt», som man icke vårdade sig att gräla om. I samma veva upptäcktes gorillan; och när Darwinisterna i densamma återfunno sin avbild, sin guds avbild, så var Götterdämmerung över världen.

Men vid 80-talets slut hade en morgonrodnad visat

sig i horisonten. Den religiösa känslan återvände, men under nya former. Urgammal visdom grävdes fram, vedantism, buddhism trängde in i Europa och religionen återkom under namnbeteckningar Teosofi och Ockultism. Ett gudomligt leende sken över världen, när materialisten Charcot fick den gudomliga sändningen att förklara underverken såsom helt naturliga och han nödgades profetera »häxprocessernas återkomst om 50 år». Hans lärjungar bekräftade t. o. m. underkurerna i Lourdes — ehuru fakta kallades hypnotiska fenomen — namnet ändrade icke saken.

Vid 90-talets slut fingo vi hälsa religionskongresserna där alla jordens folk och bekännelser böjde knä tillsammans (Chicago, Paris, Stockholm.) Bossuet och Leibnitz, som sökt en sammanslutning (synkretism) mellan alla kristna kyrkor, skulle här ha funnit sig som sanndrömmare och mer än så. Och vad kongresserna åsyftat fullföljes av religionsvetenskapen, som söker att sikta ut de eviga sanningarna från agnar och strå, vilka dock en gång varit till skydd för växtligheten, men slutade med att dölja och kväva.

Att kyrkorna stängas i Frankrike, betyder icke religionens förfall men väl att formerna falla. Formarna, styckformarna, i vilka gjutningen skett, skola slås sönder, och när varje bekännelse lämnat sitt bidrag till gjutgodset, står framtidens enda religion på ett postament, kring vilket alla folk kunna samlas.

Detta synes väl vara den religiösa utvecklingens gång mot målet — en monistisk bekännelse »utan dogmer och utan teologi», alltså mot evolution genom dissolution.

Mercure de France, 1907.

August Strindberg om sig själv.

Vilket är ert starkaste barndomsminne?

Allt vad jag upplevde som barn gjorde starkt intryck på mig, ty jag var överkänslig både för egna och andras lidanden. Man vågade till exempel icke tukta de små syskonen så att jag hörde eller såg det, ty då hade jag kastat mig emellan och strypt bödlarna. Oförrätter och orättvisor kränkte mig, så att jag ville beröva mig livet vid 7 eller 8 år (minns inte så noga). Jag grät för allting, och fick ett fult namn därför; grät ibland »annars bara» eller över smärtan att vara till, kanske anande mitt förfärliga öde. Jag var född sanningskär och rättvis; men man kallade mig avundsjuk om jag ogillade att en mindre förtjänt blev mig föredragen; och man kallade mig hämndgirig, om jag icke strax glömde varje oförrätt, under det de andra aldrig förläto mig. För att få ett rättesnöre för mitt eget handlingssätt, hade jag ett skarpt öga på de andra. Vad andra tilläto sig, ansåg jag vara tillåtet för mig, men så var det icke: det var alltid strängare för mig. Men jag var visst inte felfri; jag ljög några gånger av fruktan, av feghet, blygsel, men fick sådana samvetskval att jag icke gärna gjorde om det. Min första stora lögn tvangs jag till, medelst tortyr, då jag måste

ljuga på mig en annans fel. Men en gång sade jag något osant, bara av en satanisk nyck eller ingivelse, som jag inte kan förklara. Jag stal ju också frukt (äppelträdet går igen), men, eget nog, var angivaren min medbrottsling; och oförklarligt nog, jag angav honom inte för att skjuta skulden ifrån mig. Varför, vet jag inte, ty så rysligt ädelmodig var jag icke; jag tyckte kanske jag skämdes på angivarens vägnar, ty jag fann hans handling så utomordentligt lumpen, då han varit med om stölden. När min mor började banna mig och tala om rådstugången och polisen, så förstenades jag av fasa; men även häpnad över, att det kunde vara så strängt för några plommons skull. Sakens biomständigheter voro i korthet så här. Vi bodde på en malmgård, vars vidsträckta ägor lågo i tobaksplantager och betesmark. Ganska långt från byggnaden ägde grannen en plommonhage, som stötte till vårt staket, och över vilket grenar från de sköna träden hängde ut. Grannen var en gammal gubbe utan barn, som aldrig besökte sin plommonhage, och lät de gula frukterna ligga där de föllo, kanske av fruktan för koleran som gått 1854, då plommonen kommit i vanrykte och varit förbjudna på Munkbron. Nåväl, träden räckte ut grenarna över staketet, plommonen föllo in till oss; vi började plocka på marken och övergingo snart till trädet, öppet och utan smyg, då ingen brydde sig om saken. Min mors fasa förstår jag nu, ty om vi råkat ut för en småaktig ägare, så hade vi riskerat polisen. Emellertid (det kan jag nu vid 60 år tala om), när jag som tjugoårig student åter flyttat in i den malmgården, fann jag just det plommonträdet förtorkat, de andra icke. Detta gjorde ett

livligt, men hemskt intryck på mig, ty jag kom att tänka på det av Kristus förbannade fikonträdet.

De starkaste intryck från barndomen äro naturligtvis min mors död, och styvmors uppträdande, innan sorgeåiets slut. Det var obeskrivligt! Min mor hade icke tyckt om mig, hon hade andra favoriter bland barnen, men jag sörjde henne, kände som om med hennes bortgång jag upphört vara släkt med far och syskon, ja, främmande för hela människosläktet. Min far förnam jag alltid som en fientlig makt, och han tålde mig inte heller! Det var inte roligt vara ung! — Nog sagt!

*

Hur kom det sig att ni valde den dramatiska formen för er debut?

Det är svårt att säga! Men jag hade förgäves försökt att som yngling skriva vers; gick till teatern för att bli skådespelare; misslyckades vid provet, tog opium för att beröva mig livet, men hittades på min soffa levande (opium bet inte på mig), och fördes ut på rummel. Dagen efter fick jag en egendomlig feber; och på ett par dygn hade jag skrivit en tvåaktspjäs. Inom ett par månader hade jag skrivit en treaktare, en femaktare på vers (Hermione) och började ett stort drama om Kristus, som dock brändes ofullbordat.

Jag fann det lättast att skriva dramer; mänskor och händelser togo form, vävde sig ihop, och det arbetet gav mig så stor njutning att jag fann tillvaron som en ren salighet medan skrivningen pågick, och gör så än. Då endast lever jag!

*

Av vilka författare (klassiska och modärna), personer, som ni råkat etc., hade ni då rönt det starkaste inflytandet?

Av de klassiska författarna i skolan tyckte jag endast om Ovidius. Han var poeten, och jag njöt av välljudet till och med i det främmande språket: Regia solis erat sublimibus alta columnis! glömmer jag aldrig. Horatius' små kupletter togo sig bra ut på tryck, men det var bara prosa. Homerus var tråkig, och Virgilius litet drägligare.

I barndomen beundrade jag Andersens sagor, och jag har på ålderdomen kallat dem astrala, ty de äro ingivna från en annan jord än denna; underbara med ett ord!

Sedan kom vid studenttiden Victor Hugo, med Havets arbetare, som jag nyss läst om och avgudat som det sublimaste, vilket endast kan jämföras med Skrattmänniskan och Samhällets olycksbarn! Hugo är min lärare! Och Dickens!

Bland personer i den trånga krets jag uppföddes, lärde jag mest av ett trettioårigt bildat fruntimmer, som jag var bunden vid i en svärmisk vänskap. Hon var icke felfri, men hon lärde mig endast vad som var rätt och gott; hon ville jag »skulle bli bättre än hon», och hon drog mig åt pietismen, som hon gillade, men icke kunde följa själv.

*

Hur kom det sig att ni fäste er särskilt vid Skärgårdsnaturen?

Det var som en uppenbarelse, då jag vid sjutton år (kanske) fick se vår skärgård första gången. Som

skarpskytt (vice korpral) kom jag på fältmanöver till Tyresö. En tidig vårmorgon lågo vi på skyttelinje (tiraljerade) i en skog på ett högt berg; plötsligen vid en brant, mellan träden, fick jag se havet — och skären. Men jag förstod inte vad jag såg; det blåa havet såg ut som himmeln och skären liknade ju stackmoln, simmande i detta blå! Jag föll i en extas och i gråt (ännu alltjämt). Det var icke jorden, det var något annat! Vad var det? Ett ancestralt minne? Vet inte! Men sen gick alltid min längtan dit; och går ännu, trots allt! Ännu för tre år sedan fick jag samma underbara intryck av de första stora fjärdarna; något överjordiskt; och att de gingo uppåt, icke lågo efter vattenpasset! Ensamheten, den stora tystnaden, det rena (vattnet), där en herrgård, en stuga, en odling endast uppträder störande och fult! (Se i mina böcker!)

*

Vilka av de betydande män och kvinnor ni träffat minnes ni med största sympati?

Av landsmän känner jag så få storheter, emedan mitt karma (öde) håller mig nere bland småfolk. I sällskapet Idun råkade jag ju storgubbar, men de tyckte inte om mig; de kände väl att jag var zigenare (bohème) och att jag lurade på dem såsom samhällskompromissarier. Professor Scholander, som sett Gillets Hemlighet, lär ha fått in mig i Idun och jag vördar hans minne. Professor Adolf Erik Nordenskiöld, som var en enkel och oförfalskad natur, var mig mycket sympatisk, och han tog mig under ar-

marna en gång; Hans Hildebrand tyckte jag synnerdeles om för hans godsinnade väsende; Frithiof Kjellberg bildhuggaren (och hans gamla mamma) var mig en trogen följeslagare ifrån 1868 intill hans slut; Pelle Janzon tyckte jag inte illa om; ty han sjöng för mig och var oförbrännelig. Bland yngre generationen har Hjalmar Branting längst hållit ut med mig, och sedan livet prövat honom har han varit mig mera tilldragande än förr.

Men två betydande män måste jag nämna för sig, emedan de ingripit i mitt öde alldeles särskilt: Det är icke så stora namn på Fåfängans marknad, men starka personligheter voro de. Det var bibliotekarien Richard Bergström och det blev k. bibliotekarien Gustav Edvard Klemming. På ett mig oförklarligt sätt blev jag »påstött» att söka mig in i Kungliga Biblioteket, och av d:r Bergström. Med dispens kom jag in, då min fil. kandidatexamen icke var fullbordad; och jag blev där i sex år. Bergström, som varit min lärare i Klara skola (vilket han aldrig ville höra), blev under dessa sex år ånyo min lärare. Han var vresig, sträng, omutlig i sina begrepp om moral och heder. Han hatade franska litteraturen, som jag älskade och ville narra honom att läsa. Han ville inte! Han var kristen, läste Nohrborg, älskade Goethe och Schiller, Tieck, Novalis och sina romare och greker (översatte Sofokles). Han hatade C. J. L. Almqvist och tyckte inte riktigt om Geijer; skrivande damer förföljde han systematiskt, då han satt vid utlåningen i gamla Biblioteket. Jag stack inte under stolen med mina nya ideal Schopenhauer, Hartmann o. d., och han behandlade mig som en pojke, ännu då jag var gift och var familjefar. Men de kolloquier som i

hans rum fördes voro lärorika; han anmälde nämligen alla nya böcker i Posttidningen, och hans konservatism blev en god broms på mina nyfranska idéer. Hans ofantliga lärdom framgår av kommentarierna till »Svenska Folkvisor» som han utgivit i ny upplaga. Klemming och hans inflytande på min bana, har jag (i förtäckta ordalag dock) behandlat flerstädes, med vördnad och tacksamhet!

Av utlänningar minnes jag hälst Björnson och Jonas Lie. Livet, politiken och damerna skilde Björnson och mig. Jonas Lie älskade man, emedan han var älskvärd; och jag frågade mig mången gång hur det var möjligt att en människa kunde vara så god. Livet hade dock skrubbat honom skarpt!

Om jag nu icke nämner flera namn, och de invigda måste sakna dem, så är det icke därför att jag inte kunde nämna flera, ty människor i allmänhet ha varit mig sympatiska, även om jag gnatat på deras fel; och jag har mycket svårt att avbryta en vänskaplig förbindelse. Ja, mina vänliga känslor ha ofta länge överlevat brytningen, som gjordes nödvändig av själva livet. (C'est la vie! Quoi?)

Vilka av edra dramer anser ni blivit bäst framförda och av vem?

Min första bästa tid var ju hos Ludvig Josephson som grävde ut mig ur glömskans sandgrop; den andra bästa tiden var hos Ranft, där Gustav Vasa, Erik XIV, Folkungarne, Kronbruden och Drömspelet vackert framfördes. Men också hos Personne hade jag

goda dagar med Brott och Brott, Damaskus, Påsk, Carl XII. Och Falck får jag inte tala om, eftersom jag är intresserad.

*

Hur författar ni?

Ja säg det, den som kan! — Det börjar med en jäsning eller ett slags behaglig feber, som övergår till extas eller rus. Ibland är det som ett frö, vilket gror; drar åt sig allt intresse, konsumerar allt upplevat, men väljer och ratar dock. Ibland tror jag mig vara något slags medium, ty det går så lätt, halvt omedvetet, bra lite beräknat! Men det varar högst 3 timmar (kl. 9—12 vanligtvis). Och när det är slut, »är det lika tråkigt igen!» tills nästa gång. Men det går inte på beställning och inte när jag behagar. När det behagar, så kommer det. Men bäst och mest efter stora generalkrascher!

*

Hur förflyter er dag?

Ända tills nyligen gick min dag så här. Jag steg upp klockan 7 (får inte ligga längre, ty då bultar det i väggarna och sängen bränner). Kokade mitt kaffe (ty det kan ingen annan än jag göra, alldeles som Balzac och Swedenborg). Gick så ut att spatsera. Om jag då intet starkt druckit kvällen förut, så var detta att leva och vandra en positiv vällust. Morgonen har något med sig som ger ungdom i sinnet,

pånyttfödelse, vilket dunstar bort med daggen. Middagstid är dagen halvsliten; och eftermiddagen (vid 0-tiden värst) är utlevad, orakad, smutsig. Om de visste, de som sova om morgnarna, vad de förlorat!

Nåväl, efter en timme eller sex kvart är jag hemma, och då är jag laddad. Jag har varnat husfolket förut att inte tala till mig då, ty de kan få en olycka. (De bruka också efter en kort tids erfarenhet springa och gömma sig.) Nu är jag våt av svett, och dekolleterar mig ända ner till svångremmen. Och så börjar det: På gul oskuren Lessebo Bikupa, med Sir Josuah Masons 1001, med Antoine Fils' violette noire går det löst, under ett enda tobaksrökande, till kl. 12.

Då är det slut, och så slocknar jag; går och lägger mig att sova, vaknar förnyad, öppnar brev, läser, skriver brev, sover, men är för trött att äta; och fastar därför till klockan 3, men fastar även på spekulation att få middan att smaka. Så äter jag middag: Smörgåskrafs med en sup, soppa, kött (eller fisk), en halv öl. Slut, intet kaffe! Om söndagarna dricker jag vin mest för stämningens skull, ty jag är inte förtjust i vin annat än i sällskap och i anledning av någon anledning. Därpå sover jag en ordentlig middag (vilket jag gjort sen jag var 12 år); stiger upp kl. 6-tiden, och skall nu lösa det rysliga problemet att fördriva tiden ensam till kl. 10. Som jag icke åt kväll, så måste jag ha något annat. Det var dryck! Och nu skall jag tala om den historien sannfärdigt. Jag har aldrig varit alkoholist eller drinkare, men jag har druckit; jag har tagit det som en gåva, utan vilken jag icke hade hållit ut att leva. Ordspråksboken säger så här (utan att jag därför vill uppmuntra superiet): »Ej konungar tillkommer det att dricka vin, ej furstar

att fråga efter starka drycker, att de icke under drickandet må förgäta lagen och förvända rätten för alla eländets barn. Nej, åt den olycklige give man starka drycker och vin åt dem, som hava en bedrövad själ! Må en sådan dricka och förgäta sitt armod och höra upp att tänka på sin vedermöda.»

Om nationen vore försupen såsom på Per Wieselgrens, Anders Retzius' och Samuel Owens tid, och om jag behövde ge föredömet, så skulle jag göra offret. Jag har prövat absolutismen, men jag blev icke bättre människa med det; fick bara tråkigt och onödigt tungt, och arbetet gick icke lättare! Aftonen spelar jag ofta på pianot, men undanber mig all titel av pianist, jag endast klinkar såsom jag lärt det själv!

Av pianomusik tycker jag mest om Beethoven, men icke allt; Haydn, Bach; Mozarts kvintileringar tål jag inte (undantar G-moll-symfonien och bitar i Requiem). Griegs E-moll-sonat. Enklare favoriter äro: Chopin (men bara tre stycken); Mendelssohn: särskilt H-moll-capricen, Midsommarnattsdrömmen och Hebriderna; Weber: ouvertyrn till Oberon och Friskytten, Nicolai d:o Muntra Fruarna; Rossini: Stabat mater, ouv. till Wilhelm Tell; Mascagni: Introduktionen till Cavalleria; Boito: Mefisto; Gounod: Faust och Romeo; David: Lallah Rookh (sous le feuillage sombre); Ganne: Marche Lorraine; Peterson-Berger: Frösö Blomster o. s. v.

Vad jag läser? Jag har nyss läst om Walter Scott med stort nöje, Victor Hugo med ännu större, och Dickens med icke mindre. När jag var mycket trött av überkultur för ett par år sedan, läste jag alla Marryats romaner, och jag fick det intryck att denne

man måtte ha varit mycket lycklig, i sin barnsliga tro, på Gud, liv efter detta, och det som följer därav. Balzac kan jag läsa när som hälst.

Sedan jag spelat, så slöar jag med eller utan whisky, ty jag dricker icke var kväll, så blir klockan 10. Då kneippar jag i en balja, dricker iskall mjölk, lägger mig, men läser aldrig skönlitteratur då jag lagt mig, endast en gammal andaktsbok. Och så är natten inne! (Denna regime har ändrats något sedan sista sommaren, men det är ingenting att tala om.)

Tidningar har jag icke sett på ett och ett halvt år! Och livet får därigenom en bredare läggning; alla småsaker som störa, hållas borta; jag utsätter mig icke för detta störtregn av knappnålar, får behålla mina tankar i fred, äger det lugn jag kan tillkämpa mig. Det är skrock, att man inte kan leva utan tidningar; och jag rekommenderar abstinensen, ty den verkar som sanatorium.

De stora världshändelserna läser jag om i die Woche, en gång i veckan och det är mig mer än nog! Andra nöjen känner jag icke, och behöver endast en Beethovenkväll hemma då och då. Att gå ut på ställen är numera omöjligt, sedan min person är så bemärkt. Jag är född skygg (liksom min far), och har blivit skrämd, därför trivs jag bäst hemma!

*

Jag tänker icke så högt om människorna; jag älskar dem inte precis, och det begär de inte, ty vi äro icke så älskvärda; jag tycker ofta synd om dem,

men icke alltid; jag förlåter gärna; och dem jag håller av, i oändlighet; men den överlagda lönlösa elakheten, den premediterade lögnen och den raffinerade skadeglädjen reagerar jag emot; och det skall man!

Bonniers Månadshäften, jan. 1909.

Adolf Erik Nordenskiöld.

Ett minne.

När Nordenskiöld från Finland kom över till Sverige 1857 och blev professor i Vetenskapsakademien 1858, hade han en legend bakom sig, som icke alls förringade hans ära utan snarare tvärtom. Han hade fått avsked från två befattningar i Hälsingfors, i anledning av ett skämtsamt studenttal, vilket sedan förvandlades till ett storpolitiskt, som gjorde honom till martyr, vilken pådyvlade roll ofta generade honom och hans fria rörelser.

Jag minns honom från Tamiska föreläsningarna i kemi i Vetenskapsakademien från början av 1860-talet. Professor vid 26 år, ibland gubbarna i akademien gjorde han stort uppseende; med sitt granna Humboldthuvud, sina ovanligt skarpa blickar, ett hurtigt oförskräckt väsen, intog han oss alla, som hörde hans föreläsningar i kemi. Om ett experiment icke lyckades, så blev han icke förargad, ty han uppträdde icke som trollkarl, fastän bordet liknade en sådans. Han var en flott man och gick vidare i texten. Där fick jag emellertid mina första väckelser till studiet i kemi, som jag senare fortsatte till medikofilen vid Teknologiska institutet 1868(?) och vilka långt fram i tiden

utvecklades till svavelanalysen på Sorbonne's Laboratoire de Recherches (1894?), då jag med reguljär kvalitativ analys ådagalade att Svavlet är ett fossilt harts, bestående av Kol (Kisel), Väte och Syre. Efter representationsreformen ingick Nordenskiöld i Andra Kammaren och i Nyliberala sällskapet, med Mankell, Hedin m. fl. I den tiden glunkades att Nordenskiöld vägrat ta emot Nordstjärnan, emedan det ingått i hans ungdoms föreställningar att en Kunglig orden var ett »Kontramärke mot avlämnandet av sin hud».

Därpå tystnade talet om politik och Nordenskiöld blev uteslutande polarforskare.

Genom zoologen Stuxberg, min Uppsalakamrat, fick jag då en indirekt kontakt med Nordenskiöld, då Stuxberg åtföljde båda Jenisej-färderna 1875 och 1876. Stuxberg hade också en studentlegend bakom sig, rätt oskyldig för övrigt, och som följer fattigdomen; men när avundsmännen ville begagna den mot Stuxberg, så svarade Nordenskiöld: »Det rör mig inte; jag söker en duktig karl och duglig zoolog»; och därvid blev det. Utan att ännu haft äran bli föreställd för Nordenskiöld hade jag hört hans stormande stämma inne i mineralogiska laboratoriet, där jag även umgicks med Nordenskiölds assistent Lindström. Nordenskiöld hade ett antaget sätt att vara, som var något bullrande, sjökaptenens, vars order genast skall lydas; men det var bara hans sätt.

Stuxberg var en lotsson från Gottland, följaktligen sjöduglig, oförfärad, lite stormande, men flott man, i Nordenskiölds egen genre.

Nu fick jag följa förberedelserna till Vegafärden, och när jag samtidigt såsom e. o. amanuens i K. biblioteket började mina kartografiska studier över

Asien, bredvid de kinesiska språkstudierna, så fick jag en inblick i Nord-ost-passagens problem. Och från Stuxberg ägde jag en korrespondens från hela Vegafärden, men dessa brev ha gått samma väg som mycken annan däckslast under mina odysseer. När emellertid Vega kom hem 1880, hade jag utgivit Strahlenbergs karta över Asien och som festskrift utgivit karolinen Ambjörn Molins Beskrivning om Tschuchtscherlandet, hittad av Elof Tegnér i K. B., och med nuvarande överbibliotekarien E. Dahlgren till hjälp vid läsningen; hade även fått en avhandling om Sveriges relationer till Kina och Tartariska länderna läst i Académie des Inscriptions i Paris.

När nu Vegas hemförda Japanska bibliotek skulle utställas och sedan skänkas till Kungliga biblioteket, måste det katalogiseras först. En Japansk student hitkallades, men som han var något bortkommen i Europeiska språk, kommenderades jag från Kungliga biblioteket, till katalogens upprättande. Jag protesterade emedan jag icke kunde ett ord Japanska, men enär de Japanska böckernas titlar äro skrivna på Kinesiska, gällde icke min invändning, hälst jag förut katalogiserat alla Kinesiska böcker i K. biblioteket, Uppsala, Linköping, Göteborg, samt även bestämt Kinesiska mynt i K. myntkabinettet. Japanen var okunnig, jag kunde endast översätta hans titlar till franska; katalogen måste sedan göras om av de Rosny i Paris.

Men då jag nu haft äran göra Nordenskiölds personliga bekantskap, kom han en vacker dag med det förslaget att jag skulle redigera, kanske nedskriva hans Vega-bok, söka källskrifter, leta ihop klichéer, hålla reda på fotografer och ritare, o. s. v. Jag var ju hedrad av uppdraget, men jag undrade om den kraschanerade

friherren visste att jag skrivit Röda rummet. För att undvika bakslag förfrågade jag mig hos Stuxberg.

— Du är så dum, så, svarade min Gottlänning; Röda rummet fick vi ju i Suez, och Nordenskiöld läste den också.

— Nåå.

— Jo, det var allt i sin ordning, men »gubben» tyckte det var så dumt att du skulle förstöra boken med den där historien om rullgardin...

I den vevan bjöd Nordenskiöld oss alla Vegasamlingens arbetare på en frukost på Strömsborg. Den var studentikos, och Friherren lade bort titlarna med de unga, några gamla voro icke med, och något dåligt inflytande av Kraschanerna märktes icke.

Ja, Kraschanerna! Vid Nordenskiölds Vegabesök i Kristiania hade Björnson hälsat sin gamla vän Nordenskiöld med en nid-dikt, ehuru Björnson själv ägde Hederslegionen, men icke bar den. Hårda ord hade fallit, om avfälling och allt det där, och om man frågade Nordenskiöld nu varför han tog emot kraschanerna, när han refuserat stjärnorna, så svarade han: »Det var ett offer; jag hade att välja: Kraschanerna eller ingen Nordostpassage! Tog jag icke emot, så kunde Dickson icke få något, och inte ni heller; tog jag icke Baroniet, så kunde Dickson icke adlas! Vad återstod mig då?»

Nu skall jag komplettera denna historia med en annan, som visar hur litet Nordenskiöld värderade dessa utvärtes nådatecken.

I egenskap av hans arbetare, och såsom något talför i Franska och Engelska, inbjöds jag 1880 till en middag för Japanska Ambassaden hemma i Nordenskiölds lilla bottenvåning i Vetenskapsakademiens hus. Hedersgästen var en Japansk prins, ytterligt förnäm,

och hans svit bestod av sjöofficerare och tolk. Jag minns icke prinsens namn, men jag tror att han sedan fick ett namn i Japans nyare historia.

Bland inbjudna märktes Soto Mayor, Hans Forssell, presidenten Wærn.

Japanska prinsen inträder; klädd i frack med solordens(?) kraschan, tog han sig dock icke ut, som man säger. Presentationen blev si och så, ty smörgåsbordet fängslade genast furstens barnsliga nyfikenhet. Han slog sig med båda händerna på knäna och gav luft åt sin förtjusning, när brännvinet skänktes i, så att han glömde konversera värdinnan, fastän han kunde engelska. I förtjusningen talade han Japanska med sin omgivning och uppmärksammade varken värd eller hedersgäster. Därmed gav sig respekten något; och Soto Mayor, icke främmande för hovseder, vände sig till Nordenskiöld i en mycket vänlig men klagande ton:

— Nog kunde du för min skull ta på dig en enda dekoration; det skulle kanske ge litet pli åt den här främmande monarken, som, rent ut sagt, förefaller litet oartig.

Nordenskiöld var odekorerad, och på Soto Mayors enträgna begäran gav han vika:

— Men vad skall jag ta för en, då?

— Du skall naturligtvis ta min, Portugals, eftersom jag är här som dess representant.

Nordenskiöld försvann, medan Japanerna ravagerade smörgåsbordet och anlitade brännvinskaraffinen. När Nordenskiöld återvände, bar han en stor stjärna i knapphålet, men — det var till Soto Mayors bedrövelse icke en Portugisisk utan en annan. Nordenskiöld kunde icke skilja dem, så litet intresse ägde grannlåten för honom.

Middagen gick, brännvin äskades som mellanslag mellan vinerna av Hans Höghet, som icke sade ett ord. Nordenskiöld talade slutligen, på Engelska, för Prinsen, som svarade på Japanska, och tolkades av tolken.

— Det högfärdiga kräket! sade Stuxberg, han kan ju Engelska.

Här inskjuter jag en liten scen, som belyser Nordenskiölds naiva sätt att se den snöda världen med sina oskyldiga blickar, demokratiska, emedan han väl tyckte alla människor vara tämligen lika, att supa kål med.

Hans Forssell får efter soppan ögonen på min ringa person, som måtte med sitt bohèmeartade yttre ha stuckit av. Vändande sig med en blick åt mig till Nordenskiöld, frågar han halvhögt: Vem är det? Nordenskiöld skriker till svar:

— Nå, det är ju Strindberg!

— Vilken Strindberg? viskar Forssell för att få ner tonen.

— Röda rummet, vet ja ju.

Nu trodde jag Statsrådet skulle turnera, men i stället ber han Nordenskiöld föreställa, och sedan drack han mig till, med en ljus, förstående blick, som jag icke glömmer. Efter en stund upprepas eget nog samma scen, i det presidenten Wærn gjorde om Forssells fråga: Vem är det?

— Det är ju Strindberg, Röda rummet! skrek Nordenskiöld.

Men presidenten Wærn böjde endast huvudet ner i bringan och försjönk. Han hade en annan syn på saken, och det fann jag helt naturligt.

Efter dinéen tågades in i Nordenskiölds arbets-

rum. Japanerna överlade i ett hörn, och slutligen steg sekreteraren fram och bad att få se Nordenskiölds kraschaner. Värdinnan gick och drog ut en chiffonjélåda, som var fylld med »alla Europas kraschaner». Som barn började Japanerna fingra och plocka på grannlåten, men Soto Mayor måste såsom invigd upplysa om dekorationernas nationalitet. Slutligen finner sällskapet en dekoration på botten av lådan och vilken Soto Mayor icke kunde deklarera. Han bär den fram till Nordenskiöld, åtföljd av hela Ambassaden, som voro i spänning rörande den sällsamma orden. Jag vill minnas att den var ett blått sidenband med träklubbor.

— Den där! skrek Nordenskiöld. Det är nu ju, låt mig se: Timmermansorden!

Det var omöjligt förklara för Japanerna, som trodde att den var lika sällsynt som sällsam*.

Summa summarum: Timmermansorden eller Isabella Catholica, det var Nordenskiöld alles Wurst. Men offret han gjort kände han kanske ibland som en disharmoni, han icke kunde lösa.

* Denna japanska beskickning (11 december 1880, se Ny illustrerad tidning) utgjordes av följande personer: Excellensen Ianaguihara, Ogalti Sabro, Ukinaga Magaki och Mosahisa Takata.

Aftontidningens julnummer, 1910.

ANMÄRKNINGAR TILL FEMTIOFJÄRDE DELEN.

EFTERSLÅTTER.

Föreliggande volym Efterslåtter är en samling berättelser, dikter och artiklar från Strindbergs författarbana, som till en del, de före 1900 skrivna styckena, icke haft plats i föregående volymer eller under utgivningens gång kommit i dagen, och till andra delen, de under 1900-talets första decennium publicerade skrifterna, motsvara tidigare samlingar Prosabitar från 1880-talet och Prosabitar från 1890-talet i Samlade skrifter. Titeln Efterslåtter är en av Strindberg själv i ett brev 11. 4. 1888 till bokförläggaren Cl. Looström föreslagen titel till en planerad samling noveller och uppsatser, vari novellen Genvägar, som inleder denna samling, skulle ingå.

Genvägar, översatt från tyskan av utgivaren, publiceras här för första gången på svenska. Novellen har tidigare varit införd som följetong i Neue Freie Presse augusti och september 1887 under titeln Schleichwege; man fann denna edition i urklipp bland statsrådet Karl Staaffs efterlämnade papper. I Hofbiblicthek i Wien finnas enligt uppgift blott enstaka delar av denna upplaga, då den bilaga, vari följetongen till största delen är tryckt, icke ingår i bibliotekets band. Genvägar är Strindbergs egen

svenska titel på denna berättelse, då han i brev omtalar den. Strindberg har använt dess förra del skildrande Teklas uppväxt till novellen En häxa i Svenska öden och äventyr. Med några penndrag har han förvandlat 1860-talets kulturhistoriska Stockholmsmiljö till 1600-talets, men lokaliteter, personer, händelser äro i huvuddragen desamma. Hjältinnans karaktär är i de båda berättelserna densamma; i novellens ursprungliga form utvecklar hon sig till spiritist, i den senare valda till häxa. Novellens senare del, hittills ej känd i Sverige, innehåller en skildring av Strindbergs Stockholmsbesök 1884 under Giftasprocessen. Den intrig som här utspelas kring författaren Karl Billgren, som utan annan förklädnad än namnet är Strindberg själv, har enligt Strindbergs egen uppgift i brev till Cl. Looström sin motsvarighet i verkligheten.

Sagan om Herkules har tidigare varit tryckt som handskrift 1883 (Centraltryckeriet) i tretton ex. och senare i ett tjuvtryck (se Zetterlund: Bibliografiska ant. om August Strindberg, I, 25).

Två fabler ha varit tryckta på danska i Politiken (Naturens ordning 24. 8. 1886, Då myrorna skulle grunda samhälle 30. 8. 1886) och i edition av Gotthard Johansson i Ord och Bild 1919, h. 3.

Anden i flaskan har varit publicerad i Strix' midsommarnummer 1905, och Pintorpafruns julafton i Julstämning 1908. Den är antagligen identisk med en saga Pintorpafrun, som Strindberg tog tillbaka ur manuskriptet till Sagor 1903. Armageddon har stått i Nordens Jul 1908.

Nattmarsch i fälttjänst trycktes som flygblad av föreningen Studenter och arbetare till förmån för Konst- och industrimarknaden 4—6 dec. 1903. Prolog vid Musikfesten har varit införd i Svenska Dagbladet 2. juni 1906.

Den del av "Förord till Giftas, andra delen", som här

första gången offentliggöres, ströks ur Förord, som ingick i denna volyms första upplaga 1886; den utgör senare delen av detta förord och skulle vidtaga efter sid. 239, rad 20 i Giftas, Strindbergs Samlade skrifter XIV; det postskriptum som tillfogats förordet ingick icke i dess ursprungliga avfattning. Två exemplar i rentryck av förordet från 1886 äro kända. Det exemplar, som numera tillhör bokförläggaren K. O. Bonnier, är försett med ett omslag, på vilket i rundskrift textats denna titel: ''Förord till Giftas. Andra delen. Slav eller slavinna. Tvivel och motsägelser i kvinnofrågan av August Strindberg.'' Därefter en tillägnan: ''Till fru Sofi Adlersparre: 'Din vilja skall vara din man undergiven och han skall vara din herre'. 'Gud'.'' Detta titelblads avfattning är antagligen gjord av Strindberg själv, men föregående ägaren av manuskriptet har härom icke kunnat ge någon upplysning.

Notice sur le Manuscrit de la première traduction de la Chronique d'Abulghâsi-Behâder har varit tryckt som broschyr 1889 och utgavs med anledning av orientalistkongressen i Stockholm detta år.

Brevet till Gauguin är av Strindberg först skrivet på svenska och översatt till franska av M. William Molard, som för denna edition översatt det tillbaka till svenska. Det publicerades som Förord till en katalog över Gauguinarbeten 1895. Det har senare varit omtryckt i tidskriften L'ermitage, januari 1904.

Tredje artikeln Svar på invändningar i artikelserien Svenska akademien och Nobelpriset har tidigare icke varit utgiven på svenska. Den insändes enl. uppgift av E. Schering sept. 1903 till Svenska Dagbladet, som icke införde den. Den har varit tryckt på tyska i Beigaben till August Strindberg, Schwedische Natur, Berlin und Leipzig, H. Seemann Nachfolger.

Artiklarna om Weininger och Schiller ha förut varit utgivna på tyska som Beigaben über deutsche Dichter und Denker i August Strindberg, Die Kleinen und die Grossen, Novellen und Studien, Berlin und Leipzig, H. Seemann Nachfolger.

Artikelserien Ett fritt Norge har varit utgiven som broschyr på tyska 1905 under titeln Ein freies Norwegen, Berlin und Leipzig, H. Seemann Nachfolger. Samlingens "Förord" är skrivet för denna edition och har ej på annat håll varit publicerad. I denna skrift ingick också några andra tidigare uttalanden av Strindberg om Norge, vilka äro införda i sitt första sammanhang på annan plats i Samlade skrifter.

Uppsatsen om Axel Wallengren har ingått som förord till Ur Axel Wallengrens skrifter 1901 och artikeln om Emil Kleen i dennes Valda dikter 1907.

Plats och datum för publikation på svenska och danska av i denna volym intagna tidningsartiklar äro angivna under varje artikel.

Brev från Strindberg till Claes Looström om Genvägar.

Det var Strindbergs avsikt sedan Genvägar i översättning från Strindbergs svenska original ingått i Neue Freie Presse att även utgiva novellen för svensk publik. Han underhandlade med bokförläggaren Claes Looström om dess offentliggörande tillsammans med Hjärnornas kamp, De små, De stora, Mystik, Hallucinationer, Nemesis divina, Själamord, Pantomimer, Marthas bekymmer, Är det icke nog, Fabler m. m. i en bok Vivisektioner, en titel han senare föreslog ändrad till Efterslåtter. Efter åtskilligt resone-

rande fram och tillbaka inställdes volymen, sedan en del av Genvägar redan uppsatts.

14. 11. 1887 framställer Strindberg, som vid denna tid vistades i Danmark, alternativa förslag till ändringar av diskretionsskäl i det insända manuskriptet till Genvägar och överlåter dem till hr Looströms avgörande:

"1:o. Behåll Riksarkivet: Där har varit chefsombyte nyligen, och det är för resten Klemmings Zeushuvud som spökar. — — Eljes tag Kammararkivet. Men vem skall kunna plocka ut och in allt detta? Författaren *kan* det ej av naturlagsskäl. Han *ser* det ej!

2:o. Låt ändra rådena och överstlöjtnanterna ad libitum men — för satan! — konsekvent. Det är svårt nog, för mig omöjligt. Det vimlar när jag tittar på det!

3:o. Tryck! Efter allt detta!"

4. 12. 1887 meddelar Strindberg i ett brev liksom flertalet följande skrivet i Klampenborg, att han vill förändra och utvidga den insända novellen:

"Läs först Genvägar! Detta stycke var ämnat fortsättas till en Fortælling i Kiellands Elsa-längd 200 sidor eller så! Gott! Ämnet lockar mig och jag vill utföra den såsom Del I av Vivisektioner skrapande ut min person så mycket som möjligt."

Sedan en del av berättelsen uppsatts, gör Strindberg 21. 1. 1888 en anhållan att få tillbaka senare delen av manuskriptet:

"Antingen du vill eller ej, gör jag nu en roman av Genvägar, och kallar den *Tekla.* Sätt alltså ej kustoderna 'Genvägar'. Vill du för att binda mig sätta *Vivisektioner* som övertitel, så gärna. Sänd emellertid de sista fem bladen av manuskriptet och hela kopiebokskopian, så får du manuskript snart."

30. 1. upplyser han att "Genvägar är just precis oförändrad som den stod i Neue Freie".

4. 2. 1888 skriver han:

"Broder Loos.

Innan vi gå vidare i denna själsmördande korrespondensen, så skall jag säga dig, oaktat du icke alls förr framställt någon fråga, att Tekla är en fru Å., renskriverska i Riksarkivet, och att hela äventyret ägde rum på Hotel Rydberg dagen före jag gick i Domstol. — — —

Men allt detta sade jag dig genast, då jag motiverade namnet Vivisektioner!

Vad ämnar du göra?

Alla författare rita av nu för tiden. Fru Ernst Ahlgren, på den fromme Hæggströms förlag, har utgivit två romaner om sin man."

Bokförläggaren framställde ett förslag att ge ut Genvägar separat, vilket författaren 22. 2. opponerar mot: "Men det bör du veta! Att ger du ut Genvägar separat, så gör du och jag ett kolossalt Fiasko! — — Nog av, jag varnar dig för något sådant dumt nidingsdåd som att ge ut singel Genvägar."

Emellertid greps Strindberg av betänksamhet inför volymen Vivisektioner. Med tanke på en planerad återkomst till Stockholm fann han den innehöll för mycket studier efter modell och föreslår utgivningens inställande. Han skriver 14. 3. 1888:

"Gamla Loos.

Ja! rättelserna äro bra, men — — det hela är nog åt helsingland. Kommer nu Skånberg i De små, och frun lever (och jag kommer hem!), så är det rakt illa. Och så Ernst Josefson i De stora! — — — — —

Nej! Låt gå! ut! alltihop! Det var bara etyder, och

nu kommer författaren Strindberg hem och borjar (sic!) sin egentliga stenkastning.”

8. 4. godkänner han emellertid förra delen av Genvägar: ”Emellertid, om sättningen står kunde du trycka intill herr Billgrens entré. Den kan jag ändra till någon annan och sedan fortsätta. Uppslaget är gott och ämnet intresserar mig.”

11. 4. fortsätter han i ämnet: ”Stryk för sista gången allt uttalande om Billgrens verksamhet och betydelse så att meningslöshet ej uppstår (eller tryck till hans uppträdande) och sänd mig korrektur på resten att jag må stryka.”

Hösten 1888 upptog Strindberg det under några år avbrutna arbetet på Svenska öden. 1890 förelåg som volym tredje delen i den på Claes Looströms förlag utkommande häftesupplagan av Svenska öden; En häxa ingick däri som andra berättelse.

JOHN LANDQUIST.

INNEHÅLL.

BERÄTTELSER.

Genvägar 7
Sagan om Herkules 115
Två fabler:
I. Då myrorna skulle grunda samhälle 119
II. Naturens ordning 121
Pintorpa-fruns julafton 124
Anden i flaskan 137
Armageddon 145

DIKTER.

Nattmarsch i fälttjänst 167
Prolog vid musikfesten 169

ARTIKLAR.

Winges Thor och Rosens Erik XIV 175
Perspektiver:
I. Några blickar på tiden 185
II. Arbetarne 193
En fristat under skräckregeringen 204
Postskriptum från fredsligans kongress i Bern 213
Vilja folken krig? 219
Andarne hade vaknat 223
Var är krokodilen? 228
Kapitalet och litteraturen 233
Aktiebolaget Sverige 241
Förord till Giftas 244
Sista ordet i kvinnofrågan 264
Numerisk och proportionell rättvisa 292
Maktfrågan eller mannens intressen 299

Notice sur le Manuscrit de la première traduction de la Chronique d'Abulghasi-Behâder ... 305
Vad är Ryssland? ... 316
Mitt förhållande till Nietzsche ... 323
Brev till Gauguin ... 325
August Strindberg och alkemien ... 330
August Strindberg om Inferno ... 332
Axel Wallengren ... 335
Världshistoriens mystik ... 337
Svenska akademien och Nobelpriset ... 402
Weininger ... 412
Gustav Adolf ... 415
Ur Fugor med preludier ... 420
Ett fritt Norge ... 429
H. C. Andersen ... 443
Schiller ... 446
Stockholm sju på morgonen ... 448
Förenklad pianoskola ... 453
Emil Kléen ... 461
Bevittna vi en upplösning eller en utveckling av den religiösa känslan? ... 463
August Strindberg om sig själv ... 465
Adolf Erik Nordenskiöld ... 477
Anmärkningar ... 485

